

Спогади
ветеранів
підрозділів
і військ
урядового
зв'язку

ПРОФЕСІОНАЛИ

ПРОФЕСІОНАЛИ

Спогади ветеранів
підрозділів і військ
урядового зв'язку

ПРОФЕСІОНАЛИ

*Спогади ветеранів підрозділів
і військ урядового зв'язку*

Автор-упорядник
С.О. ГРАБ

Київ-2021

Автор-упорядник: полковник С.О. Граб

Професіонали. Спогади ветеранів підрозділів і військ урядового зв'язку. – К., 2021, 352 с.

Книга, що пропонується до уваги читача, представляє собою збірку спогадів ветеранів підрозділів і військ урядового зв'язку за період від початку 30-х років ХХ сторіччя і до наших днів, які характеризують діяльність підрозділів урядового зв'язку України.

Історію урядового зв'язку неможливо відокремити від історії нашої країни. За 90 років свого існування підрозділи урядового зв'язку зробили вагомий внесок у зміцнення її безпеки та обороноздатності.

Велика подяка і шана нашим ветеранам, на долю яких випав період становлення та розвитку системи урядового зв'язку – матеріальної основи державного управління. В умовах військової агресії з боку Росії та бойових дій на сході України дуже важливим є зв'язок з воїнами-зв'язківцями старшого покоління, можливість збагачуватись їх досвідом, переймати славні традиції та передавати їх майбутнім поколінням.

Беручи до уваги широку читачську аудиторію, до якої звернено цю книгу, тексти наближено до сучасних норм української мови, але стиль і характерні особливості технічних та спеціальних термінів збережено.

Текст видання доповнює багатий ілюстративний матеріал, значна частина якого невідома широкому загалу.

Процес збору матеріалів та підготовки книги до видання виявився достатньо тривалим і трудомістким. У автора-упорядника вистачило терпіння і з'явилась можливість завершити роботу завдяки наполегливості та сприянню генерал-майора Олександра Скриника.

Завдячуючи всебічній підтримці Ехрама Салахова (компанія «СЕА») ця книга побачила світ.

Висловлюю щирі вдячності В'ячеславу Татьяніну (ТОВ «Автор»), Сергію Чеховському (ТОВ «ЕПОС»), Віктору Кондратюку (Інститут комп'ютерних технологій) та Михайлу Прокоф'єву (НДЦ «ТЕЗІС») за надання допомоги при підготовці видання.

Окремі слова подяки висловлюю Валерію Моторному (Видавництво «Радіо-аматор») за його підтримку і поради при підготовці макету книги.

Дякую всім, хто сприяв появі цієї книги.

ЗМІСТ

1. Карпов М. З фронтового блокноту.	7
2. Вакіш В. Фронтовики.	16
3. Драпей-Драпиковська М. Київська ВЧ-станція.	22
4. Сучков П. Перші бойові дні у Львові.	24
5. Зелінський М. Одеса – вузлова станція Півдня.	29
6. Кострюков В. Спогади ветерана.	33
7. Пугачов Г. Дорогами Молдавії.	39
8. Велікодний М. Фронтові дороги.	43
9. Сиротюк Я. Разом зі штабом 51-ї армії.	46
10. Осіпов К. Мої спогади.	48
11. Федосенко Ф. Крізь тайгу та мінні поля.	50
12. Черниш Т. Начальник армійської станції.	57
13. Калачев К. Деякі підсумки дослідної експлуатації апаратури М-803 на лінії зв'язку Москва-Київ.	60
14. Слупський В. Харківська ВЧ-станція.	63
15. Дзюба П. Спогади ветерана.	66
16. Жуков С. Під сонцем Грузії.	67
17. Ляжко В. Початок.	73
18. Сідненко Ж. Далекі 50-ті.	80
19. Матюшев О. Зв'язок для флоту.	82
20. Журавльов І. Моє життя.	86
21. Матюшев О. Ялта.	89
22. Лазарєв Ю. Кодима, рік 1970-й.	96
23. Стадніков Ю. Спогади про урядовий зв'язок.	100
24. Мукосій Б. Професіонали.	105
25. Москальов С. Київський підрозділ урядового зв'язку.	109
26. Панченко П. В Атлантичному океані. Щоденник.	114
27. Гудиренко П. Як це було.	121
28. Гащенко О. Миколаївська ВЧ-станція.	125
29. Гребенніков В. Урядовий зв'язок в Закарпатті.	129
30. Граб С. Де сідає сонце.	135
31. Граб С. Колона.	137
32. Бурмістров В. На зв'язку Кабул.	138
33. Кириляк А. Афганістан.	141
34. Панченко П. 26 квітня, ЧАЕС.	153
35. Батуревич Ю. Третій екіпаж.	158
36. Цуканов В. Мої спогади.	163

37. Білан П. Шифрований документальний зв'язок під час Чорнобильської катастрофи.	170
38. Зубарев А. Бувальщина та біль Чорнобиля.	172
39. Кашуба А. Моя служба з Т.С. Тарієлашвілі.	175
40. Кашуба А. Спогади про Чорнобиль.	179
41. Волкова Г. Телефоністки.	181
42. Вигонний Ю. Нотатки про урядовий зв'язок.	183
43. Граб С. «Хвиля-87».	196
44. Литвин П. Землетрус.	201
45. Алімов С. Форос-1991.	203
46. Матюшев О. Форос-1991. Погляд з Москви.	210
47. Семушев Ю. Народження ГУУЗ.	218
48. Міхін О. Війська урядового зв'язку.	221
49. Миргородський Ф. Спогади командира полку.	224
50. Колосов Ю. Аси шифрувального зв'язку.	231
51. Приступа В. Спогади про службу.	235
52. Семушев Ю. «Ми забезпечили прорив, який прирівнювався до прориву в космос».	241
53. Лазарев Г. Загроза втручання в інформресурси.	247
54. Барлабанов В. Державне регулювання Інтернету необхідне.	254
55. Пшеничний І. Ходіння за три моря.	261
56. Бойко К. Обличчя вітчизняної ЗАЗ.	269
57. Мельник А. Фосфор.	274
58. Резніков Г. Захист інформаційних мереж є питанням державної безпеки.	276
59. Скриник О. Спогади ветерана урядового зв'язку про роботу в Дипломатичній службі України.	280
60. Афанасьєв М. Початок АТО.	288
61. Баранов П. Війна.	298
62. Граб С. Донецьк, березень-квітень 2014-го.	303
63. Резніков Г. Створення ГУУЗ та події 2014 року.	305
64. Зверєв В. Спецзв'язок одна з небагатьох структур у державі, де немає «ручного управління».	310
65. Євдоченко Л. Держспецзв'язку – про хакерів та команду кіберзахисту CERT-UA.	318
66. Граб С. Ветеранський рух.	325
67. Основні дати становлення та розвитку урядового зв'язку	331

Шановні колеги!

Система урядового зв'язку України, яка бере свій історичний початок з 1930 року, коли було впроваджено в експлуатацію першу міжміську лінію урядового зв'язку «Харків-Москва», пройшла багато ступенів трансформації, набула великого досвіду, має традиції, посіла відповідне місце у державному устрої. З 1 червня 1931 року наказом ОДПУ від 10 червня 1931 року № 308/183 було створено перший підрозділ урядового зв'язку. Протягом десятиліть змінювалася організаційна структура та підпорядкованість, техніка зв'язку, принципи побудови урядового зв'язку та захисту інформації. Зазначене відбувалося та відбувається завдяки найбільшій цінності будь-якої історичної формації – людині.

У розумінні старшого покоління урядовий зв'язок – це завжди професіоналізм найвищого ґатунку, любов до Батьківщини, гідність, високе почуття обов'язку, особиста відповідальність за доручену справу. Ця професійна формула залишається актуальною і сьогодні. Співробітники Держспецзв'язку своїми справами пишуть історію не лише Служби, але й Держави. Значна кількість співробітників, які доклали багато зусиль до розвитку системи, на цей час вже є ветеранами, беруть активну участь у громадській роботі, підтримують постійні плідні зв'язки з Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації України. Деякі з них продовжують сумлінно працювати в підрозділах Держспецзв'язку, передаючи свій багатий досвід і традиції молодому поколінню.

Ми, ветерани урядового зв'язку, звертаємося до всього особового складу Держспецзв'язку, зокрема молодого покоління нашої Служби.

Наші побратими!

Свято охороняйте і приумножуйте традиції попередніх поколінь зв'язківців, зберігайте історичну пам'ять і правду про події минулих років.

Сьогодні, коли Україна зі зброєю в руках змушена захищати свою територіальну цілісність, ветеранський досвід, професіоналізм та натхненна праця продовжують жити, формують кращі традиції, виховують нові покоління співробітників Держспецзв'язку.

Використовуйте досвід нашого життя – життя покоління, якому довелося відбудовувати державу після Другої світової війни, організовувати та вдосконалювати систему урядового зв'язку. Прийміть від нас як естафету непохитну волю до перемоги, безмежну любов до Вітчизни, готовність стати на її захист в ім'я процвітання майбутніх поколінь!

Рада Київської міської організації
ветеранів урядового зв'язку

М. Карпов

(начальник Львівської станції ВЧ-зв'язку з 10.1939 до 06.1941 р., заступник начальника підрозділу урядового зв'язку Південно-Західного фронту з 07.1941 до 09.1941 р., начальник Відділу ВЧ-зв'язку НКВС Брянського, Південно-Західного, 2-го Українського, Забайкальського фронтів з 01.1942 до 10.1945 р., Групи радянських військ у Чехословаччині з 10.1945 до 1959 р., начальник відділу урядового зв'язку УКДБ при РМ УРСР по Львівській області з 1959 до 1968 р.)

З фронтового блокноту

Нелегкий шлях пройшли підрозділи урядового зв'язку під час війни. Аналізуючи всі етапи цього шляху, порівнюючи з тією технікою, яка перебувала на озброєнні, нелегко зараз уявити собі, що становлення і переозброєння підрозділів було здійснене у невеликий історичний період.

У 1937 році я був прийнятий на роботу на ВЧ до Оперативного відділу Управління НКВС по Воронежській області. До того я працював начальником зміни потужного передавального радіоцентру РВ-25, де все гуділо та гриміло. Тому обсяг роботи на новій службі здався занадто малим, і я попросив начальника Оперативного відділу Г. Сичова перевести мене назад, на мою попередню посаду. «Ні, - відповів він, - звідси вже просто так не йдуть». Значення цьому зв'язку надавалося виключно серйозне, кількість апаратів була дуже обмеженою, і ніхто не знав, навіть серед співробітників НКВС, про існування ВЧ-зв'язку. Коли начальник Управління НКВС Дукельський виходив з кабінету, телефонний ВЧ-апарат він замикав у письмовому столі. Так було й в інших абонентів.

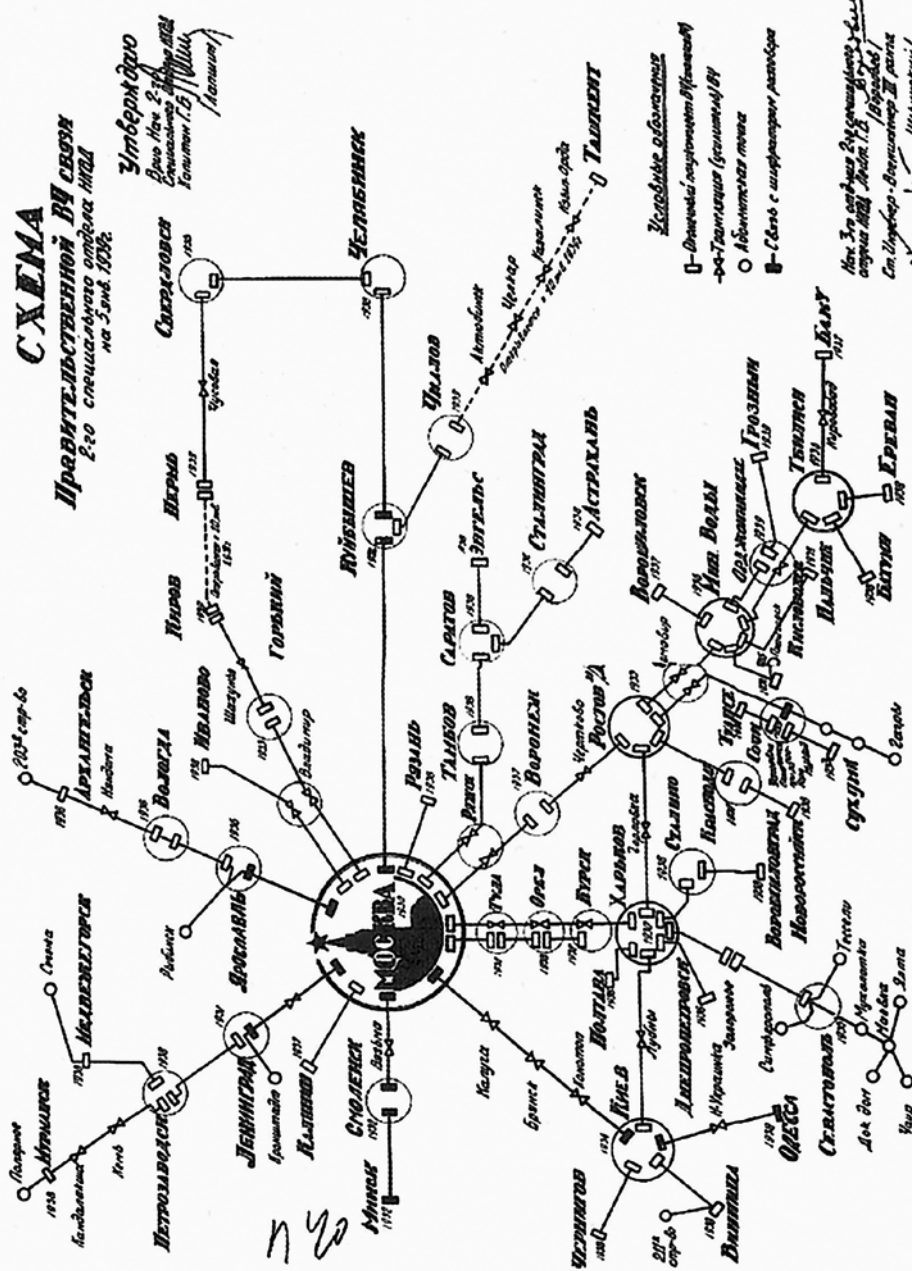
У вересні 1939 року мені довелося виїхати у відрядження до Києва у зв'язку з подіями в Західній Україні. Я був направлений для обслуговування оперативної групи НКВС та командування військових з'єднань. Це було перше завдання із забезпечення урядового зв'язку в польових умовах. Кордон перейшли в районі Корця і в Рівному організували ВЧ-станцію, яка мала зв'язок із Києвом через Новоград-Волинський та Житомир. Обслуговували станцію О. Гриб, С. Кособоков, М. Красін, А. Сатаров та М. Карпов. Обладнана станція була апаратурою ВЧТ у напрямку Києва та польською дуже громіздкою апаратурою заввишки 3,2 м, дуже важкою, зі спектром «0» каналу, що працювала у напрямку Львова.

Деякі наші групи з польовими ВЧ-станціями пересувалися з боку Волочиська на Тернопіль та Львів. Очолював усю роботу по забезпеченню урядовим зв'язком підрозділів Південно-Західного фронту Ю. Захаров з

Сод. Секретно

СХЕМА

Правительственной ВЧ связи
2-го специального отдела НКВД
на 5 янв. 1939г.

Устройства облучения

□ - Прямой (сигналы в/с)

○ - Транзит (сигналы в/с)

○ - Абонентская линия

■ - Связь с шифротранс. разбора

Нак. 3-го отдела 2-го специального
отдела НКВД. Янв. 1.39. 1939г.
См. Указ об организации ВЧ связи
в НКВД. 1938г.

Схема урядового ВЧ-зв'язку станом на 5 січня 1939 року.

Києва. Хоча ми вперше виконували завдання по забезпеченню абонентів у польових умовах, особовий склад усіх груп працював виключно злагоджено, технічно грамотно виконував завдання.

У жовтні 1939 року було завершено операцію по зайняттю території Західної України. Після з'їзду, що проходив у будинку Львівського оперного театру, де нами було встановлено перший телефонний апарат ВЧ-зв'язку, розпочалася організація областей, а разом – і організація стаціонарної мережі ВЧ-зв'язку.

Структура була такою. У Львові при 2-му спецвідділі було введено посаду начальника району ВЧ-зв'язку Західної України, зайняти яку запропонували мені. Район складався з ВЧ-станцій у Львові, Тернополі, Станіславі, Рівному, Луцьку та Дрогобичі, які організаційно входили до складу 2-х спецвідділів обласних управлінь НКВС. Самі ВЧ-станції обслуговувалися старшим техніком, трьома техніками та телефоністками. Тривалий час вирішувалося питання про адміністративну посаду начальника ВЧ-станції. Старший технік був лише технічним виконавцем, і адміністративних питань не вирішував. На нараді у Москві було прийняте рішення начальника ВЧ-станції називати оперуповноваженим, якому було дано право вирішення питань забезпечення конспірації ВЧ-зв'язку на телефонних станціях Наркомату зв'язку та оперативних питань. Він мав декількох інформаторів серед співробітників Наркомату зв'язку, які мали відношення до каналів, що використовувались в інтересах ВЧ-зв'язку. А у Львові замість начальника району ВЧ-зв'язку було введено посаду начальника відділення. Така структура існувала до початку Великої Вітчизняної війни.

За період 1939-1940 років нами були організовані ВЧ-станції у Рівному, Луцьку, Тернополі, Станіславі та Дрогобичі.

У серпні 1940 року радянські війська були зосереджені в районі Коломиї, де розташувався і штаб армії. Ми, маючи деякий досвід роботи у польових умовах, силами львівського відділення забезпечили ВЧ-зв'язок для штабу групи в Коломиї та підготували необхідні засоби зв'язку для розгортання в армійських підрозділах. Але війська швидко перейшли румунській кордон і зайняли Чернівці.

У Чернівцях ми відразу ж організували польову ВЧ-станцію з виходом на Львів. Потім цю станцію переобладнали на стаціонарну. З появою чернівецької ВЧ-станції до львівського вузла ВЧ-зв'язку увійшло шість ВЧ-станцій. За винятком Рівного і Тернополя, вони самостійного виходу на Київ не мали, отримуючи його через Львів.

Наприкінці 1940 року ми розпочали обладнання ВЧ-станцій стаціонарного типу із стаціонарними джерелами живлення, окремими з'єднувальними кабелями з міжміськими телефонними станціями. Або-

нентська мережа будувалася на кабелях міських АТС. Для конспірації міських ліній ми вигадували багато варіантів, тому що типового забору пар не було.

У ніч з 21 на 22 червня 1941 року особовий склад львівського відділення виконував роботи по переобладнанню ВЧ-станції у будинку Управління НКВС. Разом зі мною були П. Сучков, Б. Забидейко, С. Закопайло та К. Саталов. Приблизно о 2-й годині ночі як ніколи піднялося навантаження на комутаторі, стали надходити тривожні дзвінки зі Станіслава, Дрогобича, інших міст. З Перемишля надійшло донесення про те, що після сильного шуму машин і танків по наших прикордонних районах було відкрито артилерійський вогонь. У той же час у Тернополі з'явилися абоненти: командуючий Київським військовим округом генерал Кирпонос, начальник штабу генерал Тупіков, член військової ради Хрущов, начальник особливого відділу Селіванський та начальник оперативного управління полковник Бажанян.

*Військова рада Південно-Західного фронту, 1941 рік.
Бурмистренко М.А., Кирпонос М.П.,
Кириченко А.І., Риков Е.П.*

Після деякого затишшя львівська

ВЧ-станція прийняла таке небувале навантаження, що на комутаторі один технік не зміг впоратися, довелося на допомогу надіслати ще одного. Розпочалися безперервні дзвінки командуючому 6-ю армією, командуючому прикордонним округом генералу Хоменку, до обкому, Управління НКВС, до Києва, Москви. На світанку німці почали бомбити львівський аеродром та місто. Одна бомба впала у дворі поштамту, перед входом до напівпідвалу, де був обладнаний ЛАЗ, і не розірвалася. Між станцією ВЧ та міжміською телефонною станцією після бомбардування був порушений зв'язок, МТС не відповідала. Я був змушений бігти до МТС. Виявилося, що міжміська телефонна станція не відповідала тому, що співробітники кинули свої робочі місця і розбіглися - хто у підвал, хто додому. У місті після бомбардування було спокійно, по вулицях ходили самі військові, проходили колони техніки, танків було дуже мало.

Звичайно, ми були налякані ситуацією, що склалася. Я доповів начальнику спецвідділу П. Копилову (загинув у Куп'янську), що прийняв рішення відправити всіх жінок у тил. Чоловіки: Сучков, Забидейко, Закопайло, Саталов і я - залишилися обслуговувати ВЧ-станцію. Абоненти виїхали на запасні пункти управління за містом, а ми залишились у Львові.

Незважаючи на нальоти ворожої авіації, робота відділення увійшла в нормальний ритм, ми якось втратили відчуття страху. На другий день війни активізували свої дії бойові групи ОУН, на вулицях розпочалася стрільянина. Було пошкоджено повітряну лінію на Тернопіль, у районі парку. Ми виїхали усувати пошкодження, але два кулемети з костьолу не давали нам цього зробити. Лише за допомогою танку, який прислав начальник прикордонних військ, вдалося знищити вогневу точку та поновити зв'язок.

Бої ставали все запеклішими. ОУНівці обстрілювали подвір'я Управління НКВС, стріляли по окремих військових, по частинах на вулицях. У деяких районах Львова ще до приходу німців зав'язалися вуличні бої. На 3-й чи 4-й день сильні бої за участю великої кількості танків з обох сторін розгорнулися між Львовом і Луцьком.

Нашому відділенню керівництво НКВС СРСР поставило завдання забезпечити ВЧ-зв'язок Південно-Західному фронту після залишення Львова. Відповідальним за організацію зв'язку призначили мене. Але я не уявляв ступінь відповідальності й навіть не знав, як цей зв'язок буде здійснюватися, якими засобами, силами. Не уявляли цього й наші вищі інстанції. Про майно НЗ ми не мали ніякого уявлення, його ніде не було. Як організувати зв'язок, за допомогою чого і кого – це теж було невідомо. Я знав лише, що після здачі Львова треба їхати до Тернополя і обслуговувати місцеву ВЧ-станцію. Штаб фронту вже був сформований.

На п'ятий день війни німці далеко обійшли Львів. Начальник Управління НКВС капітан держбезпеки Михайлов повідомив, що Управління підлягає евакуації. Заступник Наркому Серов наказав начальнику прикордонного округу генералу Хоменку виділити нам для охорони два взводи прикордонників з кулеметами, на двох військових вантажівках. Скориставшись військовим станом, ми зуміли мобілізувати ще дві цивільні машини з водіями – поляками Кінересом та Данеком. Ці поляки дійшли з нами до Воронежа, а потім вступили до Війська Польського. На п'ятий день війни ми залишили Львів, забравши з собою апаратуру НВЧТ та шифрувальні приставки. Решту апаратури побили, закоротили джерела живлення, підпалили таємну документацію і виїхали до Тернополя. Але штаб Південно-Західного фронту був уже в Житомирі.

Не затримуючись, через Вінницю ми виїхали до Житомира, але штабу фронту там вже не було. У Києві отримали вказівку виїхати до Броварів,

*Командувач Південно-Західним
фронтом Кирпонос М.П.*

де і перебував штаб фронту. Позивний нашої ВЧ-станції був «Пурга».

На околиці Броварів ми організували ВЧ-станцію з апаратури, що привезли зі Львова. Частина техніки надіслали з Києва, а комутатор Р-20 дав начальник зв'язку фронту генерал Добикін. Протягом війни комутатори були найбільш слабким місцем ВЧ-зв'язку.

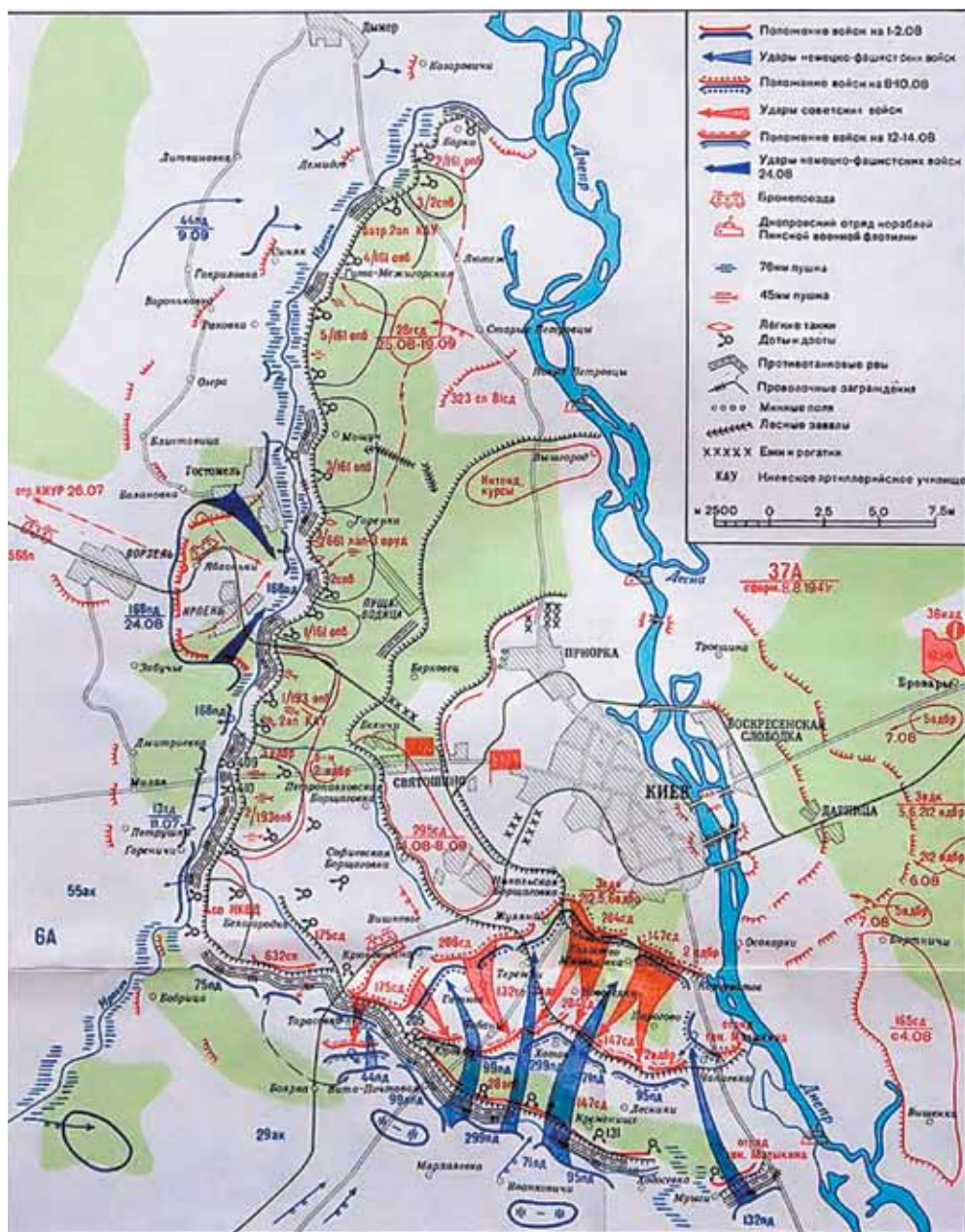
Відразу з'явилося багато труднощів. Ніхто нас не хотів брати на продовольче, речове, фінансове забезпечення через відсутність атестатів. Абоненти не мали уявлення про правила та вимоги, що висувалися до урядового зв'язку. Не знаючи специфіки роботи, командування фронтом вважало, що

ми повинні виконувати всі їхні вказівки щодо включення абонентів, і що ми підпорядковуємося начальнику зв'язку фронту. Командуючий фронтом Кирпонос був дуже здивований, коли я не виконав його наказ – включити на комутатор ВЧ-станції командуючого артилерією, тилу та деяких інших абонентів. Він був дуже обурений, що якийсь молодший лейтенант держбезпеки не виконує наказ командуючого, і дуже лаяв за це начальника зв'язку фронту. І коли мені довелося в особистій бесіді пояснити наші права, обов'язки та вимоги до абонентів ВЧ-зв'язку, що пред'являються НКВС, він, до того ж отримавши роз'яснення з цього приводу з Генерального Штабу, почав ставитися до нас дуже добре. Це були перші кроки в організації урядового ВЧ-зв'язку на Південно-Західному фронті.

Окрім зв'язку штабу фронту зі Ставкою ВГК, ми почали організовувати зв'язок із штабами армій. Так поступово наладився зв'язок з 21-ю, 5-ю, 37-ю та 26-ю арміями.

У Броварах особовий склад львівського відділення поповнився за рахунок спеціалістів з Києва та західних областей України. До відділення приєднався спеціаліст В. Вакіш з Дрогобича. Армії обслуговували техніку стаціонарних ВЧ-станцій, і при відступі з цих міст командуючі арміями з великим бажанням брали з собою спеціалістів ВЧ-зв'язку разом із апаратурою.

Особовий склад проявляв винахідливість, ініціативу. Поступово створювався фронтовий ВЧ-зв'язок. Наприклад, у Чернігові з'явилися підрозділи 21-ї армії, яка дислокувалася в Гомелі і входила до складу Західного фронту. Начальник ВЧ-станції армії М. Мазо підключився до ВЧ-станції у Чернігові, і ми мали з ним якісний зв'язок.

Оборона Києва, 1941 рік.

У Броварах ми стояли до вересня 1941 року. Наприкінці серпня штаб фронту готував новий командний пункт у Прилуках, де ми підготували друге положення фронтової ВЧ-станції. На початку вересня штаб фронту перемістився до Прилук, і ми за вказівкою начальника оперативного управління фронту полковника Баграмяна закрили ВЧ-станцію у Броварах.

Вересневі дні були для нас найбільш важкими за весь період війни. Німці потужним ударом 1-ї танкової та 17-ї армій у районі Кременчука створили загрозу оточення фронту. Фашисти вийшли в район м. Лубни, де була наша переприймальна станція. Її обслуговували спеціалісти з Рівного М. Красін та Л. Старов. Місто почали бомбити, а біля мосту перед в'їздом до Лубен з'явилися німецькі танки. З Красіним та Старовим ми зустрілися тільки в Миргороді.

При ситуації, що склалася, командуючий фронтом Кирпонос наказав мені виїхати вночі до Миргороду і готувати ВЧ-станцію для нового положення КП фронту. У Прилуках старшим залишився Вакіш. Приблизно 14-15 вересня німці оточили наші 21-у, 5-у, 37-му та 27-му армії. Незважаючи на скрутне становище, технічний персонал продовжував обслуговувати станції ВЧ фронту та армій. Разом з армійськими зв'язківцями вдавалося підтримувати зв'язок зі Ставкою ВГК та деякими арміями.

Ми з Сучковим та наданими нам прикордонниками через райони, куди вже просочилися німці, пробиралися до Миргороду, щоб виконати наказ командуючого фронтом. У Миргороді на наше запитання до коменданта міста, де буде розміщуватись штаб фронту, той схвильовано відповів, що на околицях Миргороду вже німці, і надійшов наказ підірвати все, що можливо, і відступати разом з гарнізоном. Ми виїхали з Миргороду у напрямку Охтирки. Колона була велика, і німці постійно її бомбили. Були створені спеціальні групи для відбиття повітряних атак. Як тільки з'являлась можливість, колона пересувалась до наступного рубежу.

*Співробітники ВЧ-зв'язку, удостоєні урядових нагород. Лютий 1942 р., Південно-Західний фронт.
Островерхова П., Захаров Ю.М., Карпов М.С.,
Фролов С.К., Шубкін В.М., Вакіш В.П., Сучков П.В.,
Сомов М.І.*

В Охтирці дізналися, що там формується штаб фронту, до складу якого з командування Південно-Західного фронту увійшли тільки генерал-майор Баграмян та начальник особливого відділу Селівановський. Випадково зустріли помічника Хрущова Гапочку, який нам дуже зрадив, а ще більше ми йому. Відразу ж у приміщенні вулканізаційної майстерні була розгорнута

ВЧ-станція, і через повітряні лінії залізничників встановлений ВЧ-зв'язок з харківською ВЧ-станцією. До Охтирки ми не знали дійсного становища на фронті. Тільки там стало відомо, що Київ був оточений, а згодом зданий німцям, що Прилуки теж в оточенні, штаб фронту розбитий з повітря та наземними частинами німців.

Про долю своїх товаришів ми дізналися тільки у Воронежі, куди виходили з оточення наші командири і солдати. Ми дізналися про долю співробітників київського відділення, які разом з бійцями НКВС брали участь в атаках проти німців. У боях загинули Воропай, Христюк, Валентина Солodka. Про ці дні багато розповідав Ю. Захаров, який керував київським відділенням і сам вийшов з оточення під Воронежем лише в лютому 1942 року. В оточенні у Прилуках загинули Забидейко, Закопайло та багато інших. Вакіш та Мільграмм вийшли з оточення на Воронеж.

Ми отримали наказ виїхати у Валуйки, де повинен був знаходитись штаб Південно-Західного фронту. Звідти виїхали до Воронежу, куди був передислокований штаб фронту. У Валуйках залишився спеціаліст Мазо зі своїми техніками обслуговувати штаб 21-ї армії та опергрупу фронту.

4 жовтня 1941 року Державний комітет оборони затвердив положення про уповноважених з урядового зв'язку, надавши їм широкі права й зажадавши великої відповідальності за забезпечення чіткого та оперативного урядового зв'язку Ставки ВГК з фронтами. У мене зберіглося таке посвідчення уповноваженого. А на початку 1942 року при фронтах були створені відділи урядового зв'язку.

У Воронежі за дорученням керівництва 12-го спецвідділу НКВС мені довелося брати участь у формуванні відділів урядового зв'язку для Північно-Кавказького, Південного, Південно-Західного та Брянського фронтів. На Брянському фронті я залишився начальником відділу урядового зв'язку.

Я, звичайно, розповів не дуже докладно, багато моментів стерлося з пам'яті та й часу пройшло забагато. Характеризувати досягнення конкретних співробітників теж важко. Весь особовий склад працював виключно злагоджено, боягузів серед нас не було. У лютому 1942 року велика група наших працівників була нагороджена орденами і медалями, а до кінця війни не було жодного співробітника урядового зв'язку без нагород.

*Карпов М.С. Братислава,
1946 рік.*

Записано у 1967 році

В. Вакіш

(начальник відділу ВЧ-зв'язку НКВС Центрального, 1-го Білоруського фронтів з 03.1943 до 06.1945 р., Групи радянських окупаційних військ у Німеччині з 06.1945 до 05.1946 р., начальник відділення урядового зв'язку УКДБ при РМ УРСР по Одеській області з 05.1946 до 10.1968 р.)

Фронтовики

12 жовтня 1938 року згідно мобілізації Полтавського обкому партії мене було направлено для роботи до Управління НКВС Полтавської області. До цього я працював старшим техніком на міській телефонній станції Полтави.

При проведенні бесіди кадровики НКВС казали, що мене оформлюють на навчання в оперативній школі НКВС. Але саме в цей час урядом було прийняте рішення про відкриття у Полтаві ВЧ-станції. Після бесід з керівниками Управління НКВС та секретарем Полтавського обкому партії мене терміново призначили старшим техніком групи урядового ВЧ-зв'язку.

На той час представник НКВС з Харкова Є. Гончаренко закінчив монтаж апаратури ВЧ-станції, і 12 жовтня 1938 року було відкрито першу лінію ВЧ-зв'язку Полтава – Харків по апаратурі СМТ-34. Шифрувальної апаратури в той час ще не було. З 12 жовтня до 7 листопада 1938 року я один цілодобово без виходу з приміщення обслуговував усі служби ВЧ-станції та двох абонентів – начальника Управління НКВС і секретаря обкому партії.

У вересні 1939 року мене викликали до Києва, звідки разом з групою співробітників терміново направили на західний кордон, до м. Новоград-Волинський. Я і технік Полтавської ВЧ-станції забезпечували монтаж та обслуговування підсилювального пункту на лінії зв'язку Київ–Рівне–Львів. Це був перший ВЧ-зв'язок із Західною Україною. Після завершення бойових дій у 1939 році мене було направлено до Дрогобича спочатку старшим техніком, а згодом – оперуповноваженим, для організації та забезпечення урядового ВЧ-зв'язку на лінії Дрогобич – Львів.

Штат групи ВЧ-зв'язку на той час складався з п'яти співробітників, з яких четверо - жінки: дружини заступника начальника Управління, начальника слідчого відділу, інструктора обкому партії, начальника 2-го спецвідділення УНКВС.

Між Дрогобичем та Львовом працювала одноканальна польська апаратура «ПІТ», яка забезпечувала пристойну якість зв'язку. Роботи було

багато. Я, окрім посади оперуповноваженого групи ВЧ-зв'язку з повним обсягом технічної та оперативної роботи, у 1941 році був обраний секретарем партійної організації УНКВС.

Для урядового зв'язку початковий період війни склався несприятливо.

Єдину лінію, що працювала на ділянці Дрогобич – Львів (через Стрий та Миколаїв під Львовом), було замінено німецькими розвідниками майже по всій довжині. При наближенні монтерів до стовпів або проході випадкових перехожих міни вибухали. До кінця дня 22 червня 1941 року з великими труднощами вдалося поновити лінію зв'язку до Миколаєва. Але відновити ВЧ-зв'язок зі Львовом так і не вдалося. Між Миколаєвом та Львовом кабель було пошкоджено ворожими бомбардувальниками. Так з першого дня війни Дрогобич було позбавлено зв'язку з навколишнім світом, а підрозділ ВЧ-зв'язку – більшої частини працівників, оскільки дружин співробітників УНКВС евакуювали.

Три наявних апарати ВЧ-зв'язку, які стояли в кабінетах секретаря обкому, начальників УНКВС та УНКДБ, я запаралелив між собою, і вони могли розмовляти один з одним без телефоністки. Одночасно мені було наказано чергувати в кабінеті начальника УНКВС, приймаючи по міському телефону донесення від оперативних співробітників з районів. З дозволу начальника УНКДБ наявні на ВЧ-станції апаратура та обладнання були мною знищені. На третій день війни з п'яти співробітників-зв'язківців залишився я один.

Коли Львів було залишено, а німецькі танки почали обходити Дрогобич з північного заходу, начальник УНКВС наказав особовому складу виїжджати на Київ. По дорозі колону атакувала німецька авіація, і декілька машин було розбито.

Приблизно 7-10 липня я прибув до Києва у відділ урядового зв'язку НКВС УРСР, звідки був направлений до Броварів, де дислокувався штаб Південно-Західного фронту. До середини серпня я займався забезпе-

Військовий квиток лейтенанта Вакіша В.П.

ченням зв'язком відступаючих армій. Коли штаб фронту перемістився у Прилуки, я теж прибув туди. По лінії ВЧ-зв'язку старшим у штабі був М. Карпов.

На той час вже було ясно, що війська фронту разом зі штабом можуть бути оточені. Карпов залишив мене старшим, а сам разом із Сучковим виїхав для підготовки ВЧ-зв'язку на новому положенні КП фронту в районі Миргорода. Він поїхав об 11 годині, а увечері того ж дня подзвонив технік ВЧ-зв'язку з Лубен і повідомив, що на площі перед його вікнами стоїть німецький танк, і він залишає станцію. Таким чином при наявності придатних до роботи ліній і апаратури ми були позбавлені зв'язку з Полтавою через Лубни. Кільце навколо військ і штабу Південно-Західного фронту замкнулося. Розпочався останній, найбільш важкий період оборони Києва.

Оборона міста розпочалася 7 липня 1941 року, коли німецькі танки прорвали оборону Новоград-Волинського укріпайону. 11 липня танки вже були перед Київським укріпайоном, на відстані 20 км від міста. До складу Південно-Західного фронту входили 5-та, 6-та, 12-та, 17-та і 26-та армії. Між військами 5-ї та

Зв'язківці за роботою.

6-ї армій виник коридор, через який дивізії Клейста й прорвалися до Києва. Командував Південно-Західним фронтом генерал-полковник М. Кирпонос, начальником штабу був генерал-майор В. Тупіков, членом Військової Ради – М. Бурмістренко.

Приблизно в середині вересня 1941 року, коли відбулось повне оточення військ фронту, штаб перебував у Прилуках. Разом зі штабом розміщувалася станція ВЧ-зв'язку та 6 співробітників: В. Вакіш, старший технік зі Львова С. Закопайло, технік з Києва Мільграмм, солдат Міша з полку зв'язку та 2 дівчини, які прибули з Конотопа. Зв'язок працював лише з Києвом.

На другий день оточення над штабом пролетів фашистський винищувач, а через 10 хвилин налетіли бомбардувальники. Причому вони з'явилися так несподівано, що ніхто не встиг сховатися. Три бомби впали біля будинку ВЧ-станції. Телефоніста Мішу, який сидів за комутатором,

вибуховою хвилею викинуло через вікно разом із комутатором. Решта зв'язківців встигли лягти на підлогу і не постраждали, а в штабі фронту були вбиті й поранені. Поновити зв'язок не вдалося, бо через годину бомбардування повторилося. У цих обставинах командуючий і начальник зв'язку фронту наказали зібрати все майно і слідувати до Києва.

Усього в мене було 3 вантажні машини, одна з яких незабаром вийшла з ладу і була кинута. Прибувши до Києва, ми побачили, що все місто забарикадоване мішками з піском. Нам виділили вулицю, яку ми повинні були обороняти. Але надійшов наказ залишити місто і пробиватися на схід.

Не встигли від'їхати з Києва, як у Броварах потрапили під вороже бомбардування. Ми просувалися разом з військовою частиною і на всьому шляху відбивалися від німецької авіації. На другу добу наша колона зупинилася у якомусь селі відпочити. Там же перебувала велика група партизан, які на ніч поставили охорону. Хто відпочивав, хто ні. Усю ніч село обстрілювали з мінометів. Десять о четвертій ранку стрілянина посилилася. Стало відомо, що німці перед світанком захопили кількох вартових. З очерею та з дахів будинків вони обстрілювали наші позиції з кулеметів, потім з'явився німецький танк. Партизани зв'язкою гранат підірвали його, і всі кинулися в контратаку. У цьому бою загинули технік Київської ВЧ-станції О. Воропаєв та В. Солодка. Нам вдалося вибити німців з села.

Далі зв'язківців очолив Ю. Захаров з Києва. Увечері Захаров зібрав усіх, хто міг носити зброю, і вони пішки пішли прориватися з оточення. З машинами залишилися по одному співробітнику, у тому числі й я як старший колони. Крім наших машин, у цьому місці скупчилася інша техніка, і ми всю ніч простояли на дорозі. Вранці кілометрах в 10-ти від нас стало видно якийсь великий населений пункт. Наша артилерія під командуванням генерала його обстрілювала. Німці, мабуть, були дуже близько, бо відкрили сильний вогонь з мінометів. Причому міни вибухали не тільки на землі, а й у повітрі, вражаючи наших солдатів. Як тільки вщухнув обстріл, ті, хто залишились живими і чий машини вціліли, знову поїхали на схід.

Приблизно за кілометр після чергового села машини знову зупинились. Попереду був заболочений луг, але проблеми виникли не тільки через воду. У трьох кілометрах ліворуч висіла повітряна куля, з якої німці коригували мінометний вогонь.

При переїзді через луг приблизно в одну з 4-5 машин було пряме попадання. Але іншої дороги не було. Моїй машині та ще двом з нашої колони на великій швидкості вдалося проскочити вузьке місце, але ми потрапили туди, звідки вибратися не було можливості. Машини опинилися у пастці. Навкруги було болото і вода, дороги далі не було. Тут скупчилися сотні машин і тисячі людей, військових і цивільних. Ніхто не командував. Німці

розпочали обстріл відразу з кількох боків. Наприкінці другого дня військові стали знищувати великокаліберні зенітні кулемети, змонтовані на автомобілях.

У сутінках багато хто, і я серед них, кинулися бігти через болото до лісу. У лісі нас зібралася група, чоловік 12. У одного з нас був компас, і цей офіцер очолив групу. Дорогою зустрічалось багато таких, як ми, і наша група то збільшувалась, то зменшувалась. Люди в групі мінялися. Переходи робили вночі, вдень відпочивали у лісах і біля боліт, голодували. Після чергового переходу я приєднався до іншої групи. Після того, як ми переправилися через чергову річку, зустріли нашу військову частину, з якою дійшли до Охтирки.

Безперервної лінії фронту тоді не було. Я сів на поїзд і прибув до Харкова, до відділу урядового ВЧ-зв'язку. Це було 26 вересня. Через декілька днів мене направили до Чугуєва для обслуговування ВЧ-зв'язком М. Хрущова, а після залишення військами Харкова мене було направлено спочатку у Валуйки, а потім до Воронежа.

У 1943 році після звільнення Курська мене було призначено начальником відділу ВЧ-зв'язку Центрального фронту. До цього я був заступником начальника відділу ВЧ-зв'язку (по лінійній службі) Воронежського фронту. На час мого приїзду до Курська технік О. Дишевих вже організував зв'язок з Москвою для генерала армії К. Рокоссовського. Через деякий час прибули Ф. Драпей-Драпіковський, М. Сомов, П. Островерхова, Т. Подовіннікова та ряд інших співробітників.

До початку Курської битви було повністю сформовано відділ та полк урядового зв'язку.

*Хрущов М.С. біля апарату ВЧ-зв'язку
під час Курської битви.*

Якщо до початку німецького наступу я лише виконував обов'язки начальника відділу ВЧ-зв'язку Центрального фронту, то в ході битви мене у званні старшого лейтенанта було призначено начальником відділу ВЧ-зв'язку фронту. Заступниками було призначено лейтенанта О. Дишевих

(по лінійній службі) та старшого лейтенанта М. Сомова (по станційній службі). Командиром полку урядового зв'язку був майор М. Кригін, начальником штабу – капітан Черниченко.

У ході німецького наступу штаби армій Центрального фронту перебували на своїх місцях. Лише у смузі відповідальності 70-ї армії фашистам вдалося потіснити наші війська, а німецькі зв'язківці підключилися до наших ліній. Черговий техперсонал доповів, що замість наших техніків з 70-ї армії на лінії ВЧ-зв'язку - німці. Лінію довелося тимчасово від'єднати від комутатора. Але це тривало недовго. Штаб 70-ї армії перемістився, і на тій же лінії знову з'явилися наші зв'язківці.

Організація ВЧ-зв'язку на Центральному фронті не мала якихось особливостей, окрім зв'язку із 70-ю та 3-ю арміями. Постійних повітряних ліній та інших магістралей на правому фланзі фронту не було. Кабельні лінії, які прокладали наші зв'язківці, постійно пошкоджувалися снарядами і танками. Тільки на третю добу боїв вдалося налагодити зв'язок. Причина – безперервні танкові бої.

Для організації урядового ВЧ-зв'язку зі штабом 70-ї армії я з шифратором і трьома автоматниками на Студебекері виїхав на Дмитрієв-Льговський, що на північний захід від Курська. На шляху була річка Льгов

Підполковник Вакіш В.П., Польща, 1944 рік.

та її притоки. Мостів нема, як проїхати? Вирішили на Студебекері форсувати річку. Глибина виявилась 1 – 1,5 метри, на іншому березі Льгова виднівся ліс. На Студебекері було змонтовано лебідку та 100 метрів тросу. Солдат, перепливши річку, прив'язав трос до дерева, причому доволі високо, і машина, задравши ніс, на задніх колесах перетягла себе через річку. Селяни, побачивши, що ми робимо, сказали, що ще не бачили, як машина на задніх колесах ходить по воді. З пригодами діставшись до місця призначення, ми організували зв'язок зі штабом армії.

Станцію ВЧ-зв'язку штабу Центрального фронту було розташовано у селі Слобода, на південний захід від Курська, поряд з будинком командуючого фронтом. Ще до початку наступу на село налетів один німецький

бомбардувальник і висипав свій вантаж точно на будинок командуючого. У будинку в той час нікого не було, а сам Рокоссовський знаходився метрів за 200, на обіді. Станція ВЧ-зв'язку не постраждала. Після цього випадку весь штаб, і зв'язківці теж, перемістилися до найближчого яру, у бліндажі.

П'ятдесят днів тривала Курська битва. Німецькій армії було завдано удару, від якого вона не змогла оговтатись до кінця війни.

Записано у 1967 році

М. Драпей-Драпіковська

*(у підрозділах урядового ВЧ-зв'язку з 08.1938 р.,
у 70-х роках – технік ЛАЗ УУЗ КДБ УРСР,
учасник оборони Києва)*

Київська ВЧ-станція

Після закінчення Харківського технікуму зв'язку я працювала на Київській міжміській телефонній станції по обслуговуванню апаратури ВЧ. У 1938 році за направленням міськкому ЛКСМУ мене було прийнято на роботу до відділення ВЧ-зв'язку 2-го спецвідділу НКВС УРСР. Начальником 2-го спецвідділу був В. Машлятин, він же займався підбором кадрів. Відділення ВЧ-зв'язку очолював П. Гавриленко, який пізніше поїхав працювати до Луцька. Його замінив В. Єрасов, який прибув до Києва з Харкова.

Відділення ВЧ-зв'язку розміщувалося у двох невеликих кімнатах на мансарді обласного управління НКВС на вул. Р. Люксембург (нині – Липська). В одній кімнаті стояла апаратура ВЧ (СМТ-34 та «Телефункен»), у другій – комутатор та СТ-35. Начальник відділення знаходився у цьому ж приміщенні, разом з іншими співробітниками.

Зв'язок підтримували з Москвою по СМТ-34, з Харковом – по «Телефункен», з Дніпропетровськом та Вінницею – по забірних каналах. Коли я прийшла до відділення, там вже працювали В. Стефанова та М. Воропай телефоністками, а Ф. Христюк та Д. Кобзаренко техніками. Питаннями організації зв'язку займався Л. Гусак. Керівництво НКВС тоді до технічного персоналу

Єрасов В.О.

ВЧ-зв'язку висувало дуже жорсткі вимоги.

Протягом 1938-1939 років було споруджено нову ВЧ-станцію у будинку на вул. Інститутській (нині – Жовтневий палац). Працювати довелося дуже багато. Доба – чергування, доба – відпочинок. Усі співробітники у неробочий час брали активну участь у будівництві станції. Крім того, для участі у будівництві залучалися представники периферійних підрозділів: Біленький, Рудаков, Ксьондз та інші. Після переключення зв'язків на нову станцію режим праці залишався тим самим, бо виникла потреба підготувати апаратуру для західних областей України. І тільки наприкінці 1939 року було організовано тризмінну роботу.

Комутатор.

У 1939 році на станцію прийшло нове поповнення: телефоністки О. Писаненко (Кривоший), М. Фесенко, В. Солодка, техніки О. Зекунова (Вашукевич), Ф. Драпей-Драпіковський, Каранчук, старші техніки М. Коваленко, Ф. Христюк, інженер О. Малюк, з Москви приїхав технік О. Воропаєв. Колектив відділення був дружним.

21 червня 1941 року майже всі працівники наркомату пішли до театру ім. І. Франка. Але багато з них так і не побачили виставу до кінця, бо були терміново викликані на службу. 22 червня о 8.00 О. Малюк викликав мене на службу. Усіх співробітників було переведено на казармений стан.

Коли виникла необхідність створення рухомих ВЧ-станцій, використовувалась апаратура, евакуйована із західних областей, в основному СМТ-34. Змонтувати таку стійку в автомобілі було неможливо. Тоді техніки запропонували перепилювати стійки навпіл, переробляти монтаж, і в такому вигляді монтувати в кузовах вантажівок.

На обслуговування діючої армії з Києва були відряджені Малюк, Христюк, Вакіш, Кобзаренко, Кузнецов, Воропай. Натомість, у Києві

залишилися Іллічова, Разіна, Бессарабова, Солодка, які прибули із Західної України. На другий день війни з Києва були евакуйовані Стефанова та Воропай, і я залишилась одна з жінок. Три доби довелося працювати за комутатором, поки не під'їхали дівчата із західних областей. Станція ВЧ-зв'язку працювала до останнього. Апаратуру вивозили на автомобілях, і мені доручили ці автомобілі супроводжувати. Начальник відділення Єрасов поїхав на легковій автомашині разом з Бессарабовою, Іллічовою та Разіною. Усі вони благополучно добралися до Харкова.

Багато співробітників, які обслуговували діючу армію, потрапили в оточення і загинули. З Харкова Біленького, Степанова і мене направили до Святогорська на вузол ВЧ-зв'язку Південно-Західного фронту. Потім були передислокації у Валуйки, Талове, а в жовтні 1942 року – до Воронежа.

У Воронежі була дуже важка ситуація. Місто за добу бомбило до 900 літаків. Коли німецькі танки були у 3 км від міста, я залишилась одна в будинку, і за розпорядженням керівництва протягом 6 годин повинна була чекати евакуації. Після цього вийшла з будинку і випадково зустріла водія ВЧ-зв'язку Південно-Західного фронту. О 22.00 ми виїхали з міста, а о 3.00 німці увійшли до Воронежа.

Потім до травня 1944 року я працювала на ВЧ-станції в Куйбишеві, а після звільнення Києва прибула в Україну для проходження служби на Київській ВЧ-станції.

Записано у 1967 році

П. Сучков

*(у підрозділах урядового ВЧ-зв'язку з 1939 р.,
учасник оборони Києва)*

Перші бойові дні у Львові

Після оголошення Указу Верховної Ради СРСР про воз'єднання Західної України та УРСР 17 вересня 1939 року ми перейшли польський кордон і увечері того ж дня прибули до Львова. Перед нами стояло завдання організувати урядовий ВЧ-зв'язок спочатку з Києвом, а потім з усіма західноукраїнськими обласними центрами: Тернополем, Рівним, Станіславом та Дрогобичем.

Начальником відділення було призначено М. Карпова. Через декілька днів зв'язок з Києвом було встановлено, а приблизно через місяць ми мали зі Львова вихід по ВЧ на всі області. Спочатку нас розмістили у колишньому поліцейському управлінні на вул. Коперника, але через замале приміщення надали місце у будинку по вул. Бельчинського.

Протягом 1940-го та першої половини 1941-го років зусилля відділення було зосереджено на будівництві та монтажі Львівської ВЧ-станції. Ще до закінчення робіт частину технічного персоналу, і мене в тому числі, було направлено до Коломиї на кордоні з Румунією, де ми організували зв'язок для штабу військ. Після переходу кордону разом з військами 2 серпня 1940 року ми прибули до Чернівців, звідки швидко організували ВЧ-зв'язок зі Львовом.

У червні 1941 року роботи по монтажу Львівської ВЧ-станції було закінчено. Але для ліквідації дрібних недоліків усі чоловіки відділення у ніч з 21 на 22 червня були на роботі. Коли я о 3.40 підійшов до СМТ-34 на Дрогобич проконтролювати розмову абонента (тоді це входило до обов'язків техніка), то почув, як прикордонники доповідали про перехід кордону німецькими військами та напад на прикордонну заставу. Я розповів про це присутнім, а начальник відділення М. Карпов доповів керівництву Управління. Усі зрозуміли, що почалася війна. Ми знали з телеграм, які прикордонники через нас передавали до Москви, що німці двічі призначали термін нападу. Знали, що в районі Перемишля будувалося 300 бараків на 60 чоловік кожний для майбутніх полонених, а в ніч з 20 на 21 червня німецький солдат переплив прикордонну річку і повідомив, що завтра буде війна.

І все ж війна була несподіваною. Але коли близько шостої ранку німецькі літаки розпочали бомбардування Львова і пошкодили повітряну телефонну лінію на Київ, а через Київ ми виходили на Москву, довелося з цим примиритися. Потрібно було в умовах війни забезпечити безперервну роботу урядового ВЧ-зв'язку.

Із самого початку, з першого дня війни, німецькі диверсанти проявляли активність, обстрілювали з вікон наших військовослужбовців. Коли 22 червня було перервано зв'язок з Києвом, ми запитали Управління зв'язку, чому так довго не лагодять лінію. Нам повідомили, що як тільки монтери розпочинають поновлювати лінію, по них стріляють з кулемета із дзвіниці. Пошкодження було неподалік від Львова, і ми вирішили допомогти монтерам. Начальник відділення М. Карпов взяв мене з собою. Недалеко від місця пошкодження, нашу вантажівку зустріли монтери та сіли до кузова. Тільки-но ми виїхали з-за будинків у своїх яскравих синьо-червоних кашкетах, нас побачили із дзвіниці і дали довгу чергу. На щастя, ніхто не постраждав.

*Вимірювання параметрів
постійної повітряної лінії зв'язку.*

Маючи лише два трофейних пістолети «Маузер №2», ми вступати у бій з кулеметниками не стали. Повернувшись до управління, Карпов негайно доповів про події начальнику управління Краснову. Останній зв'язався із командуючим 6-ю армією генерал-лейтенантом Музиченком, який виділив у наше розпорядження танк.

У танку, окрім нас, було двоє танкістів. Через страшний гуркіт, а головне – через відсутність обзору, місце призначення довелося показувати танкістам в основному на пальцях. Але приїхали точно. Відкривши люка, один з них спитав: «Ця дзвіниця?» – «Так», – відповіли ми. Підїхавши ближче, танк кілька разів вистрілив по дзвіниці. Стало тихо. Поновивши повітряну лінію, ми повер-

нулися до Управління НКВС і до кінця першого дня війни працювали без пригод.

На другий день було евакуйовано членів сімей співробітників та жінок-співробітниць. 24 червня Львів покинуло керівництво обкому, облвиконкому та всі співробітники НКВС, зупинившись за 10 км від міста. В Управлінні НКВС залишились тільки п'ять зв'язківців: Карпов, Закопайло, Сучков, Забидейко та Пукін. Вранці на четвертий день війни нам зателефонував технічний секретар першого секретаря обкому і сказав, щоб ми зруйнували станцію і покинули місто, тому що бої йдуть під самим Львовом. Ми категорично відмовилися це робити доти, доки до телефону не підійде начальник УНКВС і не дасть команду. «Але я бачу, як вони сідають до машин», – сказав секретар. Ми все одно відмовилися їхати. Тоді через декілька хвилин до телефону підійшли начальник УНКВС Краснов та секретар обкому і віддали розпорядження.

Ламати ВЧ-станцію, дорогу апаратуру, яку монтували два роки, було важко перш за все морально. Ми, озброївшись молотками й ломами, за

годину розбили апаратуру так, щоб подальше її використання було неможливим. Із собою взяли тільки спецапаратуру. Оскільки нам не залишили автомобіля, ми за містом мобілізували дві перші-ліпші вантажівки з водіями-поляками і до Львова більше не повернулися.

Відступаючи з військами, ми хотіли бути корисними для обслуговування урядового зв'язку, але ніде не могли надовго затриматись. Побували у Тернополі, Рівному, Житомирі. Нарешті на початку липня прибули до Києва і отримали призначення до діючої армії, до штабу Південно-Західного фронту з дислокацією в Броварах.

Карпов М.С. Фото 1944 року.

Відділення ВЧ-зв'язку очолив М. Карпов.

До відділення входили старший технік Закопайло, техніки Сучков, Забидейко, Мільграмм, Пукін. Зв'язок з арміями здійснювався через Київ, в основному по тимчасових лініях. На фронті йшли запеклі бої, німці двічі намагалися взяти Київ у лоб. Після невдачі вони обійшли війська фронту і форсували Дніпро біля Кременчука. Над Києвом і військами фронту нависла загроза оточення. Штаб перемістився на 80 км на схід, до Прилук. Начальник відділення Карпов отримав наказ обладнати запасний командний пункт штабу фронту у Миргороді.

У першій половині вересня Карпов на машині ГАЗ-АА з водієм та обладнанням направилися до Миргорода. Мене він узяв із собою. Проїхавши кілометрів 20 лісовою дорогою, ми зустріли колону автомобілів, що стояла. Вирішили з'ясувати причини затримки і, пройшовши з півкілометра, побачили велику калюжу на місці струмка – там застрягли декілька машин. Оскільки кільце оточення стискалося, і вже було чути стрілянину, ми вирішили об'їхати цю колону і струмок лісом. З'їхавши з дороги, іноді штовхаючи машину вручну, ми проїхали небезпечну ділянку, а ще через годину ліс вже був захоплений німцями. Про це ми дізналися від солдат, що встигли, кинувши машини, втекти пішки. Пізніше в оточенні опинились штаб Південно-Західного фронту, Київ та всі війська, що його обороняли.

На станції ВЧ-зв'язку у Прилуках залишилися В. Вакіш, начальник групи з Дрогобича, а також техніки Закопайло, Забидейко, Свердлова та ще одна дівчина – молодший технік. Про всіх них відомостей нема, окрім Вакіша, який через місяць один вийшов з оточення та прибув до нас у Вороніж.

Зв'язківці, 1941 рік.

Карпов та я приїхали до Миргорода під вечір другого дня, одразу розпочавши організацію ВЧ-зв'язку на ЗКП. Для цього ми пішли на Миргородську міжміську телефонну станцію, але з розмов техперсоналу зрозуміли, що німці незабаром будуть у Миргороді.

Для уточнення обстановки на фронті пішли до коменданта Миргорода з проханням виділити приміщення для вузла ВЧ-зв'язку. Він запропонував обирати будь-який будинок, бо через дві години він від'їжджає через загрозу захоплення міста. На прохання виділити нам бензин запропонував їхати на вокзал, де його достатньо.

На миргородському вокзалі ми побачили таку картину: стоять сотні діжок з бензином, біля них солдат-вартовий з гвинтівкою, і стоять десятки автомобілів. Офіцери та водії вмовляють вартового дати їм бензину, але солдат відповідає, що застрелить кожного, хто підійде ближче. Цього вартового поставили ще позавчора, його частина давно пішла на схід, а про солдата просто забули. Наші війська залишають Миргород, і ніхто не дає розпорядження залишити пост. Справа закінчилась швидко, але трагічно. Під час суперечки налетіла німецька авіація, військові сховалися в укритті, а вартового вбило осколком бомби. Швидко заправившись бензином, ми виїхали до Охтирки.

В Охтирці зустріли генерал-лейтенанта Баграмяна, який із залишків частин формував армію. Ми організували йому зв'язок з Воронежем та Москвою, обладнавши ВЧ-станцію у пустому цеху шиноремонтного заводу. По закінченню формування армії та у зв'язку із загальним відступом військ ми, вже за наказом з Москви, направились через Харків до м. Валуйки Курської області. Там перебував генерал-майор Добикін, начальник управління зв'язку Південно-Західного фронту, який потрапив в оточення разом зі штабом у Прилуках, був поранений в руку і вийшов до наших військ. В організації зв'язку з Валуйок на Вороніж він нам дуже допоміг. Але якість зв'язку була незадовільною, заважало радіо.

Повітряні лінії, які були нами використані, належали залізниці і були сильно пошкоджені. Радіопередачу було чути сильніше, ніж абонента. Добикін, щоб допомогти нам, наказав обрізати всі проводи, що перетинали нашу лінію. Але навіть після закриття міської радіотрансляційної станції радіо заважало працювати.

Наприкінці жовтня у Валуйки приїхав член Військової Ради М. Хрущов, і я був присутній при врученні нового партквитка генералу Добикіну замість втраченого в оточенні.

У Валуйках наші дороги з М. Карповим розійшлися. Його було призначено представником Московського відділу у Воронежі, а я один залишився обслуговувати штаб. Незабаром до мене на допомогу прибув технік із Сум з незвичним на той час прізвиськом Ф. Драпей-Драпіковський.

Після двотижневого перебування у Валуйках я отримав розпорядження М. Карпова зняти ВЧ-станцію і залізничною платформою прибути до Воронежа у його розпорядження. У Воронежі ми всі отримали нові призначення.

Записано у 1967 році

М. Зелінський

*(у підрозділах урядового ВЧ-зв'язку з 06.1938 р.,
начальник відділення урядового ВЧ-зв'язку Управління
НКВС України в Одеській області з 1940 до 09.1941 р.,
учасник оборони Одеси)*

Одеса – вузлова станція Півдня

Я розпочав свою службу в 12-му спецвідділенні Управління НКВС по Одеській області з червня 1938 року. На об'єкті ВЧ у той час була група, укомплектована двома техніками, які чергували через добу. Це були техніки Смолянов і Старов.

Зв'язок був тільки з Києвом по 1-му каналу апаратури ущільнення СМТ-34, по лінії Ю-250. У 1939 році нами був організований зв'язок з Миколаєвом по залізній повітряній лінії за допомогою апаратури ВЧТ та з Тирасполем по залізній лінії, по каналу НЧ з підсиленням у Роздільній.

У 1940 році в Одесі було введено посаду оперуповноваженого (начальника ВЧ-станції), і мене призначили на цю посаду. Тоді ж, після зайняття Червоною Армією території Бессарабії, нами було встановлено зв'язок з Ізмаїлом та Кишиневом. На одеську ВЧ-станцію надійшла та

була змонтована АМТС системи Сіменса на 3 канали та 10 абонентів. Після введення її в дію був організований міжміський автоматичний урядовий зв'язок з Києвом, де працювала АТС МА-5, а через київську станцію – з Москвою та іншими містами.

Мені особисто довелося докладати чимало зусиль як для освоєння нової техніки, так і для навчання особового складу. Спеціалістів у цій галузі в той час не було. На початку квітня 1941 року, коли відбулося перше розділення наркоматів НКВС та НКДБ, наша група була реорганізована у 12-те спецвідділення Управління НКВС по Одеській області. Мене призначили начальником відділення.

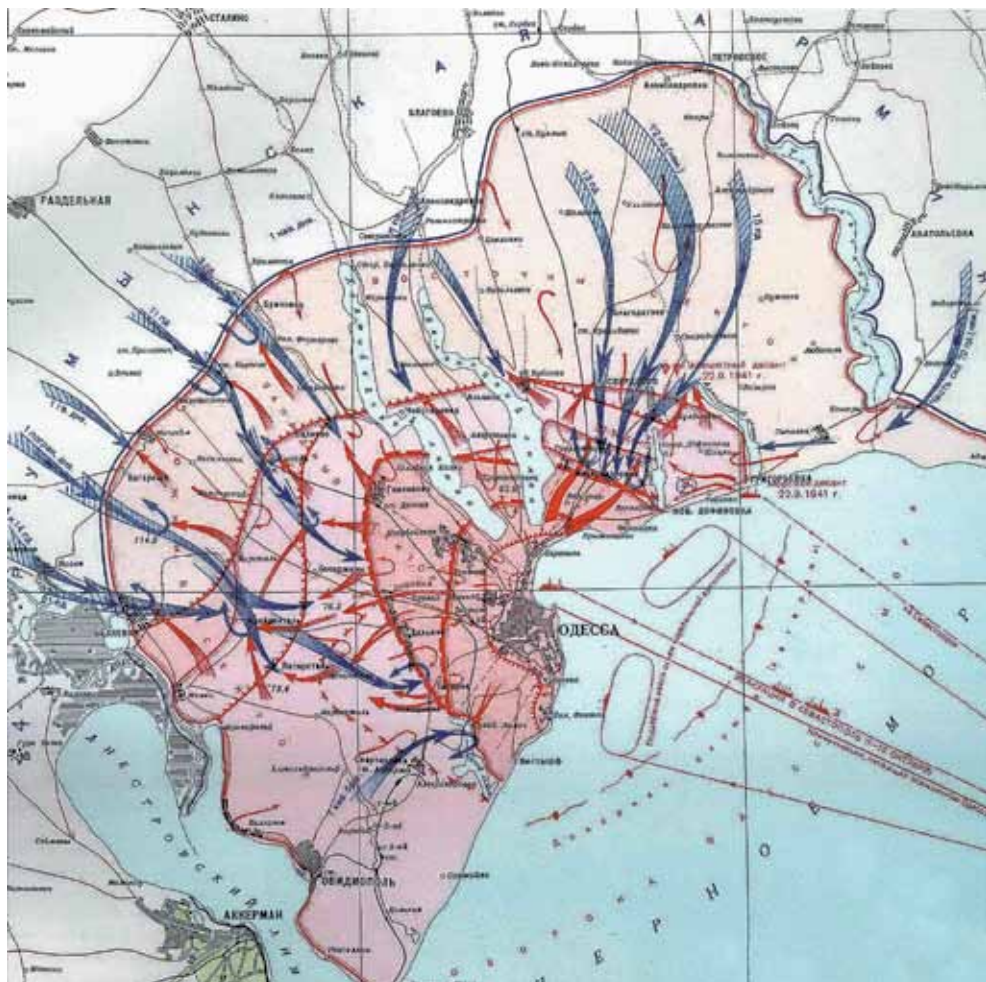
Одеська ВЧ-станція була вузловою станцією Півдня. Вона обслуговувала не тільки партійне керівництво та Управління НКВС, але й Управління Чорноморського пароплавства, штаби Одеського військового округу та авіаційної дивізії. З Одеської станції для забезпечення урядового зв'язку в Західній Україні та Бессарабії були відряджені Теличко, Старов, Смолянов. Зі мною в Одесі залишилися техніки Киднов, Чеканов, Фішман, Риженков та Кан.

Ще за три дні до початку війни техніки ВЧ-станції в Ізмаїлі повідомили, що з боку Румунії на кордоні зосереджується велика кількість військ, і це дуже добре видно з нашого боку Дунаю та Пруту. 21 червня близько 22-ї години мене викликали до Управління. Начальник відділення з Києва Єрасов повідомив, що починається війна з Німеччиною, необхідно викликати на станцію особовий склад відділення і не відлучатися без дозволу, чекати вказівок.

О 22:00 чергові техніки з Ізмаїлу повідомили, що війна фактично розпочалася, Ізмаїл з боку Румунії обстрілює артилерія. Навантаження на комутаторі було великим. Опівночі перервався зв'язок з Ізмаїлом, але о 2-й годині ночі він був відновлений. Як повідомив старший технік ВЧ-станції Ізмаїла Ксьондз, прямим попаданням снаряду була виведена з ладу ізмаїльська МТС. З Миколаєва повідомили, що німці бомбили Очаків.

Вранці всі співробітники були викликані до Управління і переведені на казармений стан. Я вийшов на півгодини до міста. Одеса жила мирним життям, люди йшли до моря на пляж, про війну ще не знали.

У перші дні війни співробітники управління знаходились на казарменому стані. У кабінетах поставили ліжка. Спочатку, незважаючи на бомбардування, руйнувань у місті майже не було. Але наприкінці липня нальоти німецької авіації почастишали, літаки скидали велику кількість запалювальних бомб. У ніч з 21 на 22 липня від бомб загорівся молокозавод у центрі міста. Населення почало тікати у напрямку Миколаєва. Наш повітряний шлейф до МТС був знищений на протязі 400 метрів. Але ми вчас-

Оборона Одеси, 1941 рік.

но перейшли на роботу по кабелю. Під час нальотів авіації чергувати на ВЧ-станції залишалися телефоністка та черговий технік. Решта особового складу сховалися у підвалі.

В окремі дні нальоти були щогодини. У результаті бомбардувань була пошкоджена повітряна лінія на Київ. Вночі лінію поновлювали, але вдень німці знову її бомбили, скидали на лінію з літаків дріт.

З військових частин Одеського військового округу була організована 9-та армія, штаб якої перебував біля Кишинева. Для забезпечення ВЧ-зв'язку зі штабом армії від нас на допомогу кишинівському відділенню був відряджений технік. З Москви була дана вказівка, як діяти при відступі наших військ і втраті зв'язку. Нашому відділенню поставили завдання забезпечити урядовим зв'язком польовий штаб південного напрямку фрон-

ту. Наприкінці липня до Одеси прибули ізмаїльська група та кишинівське відділення, які згодом виїхали в тил.

На початку серпня пряма лінія Одеса-Київ через Вознесенськ опинилась під загрозою знищення, а з підходом німців до пункту Т. Шевченко наша підсилювальна станція була евакуйована до Кіровограду. Зв'язок з Києвом перервався.

Штаб південного напрямку перемістився до Миколаєва. Коли був організований зв'язок з Миколаєва через Кривий Ріг на Київ, ми дістали можливість виходу на Київ та інші міста. Одеська ВЧ-станція з вузлової стала кінцевою.

На околиці міста в районі Молдаванки у катакомбах на глибині 40 метрів було споруджено командний пункт штабу ППО міста. Нам була надана кімната, і ми змонтували там резервну ВЧ-станцію, установивши одну стійку ВЧТ, одну СМТ-34 та комутатор. Половина особового складу монтувала станцію, а інші чергували в Управлінні НКВС. Вікна першого поверху управління були забарикадовані мішками з піском. Оскільки з чотирьох напрямків зв'язку залишився один, на Миколаїв, решту апаратури на вантажівках було евакуйовано до Миколаєва.

8 серпня зв'язок між Одесою та Миколаєвом був перерваний. Захищати місто залишилися 3 дивізії проти 10-ти німецьких та румунських. Дуже погано було з постачанням води через те, що водогін у селі Біляївці захопили німці. Напівсолону воду з артезіанських свердловин видавали по три літри на людину в день.

У 20-х числах серпня до Одеси прибула ескадра Чорноморського флоту. Із Севастополя почали прибувати транспорти з військовими морями та спорядженням. Все доросле населення міста було мобілізовано. Після напружених боїв наступ німців було зупинено. Місто готувалося до облоги, було введено карткову систему. Через постійні бомбардування

Зв'язківці на передовій.

Управління НКВС було вимушене переїхати спочатку до підвалів винзаводу, а потім до санаторію ім. Дзержинського.

Усі магістральні лінії зв'язку були перервані, і ми стали станцією з виключно місцевим зв'язком. Згідно інструкції, відділення підлягало евакуації. Але тільки через тиждень після запиту з Києва шифром по радіо надійшла відповідь-дозвіл на негайну евакуацію.

У перших числах вересня ми завантажились на пароплав «Курськ» і увечері вийшли з порту. На світанку на корабель напали німецькі літаки, але їм завадив туман. Біля Євпаторії німецький літак знову намагався нас знищити, але теж безрезультатно. Тільки за Севастополем зникла загроза повітряних нападів. На четвертий день корабель прибув до Новоросійську.

Ми отримали завдання виїхати до Маріуполя для організації ВЧ-зв'язку штабу Азово-Чорноморської флотилії. До Ростова їхали поїздом, а далі пароплавом прибули до Маріуполя. В окремій кімнаті при міжміській телефонній станції швидко змонтували ВЧ-станцію з виходом по 1-му каналу СМТ-34 на Донецьк, а через нього – на Харків та Москву. Протягом вересня та першої половини жовтня ми забезпечували ВЧ-зв'язком командування Азово-Чорноморської флотилії та авіадивізії. Зі мною були одесити Киянов, Чеканов, Фішман.

У жовтні 1941 року керівництвом НКВС було створено апарат уповноважених з урядового зв'язку. Я був призначений уповноваженим у Донбасі, а 10-го жовтня відкликаний до Москви на інструктаж. На останньому поїзді Маріуполь – Москва я виїхав з міста, а через день залізнична лінія була перерізана фашистами.

Записано у 1967 році

В. Кострюков

*(начальник відділення урядового ВЧ-зв'язку в Кишиневі
у 1941 р., начальник відділу ВЧ-зв'язку НКВС 1-го
Українського фронту у 1943 р.)*

Спогади ветерана

У 1941 році, напередодні Великої Вітчизняної війни, при розділі НКВС Молдавської РСР на два наркомати – НКВС та НКДБ, на базі служби ВЧ-зв'язку 2-го спецвідділу НКВС МРСР було створено самостійне відділення урядового зв'язку НКВС МРСР.

У перші дні війни штат Кишинівського відділення складався з молодшого лейтенанта держбезпеки Кострюкова Віктора Івановича – начальника відділення, Босого Миколи Сергійовича – техніка, Великодного Матвія Семеновича – техніка, Пугачова Григорія Петровича – техніка, Титова Олександра Івановича – старшого техника, Яковіса Григорія Ноєвича – техніка.

Усі співробітники, окрім нещодавно оформленого на роботу до відділення урядового зв'язку Великодного М.С., вже протягом року працювали над створенням ВЧ-зв'язку молодій Молдавській республіки. Цікава, нова для всіх нас технічна робота по встановленню перших зразків радянської апаратури ущільнення ВЧТ, СМТ-34, міжміської автоматики МА-2, телеграфу СТ-35, який працював по телефонних каналах, захоплювала наш невеликий колектив, здружила та згуртувала його.

*Кострюков В.І., Хом'яков М.С.,
1942 рік.*

Повсякденне керівництво з Москви усіма роботами по створенню ВЧ-зв'язку Молдавії з боку начальника відділу ВЧ-зв'язку НКВС СРСР Іллінського прищепило нам почуття високої відповідальності за довірену роботу по обслуговуванню секретним ВЧ-зв'язком керівників держави. Разом з тим, обстановка суворої секретності, завдяки якій про існування ВЧ-зв'язку не знав майже ніхто, крім самих абонентів, навчила нас при вирішенні всіх службових, оперативних та технічних завдань не розраховувати на сторонню допомогу чи консультацію, проявляти необхідну самостійність.

Міжнародна обстановка передвоєнних років не була спокійною. Гітлерівська Німеччина силою зброї вже підкорила собі більшість європейських держав. У відносинах між Німеччиною та СРСР відчувалась ворожа настороженість. Молдавська республіка мала кордон з профашистською Румунією, яка була вимушена за рік до початку війни далеко не добровільно повернути територію Бессарабії, захоплену ще в Першу світову війну. Тут, біля кордону, загальна військова напруженість відчувалась гостріше.

Беручи участь у роботі міжвідомчої комісії по нагляду за засобами зв'язку, перевіряючи кордон по рікам Дунай та Прут на початку червня 1941 року, ми своїми очима бачили встановлені на протилежному березі артилерійські гармати, націлені у бік СРСР. А від прикордонників нам стало відомо, що з початку червня у прикордонній зоні на румунському

боці було евакуйоване населення, румунські війська замінені німецькими. Вони прискорено будували укріплені лінії вздовж всього кордону проти МРСР.

Під час цієї поїздки у нас із головним інженером Кишинівської міжміської телефонної станції виникла потреба підключитись до міжнародної лінії зв'язку в бік Румунії у прикордонному місті Унгени, з метою визначення відсутності переходів на неї з внутрішньосоюзних ліній зв'язку. Після технічної розмови, що проходила із недоброзичливим відтінком з боку румун, нам сказали з румунської території: «Ми все одно з вами скоро зустрінемося. Чекайте нас через два тижні...» Про цю розмову було зроблено доповідь керівництву НКВС МРСР після повернення з відрядження.

У 1941 році ще до початку війни у Кишиневі активно працювали служби місцевої протиповітряної оборони, проводились навчання, під час яких місто вечорами часто занурювалося в повну темряву. Уже в той час нами за вказівкою Іллінського проводились елементарні заходи з резервування засобів ВЧ-зв'язку. Для цього у нас було спеціально надіслане з Москви обладнання: комутатор, переносні акумулятори, бензоелектрична зарядна станція тощо, яке у перші дні війни було встановлено нами у підвальному приміщенні службового будинку НКВС МРСР, що знаходився у декількох кілометрах від існуючої ВЧ-станції. Цей резерв пізніше виручав нас.

Незважаючи на очевидну напруженість передвоєнного часу, війна розпочалася раптово. Ми знали, що можливі лише провокації, на які не можна піддаватися, що на захисті радянського кордону стоїть наша армія, яка не віддасть ані клаптя нашої землі.

21 червня 1941 року, в суботу ввечері після роботи, мене терміново викликали на службу. Зв'язавшись із Москвою, я отримав розпорядження від Іллінського про негайну організацію ВЧ-зв'язку зі штабом військового з'єднання, яке розміщувалось у Тирасполі. Це був штаб 9-ї армії, з яким ми підтримували зв'язок з першого дня війни.

Для організації зв'язку у район Тирасполя були негайно направлені наші техніки. Вони разом з техніками з одеського відділення виконали роботу по забезпеченню ВЧ-зв'язку, передавши подальше обслуговування невеличкої польової ВЧ-станції технікам одеського відділення. У ту ж ніч 22 червня о 2-й годині за московським часом з румунської території розпочався артилерійський

*Старший лейтенант
Босий М.С. Кишинів,
1945 рік.*

обстріл прикордонних районів молдавської території. О 4-й годині ранку німецька авіація завдала удару по кишинівському аеродрому. З ранку 22 червня групи по 30-50 німецьких літаків пролітали над Кишиневом, завдаючи бомбових ударів по промислових та адміністративних центрах у глибокому тилу СРСР. У Кишиневі з перших днів бомбардували центральну вулицю. Над містом йшли повітряні бої.

З першої ночі 22 червня увесь склад відділення ВЧ-зв'язку безперервно перебував на роботі. Після нальотів авіації на місто кожний турбувався про долю своїх близьких, але жодного разу ніхто не висловив бажання відвідати свої сім'ї, коли це дозволяли обстановка та робота. Якщо надавалась можливість одному із співробітників дозволити короточасну відлучку, то через нього ми отримували повідомлення про наші сім'ї. Бажання вивезти сім'ї на безпечну відстань від кордону стримувалось побоюванням докорів у панікерстві. Це посилювало нервові напруження. 29 червня було отримано дозвіл на евакуацію сімей. Їх від'їзд відбувався під час бомбардування району залізничної станції німецькими літаками.

Після від'їзду сімей з'явилась можливість усі сили та час віддавати організації та обслуговуванню ВЧ-зв'язку. У перші дні війни, не знаючи реального співвідношення сил, ми жили надією та вірою, що незабаром німці отримають нищівну відсіч. Але тиск німецьких армій та їх пересування на головних напрямках у глибину СРСР змушували замислюватися про можливу евакуацію з Кишинева. За узгодженням з Москвою довелося демонтувати та відправити все другорядне обладнання ВЧ-станції спочатку до Тирасполя, а потім залізницею на Північний Кавказ. Залишилися тільки апаратура ущільнення, джерела живлення та абонентські комутатори.

Евакуація апаратури була доручена техніку М. Босому. Микола Сергійович був дуже енергійним, наполегливим та ретельним працівником. Завдяки впевненості в тому, що він може виконати будь-яке завдання, а в цьому випадку зробить усе для збереження дуже цінної, як нам тоді здавалося, апаратури міжміської автоматики та іншого комутаційного обладнання, відправку майна було доручено саме йому, що він і здійснив в умовах дуже важкої обстановки на залізничному транспорті.

У перший ж тиждень липня 1941 року в результаті бомбардування виявились розірваними кабельні лінії у напрямку нашої ВЧ-станції. Поновити зв'язки було можливо лише із створеної нами резервної станції в іншому районі міста. З неї і здійснювався зв'язок у наступні дні до 16 липня 1941 року.

Німецькі війська в Україні у цей час здійснювали наступ у районі Білої Церкви і намагалися, звернувши на південь у бік Миколаєва, відри-

зати шляхи відходу на схід військам Південного фронту. Тому частини 9-ї армії, які обороняли кордон Молдавії на річці Прут, почали відхід на нові рубежі за річку Дністер. Так, 16 липня після того, як виїхав останній абонент – Народний комісар держбезпеки МРСР, ми залишили палаючий Кишинів і, за узгодженням з Москвою, прибули для обслуговування ВЧ-зв'язком у штаб 9-ї армії у районі Тирасполя.

Група співробітників урядового зв'язку. Сидять ліворуч Козлов Г.П., Кострюков В.П., Титов О.І., стоять Мизніков, Велікодний М.С., Яковів Г.М., Пугачов Г.П.

За декілька днів до 16 липня у нас з'явився надійний автомобіль. Для цього, за згодою Наркому держбезпеки МРСР, разом з одним з оперативних працівників за місто поїхав наш технік. Один з автомобілів, що здійснювали евакуацію з міста малоцінного майна, разом з водієм був нами реквізований і надійшов у наше розпорядження. Нам дістався дуже хороший водій Іван Поляков. Він висловив бажання залишитися з нами для подальшої роботи. По прибутті до штабу 9-ї армії була оформлена його мобілізація та приписка до нашого відділення разом з майже новим автомобілем ЗІС-5.

Маленьким колективом свого відділення, майже ніколи не розлучаючись, маючи далеко не польову апаратуру ущільнення (мали дві стійки СМТ-34, одну – ВЧТ, джерела живлення та комутатор), ми за завданнями командування 9-ї армії, а згодом командування Південного фронту, до кінця вересня 1941 року забезпечували роботу ВЧ-зв'язку між цими штабами та ВЧ-станціями на території України. Дуже прикро було розлучатися з колективом наприкінці вересня 1941 року, коли мене відкликали до Москви та направили для подальшої роботи по організації ВЧ-зв'язку на Північний Кавказ.

На Кавказі мені ще раз довелося зустрітися з представником нашого молдавського відділення М. Босим. На початку 1942 року з району Тамані був здійснений великий десант наших військ на Керченський півострів, окупований німцями. У той час у Криму продовжував битися героїчний

Керченсько-Феодосійська десантна операція.

Севастополь. Командування Керченської групи радянських військ забезпечувалося ВЧ-зв'язком по кабелю через Керченську протоку.

У травні 1942 року на Керченському півострові для з'єднань нашої армії склалася дуже важка обстановка. За 8-кілометровою протокою, що відділяла Північний Кавказ від Криму, йшли важкі бої. Обладнання ВЧ-станції на кримському березі загинуло, а наші співробітники з важкими пораненнями були евакуйовані. Абонентський апарат ВЧ-зв'язку, що залишився в районі Керчі, включили безпосередньо до підводного кабелю і обслуговували з ВЧ-станції на кавказькому березі.

У критичні дні запеклих боїв з Керченським півостровом перервалися усі види зв'язку. Замок і ВЧ-апарат. На вимогу Ставки Верховного Головнокомандування було наказано будь-якими засобами поновити ВЧ-зв'язок, щоб прояснити обстановку в районі Керчі.

Через Керченську протоку, яка прострілювалася з німецьких позицій та контролювалася німецькою авіацією, перекинули на кримський бік техніка ВЧ-зв'язку. Поновити зв'язок у цій обстановці міг лише рішучий, безстрашний, до кінця відданий офіцер, і вибір було зроблено – виконання завдання доручили М. Босому. Разом з декількома солдатами його на човні переправили через протоку. Пройшло кілька годин напруженого очікування, і Микола Сергійович, включившись з кримського берега,

забезпечив першу після втрати усіх зв'язків розмову Верховного Головнокомандувача з командуванням Керченської групи військ. Протягом декількох днів Босий забезпечував зв'язок, який був єдиним до закінчення евакуації нашого штабу з керченської землі.

Босого М.С. серед перших було нагороджено орденом Червоного прапора. Ця нагорода була не єдиною. Після закінчення війни Микола Сергійович повернувся до Молдавії, працював старшим техніком ВЧ-станції. За вислугою років його було звільнено в запас, і він працював начальником АТС заводу «Віброприлад» у Кишиневі.

Записано 23 жовтня 1967 року

Г. Пугачов

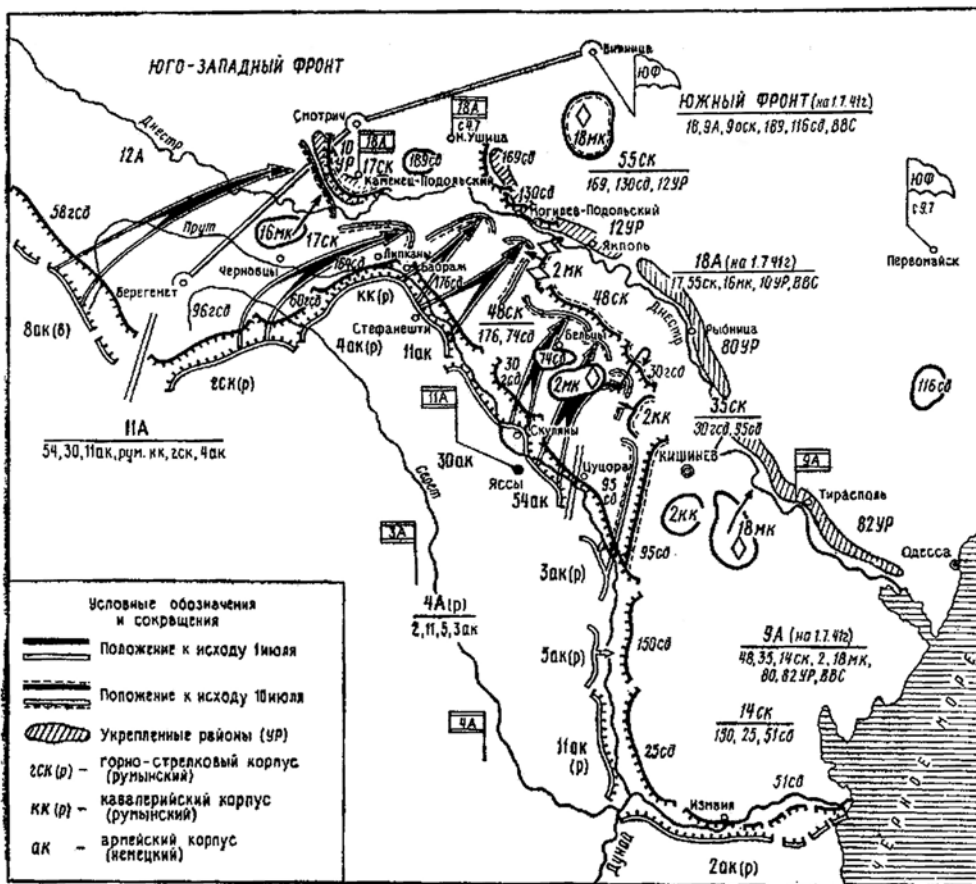
*(у підрозділах урядового ВЧ-зв'язку з 1940 р.,
учасник оборони Криму)*

Дорогами Молдавії

У 1940 році у квітні місяці по призову я був направлений на роботу в органи НКВС міста Тирасполь. На ВЧ-станції Тирасполя були дві стійки ВЧТ, один канал працював на Одесу, а інший на Київ через переприймальний пункт станції Роздільна. У Тирасполі я працював до 28 червня 1940 року.

У 1940 році радянські війська перейшли румунський кордон і звільнили Бессарабію. З Москви надійшла вказівка передислокувати станцію ВЧ з Тирасполя до Кишинева. Разом з товаришами по роботі Босим, Титовим, Яковісом та начальником відділення Кірюшкіним ми прибули до Кишинева, де встановили апаратуру та зв'язок з Одесою, Москвою, Києвом і Вінницею.

На озброєнні ВЧ-станції в Кишиневі були стійки СМТ-34. У Кишиневі змінився склад нашого відділення. Начальником відділення було призначено Кострюкова Віктора Івановича, був прийнятий на роботу технік М. Великодний. Таким чином, до складу нашого відділення входили В.І. Кострюков, М.С. Босий, М.С. Великодний, Г.Н. Яковіс і я. Ми працювали в Кишиневі до початку війни. На другий день після початку війни з Москви надійшла команда організувати ВЧ-зв'язок армійському командуванню. ВЧ-зв'язок був наданий командуванню 9-ї армії, сформованої на базі Одеського військового округу. Командувачем було призначено генерал-

Бойові дії на Південному фронті влітку 1941 року.

полковника Я. Т. Черевиченка. Штаб армії перебував у селі Красногорівка Тираспольського району.

Разом з нашими військами ми відступали, надавали ВЧ-зв'язок командуванню армії. У той час відділу та військ урядового зв'язку ще не існувало. Особовому складу нашої групи доводилось займатися наведенням абонентських ліній, встановленням апаратів, ремонтом магістральних ліній. Це було нелегко. Таким чином ми забезпечували зв'язок військам до самого Донецька (Сталіно).

Після прибуття до Сталіно нас зустрів представник з Москви Козлов Сергій Сергійович. Він призначив мене відповідальним за евакуацію апаратури ВЧ-станцій з Горлівки та Сталіно. З транспортом було дуже кепсько, доводилося до пункту евакуації у Ворошиловграді (Луганськ) робити одним автомобілем декілька ходок. Ми працювали цілодобово, але із цим завданням впоралися.

У Ворошиловграді я тяжко захворів. За розпорядженням начальника відділу урядового ВЧ-зв'язку НКВС СРСР був евакуйований у глиб країни, до м. Чкалов, на лікування. У госпіталі я був близько двох з половиною місяців. Після одужання мені було наказано прибути до Москви. Це було 2 лютого 1942 року.

У Москві була організована група на чолі з капітаном Коротким для відновлення Московської ВЧ-станції. Після визволення радянськими військами міста Керч у Криму я був направлений до Криму у розпорядження начальника відділу урядового ВЧ-зв'язку М.С. Хом'якова. Мене включили до складу групи ВЧ-зв'язку, яка знаходилася у Керчі. Ми обслуговували штаб армії. У складі групи були я, Карташов та Босий. Ми разом працювали до відступу наших військ з Криму.

18 травня 1942 року наші війська залишили Керч. У місті також була ВЧ-станція, співробітники якої обслуговували партійних та радянських керівників. Разом ми і відступали. У Керчі тоді перебували Карпець Володимир, Аксьонов, Лимаренко Олександр Васильович, майор Гарник, начальник радіостанції Афонін Сергій, водії Патрик Олександр та Капець Віктор.

Ми підійшли до моря, далі відступати було нікуди. Було прийнято рішення усе майно зв'язку втопити в морі, а стійку ВЧТ та маскуючу апаратуру Ж-11 забрати із собою до човна, який знаходився біля кабельної будки на березі Азовського моря. Автомобілі були нами розбиті до такого стану, щоб ними не зміг користуватися ворог. Усе це робити було дуже важко.

Цей відступ був пеклом. Лимаренко, Афонін, Карпець та Гутник не погодились пливти на човні через протоку і зробили для себе пліт із кузова автомобіля. Німці помітили цей пліт на воді і почали його обстрілювати з гармати. На наших очах пліт було розбито і двоє наших товаришів, Карпець та Гутник, загинули. Афонін та Лимаренко, які теж перебували на плоту, якимось дивом залишилися живими. Лимаренко зараз працює у відділі урядового зв'язку в Сімферополі.

Після евакуації з Криму командуванням фронту я був нагороджений медаллю «За бойові заслуги» та отримав призначення у 51-у армію. Коли я прибув у травні 1942 року на місце служби, начальником армійської станції був Є.С. Мартиненко. Зараз він перебуває у запасі, на пенсії, і проживає у Чернівцях.

Пугачов Г.П. 1941 рік.

Штаб 51-ї армії перебував у станиці Павлівській Краснодарського краю. Я та Мартиненко (нас тоді було двоє) вживали усіх заходів, щоб чітко та безперервно надавати ВЧ-зв'язок командуванню армії. Згодом штаб було передислоковано до станиці Мечетенської. Там ми були недов-

Хом'яков М. С.

го, бо німецькі війська прорвали лінію фронту на Ростовському напрямі, і ми знову почали відступ. Штаб армії переїхав до Сальську. У місті зв'язок командуванню було надано своєчасно.

Дні через три ми отримали команду від Хом'якова, який на той час був начальником відділу урядового зв'язку Кавказького фронту, закрити зв'язок та переїхати до Балашти (калмицький степ) і організувати там переприймальний пункт зв'язку. У Балашті не виявилось навіть повітряних ліній, тому, звісно, ми зв'язок надати не змогли. Після цього ми разом з військами відступили на Північний Кавказ. В Орджонікідзе відбулося переформування наших військ, було створено 9-ту та 37-му армії.

Ми з Мартиненком були призначені до 9-ї армії, штаб якої знаходився у селі Зільга біля Беслану, і організували там зв'язок. Невдовзі ми переїхали до станиці Слепцовської. Там Мартиненко отримав розпорядження виїхати до Приморської армії. Мене було призначено начальником станції, техніками працювали Мінаєв Борис та Камінська Олександра.

Після звільнення нашими військами Нальчика, Мінеральних Вод та Краснодару я отримав призначення у 37-му армію. Після звільнення Кавказу та Краснодарського краю наші війська розпочали звільнення Криму, і мене призначили начальником станції у 4-ту повітряну армію.

Після звільнення Криму у 1943 році 4-ту повітряну армію було передислоковано на 2-й Білоруський фронт, де мене призначили начальником 3-го відділення відділу урядового зв'язку. До моїх обов'язків входило забезпечення всіх армійських станцій автотранспортом, паливно-мастильними матеріалами, продовольством та обмундируванням, запасними частинами. Відділення мало понад 60 автомобілів та водійський склад. Це була величезна робота. За період війни я був удостоєний 18-ти урядових нагород.

У 1948 році мене було призначено начальником групи ВЧ-зв'язку у Котовську Одеської області, де я працював до 1956 року. Після ліквідації групи мене направили до Чернівців на посаду техніка ВЧ-зв'язку, де я працюю зараз.

Записано у 1967 році

М. Великодний

(у підрозділах урядового ВЧ-зв'язку з 1941 р.,
учасник боїв на півдні України)

Фронтові дороги

28 червня 1940 року в Кишиневі було утворено групу урядового ВЧ-зв'язку, яка входила до 2-го спецвідділу НКВС МРСР. До складу групи увійшли оперуповноважений В. Кострюков, старший технік О. Титов, техніки Г. Яковіс, Г. Пугачов та М. Босий. Ця група змонтувала вузол ВЧ-зв'язку для обслуговування уряду Молдавії. При розділенні НКВС на два комісаріати група урядового зв'язку залишилась у складі НКВС, а старшого техника Титова було переведено до НКДБ, у спецгрупу. ВЧ-станція розміщувалась у будинку НКДБ на вул. Гоголя.

У травні 1941 року ми почали готувати запасну ВЧ-станцію у підвалі будинку НКВС на вул. Миколаївській.

Вночі 22 червня німці бомбили Кишинів. Крім уряду Молдавії особовий склад групи забезпечував зв'язком штаб 9-ї армії, який знаходився на Красній гірці поблизу Тирасполя. Під час одного з бомбардувань було пошкоджено кабель між ВЧ-станцією та кишинівською МТС. Групі довелося переміститися на резервну ВЧ-станцію. Зв'язок ми мали з Києвом, Одесою та штабом 9-ї армії.

Наприкінці липня 1941 року наші війська залишили Кишинів. За розпорядженням начальника зв'язку 9-ї армії наше відділення урядового зв'язку було направлено до райцентру Роздільна для організації зв'язку на наступному положенні КП армії. Оскільки всі лінії зв'язку в Роздільній було виведено з ладу, а німці швидко наступали, нам було наказано виїхати до Одеси.

На шляху до Одеси пішов сильний дощ, дороги розмило, і машину довелося тягнути волами. Від станції Вигода ми вже своїм ходом прибули до Одеси. З Одеси ми з Яковісом відбули до Вознесенська та Первомайська із завданням спрямити лінії зв'язку, що йшли на Одесу. Після виконання завдання організували зв'язок на ВЧ-станції в Жовтні. З Жовтня виїжджали у злив, і нашу вантажівку тягнув танк. Тільки прибули до села Березівка, як розпочалися бомбардування та обстріл. Звідти ми перемістилися до села Красного Миколаївської області, де забезпечували ВЧ-зв'язком штаб 9-ї армії.

Наступна передислокація – до Херсону. Вночі прибули до міста, а там паніка. Отримано повідомлення про здачу Миколаєва, і в Херсоні розпочалася евакуація. Зв'язавшись з начальником зв'язку 9-ї армії

Зв'язківці, 1941 рік.

генералом Стрелковим, ми отримали завдання прямувати на Каховку з переправою через Дніпро у Бериславі. Переправа забезпечувалась паромом, що його буксирував маленький катер. Військ біля переправи було дуже багато, і німецькі літаки бомбили її майже безперервно. Зрозумівши, що чекати своєї черги на переправу доведеться дуже довго, ми поїхали вгору по Дніпру до Нікополя і там вранці переправились на інший берег, направившись до Каховки.

У кабіні сиділи В. Кострюков та водій І. Поляков. Решта – Яковіс, я, Пугачов та Босий, лежали у кузові на апаратурі. Їхали вночі, і через пилюку, підняту кавалерією, водій не побачив зустрічної машини. При зіткненні Босий отримав травму, і його було госпіталізовано. У Каховці отримали нове завдання – їхати на Запоріжжя. Німці постійно бомбардували та обстрілювали місто, а шляхи було забито відступаючими військами. В Управлінні НКВС отримали наказ просуватись на Сталіно. З нами поїхала технік з Ізмаїлу Т. Алексинцер. Від'їхавши кілометрів 10 від міста, ми побачили, що далі дороги нема. Відступаючі війська підірвали греблю Дніпрогесу*.

Прибувши до Сталіно, отримали наказ їхати до райцентру Васильківка для забезпечення переприйому зв'язку з Покровки на Сталіно. У Покровці знаходився штаб фронту. Коли німці форсували Дніпро біля хутора Ракове, весь день і ніч йшли бої за Синельниково. Вночі німецькі розвідники обстріляли штаб 10-ї армії, а вранці фашисти підійшли до Ва-

---

*Згідно історичних документів греблю Дніпрогесу підірвала спецгрупа НКВС. При цьому загинули декілька десятків тисяч червоноармійців та мирних мешканців.

сильківки. Ми отримали розпорядження забрати майно і виїхати на Покровку, звідки разом з групою Д. Варфоломейчука вирушити до Сталіно.

Кострюков отримав нове призначення, а особовий склад молдавського та запорізького відділень направились до Горлівки будувати вузол зв'язку. Керував будівництвом представник з Москви С. Козлов. За короткий період у Горлівці в приміщенні дитячого садка було змонтовано великий вузол зв'язку. Але працювати там не довелося. Фронт підійшов до Горлівки, і ми отримали наказ евакуювати вузол до Ворошиловграду. Усе, що можна було взяти, було демонтовано та вивезено, а кабелі та зарядні агрегати закопано в землю у дворі дитячого садка.

У Ворошиловграді зібралось багато співробітників ВЧ-зв'язку. Тут були кишинівці, одесити, запоріжці, ізмаїльці, вінничани. Було сформовано групу для будівництва вузла у Міллерові у складі Маслової, Крамчаникова, Сороки, Яковіса, Титова і мене. У Міллерові ми змонтували великий вузол зв'язку, використавши апаратуру з Горлівки та місцеву. Після цього групу розформували. У зв'язку з тим, що на мене та Титова не було особових справ у Москві, нас направили до Куйбишева, у відділ кадрів НКВС СРСР, і звільнили з органів у листопаді 1941 року.

У 1944 році Радянська армія звільнила північну частину Молдавії, і уряд Молдавії переїхав до м. Сороки. Було заново створене відділення урядового зв'язку. Начальником відділення призначили капітана Малавіна А.В., техніками – молодших лейтенантів Д. Русакова, Алілуєва та Вараскіна. Пізніше приїхав старший технік молодший лейтенант Г. Яковіс. Після розгрому Яссько-Кишинівського угруповання фашистів та звільнення всієї Молдавії від окупантів уряд переїхав із Сорок до Кишинева. Відділення урядового зв'язку також перемістилося до Кишинева, у приміщенні НКВС МРСР було змонтовано ВЧ-станцію. Лінії зв'язку в Молдавії були повністю знищені, апаратури не вистачало. Довелося заново будувати лінійно-кабельне господарство. Спочатку працювали одним каналом на Київ, а в 1945 році, коли було відновлено 504-ту лінію на Київ та 280-ту лінію на Одесу, становище із зв'язком дещо поліпшилося. Але все одно зв'язку не вистачало, попереду була напружена та кропітка робота всього колективу зв'язківців.

*Титов О.І.,
Кишинів, 1948 рік.*

Записано у 1967 році

Я. Сиротюк

*(у підрозділах урядового ВЧ-зв'язку з 05.1938 р.,
учасник оборони Криму)*

Разом зі штабом 51-ї армії

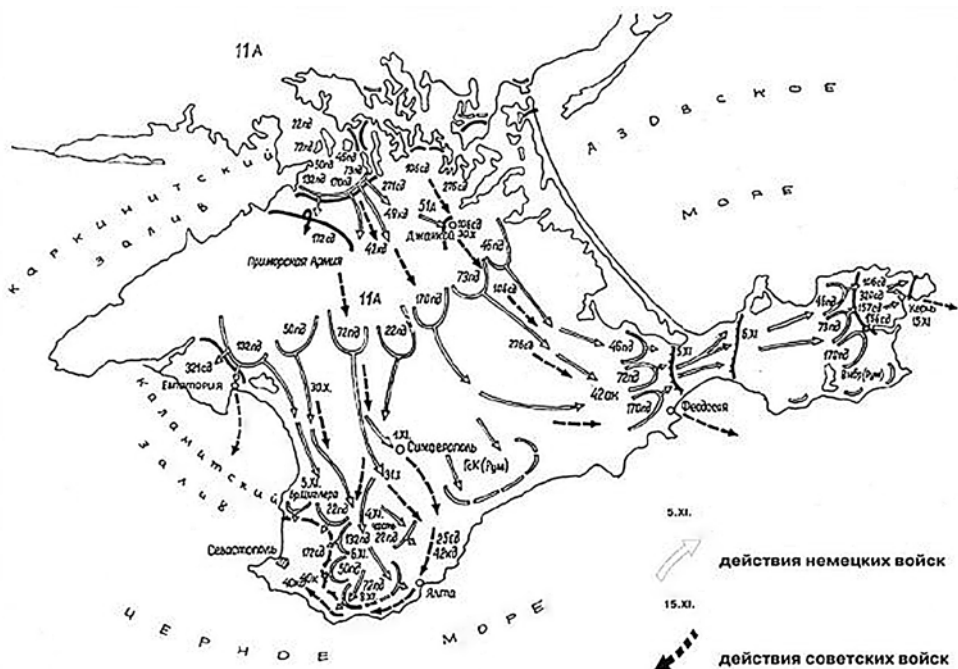
Свою Службу в НКВС я розпочав у травні 1938 року на підсилювальному пункті у Новій Каховці, який обслуговував магістраль Київ – Одеса по кольоровій лінії Ю-250. До початку війни служба проходила буденно, без пригод.

Безпосередньо моя участь у бойових діях розпочалася 13 серпня 1941 року з організації ВЧ-зв'язку штабу Кіровоградської групи військ на Перекопі. ВЧ-станція розміщувалася в Армянську, разом із штабом 51-ї армії, якою командував генерал-лейтенант Батов. На той час німці почали форсувати Дніпро, і бойові дії розгорнулися на Лівобережжі. Підступи до Кримського півострова спішно укріплювалися. На Перекопі розпочалися запеклі бої. Опір наших військ тривав до 26 вересня.

Після того, як війська залишили Перекоп, наша група, що складалася з восьми чоловік, разом із штабом 51-ї армії передислокувалася на другу лінію оборони, на так звані Ішунські позиції. На них війська чинили опір 27 днів. Німецька розвідка виявила розташування штабу армії, а ми разом із штабом розміщувалися на околиці села Воронцівка. Німецький повітряний розвідник Фокке-Вульф, його ще називали «Рамою», майже два тижні вистежував штаб. У результаті він зафіксував хату, де перебувала наша група з апаратурою, через одну землянку від штабу. І якщо землянка штабу була глибиною 4 метри, з посиленням перекриттям, то наша була звичайною.

22 жовтня 18 пікіруючих бомбардувальників атакували нашу хату. Протягом 20 хвилин вони скидали бомби, а потім ще й перевіряли ефективність бомбардування. У результаті були вщент розбиті всі господарські будівлі у дворі, у тому числі й наша хата, а нас засипало землею. Дверей і вікон не залишилося, апаратуру пробило уламками.

Після закінчення бомбардування прибіг комендант штабу і кричить: «Хто живий, виходь!». На його превеликий подив, ми по одному почали виповзати через вибите вікно, бо двері були завалені. Виявилось, офіцери штабу бачили, як нас «пригощали» німці, і вважали, що ми всі загинули. Наша група була у такому складі: Я. Сиротюк, А. Ткаченко, І. Бойко та водій Стадніченко.

Оборона Криму, 1941 рік.

Наприкінці жовтня група отримала завдання організувати ВЧ-зв'язок по узбережжю Чорного моря, по лінії Феодосія – Ялта – Севастополь. Поки ми добиралися до Феодосії, німці висадили морський десант, і потреба у такому зв'язку зникла. До Феодосії прибули 2 листопада 1941 року. Я звернувся до коменданта міста за вказівками, тому що у нас була секретна на той час апаратура. Комендант відповів, що місто оточено, він відправив останній корабель і сам відпливає на катері. Тому він радить знищити апаратуру і йти до партизанів.

Я все-таки прийняв рішення їхати на Керч і знищити апаратуру тільки тоді, коли зустрінемо німців. Опівночі ми виїхали з Феодосії, а о 3-й годині ночі зустрілися з нашими відступаючими частинами. Цей випадок показав, що паніка і незнання обстановки завдавали значної шкоди нашій обороноздатності.

Вибравшись з Криму, наша група продовжувала службу у складі Південно-Західного, Сталінградського та 4-го Українського фронтів, забезпечуючи абонентів урядовим зв'язком.

Записано у 1967 році

К. Осипов

*(у підрозділах урядового ВЧ-зв'язку з 1939 р., з 1943 р.
начальник 1-го відділення відділу урядового зв'язку
Волховського фронту, учасник прориву блокади
Ленінграда)*

Мої спогади

Я пропрацював в урядовому зв'язку багато років і ясно представляю великий і складний шлях становлення та розвитку цієї галузі в нашій країні. Передивляючись сторінки минулого, згадую перші дні роботи на цій дуже відповідальній ділянці. Хотілося якнайшвидше вивчити всю техніку, що стояла тоді на озброєнні ВЧ-зв'язку, щоб більш кваліфіковано її експлуатувати.

У жовтні 1939 року мене було направлено до Білорусії, де довелося брати участь в організації ВЧ-зв'язку в західних областях, звільнених Червоною Армією. А в червні 1941 року після початку війни Білорусія з перших днів опинилася у стані фронтового району.

У 1941-1942 роках та на початку 1943 року мені довелося працювати у відділі урядового зв'язку Північно-Західного та Волховського фронтів на фронтових та армійських станціях. Один відділ урядового зв'язку обслуговував відразу два фронти. У 1943 році було створено самостійний відділ урядового зв'язку Волховського фронту, який очолив М.В. Короткий. У відділі я був начальником 1-го відділення, до обов'язків якого входили організація та експлуатація фронтових та армійських ліній зв'язку.

Організація ВЧ-зв'язку в умовах бойових дій була для нас справою новою. Насамперед потрібні були швидкість, оперативність, маневреність і велика організованість у роботі. Необхідно було вирішувати в комплексі велику кількість різноманітних питань, а саме забезпечувати технічними засобами фронтові та армійські станції та їх експлуатацію, будівництво та експлуатацію лінійних споруд, забезпечення особового складу житлом, продовольством та обмундируванням.

Фронтowa ситуація вимагала від особового складу мужності, витримки та витримки. Умови роботи були дуже важкими. Під час наступальних операцій станції ВЧ доводилося організовувати дуже швидко у приміщеннях, землянках, зовсім не пристосованих для цього. У січні 1942 року штаб однієї з армій перебазовувався на нове положення. Для станції ВЧ виділили маленьку землянку, де необхідно було встановити апаратуру і розмістити 3-х людей техперсоналу. Без опалення, у 30-градусний мо-

Перевірка зв'язку.

роз, із примітивним освітленням зв'язок було організовано у визначені терміни, і лише потім ми зайнялись пошуком фронтової пічки та заготівлею дров. Таке бувало доволі часто, і не тільки взимку, але й влітку.

Місця під Ленінградом болотисті, волога у ґрунті близько до поверхні. Тут нам доводилося часто вести боротьбу з водою. На одному з положень до землянки, де була розташована наша армійська станція, поступала вода, яку доводилося безперервно вичерпувати відрами. За добу із землянки виносили до 500 відер води. Але зв'язок працював безперебійно.

Головним завданням Волховського фронту був прорив блокади Ленінграда. 18 січня 1943 року війська фронту прорвали блокаду біля узбережжя Ладозького озера у напрямку Шліссельбургу. Хоч ширина коридору була невеликою, 7-8 кілометрів, але це був наземний шлях сполучення міста з великою землею. У цьому коридорі дислокувалася і наша армійська станція, яка забезпечувала зв'язком 2-у ударну армію під командуванням генерал-лейтенанта Романовського.

Під безперервним артилерійським та мінометним вогнем зв'язківці забезпечували безперебійний зв'язок командування армії з командуванням фронту і Ставкою Верховного Головнокомандування. У цей період за добу доводилося двічі, а то й тричі змінювати дислокацію станції. А це було пов'язане з демонтажем та монтажем обладнання ВЧ-станції. Але іншого виходу не було.

Перемоги Червоної Армії у 1943 році створили передумови для повного звільнення Ленінграда від ворожої блокади. Приємно пригадувати зараз про наказ Верховного Головнокомандувача у зв'язку із звільненням міста від блокади, у якому поряд із іншими військами Волховського та Ленінградського фронтів були відзначені зв'язківці Відділу урядового зв'язку.

У 1944 році Волховський фронт, який виконав завдання, було розформовано. Ліквідований був і Відділ урядового зв'язку фронту. У березні 1944 року мене направили на Україну, де довелося брати участь в організації ВЧ-зв'язку у звільнених Вінниці, Кременці, Львові, Чорткові та Тернополі. З того часу я працюю на Україні, у великому колективі зв'язківців, де працюють багато товаришів, які пройшли сувору школу війни.

Записано у 1967 році

Ф. Федосенко

Крізь тайгу та мінні поля

Війна для нас розпочалася раптово. 22 червня 1941 року ми спокійно готувалися до чергових заліків. Тоді я був курсантом військового училища зв'язку у м. Орджонікідзе. День був сонячний, і ми на території спортивного містечка сиділи групами у тіні дерев та читали літературу. І ось о 12-й годині репродуктор сповіщає: «Слухайте важливе повідомлення Радянського уряду!». По радіо виступив міністр іноземних справ СРСР В. Молотов і повідомив про раптовий напад фашистської Німеччини на нашу Батьківщину. Настрій після цього був пригніченим. Через декілька годин відбувся мітинг, на якому командування училища закликала нас до спокою та не піддаватися паніці...

Увесь ритм життя в училищі став набувати військового напрямку. Курсанти були оснащені по повній формі зброєю та боєприпасами. Учебний процес скоротили до мінімуму. 20 липня 1941 року наказом командувача Північно-Кавказького військового округу нам було присвоєно військове звання «лейтенант», і ми були відряджені до частин для отримання призначень.

Близько сотні випускників, у тому числі і мене, направили до Харківського військового округу, до м. Харкова, де 6 серпня 1941 року я отримав призначення до м. Артемівськ Донецької області на посаду командира взводу 874-ї окремої телеграфно-будівельної роти. Протягом двох тижнів роту було сформовано та направлено на Карельський фронт до складу 32-ї армії.

Командний пункт армії у цей час розміщувався у селищі Айта-Ламба, на північ від зайнятого противником Медвеж'єгорська. Наш ешелон після

Москви пішов на Ярославль, Вологду, Обозерську, Малошуйку, Маленгу, Біломорськ, бо на Ленінград їхати було неможливо у зв'язку із бойовими діями. Після Обозерської ділянки залізниці ще не було збудовано, і ми їхали прямо за будівельниками по мірі готовності колії. Дорогу будували в'язні.

Ешелон прибув до м. Біломорськ, де розміщувався штаб Карельського фронту, у перші дні вересня 1941 року. Нас зустрів офіцер Управління зв'язку фронту, вказав місце розташування роти, і через декілька днів нам поставили завдання вести ремонт постійної повітряної лінії зв'язку на ділянці Сегежа–Кемь. Хочу звернути увагу на те, що наш підрозділ входив до резерву Головного командування, нараховував 230 чоловік і складався з чотирьох взводів та декількох відділень обслуговування.

Повернуся до періоду формування роти в Артемівську. Оскільки нас, офіцерів, випустили достроково, розділ «Постійні повітряні лінії зв'язку» ми вивчити не встигли. Тому паралельно з формуванням роти ми вивчали теорію та практику будівництва і ремонту постійних повітряних ліній зв'язку (ППЛЗ). Навчальних посібників не було, і доводилося вдаватися до послуг районних відділень зв'язку та солдат-зв'язківців. Ми через них діставали підручники, разом їх читали, і одразу ж відпрацьовували всі елементи робіт. У стислі терміни, буквально за лічені дні, ми змогли, спираючись на досвід та знання окремих червоноармійців та молодших командирів, підготувати взводи до виконання завдань.

З цими знаннями та досвідом ми розпочали ремонт ППЛЗ. Уся складність виконання цього завдання була в тому, що особовий склад проводив ремонт діючої лінії зв'язку, і тому не міг допустити на ній перерви зв'язку на жодну хвилину. Лінія була в поганому стані. Дроти мідні та сталеві потребували поліпшення їх стиків (з'єднання двох кінців), які в основному були виконані методом «російської скрутки», з часом окислювались, погір-

Зв'язківці в Заполяр'ї.

шувався електричний контакт. Потрібно було на сталевих дротах зварювати з'єднання, а на мідних застосовувати «британську пайку», тобто з'єднувати кінці мідною трубкою.

Перші дні робота йшла повільно, але з накопиченням досвіду її швидкість збільшувалась, і вже до лютого 1942 року лінію довжиною 200 км було відремонтовано. Офіцери та молодші командири здобули багатий досвід організації і керівництва ремонтними роботами, а червоноармійці – досвід виконання усіх елементів ремонтних робіт. Враховуючи, що Карельський фронт мав лише одну магістральну лінію зв'язку на Москву, було прийняте рішення побудувати від міст Кіровська та Апатити на селище Умба (берег Білого моря) нову лінію з двома ланцюгами: одним мідним та одним сталевим. Виконати це завдання доручили нашій роті. Лінію довжиною 100 км було збудовано у дуже стислі терміни.

Будівництво ППЛЗ велось по найкоротшому напрямку за допомогою компасу по азимуту. Умови будівництва були дуже важкі: Кольський півострів, вкритий непрохідною тайгою, повна відсутність доріг, через болота та озера. Виконання завдання розпочалося осінню і продовжувалося всю зиму 1941 – 1942 років аж до весни. Використовувати машини й трактори було майже неможливо, тому усі роботи з підвозу матеріалів виконувалися на кінній тязі. На усій ділянці зустрічалися літні бараки оленярських бригад, і дуже мало – селища оленярів, у яких було декілька дерев'яних будинків. У таких місцях ми домовлялися з оленярами про допомогу в транспортуванні матеріалів оленями. Ця допомога була значною. Один наїзник (наїзниця) управляв п'ятьма санчатами, кожні запряжені двома оленями, а передні санчата – трьома. На кожні санчата вантажили один ящик з ізоляторами чи гаками, або одну бухту проводу.

Серйозні труднощі для всіх складали переходи до місця роботи та повернення до табору розташування. Справа в тому, що для спорудження ППЛЗ спочатку прорубали (спилювали або підривали дерева толовими шашками) просіку завширшки п'ять метрів. Але очистити її від завалів дерев повністю ми не встигали: ліс густий, дерева товсті, це велика робота навіть для лісозаготівельників, а нашим завданням було якнайшвидше збудувати лінію зв'язку.

Ці завали дерев та глибокий сніг прямо-таки вимотували нас. Хоч ми й намагались наблизити свої бази до місця робіт, але все одно доводилось долати 5-6 км туди і назад. Враховуючи короткі заполярні світлові дні, переміщення особового складу до місця роботи та назад відбувалося завжди у темний час доби. Що було добре, то це дозвіл полювати на диких оленів та лосів, тетеревів, глухарів, м'ясо яких йшло на додаткове харчування.

Місця були настільки глухі, що тільки через шість місяців від початку війни люди дізнавались від нас, військових, що йде війна з Німеччиною. Населення тайги не мало ані електрики, ані радіотрансляції, а про радіоприймачі й говорити нема чого: їх і в містах

*Карелія, офіцери 1118-ї окремої роти урядового зв'язку
311-го ОПУЗ.*

ще замало було. Коли я приїхав на оленях на кінцеву точку до селища Умба, то побачив мирне життя: люди поводитись вільно, не було жодного світломаскування, магазини торгували усіма продуктами та спиртними напоями, в аптеці вільно продавали спирт. Селище невелике, але впорядковане, розташоване на високому березі Білого моря. Усе це викликало подив. Думаю, що ця лінія, котру ми тоді спорудили, служить населенню цього району і зараз, тому що будували ми її якісно.

Великі неприємності та утруднення становили болота, котрі зимою не замерзали глибоко. Такі незамерзаючі болота часто важкопрохідні. Неодноразово коні провалювалися по живіт, люди витягували їх, сушили та відігрівали. Кріплення опор на болоті – це ціла інженерна споруда. За складністю місцевості мені за всю подальшу службу не довелося стикатися з подібним, навіть у горах Кавказу.

Після виконання цього завдання роту передислокували до Мурманська для забезпечення оперативного зв'язку командуванню 14-ї армії зі штабом Карельського фронту.

До лютого 1943-го року 874-та окрема рота зв'язку підпорядковувалася Головному управлінню зв'язку Червоної Армії, а з 15 лютого за рішенням Державного комітету оборони країни увійшла до складу військ урядового зв'язку НКВС СРСР. Після переформування їй було присвоєно найменування «1118-та окрема рота урядового зв'язку». Мене призначили заступником командира роти з технічної частини.

На мурманському напрямку природні та кліматичні умови були не менш важкими: тундра, скельний ґрунт, бездоріжжя, часті вітри, заметілі навіть у травні місяці. До всього цього нальоти ворожої авіації та бомбардування

незамерзаючого порту Мурманська не давали нам, зв'язківцям, спокою. Лінія зв'язку проходила вздовж залізниці, що становила стратегічний інтерес, тому що через мурманський порт йшов потік вантажів із США, Англії і далі ешелонами по єдиній залізничній нитці на Москву. За кількістю нальотів авіації противника та скинутих на місто бомб Мурманськ стоїть на першому місці серед інших міст країни. Нашим зв'язківцям доводилося перебувати цілодобово на своїх ділянках та усувати пошкодження.

У березні 1944 року згідно з рішенням Державного комітету оборони чисельність військ урядового зв'язку зросла. Розпочалася реорганізація військ. У нашому 311-му окремому полку урядового зв'язку було сформовано декілька окремих частин. Мене призначили командиром 147-ї окремої кабельно-жердинної роти, яка формувалася у місті Кандалакші. Згодом її передислокували на Медвеж'єгорський напрямок до складу 32-ї армії. Армія готувалася до проведення Свірсько-Петрозаводської операції разом із 7-ю армією, Ладозькою та Онезькою флотиліями. Метою операції було звільнення південної частини Карелії та її столиці Петрозаводська. У ході наступальних боїв з 21 червня до 9 серпня радянські війська звільнили південь Карелії й вийшли на кордон з Фінляндією. Війну на цьому напрямку було закінчено.

Мені пригадується обстановка на Карельському фронті, настрої солдат та офіцерів. Тривалі, протягом трьох років оборонні бої двох сторін з веденням періодичних вилазок до тилу противника розвідувальних загонів, систематичні обопільні обстріли передових частин, що захищали першу оборонну смугу, щоденні неодноразові нальоти, – все це нами було вивчено до деталей, накопичилась якась втома від топтання на місці. Багато хто писав рапорти про переведення на інші fronti, де велись наступальні дії. Таким був героїчний настрій.

Зупинюся докладніше на роботі зв'язківців у ті далекі дні. «Четвертий нищівний удар» – так називалась ця операція. 147-ма окрема рота забезпечувала будівництво, поновлення та експлуатацію лінії ВЧ-зв'язку в інтересах командування 32-ї армії, яка наносила головний удар у напрямку Медвеж'єгорськ – озеро Поросозеро – станція Суоярві. У ніч з 21 на 22 червня 1944 року, тобто через три роки від початку війни, після розвідки боєм війська 32-ї армії перейшли у наступ. У перший же день, коли наші війська прорвали довготривалу оборону противника і стали його переслідувати, ми були готові до будівництва ліній зв'язку.

З перших днів наступу дії роти проходили у виключно важких умовах. Необхідно було подолати мінні поля. При підготовці до наступу на короткочасних курсах ми з числа зв'язківців роти навчили кілька людей знешкодженню мін смуги місцевості для спорудження лінії. Робота була дуже

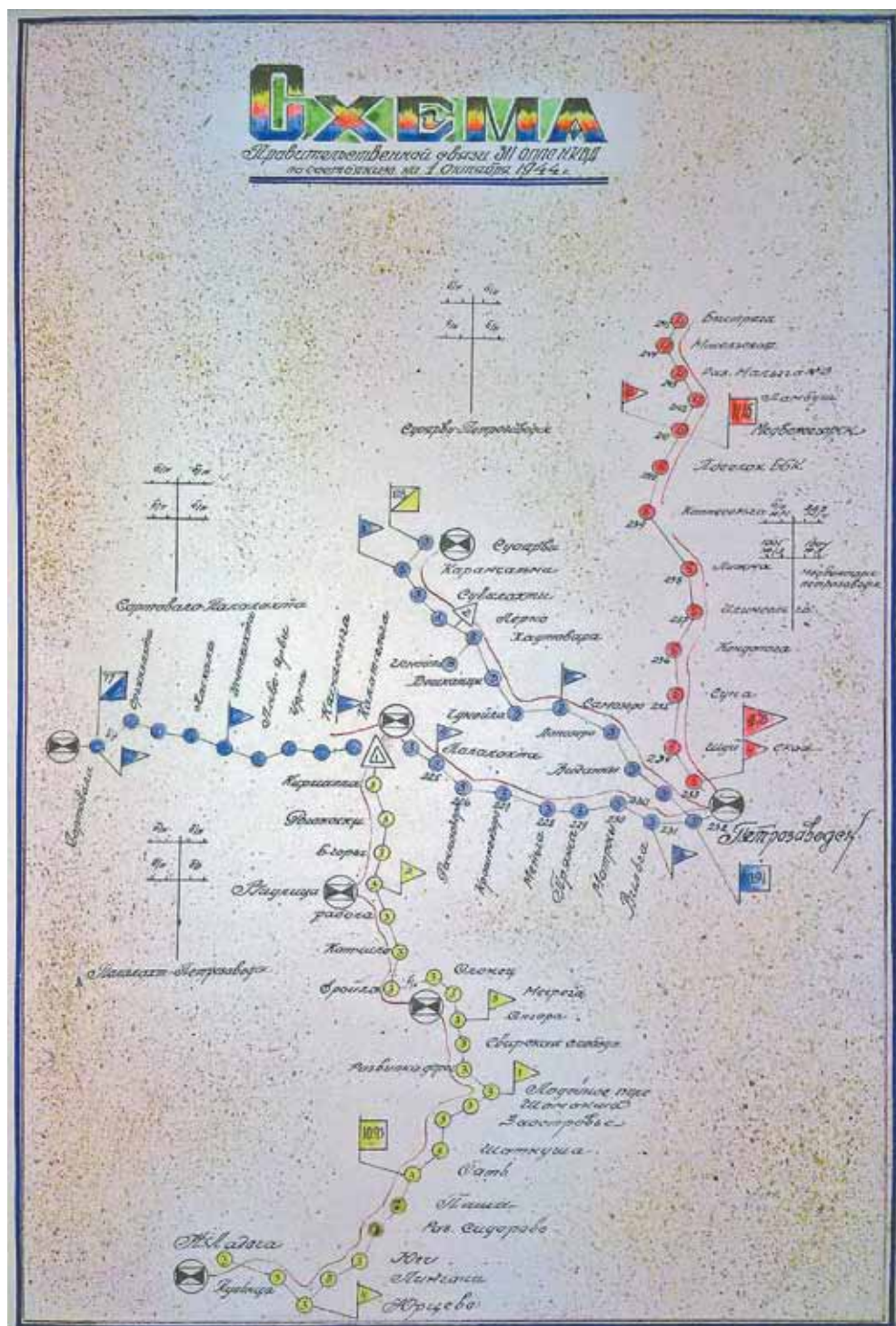

Схема урядового зв'язку 311-го ОПУЗ станом на 1 жовтня 1944 року.

небезпечною. За декілька років міни так заросли, що їх не відразу можна було виявити. Плюс до цього багато мін-сюрпризів, які прикривали мінне поле, та дощова, холодна, вітряна погода. Ось так розпочався довгоочікуваний наступ.

Потрібно віддати належне мужності та витривалості воїнів 1926 року народження, які у ході наступу діяли самовіддано, хоч і були ще зовсім молодими і прослужили в армії менше року. Рядові Оглоблін та Єлисеєв здійснювали розмінування траси для спорудження ППЛЗ. Виключно успішно працював рядовий Оглоблін, який у перший же день знешкодив понад 300 протитанкових та протипіхотних мін. Усього на його рахунок понад тисяча мін. За мужність та вміле забезпечення дій роти при спорудженні лінії зв'язку на замінованій місцевості рядового Оглобліна було нагороджено орденом Червоної зірки.

Слідом за саперами йшли зв'язківці. Вони в умовах бездоріжжя підносили до місць роботи на відстань 2-3 км арматуру, дріт, підвозили на вагонетках стовпи. Використовуючи відновлення залізниці, наявні в роті автомобілі могли підвозити зі станції розвантаження стовпи та матеріали тільки до певних місць, а далі всі роботи виконувалися на конях або вручну. У цих надважких умовах тільки мужність і стійке перенесення великих фізичних навантажень забезпечували своєчасне виконання завдання.

Ані болота, ані дощ та холодний вітер, ані втома (3-4 години відпочинку на добу) не змогли зломити волю воїна-зв'язківця. У особового складу клякнули руки, втомлювалися ноги від тривалої роботи на опорах при підвішуванні дротів та їх регулюванні, але ніхто не скаржився на труднощі. Усі офіцери не тільки керували, але й безпосередньо брали участь у виконанні робіт.

Одночасно із цим будівництвом один взвод 147-ї роти прокладав кабельну лінію довжиною 35 км на передовий КП 32-ї армії. За роки війни у військах урядового зв'язку це був єдиний випадок застосування кабельної лінії такої довжини, про що згодом мені було запропоновано виступити з доповіддю при підведенні підсумків діяльності зв'язківців у війні.

Після того, як штаб Карельського фронту отримав надійний ВЧ-зв'язок зі звільненим Петрозаводськом, усі сили роти було переорієнтовано на поновлення повітряної лінії у напрямку переміщення КП 32-ї армії: Медвеж'єгорськ, Поросозеро, Суоярві, Корниселька. Щоденно рота відновлювала по 15-20 км лінії. За вмілі дії із забезпечення урядового зв'язку особовий склад роти було відзначено багатьма державними нагородами. Мені вручили орден Червоної Зірки та присвоїли військове звання «капітан».

Після закінчення Свірсько-Петрозаводської операції 147-му роту було переформовано у 479-й окремий батальйон урядового зв'язку. Я став на-

чальником штабу цього батальйону. Із закінченням формування, а воно проходило у звільненому Петрозаводську, батальйон було передислоковано на Мурманський напрям, який я добре знав із 1943-го року.

У німців ще залишалась частина Кольського півострова, і його потрібно було визволяти. Розпочалась підготовка операції Карельського фронту та Північного флоту до розгрому ворога у Заполяр'ї. Готуючись до операції, у лічені дні підрозділи нашого батальйону спорудили лінії на КП, передовий КП 14-ї армії, передовий КП Карельського фронту. Великими утрудненнями при виконанні завдань стали кам'янистий ґрунт та велике скупчення військ і бойової техніки, які без злого умислу пошкоджували лінії урядового зв'язку. Їхній маневр було обмежено єдиною дорогою, підготовленою для пересування військ. У цій операції батальйон своєчасно та безперервно забезпечував зв'язок. За підсумками наступальної операції у Заполяр'ї особовий склад було відзначено урядовими нагородами, а особисто мене – орденом Вітчизняної війни II ступеня.

Відразу після завершення бойових дій на Півночі наш 479-й ОБУЗ було передислоковано на 2-й Білоруський фронт, де включено до складу 9-ї окремої бригади урядового зв'язку. Батальйон брав участь у Східно-Померанській операції, звільненні міст Гдиня та Данциг (Гданськ). У ході Берлінської операції 479-й ОБУЗ брав участь у взятті міст Бромберг (Бидгощ), Познань, Щецин, Свинемюнде (Свиноуйсьце). Кінець війни нас застав у місті Грайфенберг. Після закінчення бойових дій батальйон виконував завдання по охороні ліній урядового зв'язку.

Опубліковано у газеті «Російські вісті», 30.03 – 05.04.2015, № 5-6

Публікацію підготували В. Богомолова та Є. Прасолова

Т. Черниш

*(у підрозділах урядового ВЧ-зв'язку з 08.1939 р.,
учасник оборони Ленінграда, боїв за Берлін)*

Начальник армійської станції

З 9 серпня 1939 року я розпочала працювати в органах УНКВС по Ленінградській області в м. Ленінграді. З 1941 року працювала у Відділі урядового ВЧ-зв'язку НКВС у місті Стара Руса. Тут і застала мене війна. На об'єкті зі мною працювали двоє солдат із військової частини ВПС, один з них на прізвище Гренадерський. Трохи пізніше прибув технік зв'язку Сергій Георгієвський.

Я отримала наказ вивезти всю апаратуру ВЧ у м. Бологое у розпорядження Буракова. Із загону МППО нам повідомили, що на місто Стара Руса летять 13 ворожих літаків. Наближався гул літаків, вили сирени. Розпочалося сильне бомбардування міста. Ми з жінкою-водієм та її трирічним сином заскочили до газогенераторної машини, що раніше була підготовлена та завантажена апаратурою ВЧ. П'ятитонна машина ледве завелася, ми намагалися якомога швидше виїхати із небезпечної зони, за місто. Поряд палав лісопильний завод, на понтонному мосту через річку була тиснява, крики, міст розгойдувався та пружинив. Ми проскочили основний міст, який німці не встигли підірвати.

Дорога була завалена телефонними стовпами та дротами. До вечора ми вибрались за аеродром, з великими труднощами доїхали до м. Дем'янськ, де дістали паливо для газогенераторної машини, і поїхали до м. Бологое. У місто ми приїхали пізно, навкруги було темно, сильно пахло гаром. На світанку ми побачили місто після страшного бомбардування: будинки зруйновані, дороги розбиті, а ми самі знаходимося на цвинтарі,

Черниш Т.П. Фото 1943 року.

на краю великої вирви. Дільничний міліціонер, побачивши нас, здивувався, а потім допоміг знайти об'єкт – станцію ВЧ, яка знаходилась за 5 кілометрів від міста.

Розпочалося фронтове життя. Я працювала у Бологому, на об'єктах у Боровичах, Неболочах, на обхідній станції Хвойне. Із Бологого мене направили на Волховський напрямок. Потім я була направлена на самостійну роботу на Степовий фронт. Довго їхали ешелонам. Машина з апаратурою ВЧ стояла на платформі.

Терміново був потрібний зв'язок з 16-ю повітряною армією, де перебував маршал Новіков, який прибув з Москви. Мене направили до 16-ї повітряної армії на-

чальником армійської ВЧ-станції. На об'єкті працювала одна, в землянці. Одного разу під Курськом зі свого бліндажа командувач 16-ї ПА генерал-лейтенант Руденко спостерігав повітряний бій. Ворожий літак був збитий і падав, оповитий димом. Поряд з лівого боку була низина, вкрита водою, через дорогу був місток. Раптом з містка по бліндажу командувача вистрелив німецький снайпер. Куля пролетіла мимо генерала, але зачепила вухо вартового біля бліндажу.

Під час Курської операції я працювала вдень і вночі одна і захворіла, не могла навіть піднятися з нар. Але працювати продовжувала, тільки присунула комутатор ближче до нар і далі обслуговувала абонентів. Начальник штабу генерал Брайко почув мій слабкий голос і зайшов до землянки. Побачивши, що я зовсім хвора лежу на дошках на одній шинелі, він віддав мені свій хутряний комбінезон і наказав видати мені матрац і подушку із сіна. Солдат приносив мені їжу в казанці. Я швидко одужала і продовжувала виконувати свою роботу.

Зв'язок ВЧ працював безперебійно, лінії охоронялися зв'язківцями відділу урядового зв'язку під керівництвом начальника відділу підполковника В.П. Вакіша. Він на своєму всюдиході завжди з'являвся у скрутний момент, цікавився роботою моєї станції. Позивний станції був «Волга». Бувало, коли апаратура ВЧ виходила з ладу під час бойової операції, не маючи навіть електропаяльника я тимчасово робила холодну скрутку, і ВЧ-зв'язок знову працював. Мене жартома називали «солдат ніколи не підводить». При переміщеннях військ на захід командувач армією завжди брав ВЧ-станцію в літак, і на другому сидінні я міцно тримала апаратуру на колінках. Так ми перебазовувалися на нове положення.

Наші абоненти цінували урядовий ВЧ-зв'язок. Найкращі бронзові драти були зайняті під ВЧ. ВЧ-зв'язок забезпечував дальність зв'язку, швидкість і добру чутність між військами та командувачами фронтами.

Настав 1943-й рік. Я працювала на Центральному фронті. До мене відрядили молодшого техника-лейтенанта держбезпеки Машу Колпакову 18-ти років. Ми працювали разом на Центральному, Білоруському та 1-му Білоруському фронтах. Разом із радянськими військами вступили на землю гітлерівської Німеччини і дійшли до Берліна, брали участь у взятті Берліна.

Після Перемоги я працювала на центральному вузлі ВЧ-зв'язку в Групі радянських окупаційних військ у Німеччині під керівництвом полковника Вакіша. У 1947-му році у серпні я демобілізувалася у званні старшого техника-лейтенанта держбезпеки. Нині працюю техніком-телефоністом ВЧ-зв'язку при військовій частині 28680 у місті Одеса.

Записано у 1967 році

К. Калачев

*(начальник групи №1 та групи №2 Марфінської
спецлабораторії МДБ СРСР з 1948 до 1952 р., лауреат
державної премії, Почесний радист СРСР)*

Деякі підсумки дослідної експлуатації апаратури М-803 на лінії зв'язку Москва-Київ

21 січня 1948 року вийшла постанова Ради Міністрів СРСР, а 19 лютого 1948 року Міністр МДБ СРСР В. Абакумов видав наказ про організацію у Відділі оперативної техніки спецлабораторії з розробки апаратури засекречування для ВЧ-зв'язку, розташувавши її в селищі Марфіно під Москвою.

У середині листопада 1949 року, після майже двох років напруженої праці, було створено дві групи, по 8 співробітників у кожній, для проведення дослідної експлуатації зразків апаратури, встановленої у Києві та Москві*.

Група №2 Марфінської лабораторії підготувала для дослідної експлуатації ключову документацію та інструкцію з обслуговування шифратора, доповнену спеціальним інструктажем персоналу. Ця інструкція стала попередником правил користування апаратурою засекречування на лініях зв'язку.

Випробування апаратури М-803 на лінії зв'язку Москва-Київ продовжувалось понад місяць. За цей час вдалося перевірити працездатність усіх трьох блоків апаратури, мовного перетворювача, шифратора та модема. Які ж підсумки випробувань?

Марфінська шарашка (спеце'язниця № 16 МДБ СРСР).

---

*У проведенні лінійних випробувань М-803 брав участь співробітник Київського відділу урядового зв'язку Т.С. Тарієлашвілі, майбутній начальник Управління урядового зв'язку КДБ УРСР.

По-перше, слід відзначити, що це був перший вихід апаратури телефонного засекречування з гарантованою стійкістю на лінію зв'язку, перший в країні і, мабуть, перший у світі. Дослідна експлуатація та випробування довели, що ми наблизились до вирішення усіх сформульованих проблем, і створення для ВЧ-зв'язку телефонної апаратури засекречування високої стійкості можливе. Випробування

Апаратура засекречування телефонного каналу гарантованої стійкості М-803-5.

довели працеспроможність основних блоків апаратури, що надало більше впевненості в успіху розробки, що проводилася.

По-друге, випробування виявили недоробки в окремих вузлах апаратури. Перелічимо деякі з них:

- апаратура М-803 забезпечувала проведення переговорів, але мова була зашумленою, розбірливість складів складала $A=30\%$, у той час як канал зв'язку забезпечував $A=70\%$. Потрібно було знайти засоби підвищення розбірливості та зменшення зашумлення;

- у шифраторі необхідно було усунути зникнення контакту в дисковій машині, яке викликало неприємні відчуття у пункті прийому;

- у модемі виявлено перекидання фази в системі з фазовою модуляцією, що призводило до зриву передачі, необхідно було підвищити стійкість фази на прийомі;

- певні труднощі виникали у зв'язку з наявністю на кінцевих пунктах зв'язку одного шифратора, який працював на прийом та на передачу – необхідно було перейти на використання двох шифраторів.

Лінійні випробування дозволили скоригувати план подальших робіт. Найбільш важкою проблемою стало подальше підвищення якості мови та розбірливості (хоча б на 20-30%).

У проведенні лінійних випробувань брав участь (у Києві) відряджений працівник 6-го управління (МДБ) Андрій Петрович Петерсон. Наприкінці грудня у нього з'явилась нова оригінальна ідея створення мовного тракту. Приїхавши до Москви, він зустрівся з А.М. Васильєвим і розповів, яким чином можна було б суттєво поліпшити якість мови. Між ними стався приблизно такий діалог.

Петерсон викладає новий метод побудови мовного тракту.

Петерсон А.П.

Васильєв: «Андрію Петровичу, щось подібне приходило і мені в голову»

Петерсон: «Антоне Михайловичу, якщо і Вам це приходило в голову, потрібно швидко розпочинати реалізацію цієї ідеї».

Начальник Марфінської лабораторії швидко створив групу з найбільш кваліфікованих розробників, яка повинна була за 2-3 місяці створити новий мовний перетворювач. До складу групи входили співробітник 6-го управління А.П. Петерсон, в'язні Г.А. Ізмайлов, І.Є. Бриксін, Л.І. Файнберг та інші. Утворена група енергійно стала до роботи.

Ця книга не підручник, але все ж дозволимо собі хоча б приблизно викласти суть пропозиції А.П. Петерсона.

Перш за все потрібно розібратися в тому, чому кліпована мова в апаратурі М-803 має низьку розбірливість і велику зашумленість.

Проведені експерименти показали, що це пов'язано як з широким спектром мови (смуга 200-3400 Гц), який підлягає граничному обмеженню (кліпуванню), так і з низькою частотою дискретизації кліпованої мови (відношення частоти дискретизації, рівної 4500 Гц, до верхньої частоти спектру мови 3400 Гц складає всього 1,32). Значне підвищення частоти дискретизації (до 7000-8000 Гц) у той час було неможливим через відсутність пристроїв, за допомогою яких таку швидкість можна було б передати по дротовому каналу зв'язку.

Як вихід з положення, що створилося, А.П. Петерсоном було запропоновано у якості мовного перетворювача використовувати модифікований 8-канальний вокодер, вводячи до нього розширений до смуги 200-600 Гц перший канал, у якому для створення спектру замість основного тону використовується кліпована мова, передана з малими спотвореннями. Отримання такої кліпованої мови досягається як за рахунок використання вузької смуги кліпування (200-600 Гц), так і за рахунок високої частоти її дискретизації – 2250 Гц (при цьому відношення частоти дискретизації до верхньої передачі мови складає 3,75).

Спектр для решти семи каналів вокодера (канали 2-8) утворюється за рахунок перетворення кліпованої мови.

Капітан Тарієлашвілі Т.С.

У результаті вийшов мовний перетворювач, у якому натуральність мови забезпечується за рахунок передачі з порівняльно невеликими викривленнями смуги 200-600 Гц, а розбірливість в основному за рахунок передачі вокодером смуги 600-3400 Гц.

Цей мовний перетворювач у подальшому отримав назву «напіввокодер»**. Забігаючи наперед скажемо, що реалізація цієї ідеї була в подальшому схвалена Державною комісією.

Таким чином «осяяння» привело до перемоги.

З книги: К. Калачев, «В круге третьем», М., 1999.

В. Слупський

(начальник відділу урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР в Харківській області з 02.1953 до 07.1960 р.)

Харківська ВЧ-станція

У 1942 році я прийшов до Хабаровського відділу урядового зв'язку з військ зв'язку, де служив з 1939 року. Працював спочатку в Біробіджані, а потім у Хабаровську, брав участь у забезпеченні урядовим зв'язком військ Далекосхідного фронту та штабів військ під час війни з Японією.

У лютому 1953 року я приїхав до Харкова на посаду начальника відділу урядового зв'язку, до складу якого входили 7 відділень у Дніпропетровську, Запоріжжі, Полтаві, Сумах, Миколаєві, Донецьку та Луганську. Станція ВЧ-зв'язку в Харкові на той час розміщувалася в невеликому однопверховому будинку, у якому вона була змонтована ще у 1943 році після звільнення міста від німців. Зростала кількість каналів, техніки, а площа будинку залишалася тією ж. Тіснява, напівтемні низькі приміщення створювали багато незручностей у роботі, обмежували подальший розвиток харківського вузла урядового зв'язку. Обладнання та апаратура були далекі від досконалості. СМТ-34, БСО, С-5 та ОКС працювали по повітряних лініях з Дніпропетровськом, Донецьком, Луганськом, Сімферополем, іншими містами.

З Москвою по кабельній магістралі К-1 працювала німецька двокабельна апаратура «Л». По кабельних лініях працювали трофейні систе-

---

**У подальшому напіввокодер масово використовувався в апаратурі засекречування телефонних каналів аж до 2000-х років.

*Слупський В.Я.
Фото 1939 року.*

ми МЕ-8 з Києвом, Дніпропетровськом, Ростовом, до того ж з технічних причин використовувались тільки по 4 канали в системі.

В особливо важкому стані перебували джерела живлення станції. Якщо випрямляюче обладнання ще в деякій мірі відповідало потребам, то стартерні акумулятори у випадку перерви в подачі перемінного струму з міської мережі могли жити апаратуру станції не більше 15-20 хвилин. Абонентську мережу у більшості складали кабельні лінії міської АТС довоєнної прокладки, з великою кількістю розподільчих шаф та з параметрами, що не завжди відповідали встановленим нормам.

Перевірка абонентських ліній, заміна пар у кабелях, опечатування у кросах, шафах та розподільчих коробках забирали дуже багато часу у технічного персоналу станції. Дещо кращим був стан з'єднувальних ліній з Харківською міжміською телефонною станцією. Два кабелі 14х4 та один шестипарний забезпечували наші потреби. Але поряд з ними працювали з'єднувальні лінії по повітряних лініях, що проходили по вулицях Харкова, а в районі вулиці Свердлова по дахах будинків, у тому числі по даху готелю «Інтурист». Ці лінії було демонтовано у 1953 році. Для засекречування інформації, що передавалася по каналах урядового зв'язку, застосовувалась маскуюча апаратура «Байкал». Аналогічний стан справ був і на інших станціях ВЧ харківського відділу.

У штаті харківської ВЧ-станції було багато хороших, грамотних спеціалістів. Ентузіазм, старанність та наполеглива праця Шульги, Бойка, Шинкаренка, Миронцова, Бороденка, Черотченка та багатьох інших давали можливість у таких умовах забезпечувати безаварійну роботу урядового зв'язку і виконувати поставлені завдання.

1953-й був роком будівництва нової харківської ВЧ-станції. Будівельні та монтажні роботи вимагали дуже великих зусиль від усіх співробітників відділу, але особливо багато часу вони віднімали у мене та інженера Шульги. До кінця 1953 року нова ВЧ-станція була готова, і в останні дні грудня ми здали

*Капітан технічної служби
Бойко О.С. Фото 1945 року.*

її в експлуатацію. Сам перехід був здійснений за одну добу, без будь-яких неузгоджень. Особливо багато та плідно працювали Шульга, Бороденко, Шинкаренко, Черотченко, Загоруйко та київські спеціалісти Барабанов, Тарієлашвілі, Шершаков, Трухін. Труднощі переходу на нову станцію полягали в тому, що потрібно було демонтувати, перевезти і змонтувати на новому місці майже всю апаратуру ущільнення, всю спецапаратуру, і одночасно з цим переключити з'єднувальні та абонентські кабелі.

Нова ВЧ-станція у порівнянні зі старою була палацом площею близько 1000 квадратних метрів. Світлі, просторі зали з високими стелями, чудова генераторна з сучасною на той час випрямляючою апаратурою, великої ємності стаціонарні акумуляторні батареї, окремі зали спецапаратури, комутаторної та інших служб.

Правда, не обійшлося без неприємностей. Справа в тому, що керамічні батареї СК-40 через погану якість почали протікати, і з кожним днем кількість таких батарей зростала. Довелося негайно добувати листовий свинець, виготовляти баки і замінювати ними кераміку.

1954-1956 – це роки створення власної кабельної абонентської мережі, будівництва потужної дизельної станції, роки початку переозброєння апаратури далекого зв'язку, появи у Харкові апаратури засекречування, швидкого росту кількості каналів. З 1959 року на станції запрацювала АМТС, канали закривалися сучасною спецапаратурою, більшість каналів працювали по багатоканальних кабельних магістралях.

Нові умови роботи, поява більш досконалої та складної техніки, ускладнення методів експлуатації засобів зв'язку, підвищення вимог до якості та надійності роботи каналів, рівня засекречування інформації викликали до життя ряд організаційних заходів. Серед них велике значення мали підбір та розстановка кадрів. До відділу після закінчення технікумів прийшли грамотні, енергійні співробітники: І. Шелковой, А. Мірошниченко, В. Руденко, В. Топілін, В. Ольховський, В. Шептуха, Ю. Савченко, І. Хижняк. Багато з них пізніше закінчили вищі навчальні за-

Бороденко О.В.

*Інженер-капітан
Шелковой І.П.*

клади, стали хорошими інженерами, пройшли шлях від техніків до керівних інженерно-технічних співробітників.

Треба сказати, що більшість співробітників харківського відділу – це чудові люди, які мають добру спеціальну підготовку, люблять свою справу, постійно вдосконалюють майстерність і методи роботи.

Записано у 1967 році

П. Дзюба

*(помічник начальника штабу 23-го ОПУЗ
по мобілізаційній роботі у 80-х роках)*

Спогади ветерана

Після закінчення Київського військового училища зв'язку мені довелося служити командиром взводу зв'язку механізованої дивізії в Омську. Коли у квітні 1957 року я був направлений для подальшого проходження служби в систему військ урядового зв'язку КДБ при РМ СРСР, у мене були доволі невиразні уявлення про ці війська, про їхнє призначення, оснащення, можливості. І лише прибувши до місця призначення у м. Білосток (Польща) і отримавши під свою команду взвод зв'язку, я наочно побачив, чим був наш урядовий зв'язок у ті роки.

Завданням мого підрозділу, який входив до складу 9-го окремого Штеттінського ордена Червоної Зірки полку урядового зв'язку, була охорона та експлуатаційне обслуговування 90 кілометрів постійної повітряної лінії на напрямку Варшава – Гродно. Цілодобово, за будь-якої погоди виходили наші дозори на лінію, уважно оглядаючи кожну опору, кожний ізолятор, щоб попередити прослуховування ймовірним противником переговорів, що проходили по лінії урядового зв'язку.

Запам'яталася мені наша технічна база. Монтерські кігті як головний атрибут кожного дозору, телефонні апарати та дві вантажівки – ГАЗ-51 і ЗІС-5.

Таким було моє перше знайомство з військами, яким я віддав 29 років життя, із них 24 роки прослуживши у 23-му окремому Гвардійському ордені Червоної Зірки полку урядового зв'язку в Мирополі. Закінчив службу на посаді помічника начальника штабу полку по мобілізаційній роботі. Перші роки військової служби особливо запам'яталися тому, що оснащення сучасних частин наших військ являє собою разючий контраст з тим, що

мали ми в ті далекі вже роки. І кожний рік військової служби лишається у пам'яті як напружений, наповнений особливим сенсом, прагненням виконати поставлені завдання час. Думаю, що цим прагненням повинні жити і служити неньці-Україні і нинішні покоління воїнів-зв'язківців.

Записано у 1996 році

С. Жуков

*(технік 4-го відділення Управління урядового зв'язку
КДБ УРСР, старший технік, провідний інженер 4-го
відділу ЦСУЗ ГУУЗ СБУ, провідний інженер 4-го відділу
1-го управління ГУУЗ Держспецзв'язку, провідний
консультант 3-го сектору ГДА Держспецзв'язку)*

Під сонцем Грузії (спогади про службу у військах урядового зв'язку)

У 1958 році після успішного закінчення Київського Червонопрапорного військового училища зв'язку ім. М.І. Калініна я отримав направлення для подальшого проходження військової служби у військах урядового зв'язку КДБ при РМ СРСР.

Будучи курсантами, ми фактично нічого не знали про існування цих військ, про них не було розмов ані з викладачами, ані зі стройовими офіцерами. Ми навіть припускали, що нас будуть залучати до оперативної роботи, яка притаманна органам держбезпеки. А насправді виявилося, що у післявоєнний час війська урядового зв'язку займались відпрацюванням та вдосконаленням будівництва постійних повітряних ліній зв'язку.

Основним теоретичним посібником, яким керувались у військах, була «Настанова по спорудженню постійних повітряних ліній зв'язку», розроблена та надрукована Міністерством зв'язку СРСР. Після теоретичного опрацювання матеріалів йшла практична робота на полігонах поблизу частин та тактико-спеціальні заняття, які можна назвати навчаннями.

Військова частина, до якої я прибув, називалась 29-й окремий Будапештсько-Хінганський ордена Олександра Невського полк урядового ВЧ-зв'язку КДБ при РМ СРСР. Полк було дислоковано у м. Кутаїсі, Грузія. Кутаїсі – це друге за розмірами та чисельністю населення грузинське місто. На той час у ньому проживало близько 180 тисяч жителів. У місті був автомобільний завод, великий залізничний вузол, аеропорт, два ВУЗи, три театри. Але головною гордістю Кутаїсі була футбольна команда «Тор-

Монтаж повітряної лінії зв'язку.

педо», створена на базі автомобільного заводу, яка з 1962 року успішно виступала у змаганнях на першість СРСР серед команд вищої ліги.

Після прибуття у полк з нами, молодими лейтенантами, випускниками різних училищ (крім випускників Київського училища були ще випускники Калінінського, Муромського, Ульяновського та інших училищ зв'язку) були проведені установчі збори. На зборах командир полку підполковник Федосенко Федір Васильович розповів про історію створення військ урядового зв'язку та історію полку.

Стосовно двох почесних найменувань полку. Полк перебував у складі 2-го Українського фронту маршала

Р. Малиновського і брав участь у бойових діях на території Угорщини, у Будапештській стратегічній наступальній операції. За мужність у боях при взятті Будапешта серед 79 частин та з'єднань, удостоєних найменування «Будапештські», був і наш полк.

Після капітуляції Німеччини 2-й Український фронт був направлений на Далекий Схід та перейменований у Забайкальський фронт. З початком війни з Японією він розпочав наступальні дії у Маньчжурії. Хінгансько-Мукденська наступальна операція завершилась розгромом Квантунської армії та капітуляцією Японії. 117 частин та з'єднань, серед яких і наш полк, отримали почесне найменування «Хінганські».

Полк складався з одного лінійно-будівельного батальйону у складі двох лінійно-будівельних та однієї кабельно-експлуатаційної роти, двох лінійно-будівельних рот полкового підпорядкування, радіорелейної роти, укомплектованої радіорелейними станціями Р-401М, та допоміжних підрозділів. Крім того, до складу полку входила школа сержантського складу, яка готувала молодших командирів для всіх частин військ. Я був призначений командиром взводу до однієї з лінійно-будівельних рот полкового підпорядкування.

У військах, з урахуванням місцевих умов, встановлювались нормативи, тобто час, за який повинна бути споруджена лінія зв'язку, і після перевірки та оцінки якості її спорудження, проведений її демонтаж. Як правило, усі підрозділи вкладались у встановлені нормативи. На мій пам'яті

було лише декілька випадків, коли окремим підрозділам не вдавалося цього зробити. Для таких підрозділів проводились повторні навчання, де завжди отримувався необхідний результат. Але для командирів цих підрозділів не виключались небажані оргвисновки.

Слід відзначити, що під час навчань при будівництві постійних повітряних ліній зв'язку у великій кількості (і часто невиправдано) витрачались паливно-мастильні матеріали, особливо під час весняного та осіннього бездоріжжя. До того ж автомобілі ГАЗ-51, ГАЗ-63 та ЗІЛ-114 особливою економічністю не відзначалися. Але на факти надмірної витрати палива ніхто не зважав. Головним було виконання встановлених нормативів, щоб продемонструвати готовність у разі необхідності виконати поставлене завдання.

У полку багато уваги приділялося беззаперечному виконанню особовим складом статутних вимог, укріпленню військової дисципліни, зразковому несенню вартової та внутрішньої служби. Також зверталась увага на стосунки особового складу з місцевим населенням, з врахуванням характеру і темпераменту грузин, їх звичаїв та традицій. На цю тему командири та політпрацівники проводили багато занять, організовували зустрічі з відомими людьми міста. І треба відзначити, що серйозних ексцесів на національному підґрунті не було.

Але з однією проблемою командуванню полку довелось зіткнутися. Як відомо, грузини дуже привітні, щирі та гостинні. Майже кожна подія у них супроводжується вживанням спиртних напоїв. На цьому ґрунті траплялися випадки повернення солдат і сержантів зі звільнення напідпитку. У 1961 році у полку трапилась надзвичайна подія. Троє солдат-водіїв на машині самовільно поїхали до найближчого селища за спиртним. На залізничному переїзді відбулось зіткнення з потягом, і всі троє загинули.

На початку 60-х років відбувалась технічна реорганізація військ урядового зв'язку. До частин почали надходити станції ВЧ-зв'язку з новою апаратурою засекречування та комутаційним обладнанням. Будівництво постійних повітряних ліній зв'язку змінилось прокладенням кабельних ліній зв'язку з використанням важкого кабелю П-271 та П-270.

Навесні 1961 року у Закавказькому військовому окрузі проводились великі навчання. Командував навчаннями заступник Міністра оборони СРСР маршал В. Чуйков, легендарний командарм Сталінградської 62-ї армії. У навчаннях брали участь і підрозділи нашого полку. Мені як командирі взводу кабельної роти вони запам'яталися дуже напруженою роботою. Часта зміна положень пунктів управління, дуже стислі терміни прокладення кабельних ліній, робота у незвичних гірських умовах майже три доби практично без сну при нерегулярному харчуванні – через усе це довелося пройти в ході навчань. Але поставлені завдання підрозділи полку, і мій

взвод у тому числі, виконали успішно. Незадовго до закінчення навчань трапилась трагічна подія. У результаті катастрофи вертольоту Мі-4 загинули генерал армії В. Колпакчі та генерал-полковник С. Переверткін.

Кабелеукладач.

У 1962 році наш полк передислокували з Кутаїсі до Руставі. Причина передислокації, як нам тоді пояснили, була у

можливості нанесення під час можливих бойових дій ядерного удару по Сурамському перевалу. У цьому випадку полк не зміг би переміститися до Тбілісі, і зв'язок між Ставкою Верховного Головнокомандування і Закавказьким фронтом не був би забезпечений.

Через Сурамський перевал (949 метрів над рівнем моря) проходять автомобільне шосе та залізниця, які зв'язують Західну та Східну Грузію. Перевал – єдина дорога між Кутаїсі та Тбілісі. Місто Руставі – це місто-супутник Тбілісі, з населенням близько 100 тисяч, розташований у 40 кілометрах західніше столиці Грузії.

Відразу після переїзду до Руставі перед особовим складом постали серйозні проблеми. Військове містечко не було пристосоване до розміщення такої великої військової частини. Катастрофічно не вистачало житла для сімей офіцерів. Більшості офіцерів довелося винаймати житло у місцевих жителів. Але скоро майже всі подібні проблеми було вирішено. За допомогою місцевої влади та керівництва металургійного комбінату спорудили будинок для сімей військовослужбовців. На території військового містечка побудували казарми, учбові приміщення, клуб, спортзал, переобладнали автопарк та солдатську їдальню.

Незважаючи на труднощі, у полку продовжувались заняття з особовим складом, згідно зі статутними вимогами було організовано несення караульної та внутрішньої служби.

У 1964 році полк взяв участь у навчаннях, завданням яких було встановлення урядового зв'язку через гірський хребет, між столицями Грузії та Вірменії. Такий зв'язок було встановлено менше, ніж за добу. Керівництво обох республік результат навчань зустріло із захопленням і подякою.

У навчаннях брав участь заступник начальника Управління урядового зв'язку, начальник штабу військ урядового зв'язку генерал-лейтенант М. Брусніцин. У своїй книзі «Хто підслуховує президентів. Від Сталіна до Єльцина» він згадує ці навчання та оцінює їх позитивно. Але мені запам'яталося дещо інше. Генерал, який був людиною суворого норову та дуже вимогливим, піддав невинувато різкій критиці дії підрозділів полку, неодноразово вказував на слабку кваліфікацію, низькі організаторські здібності офіцерів та невмілі дії особового складу.

Позитивно він відгукнувся тільки про одного офіцера – старшого лейтенанта Ю. Тетерина. Тут Брусніцин був безумовно правий. Юрій Іллєч, технічно грамотний, цілеспрямований та наполегливий офіцер, згодом став начальником кафедри радіорелейного зв'язку в Орловському училищі зв'язку, полковником, доктором технічних наук.

Крім планових занять, у полку багато уваги приділялося культурно-масовій та фізкультурно-спортивній роботі. До послуг військовослужбовців та членів їхніх сімей працювала велика бібліотека, два рази на тиждень у клубі демонструвалися кінофільми. У ротах регулярно проводилися огляди художньої самодіяльності. З нагоди державних свят у клубі силами особового складу проводилися концерти. Мені особливо запам'ятався танцювальний ансамбль, сформований з солдат-молдаван під керівництвом одного з них. Цей колектив неодноразово виступав у клубах підприємств Кутаїсі та Руставі.

У полку були створені чудові умови для занять спортом. Цьому сприяли погодні умови, адже температура повітря майже ніколи не опускалася

Руставі, 60-ті роки.

нижче +10°. Полк мав хорошої якості футбольне поле з біговою доріжкою та легкоатлетичним сектором, два волейбольних майданчики, майданчики для гри у баскетбол та ручний м'яч, гімнастичне містечко та важкоатлетичний поміст зі штангою. Усі ці спортивні споруди майже ніколи не були порожніми, звичайно, у позаслужбовий час.

Для планування та проведення спортивної роботи у штатному розкладі полку було передбачено посаду начальника фізичної підготовки. У той час цю посаду обіймав випускник Ленінградського інституту фізкультури ім. П. Лесгафта Лев Костянтинович М'якотін. Сам хороший спортсмен, всебічно підготовлений, він виключно добросовісно ставився до виконання своїх службових обов'язків.

Під час своєї служби в полку я брав активну участь у фізкультурно-спортивних заходах. У змаганнях з легкої атлетики незмінно був призером у бігу на 100 метрів, двічі ставав чемпіоном полку зі стрибків у висоту, а одного разу виграв змагання з потрійного стрибка на першість Кутаїського гарнізону. Також входив до складу збірних команд полку з баскетболу та ручного м'яча.

Але найбільш популярним видом спорту був футбол. Регулярно проводились змагання між ротами, а збірна полку з футболу брала участь у міських та гарнізонних змаганнях, неодноразово ставала чемпіоном чи вигравала призові місця. У складі збірної я був єдиним офіцером, решта – солдати строкової служби. Певно, з цієї причини мене вибрали капітаном команди.

У Кутаїсі була команда «Торпедо», яка на той час виступала у вищій лізі першості СРСР. Крім неї, була ще команда «Динамо», яка брала участь у змаганнях на першість Грузії. Ця команда готувалась до матчів на стадіоні полку, а полкова збірна часто виступала у якості спаринг-партнера.

Під час таких матчів на мене звернув увагу тренер «Динамо» Леван Салдадзе, який у 30-40-ві роки був гравцем тбіліського «Динамо». Він запропонував виступити за кутаїське «Динамо». Я прийняв пропозицію, але командування полку поставилося до цього негативно, вважаючи, що футбол буде відволікати від виконання службових обов'язків. За кутаїське «Динамо» я зіграв декілька матчів на домашньому стадіоні. У виїзних матчах участі не брав, оскільки не отримував дозволу на виїзд з міста. Особливо запам'ятався товариський матч з дублем тбіліського «Динамо», де з моєї подачі був забитий вирішальний гол. Ми тоді виграли 2:1.

У 1964 році я звільнився у запас Збройних Сил, а в 1965 році був прийнятий на роботу до відділу урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР.

Записано у 2014 році

В. Ляжко

*(заступник начальника Управління урядового зв'язку
КДБ УРСР з 1973 до 1989 р.)*

Початок

У грудні 1954 року мене, випускника Ленінградської військової академії зв'язку, за розподілом було направлено для проходження служби до Відділу «С» Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР. Так тоді називався підрозділ урядового зв'язку. Після перших формальних процедур мене призначили на посаду інженера 1-го відділення з окладом 1400 карбованців (після деномінації 1961 року – 140 крб). Надбавку за звання у цей період було скасовано.

У бесіді з начальником відділу полковником В. Барабановим (як я пізніше дізнався – суворим, але справедливим керівником) та начальником відділення Г. Бештою виявилось, що мене планують використовувати у якості начальника зміни Київської ВЧ-станції. На стажування відвели два місяці.

Перше відвідання місця служби у невеликому двоповерховому будинку по вул. Богомольця, 8 викликало стан розгубленості. Апаратуру та обладнання, які я побачив, здавалося неможливим вивчити й за рік. У лінійно-апаратному залі на другому поверсі було змонтовано німецьку апаратуру ущільнення МЖ-15 (15 каналів), МЕ-8, американську триканальну Ц-5, угорську БСО, вітчизняну ОВ-3 та ОКС, а також ряд маскуючих апаратів «Байкал». Уся апаратура була ламповою і працювала, за виключенням МЕ-8, по повітряних лініях. На цей період було змонтовано міжміську автоматичну телефонну станцію системи «Строуджер», але ще тривалий час через недостатню кількість каналів її використовували тільки чергові комутаційного залу.

В окремій кімнаті працювали чотири комутатори МС-20/50 (20 каналів, 50 абонентів) та стіл замовлень. Там священнодіяли наші дівчата, які безпосередньо обслуговували абонентів зв'язком. У напівпідвальному приміщенні стояли два дизель-генератори, аку-

*Полковник Барабанов В.О.
Фото 1967 року.*

мулятори (на 24, 60 та 220 в.) та випрямлячі. Моя розгубленість була виправданою, тому що в академії ми вивчали тільки апаратуру ущільнення П-312 та П-310, і викладачі відзначали, що в цивільних організаціях є аналогічна техніка типу ОВ-3 та ОКС.

Мені пощастило. Я потрапив до хорошого дружнього колективу зміни та відділення. Зміна, у якій я стажувався, складалася з 8 чоловік: інженер О. Крикунов, старші техніки О. Долженко, Є. Полонський, технік А. Єфременко та три телефоністки. У відділенні у цей час працювали старші інженери О. Погорельцев, М. Семенчев, інженери Ю. Поліщук, Р. Сергіна, Г. Шевченко, Б. Дубровін, Д. Варфоломейчук, Ю. Колосов, В. Ляхін, старші техніки та техніки Г. Волошин, М. Бондюх, В. Кузнецов, І. Самойленко, Ю. Лутай, Т. Сараєва, С. Остапов, В. Кундрат. У комутаторному залі працювали телефоністки (ми їх пізніше називали «дзеркалом» нашої роботи) В. Беліченко, Г. Головащук, Д. Детістова, В. Єфременко, Т. Івашина, А. Кисельова, М. Міхновська, Н. Татарінова, Є. Тукало.

Увесь колектив зміни та відділення сприяв моєму становленню при вивченні технічних засобів та специфіки роботи. Особливо методично та цілеспрямовано працював зі мною О. Крикунов. Уночі, коли навантаження мінімальне, він влаштовував штучні пошкодження апаратури, розповідав про характерні особливості кожного типу, про специфіку роботи. Через місяць стажування я прийняв від нього зміну і впевнено працював на цій ділянці наступні три роки.

Працювати було нелегко. Повітряні лінії зв'язку постійно пошкоджувалися, від метеорологічних умов змінювалися їхні параметри. Тому позапланових налаштувань апаратури було більше, ніж планових. Тризмінна робота не давала можливості організувати новорічний відпочинок. До того ж, часто доводилося працювати у позаурочний час, а часу завжди не

вистачало.

Хотілося б зупинитися на побутових умовах наших співробітників у той час. Коли читаєш деякі сучасні книжки або дивишся телевізійні передачі, то вражаєшся чи то брехні, чи то фантазії, чи то незнанню авторів. Чудові квартири, не-

Група співробітників відділу. 23 лютого 1968 року.

обмежені можливості, всюдозволеність. Маячня та й годі. З 1954 року, будучи сімейною людиною, я проживав у гуртожитку, на приватній квартирі, потім чотири місяці у мого колеги О. Крикунова. Дві сім'ї, шестеро людей, в одній 18-метровій кімнаті комунальної квартири. Через чотири роки по-невірянь мені виділили 12-метрову кімнату в загальній квартирі на околиці міста. І тільки через сім років я отримав однокімнатну «хрущовку». Такі ж «ходіння по квартирних муках» пройшли багато моїх колег по службі, у тому числі й оперативні працівники. Міліції як чорт ладану боялися навіть більше, ніж цивільні.

У 1963 році у техніків-телефоністок, а через деякий час у техніків та старших техніків (окрім спеціалістів польових рухомих засобів) скасували офіцерські звання. Ці посадові категорії було переведено на так званий «вільний найм». Для них посадові оклади було встановлено відповідно 110 та 126 карбованців. Але з відділу звільнились небагато. Ті, що залишилися, пояснювали це одним: «Не хочу йти з колективу».

У зв'язку з рішенням про встановлення та суворе дотримання 7-годинного робочого дня у відділі було здійснено перехід на чотиризмінну роботу. Ті, хто працював по загальному розпорядку, деякий час навіть звітували за затримки на службі. Часу для відпочинку, для спілкування стало значно більше.

Співробітники Управління на стрільбах.

Спільні виїзди за місто, колективні відвідування футбольних матчів, виїзди за грибами, масове захоплення багатьма видами спорту ще більше згуртовували колектив. Особливо популярними були такі види спорту, як теніс, плавання, стрільба, волейбол, бадмінтон, городки та шахи.

Після трирічної роботи на зміні мене запросив на бесіду старший інженер 2-го відділення Т. Тарієлашвілі і запропонував перейти до периферійної групи 2-го відділення, яку він очолював. Функція групи полягала в організації роботи обласних підрозділів, контролю за їх діяльністю, надання їм практичної допомоги, обміну передовим досвідом. Я погодився.

У відділі про Тенгіза Семеновича відгукувалися як про кваліфікованого спеціаліста і чудову людину. Коли ж я познайомився з ним ближче, то зрозумів, з якою людиною звела мене доля. Всебічно ерудований, досконало знаючий усі види техніки, постійно настроений на вдосконалення, новаторство. Йому були притаманні невичерпна енергія, а головне – шанобливе ставлення до людей, бажання навчати їх чи допомагати їм. За 35 років роботи разом я не пам'ятаю, щоб він колись вихвалявся своїми знаннями, посадою, заслугами чи когось принизив. Він став для мене другим наставником, зразком, вчителем. І не тільки для мене, але й для всього особового складу. Впевнений, що у кожному відділі чи управлінні не знайдеться жодної людини, хто міг би сказати про нього щось погане.

Перші відрядження з Т. Тарієлашвілі дали зрозуміти, що це не тільки формальні перевірки. Вони вчили «бачити поле», навичкам роботи з людьми, вимагали додаткових знань для вирішення завдань та вжиття заходів по численних проблемах, що виникали на місцях. Групу Т. Тарієлашвілі називав штабом керівництва обласними підрозділами і школою керівного складу. Цю школу пройшли і стали гідними керівниками М. Акулов, С. Михайлов, Б. Мукосій. Згодом, коли у зв'язку з виконанням додаткових функцій та появою нових ліній роботи у 1969 році групу було реформовано у відділення, а потім – у відділ, у підрозділі працювали В. Вовчук, Б. Дубровін, М. Іванов, В. Красюк, М. Козирєв, Ю. Стадніков, А. Сущенко, Л. Трухін.

Декілька слів про обласні підрозділи урядового зв'язку зразка 50-х років. У Сімферополі, Харкові та Львові були відділи, у решті обласних центрів – відділення та групи. Штатна чисельність, за виключенням відділів, Дніпропетровська та Одеси, складала, як правило, 5 чоловік: начальник групи, старший технік та три техніки. У Києві в цей період штатна чисельність відділу складала 40 чоловік.

Цим особовим складом необхідно було забезпечити цілодобову роботу за комутатором, знати, обслуговувати і тримати в належному стані всі

Посвідчення Акулова М.Г. для проходу на Київську міську телефонну мережу.

види технічних засобів та спецтехніки. Більшість співробітників не мала спеціальної освіти. Через хвороби та відпустки начальники підрозділів поряд з виконанням своїх безпосередніх обов'язків були вимушені декілька місяців на рік працювати за комутатором. І тільки наприкінці 50-х років у зв'язку зі скороченням офіцерських посад технічного персоналу і необхідністю виконання закону про 7-годинний робочий день штатну чисельність відділень і груп було збільшено до 6 чоловік, у т.ч. введено офіцерську посаду інженера.

Хотілося б згадати добрим словом начальників підрозділів того часу, більшість з яких були фронтовиками: Г. Понікаровських (Сімферополь), О. Матюшев (Ялта), М. Карпов (Львів), В. Вакіш (Одеса), В. Слупський (Харків), М. Пронський (Житомир), О. Дядюша (Черкаси), І. Васильєв (Чернігів), І. Прокоф'єв (Дніпропетровськ), П. Ізотов (Рівне), та гідно їх замінивши у подальшому І. Рассахацького та В. Жигалова (Сімферополь), В. Голубева (Львів), І. Шелкового (Харків), В. Макаренка та Г. Лазарева (Дніпропетровськ) та багато інших.

У 50-ті та на початку 60-х років проектування ВЧ-станцій, їх переобладнання і монтаж проводились своїми силами. Для цього у складі 2-го відділення було створено проектну і монтажну групи, в яких у свій час працювали В. Макаров, Л. Трухін, П. Литвин, П. Руденко, Л. Катченко, П. Пацьора, Д. Рибко, С. Рукін. У подальшому на базі цих груп було створено відділення, а згодом, на початку 70-х років – відділ розвитку засобів зв'язку, виготовлення спеціального та нетипового обладнання. 2-е відділення очолював О. Жданов, а з 1960 року – Т. Тарієлашвілі.

Окрім 1-го експлуатаційного та 2-го організаційного відділень у складі відділу було 3-є відділення польових рухомих засобів по забезпеченню ВЧ-зв'язком абонентів Міністерства оборони на період військового часу. У ці роки там працювали О. Бобильов, А. Єфременко, А. Сідненко, Б. Мукосій. Начальником відділення був Є. Романенко, якого згодом змінили О. Марков та О. Погорельцев. Значну частину часу співробітники відділення проводили «на колесах» по забезпеченню різноманітних спецзаходів, де стаціонарний урядовий зв'язок був відсутній.

Починаючи з середини 60-х років розпочався бурхливий розвиток нових систем урядового зв'язку та докорінне переозброєння. На зміну ламповому поколінню прийшла транзисторна апаратура. Змінювались і люди. Поступово відбувалася заміна і поповнення технічного, інженерного та керівного складу більш освіченими спеціалістами, особливо в обласних підрозділах. Розпочалась організація мережі міжміського оперативного зв'язку. Повним ходом йшла заміна морально застарілого обладнання. Впроваджувалась нова шифруюча апаратура тимчасової, а згодом га-

Учасники наради керівного складу підрозділів урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР, 30 травня 1968 року.

рантованої стійкості. З'явилися нові види автоматизованого урядового зв'язку, у тому числі радіозв'язку.

ВЧ-станції, котрі, як правило, розміщувались у декількох кімнатах адміністративних будівель УКДБ та інших відомств, вже не могли вмістити нові види техніки та обладнання. Тому розпочалося і протягом 15 років продовжувалося спорудження окремих будівель урядового зв'язку та монтаж нового обладнання.

Штатна чисельність підрозділів значно зросла. На початку 70-х років на базі київського відділу було створено управління у складі чотирьох відділів та двох самостійних відділень, яке через два роки поповнилося ще двома відділами. Підрозділи очолили М. Акулов, П. Гудиренко, В. Калач, С. Михайлов, Б. Мукосій, А. Мирошніченко, Ю. Поліщук, Л. Трухін, Ю. Лук'янов, Ю. Лутай. А попереду були нові завдання по впровадженню в експлуатацію більш сучасної техніки, вдосконаленню та забезпеченню безпеки зв'язку, освоєнню нових напрямків у роботі, навчанню та становленню нових кадрів «мікросхемного» та «комп'ютерного» покоління. Попереду був Чорнобиль.

Хай не здається комусь, що я ідеалізую особовий склад і підрозділ у цілому. Усі ми були різними, і кожен із нас міг би повторити слова мудреця: «Я людина, і ніщо людське мені не чуже». Різні були в усіх риси

характеру. Були й самолюбні, й непокірні, й квапливі, й... Але переважну більшість об'єднувало головне – високе почуття відповідальності за доручену справу, гордості за роботу в підрозділі, прагнення до новаторства. І головною об'єднуючою ланкою, джерелом ентузіазму та натхнення протягом десятиліть залишався Тенгіз Семенович Тарієлашвілі. Добра йому пам'ять.

На багатьох зібраннях Комітету, всесоюзних нарадах у Москві, у численних відгуках керівників колективів київського відділу та управління відзначався як один з кращих, передових. До Києва приїжджали майже з усіх областей та республік СРСР за передовим досвідом, на стажування та навчання.

Завдяки високим професійним якостям співробітників, умінню вживати заходів та приймати вірні рішення в екстремальних ситуаціях, почуттю високої відповідальності, без якого неможливо забезпечити якісний та безпечний зв'язок, багато з них було переведено до інших підрозділів КДБ. З лав відділу-управління вийшли два начальники обласних управлінь, генерал-майори А. Жабченко та О. Крикунов, а також ряд керівників 8-ї служби, ОТВ-ОТУ та інших підрозділів у Києві та областях.

Перепрошую, якщо я когось не згадав у цих спогадах. Мені хотілося показати, яким був зв'язок 50-х – початку 60-х років, щоб можна було порівняти з існуючою системою та нагадати про тих, хто був у його витоків. Про кінець 60-х та 70-ті роки – слово начальникам структурних підрозділів.

Керівники підрозділів УУЗ КДБ УРСР, 1985 рік.

Липень 1989 року. Останній раз йду по службах управління, прощаюсь з колегами по роботі. Подумки порівнюю будинки по вул. Богомольця та вул. Паторжинського, їх вміст. Так, це значний історичний стрибок. Так хто творить історію – особистості чи пересічні люди? Мені здається, що у цій вічній суперечці істина лежить посередині. І я, і мої колишні колеги, можемо пишатися тим, що ми були причетні до цієї історії. Згадаймо добрим словом тих, кого вже нема з нами. Побажаємо словами поета «сто років без старості тим, хто живе»!

Бажаю усім співробітникам міцного здоров'я, успіхів у роботі, благополуччя та удачі, збереження добрих традицій колективу, які було закладено у ті далекі роки.

Записано 8 листопада 2002 року

Ж. Сідненко

*(у 50-х роках – технік Київського відділу
урядового зв'язку КДБ УРСР)*

Далекі 50-ті

З Харкова за направленням на роботу нас приїхало сім чоловік, молодих, здорових, повних бажання працювати. Начальником відділу «С» тоді був полковник Цилбов Володимир Олексійович, циган за національністю, дуже справедлива людина.

Апаратура у відділі була дуже різнопланова, частково застарілих зразків. Починали працювати на ручних шнурових комутаторах. АТС у відділі тільки розпочали будувати. У ЛАЗі теж стояла стара апаратура С-5, 3-канальна, що працювала на Москву, МЕ-8 на харківському напрямку, і нова ОВ-3. Довелося працювати і в комутаторному залі, і в залі «Ш», і навіть у генераторній. З нас готували спеціалістів широкого профілю.

Колектив відділу був невеликий, але дружній. Усі намагалися допомогти молодим співробітникам у освоєнні робочого місця. Було всього два відділення. Перше займалося експлуатацією ліній урядового зв'язку, а друге – будівництвом об'єктів та мереж зв'язку. Працювали в основному люди з військ зв'язку, які прийшли до підрозділу відразу після звільнення Києва – Іванушкіна, Татарінова, Сараєва, Драпівовська, а після закінчення війни та демобілізації – Трухіна, Бобильова, Дядюша, Чаплигін, усіх зараз і не згадаєш. Маша Трухіна та Алла Бобильова стали моїми вчителями по

комутаторному залу. Чаплигін, Дядюша та Жигadlo допомагали освоювати обладнання ЛАЗу та залу «Ш».

Сама станція урядового зв'язку розташовувалась на Печерську у двоповерховому будиночку за парканом, поряд з будинком МВС. Навчалися всьому й в усіх. Теорія теорією, але практика виявилася куди складнішою.

Після запуску АТС системи «Строуджер» працювали по одному у зміні, тому знати треба було багато.

Після загадкового зникнення Цилбова у 1953 році начальником відділу «С» став його заступник, Барабанов Володимир Олексійович. Треба визнати, що життя надало мені можливість у мої 20 років пізнати двох прекрасних людей – Цилбова і Барабанова. Я думаю, що саме їхня любов до праці, справедливе ставлення до людей започаткували у мене певне ставлення до своєї професії. Тарієлашвілі Т.С. у ті роки був старшим інженером станції, це вже потім він став генералом і начальником Управління урядового зв'язку.

У 1965 році в Києві була прийнята в експлуатацію нова координатна АТС «Чайка». Її монтували та настроювали працівники «Каскаду», до яких підключали і нас. Ми на практиці пізнавали тонкощі монтажних робіт, прокладку та пров'язку кабелів (зараз цього вже не роблять), настроювання новітньої на той час апаратури. У 1966 році мені довелося навчатися на курсах у Ленінграді, на радіозаводі «Красная Заря», де надбані практичні знання та навички дуже згодилися.

У відділі працювали у три зміни. Але молодість є молодість. Встигали ходити на пляж, а взимку – на каток, ходили до театрів, про кіно я вже не кажу. Життя кипіло, хоча у багатьох вже були сім'ї і навіть діти. На вантажній машині виїжджали за місто, грали у волейбол, брали з собою патефон. Згодом стали працювати у чотири зміни, стало значно легше, з'явилося більше вільного часу.

У 1975 році розпочалося будівництво нової АТС у новому будинку, спеціально спорудженому для урядового зв'язку, а в 1976 році ми вже переїхали до нього з Печерська.

*Співробітники Відділу урядового зв'язку
на вул. Богомольця.*

За ці роки, а я працювала у системі урядового зв'язку 51 рік, багато довелося побачити та пережити. Відрядження, спорудження та настроювання нових станцій урядового зв'язку багато чого дали у професійному плані, хоча і були певні незручності та перевантаження. Станції в Ужгороді, Львові, Луцьку, Хмельницькому, Харкові, Сімферополі, Ялті, навіть у Ленінграді, а подекуди я була по 2-3 рази, залишили гарні спогади. Виявилося, що робота була для мене другим домом.

Зараз прийшло багато нових співробітників, поповнення молоде і знаюче. Хотілося б, щоб і у них у житті з роботою були добрі «стосунки» і робота для них теж була другим домом.

Записано у 2002 році

*Бобильова А.С.
Фото 1945 року.*

О. Матюшев

*(начальник відділення урядового зв'язку КДБ УРСР
у м. Севастополі з 04.1958 до 04.1960 р.)*

Зв'язок для флоту

У квітні 1958 року, після шести років служби у Варшаві, я був призначений начальником севастопольського відділення ВЧ-зв'язку. Незважаючи на великі обсяги робіт, штат відділення складався усього з 9 чоловік: 5 офіцерів та 4 вільнонайманих працівників, з них 3 жінки. Усі працювали практично однаково, але грошове забезпечення у атестованих було десь на 30% вище.

Після ознайомлення із ситуацією в апараті уповноваженого та відділенні я почав поступово виходити на внутрішні зв'язки. Враховуючи, що приблизно 80% абонентів урядового зв'язку так чи інакше були пов'язані з діяльністю флоту, розпочав з цього. Через деякий час визначилися чотири флотські структури, з якими у майбутньому і довелося співпрацювати. Це були відділ зв'язку флоту, яким на той час командував контр-адмірал Волков, морська авіація, начальником штабу якої був генерал Сергєєв, будівельне управління флоту, яким керував полковник А. Геловані, майбутній маршал інженерних військ, та особливий відділ флоту, начальники

якого змінювались доволі часто, і хто саме був у той час, просто не пам'ятаю.

Найбільш тісні зв'язки, звичайно, було встановлено з відділом зв'язку флоту, тому що крім загальних оперативно-технічних завдань відділ забезпечував ще й охорону абонентських кабелів

урядового зв'язку, підтримання їх у робочому стані та ремонт. Ця кабельна мережа була доволі розгалуженою і включала декілька десятків кілометрів кабелів різного типу.

Взаємодія з флотськими підрозділами спочатку наражалася на певні труднощі. Справа в тому, що в управліннях та штабах флоту практично не було молодших офіцерів. Тому, коли я представлявся: «Старший лейтенант такий-то», то практично нічого не міг вирішити і навіть добратися до капітанів 1-го чи 2-го рангів. Деякі навіть намагалися поставити старшого лейтенанта по команді «струнко».

Довелося змінити тактику, з'являтися у цивільному костюмі і представлятися: «Начальник відділення урядового зв'язку такий-то». Навіть у випадку пред'явлення посвідчення увагу вже звертали не на звання, а на установу, яку я представляв. Поступово у процесі роботи ці труднощі відпали, і наприкінці свого дворічного перебування у Севастополі мені було достатньо назвати тільки своє прізвище.

Наша сім'я знімала у Карантинній бухті маленький флігель у 10 квадратних метрів з пічним опаленням, і літо ми прожили там. Налаштовувались і зимувати. Але десь на початку вересня мене викликав уповноважений КДБ М. Шипунов і сказав, що є можливість отримати однокімнатну квартиру. Але треба дістати апарат «Строуджер».

Справа в тому, що у системі урядового зв'язку застосовувалися телефонні апарати тільки вітчизняного виробництва. Після війни почали з'являтися німецькі та чеські апарати, але всі вони були лише чорного кольору. Потім закупили невелику партію апаратів англійської фірми «Строуджер», до того ж вони були різних кольорів – чорні, червоні, коричневі і навіть зелені. Але особливо престижними вважались телефони кольору

Севастополь, матроський клуб, 60-ті роки.

Телефон фірми «Строуджер».

слонової кістки, які встановлювались у кабінетах вищого партійного та державного керівництва. Слід відзначити, що вони в порівнянні з іншими мали чудові електричні характеристики і поліпшували якість зв'язку.

Мені було відомо, що секретар Севастопольського міськкому партії Коровченко привіз собі апарат «Строуджер», який ми і встановили у його кабінеті. Де і як він його

дістав, не знаю. Але у колах, близьких до командувача флоту, розпочалися розмови. Як же так, у командувача флотом нема, а у якогось секретаря міськкому – є. Прояснивши суть питання, я зв'язався зі своїм колегою, начальником Ялтинського відділення А. Теличком. Він пояснив, що апарати є, але всі призначені для встановлення на державних дачах, і передати апарат може лише за командою начальника Управління урядового зв'язку П. Вороніна. Засмучений, я зателефонував до Сімферополя Г. Понікаровських та доповів ситуацію, що склалася. Той пообіцяв подумати.

Наступного ранку він повідомив, що згода Вороніна є і, поки нічого не змінилося, слід їхати до Ялти за апаратом. Повернувшись з Ялти, я подзвонив уповноваженому і, зайшовши до кабінету, поставив перед ним фірмову коробку з апаратом. Той сторопів від несподіванки і дуже зрадів. Пізніше я дізнався, що з аналогічним проханням зверталися до начальника особливого відділу флоту, але питання вирішено не було. Уповноважений особисто відвіз апарат адміралу, а вночі ми його включили у мережу.

Чорноморський флот у ті часи жив дуже напруженим життям, командував флотом адмірал Касатонов-старший, часто проводилися навчання, у яких завжди брали участь наші польові вузли зв'язку. Звичайно КП та ЗКП флоту і його структури розташовувалися на узбережжі чи у Кримських горах. Урядовий зв'язок з ними організовувався по власних прив'язках і каналах флотського зв'язку для забезпечення більшої надійності та живучості. Це була відпрацьована, затверджена і надійна схема взаємодії, яка не потребувала будь-яких додаткових узгоджень.

Так було і при організації чергових навчань. Перед навчаннями мені зателефонував адмірал Волков і запросив терміново прибути до нього. При зустрічі адмірал сказав, що тільки-но на нараді у начальника штабу флоту стало відомо, що для участі у навчаннях з Москви прилітає один з керівників ВМФ, і йому необхідно мати на флагманському крейсері урядовий зв'язок. Я відразу доповів, що у мене таких засобів нема, але він і сам це добре знав. Не було потрібних технічних засобів ані в Сімферополі,

ані в Києві. «Може щось є у Москві. Поговорю, але дуже сумніваюся», – сказав я.

Дійсно, Сімферополь та Київ запропонували такі самі станції, що були у мене. Москва, як годиться, відповіла політично. По-перше, до них з Головного штабу флоту з таким проханням ніхто не звертався, по-друге, такі завдання досі по жодному флоту, Балтійському, Північному чи Тихоокеанському, не вирішувалися. Тому, раз до мене звернулися, мені й думати. Справишся – молодець, ні – претензій не буде. Порадили тільки завчасно повідомити начальника штабу флоту, що таке завдання наявними у відділення силами не вирішити. Мовляв, разом дізнаєшся, чи дійсно таке завдання було поставлено, чи це ініціатива начальника зв'язку флоту.

*Полковник
технічної служби
Понікаровських Г.Д.*

Телефонувати начальнику штабу флоту з відмовою дуже не хотілося. Справа у тому, що якраз перед тим я отримав від флоту на Корабельній стороні окрему однокімнатну квартиру, і він цьому сприяв. Половина оперативних співробітників апарату уповноваженого жили у комунальних квартирах, а з моїх підлеглих окремої квартири не мав ніхто. Флотські офіцери жили не краще, тому моє становище вимагало діяти.

Адмірала Волкова я все-таки ознайомив з результатами переговорів з Москвою, висловив прохання передати інформацію далі й сказав, що буду думати. Далі зібрав своїх хлопців, і ми почали прораховувати можливі варіанти. Якщо б був час, то можливо було демонтувати апаратуру з автомобілів і спробувати встановити її на крейсері. Але часу на це було замало. Врешті-решт вирішили розмістити вузол зв'язку, а це три вантажні автомобілі ЗіЛ, на палубі крейсера. Відразу ж зателефонував Волкову, запропонував цей варіант і, якщо він згоден, попросив організувати виїзд на крейсер для прийняття рішення на місці.

Після огляду палуби стало ясно, що на борту реально розмістити тільки два автомобіля – один з радіорелейною станцією і другий з комутатором та спецапаратурою. Машину-електростанцію ставити було ніде і аварійного живлення не було. Я з важкою душею погодився на це. Не в наших правилах було розгортати польові вузли урядового зв'язку без автономного електроживлення. Правда, моряки завіряли, що за необхідності вони вимкнуть усе, але нас забезпечать струмом. Красиві, звичайно, слова, але не більше, і їх приємно було слухати.

Довелося і морякам поламати голову над кріпленням автомобілів на палубі. Це була нова проблема і достатньо складна, враховуючи нахили

Полковник Киянов П.І.

судна при маневрах та хитавицю у відкритому морі. Нарешті всі питання було вирішено, навіть таке, що око і душа моряка не терпить порушення звичного розпорядку на кораблі. Автомобілі прикрили маскувальною сіткою, а польову форму наших офіцерів замінили на флотську.

Другу радіорелейну станцію розмістили на мисі Херсонес. Розрахунки показали, що для забезпечення надійного і сталого зв'язку флагман не повинен був віддалятися від берега більш ніж на 45-50 кілометрів, і робити мінімум маневрів, щоб корабельні надбудови не закривали антен. Усе це було повідомлено начальнику штабу флоту для врахування у плані навчань, особливо при вирішенні дислокації кораблів. Отож, з цим нестандартним завданням у той раз ми справились успішно, і наші акції в очах флоту значно зросли.

Після двох років відносно спокійної служби у Севастополі моя доля знову круто змінилася. У квітні 1960 року я був призначений начальником відділення урядового зв'язку у Ялті, яким командував майже дев'ять років. Чому я кажу про севастопольський період служби як найбільш спокійний? Тому, що після більш як сорокарічної служби можу сказати, що у більш доброзичливому і спокійному колективі, ніж севастопольський, мені вже працювати не довелося. Тому я з подякою хочу згадати Андрія Стрельцова, Антоніну Солотко, Олімпіаду Кузьміну, Василя Сорокіна, усіх, на жаль, згадати вже не можу, а також І. Гришина, Г. Кузьміна, В. Тетерева, А. Денисова та інших, які приділили мені увагу і надали допомогу після повернення з-за кордону.

Записано у 2000 році

І. Журавльов

*(командир 4-го кабельно-експлуатаційного батальйону
35 ОПУЗ з 08.1977 до 04.1983 р, 5-го окремого
експлуатаційно-технічного вузла урядового зв'язку
КДБ СРСР з 04.1983 до 06.1989 р.)*

Моє життя

Я народився 2 квітня 1927 року в селі Костино-Отделець Терновського району Воронежської області. Мої батько та мати були простими кол-

госпниками. Батько у ході війни пішов добровольцем на фронт, був нагороджений медаллю «За відвагу». Моя сестра Марія у 1942 році була призвана до Червоної армії, воювала радіотелеграфістом і закінчила службу в 1946 році.

У 1941 році мені виповнилося 14 років. 22-го червня я якраз був з друзями на вулиці, коли раптом опівдні по радіо було оголошено про початок війни з Німеччиною. Розпочалася мобілізація, чоловіків не вистачало, тому нас почали залучати до польових робіт. Я доглядав коней, а взагалі займався тим, що косив, молотив, працював у полі на тракторі прицепником, а у 1943 році займався хлібопоставками. До школи ходили тільки взимку.

Усе було для фронту, для перемоги. Так що ми самі себе годували, на трудовні майже нічого не давали. Коли йшло збирання хліба, то в полі нормально харчувалися. А коли хліб возили, то старшим призначили одного чоловіка, демобілізованого через поранення, і він нам час від часу давав мішок хліба, щоб не крали. Тільки у 1943 році стало легше, тому що з фронту стали повертатись чоловіки після поранень, хто без ноги, хто без руки. Багато їх було.

Німці до нас трохи не дійшли, і за всю війну село жодного разу не бомбили. У нас навіть готували офіцерів на тримісячних прискорених курсах.

По закінченню 9 класів на призовному пункті у Борисоглібську мене призвали до Червоної армії 5 грудня 1944 року. Направили до прикордонних військ Молдавського прикордонного округу. До Кишинева прибули вже 26 грудня. Усього до прикордонних військ із Воронезької області було призвано 600 чоловік. Серед них тільки один мав 10-річну освіту, п'ятеро, у тому числі я, закінчили 9 класів, ще трохи – по 8 класів. Решта призвників закінчила 5-6 класів. Після прибуття усіх повели до лазні, одягли у форму. 90 чоловік, у число яких потрапив і я, відібрали до школи сержантського складу у Липканах. Там готували радистів і телеграфістів. Я потрапив до групи радистів.

Навчались ми півтора року, випуск відбувся у 1946 році. 9 травня 1945 року ми знаходились у Кишиневі на чергуванні, коли дізнались про перемогу над Німеччиною. Усі схопили зброю, боєприпаси, вибігли на вулицю, стріляли, кричали, обіймались.

Мені пропонували їхати до училища, але бажання стати військовим не було. Деякий час навчався у Московському військовому училищі військ НКВС, потім повернувся до своєї школи. Навчався в Алма-Атинському прикордонному військовому училищі, знову повернувся до школи, де служив командиром відділення, помічником командира взводу. Перевели до Кишинева старшиною на приймальний радіоцентр. Ми підтримували зв'язок із Москвою та усіма прикордонними округами.

*Журавльов І.О.,
кінець 80-х років.*

До нас приїжджали представники МДБ агітувати на роботу у підрозділи урядового зв'язку. Я ж думав їхати додому. Але товариші по службі на мене вплинули, і врешті-решт я погодився працювати у ВЧ.

У травні 1951 року я звільнився у запас і 4 квітня поступив на роботу до МДБ СРСР у відділ урядового зв'язку. Ми розміщувалися в окремому будинку, навіть своя охорона була. Далі мене відправили працювати до Німеччини, де я пробув понад 6 років. Після повернення до Кишинева станцію перенесли до іншого місця, йшло будівництво, яким я й займався. Одночасно, будучи вже старшим лейтенантом, працював старшим групи по оперативній лінії у м. Унгени.

Ми в основному займалися тим, що перевіряли ешелони з болгарами, які йшли за кордон, і в яких часто намагалися вивезти забронені товари. Тоді виїжджало багато болгар, які займалися добуванням вугілля на Донбасі.

Одного разу у поїзді у мішках з білизною знайшли унікальні ікони, золоті вироби та коштовності.

Після скорочення у січні 1960 року особового складу Збройних Сил та КДБ мене залишили працювати зв'язківцем. У 1960 році я отримав призначення до Польщі на пункт урядового зв'язку при радянському посольстві. Був начальником напрямку «кордон СРСР» та «кордон НДР» – лінії проходили у двох напрямках. Працював чотири роки, потім цю станцію продали полякам.

Після Польщі проходив службу в Одесі начальником станції урядового зв'язку, начальником армійського вузла зв'язку. У цей час в Алма-Аті створюється вузол урядового зв'язку, і весь особовий склад мого 4-го вузла направили туди. Мене ж залишили в Одесі начальником 1-го, фронтового вузла. За рівнем підготовки особового складу мій вузол став займати перші місця у Союзі.

У Ялті в цей час знаходилась окрема рота урядового зв'язку, яка обслуговувала державні дачі. У 1970 році мене як кращого начальника вузла вирішили призначити командиром цієї роти. На той час я вже був майором. Тільки приїхав на місце, як дізнався, що у Ялті на базі мого підрозділу створюється окремий батальйон урядового зв'язку з підпорядкуванням

мені усього особового складу на державних дачах Чорноморського узбережжя Кавказу.

Батальйон протягом 14 років займав перші місця за рівнем підготовки особового складу. За час мого командування було споруджено двоповерхову казарму та штаб, гараж для машин, чотириповерховий будинок для апаратури,

спеціальний пункт забезпечення. Я став полковником. Звільнився у запас 22 червня 1989 року. П'ять років обирався депутатом міської ради, опікувався роботою з учнями 9-ї ялтинської школи. Усі вихідні проводив у сім'ях своїх учнів. Багатьох вдалося вивести в люди.

Ялта. Техніка зв'язку під снігом.

Записано у 2013 році

Інтерв'ю та літературна обробка Ю. Трифонова

О. Матюшев

*(начальник відділення урядового зв'язку КДБ СРСР
у м. Ялта з 04.1960 до 09.1969 р.)*

Ялта

У квітні 1960 року мене було призначено начальником відділення урядового зв'язку у Ялті, куди я із Севастополя поїхав перед травневими святами, замінивши А. Теличка. Сім'я ще два місяці залишалась у Севастополі. Справа у тому, що переміщувалися відразу три співробітники. М. Труфанов призначався з Керчі на моє місце до Севастополя, В. Комаров їхав з Ялти у Керч начальником групи, тому, щоб не створювати проблем з житлом, з місця рушали одночасно три сім'ї.

Незважаючи на те, що протягом двох років я працював поряд з Ялтою, наш розділовий кордон проходив по Байдарських Воротах, і я мав дуже

приблизне уявлення про характер та масштаби роботи цього унікального підрозділу в системі урядового зв'язку. У Союзі на той час було три таких підрозділи: у Ялті, Сочі та Гаграх. Основним їх завданням було забезпечення урядовим та іншими видами зв'язку керівників держави під час їх перебування на державних дачах і в санаторіях Криму та Кавказу, а також забезпечення спеціальним зв'язком підрозділів та співробітників охорони на цих об'єктах. Частково такі самі завдання вирішувались і підрозділами на Північному Кавказі та в Сухумі.

Пізніше до цих завдань додалась робота по експлуатації спеціальних систем охоронної сигналізації. Для організації та координації усіх робіт було створено два відділи охорони, у Ялті та Сочі, які підпорядковувались безпосередньо начальнику управління охорони в Москві.

Ялтинська ВЧ-станція представляла собою великий вузол урядового зв'язку. Технічне озброєння, особливо стосовно інфраструктури, цілком відповідало існуючому на той час рівню техніки, на об'єкті вже перебувала в експлуатації апаратура шифрування гарантованої стійкості. До комутатора урядового зв'язку на постійній основі було включено понад двох десятків абонентів. Це були в основному директори та головні лікарі санаторіїв ЦК КПРС та РМ СРСР. У період курортного сезону додатково включалися ще понад ста апаратів. Курортний сезон продовжувався з березня до листопада включно. Першим, як правило, розпочинав сезон М. Суслов через свою хворобу.

Ознайомитись із специфікою ВЧ-станції великих труднощів не становило. Більш незнайомими виявились організація зв'язку на держдачах та охоронний зв'язок. З чим мені до того не доводилось стикатися, – це організація та забезпечення кіно на держдачах. Ще одна особливість – велика протяжність нашої зони відповідальності, від Алушти до Байдарських Воріт. При тодішніх дорогах, щоб об'їхати це господарство, не вистачало доби. Далі – організація експлуатації та охорона кабелів урядового зв'язку, довжина яких, тільки магістральних, без розподільної мережі територій та головних будинків держдач, складала понад 300 км. Для їх обслуговування була призначена окрема рота військ урядового зв'язку, розташована у Масандрі і в оперативному плані підпорядкована начальнику відділення.

Розпочав я свою роботу з головного – з ознайомлення з розташуванням держдач та нашим господарством на них. Звісно, на першому місці серед них була дача в Лівадії, яка була призначена для відпочинку генсека та його сім'ї. Ознайомився також зі станом та готовністю зв'язків на тих держдачах, які повинні бути зайняті у найближчий час. Представляючи об'єкти, перерахую їх за місцями розташування.

Отже, якщо рухатися від Алушти у бік Севастополя, то першим об'єктом буде дача командувача Чорноморським флотом, яка функціонувала тільки влітку, та й то час від часу. Наступним був санаторій Верховної Ради Союзу, потім містечко Партеніт, у якому на початку 60-х років було споруджено величезний санаторій Міністерства оборони (у його люксах була передбачена можливість включення апаратів урядового зв'язку), дача міністра оборони. Біля підніжжя Ведмідь-гори – декілька дач військового керівництва країн Варшавського договору.

Лівадійський палац.

З іншого боку Ведмідь-гори розташовано Гурзуф, де був піонерський табір «Артек», який у сезон постійно відвідували наше керівництво та гості з країн соціалістичної співдружності, старий санаторій Міністерства оборони. Поряд була шоста держдача, так званий «будиночок Раєвських».

Далі, ближче до Ялти, була велика територія Ботанічного саду, теж часто відвідувана, особливо членами сімей, але урядовий зв'язок ми там не включали, не було заявок. Між Ботанічним садом та Масандрою, вище в горах, знаходяться дві держдачі, Велика та Мала Соснівки, вони значились як один об'єкт – третя держдача.

У самій Ялті держдач нема, є тільки санаторії ЦК, Ради Міністрів, Міноборони та КДБ. Далі Лівадійський палац з великою територією, колись він був держдачею №1, але був переданий профспілкам під санаторій. Наступними йдуть перша і друга держдачі з великою спільною територією. За ними великий санаторій Ради Міністрів «Нижня Ореанда», основна база відпочинку союзного уряду та республіканських керівників. На відстані декількох кілометрів узбережжя, від Ореанди до Ластівчиного гнізда, наших об'єктів не було.

Праворуч Ластівчиного гнізда знаходився санаторій Київського військового округу, там розміщувалось багато військових, яким ВЧ-зв'язок належить і на відпочинку. У Місхорі розташовано об'єкт під загальною назвою «Маївка», там сьома та п'ята держдачі з прилеглими територіями, два так званих лікарських будиночки, у яких іноді відпочивало керівництво управління охорони, а також адміністративні та господарчі будинки дев'ятого відділу охорони та житлові будинки співробітників.

Держдача № 5 Маївка у Місхорі.

Далі у селищі Корейз знаходиться палац князя Юсупова. Це одна з найстаріших держдач, обставлена старовинними меблями, з чудовим персиковим садом. Дача була незручною тому, що пляж відокремлювався від основної території нижньою місхорською дорогою. Від Корейзу до Алупки держдач не було,

тільки партійний санаторій, який використовували для відпочинку керівників дружніх держав. Алупкінський палац князів Воронцових теж раніше був держдачею, але потім, як і Лівадійський, був переданий профспілкам. Далі у Сімеїзі, Блакитній Затоці, Жуківці та Кастрополі до самої Мухалатки наших об'єктів не було.

У Мухалатці першим з боку Ялти був так званий будиночок Крупської та територія восьмої держдачі. Далі знаходились дев'ята та десята держдачі, які мали спільну територію. Усі три мухалатських держдачі було споруджено наприкінці 50-х років. Неподалік, у бік Форосу, знаходиться санаторій «Меллас», що належав московському горкому і був обладнаний нашим зв'язком. Передостаннім об'єктом був комплекс санаторіїв на мисі Форос. Останній об'єкт – невелике селище Ласпі, де знаходилось декілька дач, де відпочивали керівники партій, які перебували у себе вдома на нелегальному становищі.

Завданням ялтинського відділення також було забезпечення урядовим зв'язком мисливських господарств у Кримському заповіднику. Їх було два – Діброва та Зелений Гай. Діброва знаходиться у горах, північніше головної вершини кримського хребта Роман-Коша. Це був двоповерховий, так званий головний будинок, декілька житлових та господарських будівель, в одній з яких знаходилась ВЧ-станція, яку ми включали за декілька годин до приїзду Генерального секретаря. Слід зазначити, що у Діброві полював тільки сам генсек зі своїми гостями, особисто ним запрошеними. У літній сезон Діброва використовувалась досить активно. Мисливське господарство Зелений Гай знаходиться приблизно за 20 км на північ від Діброви. У господарстві не було головного будинку, воно складалося з десятка одноповерхових котеджів, в одному з яких була невелика ВЧ-станція.

Слід сказати, що перші два роки отримання необхідної для роботи інформації було для мене основним головним болем. І дивуватися цьому не слід. Інформація про переміщення осіб, що охороняються, була завжди сильно дозованою і суворо контролювалася. Одним з найслабших місць будь-якого зв'язку, у тому числі і урядового, є велика вразливість кабелів зв'язку, по яких включаються телефонні апарати, особливо якщо вони великої протяжності. У Ялті деякі абонентські лінії, наприклад, у бік Мухалатки, були понад 40 км довжиною. На Південному березі Криму у той час будувалось багато санаторіїв, житла, під'їзних шляхів. Всі ці будівництва були потенційними винуватцями та причинами пошкоджень ліній зв'язку. Технічним обслуговуванням та охороною кабелів зв'язку займалися військові підрозділи, які при пошкодженнях кабелів іноді були схильні прикрашати дійсність.

Тому, щоб у подальшому уявляти чітку картину, де і що відбулося, вирішив детально вивчити траси кабелів не по схемах, а на місцевості, пройшовши їх пішки разом з командиром взводу, який відповідав за конкретну ділянку. У роті було три взводних ділянки. Виїжджали на те місце, куди дійшли минулого разу, намічали нову ділянку на 3-4 години пішого

Держдача № 3 Мала Соснівка.

ходу, відсилали на обумовлене місце машину і йшли по трасі пішки. У той час на мережі урядового зв'язку не було абонентських шифраторів, інформація від телефонного апарату до ВЧ-станції була незасекреченою, відкритою. Захистити її від перехоплення можна було лише некриптографічними засобами, у першу чергу підтримуючи механічні та електричні характеристики кабелів у межах норм, а також організацією належної охорони.

Будь-яке порушення механічної цілісності та відхилення електричних характеристик від встановлених норм розглядалось КДБ у першу чергу як спроба несанкціонованого доступу до інформації. Якщо при розслідуванні це не підтверджувалось, то розглядались інші причини: будівельні роботи, недбалість персоналу, стихійні лиха. Такий підхід дозволив до появи апаратів абонентського шифрування забезпечити високу таємність переговорів на мережах урядового зв'язку.

У Ялті технічному утриманню та охороні кабелів зв'язку завжди приділялась особлива увага через значимість абонентів. З настанням сезону обслуговування та охорона кабелів проводились за підсиленням графіком.

На випадок пошкоджень вводилось цілодобове чергування аварійної бригади з автомобілем, а охорона трас посилювалась виділенням додаткових піших нарядів, дворазовим на добу об'їздом найбільш напружених ділянок.

Спочатку наряди виділялись і для обходів та охорони трас на території держдач, але після декількох курйозних випадків від такої практики довелося відмовитись. Незважаючи на інструктажі, деякі солдати, у більшості сільські хлопці, при зустрічі з особою, що охоронялася, торопіли і навіть ховались у кущі. Довелося від такої практики відмовитись, солдат на територію держдач посилали тільки в аварійних випадках у супроводженні офіцера.

Якщо у забезпеченні безпеки переговорів Ялта з Москвою були на рівних, то щодо надання сервісу нам без сторонньої допомоги було не обійтись. Тому на час перебування генсека з Москви прислали телефоністку та інженера спецкомутатора, а на час заїзду інших допомогу телефоністками надавали Сімферополь та Київ. В усьому світі вищі керівники спілкуються із зовнішнім світом через телефоністок спеціальних комутаторів. Автоматику тут застосувати не можна. Хороша телефоністка спецкомутатора ніколи не з'єднає з генсеком або президентом, попередньо не переговоривши з помічником або начальником охорони і не отримавши від них дозволу, якщо, звісно, розмову не замовив сам президент.

Після двох випадків несанкціонованого проникнення сторонніх на держдачі під час перебування там М. Хрущова та ще одного члена Політбюро керівництво КДБ вирішило обладнати держдачі засобами технічної охорони та сигналізації. Оскільки у нас досвіду в експлуатації таких засобів не було, до Ялти було надіслано спеціалістів одного з технічних підрозділів КДБ. Недоліком було те, що система не розрізнявала порушників, будь то людина чи тварина, дерево чи гілля, що впали, чи камінь, що зірвався зі скелі. Все це фіксувалося як порушники, причому вдень і вночі. Відповідальність за роботу системи було покладено на підрозділ урядового зв'язку, а за відновлення пошкоджених ділянок – на службу охорони.

Безліч додаткових клопотів урядовому зв'язку доставляло проектування та будівництво автомобільного шосе Ялта – Сімферополь та Ялта – Севастополь. Згідно з одним із початкових варіантів, нове шосе на ділянці від Гурзуфа до Фороса майже на 80% накривало траси кабелів урядового зв'язку. У результаті додаткових пошуків та багаторазових узгоджень проектувальникам вдалося знайти такий варіант, що виносити з-під нової дороги довелося тільки невеличку ділянку у районі Ботанічного саду. У бік Севастополя будівельникам довелося прийняти так званий північний варіант, значно віддалений від узбережжя. При початковому варіанті значно порушувались інтереси урядового зв'язку, держдач та чис-

ленних відомчих санаторіїв. Нова дорога дозволила швидше прибувати на місця пошкоджень та скоротити час перерви зв'язку. Також за рахунок будівельних організацій вдалося створити значний резерв спеціальних кабелів зв'язку, який потім нас дуже виручав.

Керівники держави за допомогою розвиненої мережі урядового зв'язку постійно мали можливість своєчасно отримувати інформацію лише стаціонарно, тобто в кабінеті, вдома, на дачі. Але із зв'язком у засобах пересування постійно виникали проблеми. Правда у Москві був зв'язок з автомобілями по лінії охорони, але він був незасекречений і не стикувався з мережею урядового зв'язку. Тому було прийнято рішення про будівництво урядового засекреченого УКХ-радіозв'язку на трасах Сімферополь – Ялта та Ялта – Севастополь – Сімферополь.

Нам відразу довелося підключитися до цієї роботи, починаючи з попереднього проектування і до прийняття в експлуатацію. Через складний кримський рельєф лінійні станції розмістили в Сімферополі, в районі Алушти на горі Кастель, у будмістечку неподалік від Ялти та в Мухалатці. Сама лінійна станція – це доволі складне господарство. Воно включає 80-метрову металеву щоглу із складними антенами, які обладнані сигнальними вогнями, кабелі зв'язку із пультом керування, відповідну кількість потужних передавачів та чутливих приймачів для стійкого зв'язку на великі відстані, а також резервне обладнання.

Усе це потребує гарантованого електроживлення від двох незалежних високовольтних ліній. Для розміщення обладнання довелося побудувати спеціальні технічні споруди, а для встановлення щогл знадобилося спеціальне рішення Кримського облвиконкому щодо відведення землі. Після завершення будівництва, проведення випробувань та усунення виявлених недоліків систему було поставлено на бойове чергування. Відділ охорони отримав декілька автомобілів, обладнаних радіозасобами, і розпочалася їх нормальна експлуатація.

Прокладка кабелю у Кримських горах.

У 1969 році при реорганізації Управління урядового зв'язку мені запропонували перевестись до Москви та очолити спецкомутатор. Я погодився і у вересні виїхав до нового місця служби. За роки служби у Ялті я отримав значний технічний досвід, практичний досвід взаємодії з підрозділами охорони та начальниками особистої охорони. Усе це допомогло швидко освоїти специфіку роботи на новій посаді.

З книги: О. Матюшев, «Спецкоммутатор для генсека.

От Сталина до Горбачева», «Человек слова», М., 2014.

Ю. Лазарев

(начальник штабу 116 ОРСВУЗ – 6 ОПУЗ КДБ СРСР
з 08.1970 до 04.1975 р.)

Кодима, рік 1970-й

Отже, закінчились п'ять років наполегливої праці з освоєння програми Академії зв'язку, попередній розподіл на посади, захист диплому і довгоочікуваний випускний вечір. Я був задоволений призначенням начальником штабу полку, та ще й в Одеську область, про яку знав тільки з книг та кінофільмів. Все пройшло на одному диханні, і тепер попереду була самостійна служба на різних посадах у військах урядового зв'язку.

Цікавість викликала не тільки зміна місця проживання, але й умов, які нас оточували. Різниця між північною столицею – Ленінградом, і сели-

Смт Кодима, Одеська область.

щем міського типу Кодима Одеської області, куди я був направлений після закінчення академії, була дуже велика. Ленінград, великий промисловий та культурний центр, місто моєї мрії, у якому мені довелося познайомитися з багатьма культурними та історични-

ми надбаннями, особисто переконатися у його красі та неповторності. І районний центр Кодима, перше враження про який було, м'яко кажучи, не дуже добрим. У подальшому це враження змінилося. Але служба є служба, і було необхідно освоювати нову посаду, знайомитися з людьми та вивчати техніку зв'язку, яка перебувала на озброєнні частини.

І ось перша зустріч з начальником політвідділу частини підполковником П. Ножніним, який зустрічав мене і мою сім'ю на залізничній станції Кодима. Перше враження про Павла Федоровича було дуже хороше і таким залишилось на всю подальшу службу. Це був дійсно політпрацівник з великої літери. Невеликого зросту, на перший погляд непримітний, але він умів швидко знайти контакт з будь-яким військовослужбовцем від рядового до командира полку. Його чуйність та увага просто заворожували, він був з усіма уважний і добродушний. Я ніколи не чув, щоб він «козиряв» своєю посадою, як це робили окремі політпрацівники. До речі, П. Ножнін через декілька років зустрічав мене на вокзалі м. Легніца Північної групи військ.

Після приїзду до Кодими ми зупинилися у готелі, бо будинок, де повинні були жити сім'ї офіцерів, ще був недобудований. Далі було представлення командира частини полковнику М. Русіну. Перше знайомство пройшло у кабінеті командира, який знаходився, як і всі служби частини, у старому збірно-щитовому будинку. Микола Сергійович прибув до частини ще в 1968 році, добре знав становище у частині і вже розпочав вживати заходів по формуванню нової частини на базі окремого вузла урядового зв'язку. Командир був невеликого зросту, небалакучий, міцна, кремезна людина, у якій відчувалася сила, воля та цілеспрямованість. Микола Сергійович добре розбирався в усіх питаннях життя і діяльності частини і вмів направити дії підлеглих на виконання завдань, що стояли перед підрозділами.

Особливо багато часу і великих зусиль потребували питання узгодження проектів по будівництву та благоустрою військового містечка, яке для розміщення такої частини у повному складі було просто непридатне. Підрозділи частини розміщувались у старих будинках, учбових класів практично не було, а техніка зв'язку в основному знаходилась просто неба. Та й техніка була старою, на базі автомобілів ЗіЛ-157. Це створювало труднощі при виконанні планів формування та підготовки офіцерського та особового складу.

*Майор Дьомін О.О.,
першим прибув для
формування 21-го
окремого батальйону
урядового зв'язку,
снт Кодима.*

Кодима, на навчаннях.

Після представлення командирі мені було виділено час для того, щоб знайти тимчасове житло та визначитись із навчанням дітей, бо наближалося 1 вересня. На допомогу мені був виділений старший лейтенант Іван Рошва як офіцер, який знав Кодиму та вмів знайти спільну мову з місцевим населенням.

І ось на другий день ми підібрали невелику кімнату, яка тимчасово влаштувала нашу сім'ю. Ми розмістилися в цій кімнаті, отримали багаж і почали освоювати «кодимські простори». Але привабливість районного центру ми побачили тільки в неділю. Рано вранці (біля 5-ї години) почулись скрип возів, мукання корів, іржання коней та вереск поросят, яких привезли на ринок, а він знаходився у 20 метрах від нашого дому. І всю мою сім'ю це сильно здивувало, бо раніше ми жили тільки в місті і про принади сільського життя не мали ніякого уявлення. Хазяйка порадила нам відвідати цей ринок, бо він працював тільки в неділю, і в інші дні придбати овочі та фрукти було проблемою. І яке було наше здивування, коли ми з дружиною прийшли з невеликою торбинкою з бажанням купити продукти, а виявилось, що на ринку продають тільки відрами, і ціна за відро була як за кілограм у Ленінграді.

Знайомство з офіцерами управління відбулося на черговій нараді у командира, який представив мене офіцерам управління частини. Крім мене як начальника штабу і начальника політвідділу П. Ножніна, заступником командира по технічній частині був підполковник О. Чуєв, а заступником по тилу – підполковник В. Цимбалістов.

У штабі частини, крім мене, вже були призначені: заступник начальника штабу майор І. Звягінцев, помічник начальника штабу по стройовій капітан В. Ручин, по спецапаратурі – капітан В. Грицан, по дальньому зв'язку – капітан А. Ахтирченко. Ось у такому складі і розпочав працювати штаб по плануванню бойової підготовки та навчання особового складу. З підрозділів практично був тільки станційний батальйон, до складу якого увійшли підрозділи колишнього вузла. Командиром цього батальйону було призначено майора В. Пецика.

Незабаром на поповнення частини з Академії зв'язку прибули: командир радіостанційного батальйону капітан Б. Резніков, тропосферного батальйону капітан В. Чіхранов, помічник начальника штабу по радіо та радіорелейному зв'язку капітан Р. Субаєв, та близько 40 молодих офіцерів з різних училищ зв'язку на посади начальників станцій та їх помічників.

Так розпочалось формування нової частини.

Опубліковано на сайті <http://lazarev35.webtm.ru> 01.04.2012 року.

Ю. Стадніков

*(начальник організаційно-аналітичного відділу
Головного управління урядового зв'язку
Служби безпеки України з 1992 до 1998 р.)*

Спогади про урядовий зв'язок

Мені сьогодні 73, з них службі у підрозділах урядового зв'язку я віддав 31 календарний рік (без врахування навчання в інституті).

Після закінчення Київського електромеханічного технікуму залізничного транспорту у червні 1960 року я був призваний на строкову службу до військ урядового зв'язку. Це був спецнабір. У нашій команді було разом зі мною п'ятеро, усі – кияни. Я за спеціальністю – технік дальнього зв'язку, решта – радисти. Команда маленька, тому до місця служби ми їхали без супроводжуючих. Пункт призначення – м. Багратіонівськ Калінінградської області, учбовий полк урядового зв'язку.

Справа в тому, що на той час у Збройних Силах СРСР за ініціативою М. Хрущова було проведено два значних скорочення – спочатку 1 млн, а згодом ще 1,2 млн військовослужбовців. Ці заходи стосувались й урядового зв'язку. Як завжди, не обійшлося без перегинів. У військах хронічно не вистачало молодших офіцерів. Було прийнято рішення, у тому числі й щодо військ урядового зв'язку, поповнити брак кадрів за рахунок сержантського складу строкової служби із середньою спеціальною освітою. Звідси – терміновий набір спеціалістів.

Після прибуття до полку нас зарахували до школи сержантського складу з прискореним курсом навчання терміном 3 місяці. Крім нас, п'ятеро киян, зв'язківців більше не було. Решта курсантів – це водійський склад та провізори (фармацевти).

Після закінчення навчання увесь курс у повному складі направили для подальшого проходження служби до Групи радянських військ у Німеччи-

ні. Зарахували нас до учбового батальйону з дислокацією у Берліні, і ми навчались ще 3 місяці. Нам присвоїли звання ефрейтора та призначили техніками дальнього зв'язку у різні точки НДР на вузлі зв'язку армійських штабів. Я потрапив до штабу 8-ї гвардійської армії у м. Нора, біля Бухенвальду. Наступного року наш нечисленний контингент техніків дальнього зв'язку строкової служби поповнився декількома випускниками Ростовського технікуму зв'язку.

Одноканальна апаратура ущільнення П-309 «Крапля».

Посада техника дальнього зв'язку була старшинською, тому з перших днів довелося прийняти особовий склад підрозділу, одночасно у змінах нести службу на вузлі урядового зв'язку.

Підрозділ (станція) був невеликим: 5 офіцерів разом з командиром та 15 військовослужбовців строкової служби, а саме я, два начальники відділень, 4 телефоністи та 8 водіїв. Це була стандартна чисельність особового складу для вузла урядового зв'язку штабу армії. Але враховуючи, що у складі 8-ї армії було 4 дивізії, у кожній дивізії був ще свій невеличкий вузол з одним молодшим офіцером та двома комплектами одноканальної апаратури, яку не обслуговували вночі та у святкові дні.

Коротко про вузол урядового зв'язку штабу армії. Він розміщувався в окремих приміщеннях армійського вузла зв'язку. На вузлі були кабінет начальника, ЛАЗ №1, ЛАЗ №2, зал джерел електроживлення, акумуляторна, технічне приміщення (склад).

В апаратному залі №1 розміщувались два комплекти апаратури П-310 (триканальної) для зв'язку з головною станцією (Вюнсдорф), 8 комплектів П-311 та П-312 (одноканальні) – по одній для зв'язку з дивізіями та для роботи з рухомою технікою на навчаннях.

В апаратному залі №2 розміщувались 6 комплектів апаратури «Алмаз» (+100). Допуск до залу №2 мали тільки офіцери.

Уся апаратура з'єднувалась кабелями по тимчасовому варіанту і могла бути демонтована та вивезена до безпечного місця за декілька годин.

Цього потребувала політична ситуація. Були навіть штатні засоби знищення документації та техніки в умовах надзвичайної ситуації.

У той час зв'язок між усіма станціями урядового зв'язку здійснювався по повітряних лініях, а з абонентами – по свинцевих стаціонарних кабелях. Лінії зв'язку, у тому числі під час навчань, обслуговували зв'язківці підрозділів Міністерства оборони СРСР.

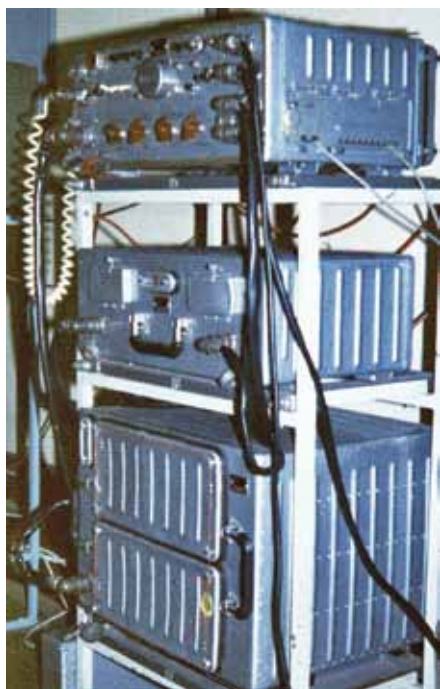
Крім стаціонарного вузла, до складу підрозділу входили рухомі вузли Д-1А (2 комплекти), Д-3М (3 комплекти), Д-4М (1 комплект) та одна бортова вантажівка ГАЗ-51. На навчаннях станції Д-1А та Д-3М обслуговували керівництво армії на КП, а Д-4М – командувача армією на ПКП.

Окрім навчань по лінії Міністерства оборони та навчань військ країн Варшавського Договору практикувались виїзди та навчальні розгортання рухомих вузлів урядового зв'язку. Декілька разів рухомі вузли розгорталися разом з радіорелейними станціями МО СРСР. Ці загальні заходи показали високу ефективність і виявились дуже корисними, тому що рівні НЧ-трактів апаратури урядового зв'язку дещо відрізнялися від рівнів НЧ-трактів армійської апаратури. За пару виїздів наші умільці за допомогою подовжувачів та деяких інших хитрощів стан справ виправили. Цим я хочу підкреслити виключно високу ступінь боєготовності засобів зв'язку,

якій приділялась увага керівництвом Збройних Сил СРСР. Я вже не кажу про високу боєготовність військ у цілому.

Необхідно зауважити, що цей період співпадав з технічним переозброєнням урядового зв'язку, і в першу чергу підрозділів за кордоном. Зокрема, замість апаратури інверсного типу (+30) за озброєння стала надходити апаратура засекречування «Алмаз» (+100). На наш армійський вузол вона надійшла у кількості чотирьох комплектів, що було дуже мало. Нам доводилось на всі навчання переносити не дуже легкі упаковки (250 кг кожна) із залу «Ш» до автомобілів, а потім – назад.

У 60-ті роки молодший офіцерський склад військ урядового зв'язку у Німеччині в основному був укомплектований спеціалістами, які закінчили середні спеціальні навчальні заклади. Випус-

*Спецапарат тимчасової стійкості
Т-217 «Ельбрус».*

чників військових училищ було дуже мало. Молодших офіцерів урядового зв'язку готували тільки у Московському прикордонному училищі та Багратіонівську. Потім поступово почали набирати випускників Київського училища зв'язку ім. М. Калініна, Дуже мало офіцерів закінчило Ленінградську академію зв'язку.

Спочатку молоді офіцери, які тільки-но прибули, виглядали кумедно. Будь-який солдат зміг би дати їм фору у стройовій та фізичній підготовці. Але треба віддати належне – з технічними завданнями вони справлялися відмінно, і в цих питаннях більшості стройових офіцерів поряд з ними робити було нічого. Тобто у плані технічної підготовки це був дуже сильний контингент.

Після трирічної строкової служби (точніше три з половиною) більшості техніків дальнього зв'язку строкової служби запропонували пройти річні офіцерські курси при Московському прикордонному училищі та повернутися назад до своїх підрозділів. Але три роки – це не півтора, і це далеко від дому, батьків, друзів. Наскільки я пам'ятаю, сміливих не знайшлося.

Наприкінці листопада 1963 року я був демобілізований, а в грудні вже працював на Київському заводі «Радіоприлад» (згодом – ВО ім. С. Корольова). Спочатку працював у складальному цеху, а через три місяці – на створеному при заводі кушовому обчислювальному центрі. У Центрі працював сім років і пройшов шлях від техника до старшого інженера. Одночасно закінчив Київський політехнічний інститут з кваліфікацією «інженер електронної техніки».

У 1970 році після закінчення інституту мені запропонували повернутися на службу до відділу урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР. Я погодився і приблизно через півроку був зарахований до першого відділення. Командував відділом досвідчений зв'язківець, учасник Великої Вітчизняної війни Барабанов В.О., а заступниками у нього були підполковник Тарієлашвілі Т.С. та майор Марков О.М.

Володимир Олексійович Барабанов був суворим і вимогливим командиром. Але він невдовзі захворів, і йому на зміну призначили більш молодого та перспективного Тенгіза Семеновича Тарієлашвілі, який теж пройшов війну.

Мене призначили інженером першого відділення, чи як тоді між собою називали – штабу відділу. Керував відділенням майор Ляжко Віталій Олександрович. Це був досвідчений штабіст, який закінчив Ленінградську академію зв'язку. І людей собі він підбирав досвідчених. Відділення складалося

*Інженер-майор
Марков О.М.
Фото 1944 року.*

Співробітники підрозділу «Кавказ» Управління урядового зв'язку КДБ УРСР на здачі заліків з бойової підготовки на полігоні МВС України. 1986 рік.

з трьох секторів, якими керували старші інженери. Сектором урядового зв'язку керував майор Волошин Г.І., сектором оперативного зв'язку – майор Красюк В.Д., сектором захисту інформації – майор Холявко В.А. Усі – найдосвідченіші інженери і наставники.

Я потрапив до сектору Волошина І.Г. Як чудовий спеціаліст у галузі автоматики він і мене багато чому навчив. До того ж за його рекомендацією я періодично підвищував свій технічний рівень на різнома-

нітних курсах, як по освоєнню нових типів АТС, так і спецтехніки. Також я практикував стажування у суміжних технічних службах. Плюс планове самостійне вивчення обладнання.

Така прискіплива увага до підвищення кваліфікації була пов'язана поперше з тим, що всі співробітники відділення у свій час проходили службу в технічних підрозділах відділу, один я був «сторонньою людиною». По-друге, при виїздах до обласних підрозділів урядового зв'язку у складі комплексних комісій ми самі повинні були проводити всі необхідні перевірки та виміри, давати об'єктивну оцінку стану справ на місцях за всіма напрямками.

Час мого приходу до відділу урядового зв'язку збігся з реорганізацією урядового зв'язку в СРСР. Торкнулася реорганізація й України. Було значно розширено штат співробітників, з'явилися нові види урядового зв'язку, такі як КХ-радіозв'язок, УКХ-радіозв'язок, зв'язок з рухомими об'єктами, зв'язок із запасними пунктами управління. Крім того, керівництвом було поставлене завдання у рамках наявної штатної чисельності організувати внутрішній та міжміський (включно до райвідділів) оперативний зв'язок для керівництва КДБ УРСР, і це завдання було виконано у стислі терміни.

Але нам було затісно в особняку, який займав відділ урядового зв'язку на вул. Богомольця, 8. Тарієлашвілі Т.С. домігся виділення коштів та лімітів на будівництво нового сучасного технічного комплексу. Але це вже інша історія.

Записано у Києві у лютому 2013 року

Б. Мукосій

(начальник 7-го відділу Управління урядового зв'язку КДБ УРСР з 1989 до 1991 р., заступник начальника ГУУЗ – начальник Управління захисту інформації Головного управління урядового зв'язку СБ України з 1992 до 1995 р.)

Професіонали

Мені щастило на хороших людей.

Ювілейні дати – це, насамперед, можливість зупинитися, відсторонитися від повсякденних буденних турбот і клопотів, тверезо оцінити зроблене. А головне – згадати події минулих років та причетних до них людей.

Отже, рік 1957-й. Мені, як і решті випускників Київського політехнікуму зв'язку, надійшла пропозиція працювати в одному з підрозділів Комітету державної безпеки УРСР. Як виявилось, це був Відділ урядового зв'язку, у якому я прослужив 36 років, пройшовши шлях від молодшого техника до заступника начальника Головного управління урядового зв'язку Служби безпеки України.

З великою подякою згадую усіх своїх старших товаришів, які протягом багатьох років не жалкували сил, знань і, врешті-решт, терпіння, щоб виховати нас чесними, добросовісними людьми, кваліфікованими спеціалістами. Це, насамперед, мої перші керівники-наставники з відділення польових рухомих станцій: учасник Великої Вітчизняної війни О. Бобильов, старший техник А. Сідненко. Багато років разом із В. Красюком, В. Кузнєцовим, Ю. Мудраком, А. Порхунувим, В. Воліковським, А. Єфременко та іншими співробітниками, разом з представниками обласних підрозділів ми забезпечували під час навчань надійний урядовий зв'язок командуванню військ Київського, Прикарпатського та Одеського військових округів, брали участь у проведенні різноманітних спецзаходів.

З великою повагою ми, тоді ще зовсім молоді офіцери, ставилися до ветеранів війни: В. Вакіша з Одеси, М. Карпова зі Львова, В. Слупського з Харкова. Ми товаришували і добре взаємодіяли з В. Голубєвим, В. Судаковим, А. Шолоховим, В. Кареліним зі Львова, Г. Монастирським, М. Жировим, Б. Татаровим з Одеси, К. Рейнсааром з Рівного та багатьма іншими.

Бобильов О.І.

Керівництво Відділу біля будинку Київської станції урядового зв'язку на вул. Богомольця, 8. 1967 рік.

Ніколи не забудься відрядження до Чехословаччини та Болгарії у 1961 році під час командно-штабних навчань військового керівництва країн-учасниць Варшавського договору. За ці роки за роботу було багато заохочень, але й за недоліки карали відповідно.

У 1965 році велика група офіцерів закінчила заочне навчання в Одеському електротехнічному інституті зв'язку, і керівництво призначило В. Красюка, В. Воліковського та мене інженерами на станційні вузли зв'язку. Тут, під керівництвом Ю. Поліщука, ми пройшли добру школу організації експлуатації апаратури та обладнання. Із задоволенням згадую роботу у цей період разом з М. Козиревим, В. Вовчуком, В. Величком, О. Авраменко (Бутунець).

Надбаний досвід та знання допомогли мені у подальшому успішно керувати стаціонарним вузлом урядового зв'язку у м. Потсдам (Німеччина). Наш вузол протягом 1967 – 1972 років постійно був відмінним, у чому велика заслуга моїх тодішніх колег В. Шевельова, Г. Мартиновського, О. Топчіна, В. Остроумова, В. Беданова та інших. Ніколи не забудеться тісна взаємодія з В. Калачом, Б. Ганжою, А. Дашуніним та іншими колегами, які теж проходили службу в Німеччині.

Тарієлашвілі Т.С.

У 1972 році, після повернення до Києва, настав новий етап у моєму житті. За пропозицією В. Ляжка мене було призначено інженером першого організаційного відділення. Це була вже не експлуатація, а жива повсякденна робота з людьми, як безпосередньо на місці, так і в усіх підрозділах урядового зв'язку України, постійні контакти з представниками центрального апарату в Москві. Велику практичну допомогу у надбанні необхідного досвіду в цій робо-

ті надавав безпосередньо В. Ляжко, а також Г. Волошин, В. Красюк, Ю. Стадніков, В. Халявко, наші «дівчата», як ми їх називали – Т. Сараєва, Є. Павліченко і, звісно ж, А. Кисельова.

Йшли роки. Завдяки умілій та високопрофесійній роботі колективу відділу та його керівництва на чолі з Т. Тарієлашвілі та О. Дорофєєвим, успішно вирішувались завдання по автоматизації урядового зв'язку, організації конфіденційного (оперативного) зв'язку КДБ СРСР. Практично в усіх обласних центрах було споруджено нові сучасні будівлі ВЧ-станцій, першими в СРСР після Москви успішно завершено роботи по створенню мережі урядового міського автоматичного зв'язку.

У 1973 році, враховуючи збільшення обсягів роботи, відділ було реорганізовано в управління. У його складі, також вперше після Москви, було створено нову структурну одиницю – відділ безпеки зв'язку. Заслуги начальника управління Т. Тарієлашвілі було високо оцінено керівництвом КДБ СРСР, і йому першому з керівників підрозділів урядового зв'язку на місцях, було присвоєно військове звання «генерал-майор». Ніколи не забуду «рапорти», що проводилися начальником управління, і на яких підбивались підсумки та ставились нові завдання, а ми отримували безцінний досвід з організації роботи своїх підрозділів та керівництва особовим складом.

За цей час у різні періоди я виконував обов'язки заступника начальника 5-го відділу, де багато взяв з досвіду роботи начальника відділу С. Михайлова та заступника начальника 1-го відділу, який очолював досвідчений керівник І. Рассахацький. У 1981 році мене було призначено на-

Дорофєєв О.М.

Перепустка Тарієлашвілі Т.С. до штабу Київського військового округу.

чальником 7-го відділу, відділу безпеки зв'язку, і по цій лінії я працював до пенсії. Відділ був невеликий, але завдання перед ним ставилися складні та об'ємні. Відповідально ставилися до виконання завдань Г. Волошин, А. Літовченко, С. Неділько, М. Лещенко, В. Колодязний, В. Єрьомін, А. Кисельова, Л. Буртова, Є. Самкова, Т. Бондаренко, М. Поліно, С. Воєводін, В. Суріков, О. Іванніков, О. Бойко, О. Сімонов, Л. Катченко.

І ось настав серпень 1991 року. Розпався Радянський Союз. Україна проголосила незалежність. Необхідно було визначитися з подальшою долею підрозділів урядового зв'язку. У цей відповідальний момент підрозділ очолив заступник начальника управління В. Жигалов, який багато працював над вирішенням подальшої долі управління, робив усе можливе для врахування інтересів колективу.

Розглядалися три варіанти:

- перейти у безпосереднє підпорядкування апарату Верховної Ради України;
- перейти під керівництво апарату Ради Міністрів України;
- залишитися у складі органів безпеки.

Рішення з цього питання приймалося майже рік. Керівниками підрозділів було розроблено необхідні документи по новій структурі. При цьому було враховано той факт, що раніше питання ідеології та розвитку системи визначалися виключно у Москві, а ми виконували тільки експлуатаційні функції. «Дах» залишився у Москві, і нікому було розробляти необхідні керівні та нормативні документи. Але вихід було знайдено. За нашою пропозицією Верховна Рада України прийняла рішення до затвердження власних нормативно-правових актів та інструкцій керуватися існуючими. Таке рішення сприяло організації стабільної роботи управління, і не тільки нашого, але й інших відомств.

Нарешті було прийнято рішення про підпорядкування управління. Воно залишалось у системі новоутвореної Служби безпеки України. Визначились і з начальником. Ним став Ю. Семушев, досвідчений керівник і, що дуже важливо, технічно грамотний спеціаліст. Під його керівництвом було остаточно відпрацьовано структуру майбутнього підрозділу урядового зв'язку у складі СБ України, але при цьому передбачалося фінансування окремим рядком Державного бюджету України. У жовтні 1992 року було прийнято офіційне рішення про створення Головного управління урядового зв'язку Служби безпеки України.

Я щасливий і пишаюся тим, що все моє трудове життя пройшло у цьому колективі.

Записано у 2004 році

С. Москальов

*(заступник начальника управління – начальник
Центральної станції урядового зв'язку 1-го управління
ГУУЗ СБ України у 1997 – 1999 роках, начальник 2-го
управління 2-го Головного управління ДСТСЗІ СБ України
у 1998 – 2000 роках)*

Київський підрозділ урядового зв'язку

Після закінчення у 1969 році Київського інституту цивільної авіації за спеціальністю «автоматика та обчислювальна техніка» і присвоєння звання «інженер-лейтенант» я проходив військову службу у військах ППО, в обчислювальному центрі.

Після закінчення служби та приїзду до Києва мене запросили на бесіду спочатку до Оперативного управління, а згодом – до Відділу урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР на предмет подальшої роботи у КДБ. На той час я вже був одружений і мав маленьку доньку. Мені запропонували посаду інженера у ЛАЗ-2, де я і проходив службу, спочатку у Відділі урядового зв'язку, потім – в управлінні, Головному управлінні протягом 30 років. Звільнився зі служби у 2000 році з посади начальника 2-го управління 2-го Головного управління Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України. Хочу згадати деякі особливо пам'ятні епізоди своєї служби.

18 серпня 1971 року я розпочав виконувати обов'язки інженера. Перше завдання для «молодих», а саме – для мене, Ю. Губанова, В. Баштового та М. Білоусова – було в'язати пакети кабелів на кабельростах автоматичної телефонної станції під керівництвом Ж. Сідненко. По закінченні цих робіт Губанов потрапив на АТС до Лутая Юрія Георгійовича, Баштовий – до ЛАЗ-1, а я та Микола Білоусов – до ЛАЗ-2 (зал «Ш»), яким керував Лук'янов Юрій Вікторович.

Склад ЛАЗ-2 (залу «Ш») у 1971 році був таким:

- Лук'янов Юрій Вікторович – старший інженер;
- Мельник Володимир Петрович – інженер;
- Кузнецов Віктор Полікарпович;
- Кратюк Людмила Петрівна;
- Шатохіна Валентина Андріївна;
- Літовченко Анатолій Миколайович;
- Бірюков Олександр Георгійович;
- Котельчук Ігор Анатолійович;
- Богач Станіслав Олександрович;

Котельчук І.А.

Літовченко А.М.

Лук'янов Ю.В.

Михайлов С.І.

Акулов М.Г.

Поліщук Ю.П.

- Скрипченко В'ячеслав Григорович;
- Лазебний Ларіон Ларіонович;
- Барановський Володимир Васильович.

Наприкінці 1971 року я закінчив курси з вивчення апаратури засекречування телефонних каналів тимчасової стійкості «Корал». Розпочався новий цикл курсів по «Коралу», а Юрій Петрович Поліщук, який читав ці курси, захворів. Мене викликав Ю. Лук'янов, дає конспект Поліщука – іди, прочитай сьогоднішню тему. Прочитав. Назавтра – те саме. Так і довелося за весь час служби разів п'ять читати курси по «Коралу». А згодом ще проводив курси по «Дельфіну» (разом з М. Мальгінським), по М-461, по «Аргуні-К».

На 29 травня 1972 року до Києва планувався візит президента Сполучених Штатів Америки Р. Ніксона. Заходи із забезпечення візиту розпочалися в середині травня. З боку зв'язківців підготовкою візиту керував Ляжка Віталій Олександрович. З усього міста там, де планувалося розміщення членів американської делегації, групою Ляжка було організовано

безпосередні з'єднання на крос готелю ЦК КПУ на вул. Липській, 3 (тоді – вул. Р. Люксембург). Туди ж після перевірки подавались канали зв'язку на Вашингтон та Москву.

Готелю «Національний» тоді не було, на цьому місці стояла пожежна частина. Готель «Київ» тільки будували. Вузол зв'язку американці розгорнули у номерах 4-поверхового готелю ЦК КПУ. Туди було прокладено кабелі з кросу (на першому поверсі готелю). З кросу групою технічного забезпечення (М. Пацьора, Л. Колодяжний та С. Москальов) зв'язки та канали передавались на американський вузол зв'язку. До групи контактів з американськими зв'язківцями (Агентство національної безпеки США) входили Сергій Іванович Михайлов та Юрій Тимофійович Соколов.

На верхньому поверсі недобудованого готелю «Київ» було встановлено радіостанцію «Етна-2» та вперше в Україні розгорнуто локальну мережу радіорухомого УКХ-зв'язку «Роса» за тимчасовою схемою. Там же за допомогою київських фахівців американцями було розгорнуто мобільну станцію космічного зв'язку для налагодження прямого зв'язку з Вашингтоном та центрову станцію локальної мережі транкінгового зв'язку. Візит Р. Ніксона до Києва пройшов без зауважень.

У 1972 році розпочалися роботи з монтажу пункту засекреченого зв'язку «Каштан» у будівлі аеропорту «Бориспіль». Сейф з «Коралом» та іншою апаратурою (АМТС на 1 канал та 1-го абонента, система виклику та система сигналізації) розмістили у чергового ОКПП (Окремий контрольно-пропускний прикордонний пункт), а телефонний апарат було встановлено в депутатській кімнаті. Він вмикався через перемикач у чергового ОКПП.

Усе обладнання (крім «Коралу») виготовлялося та встановлювалося силами відділу. Електроніка – Кузнєцовим Віктором Полікарповичем, сис-

тема виклику та квазі-АМТС – Тимановичем Євгеном Володимировичем, механіка замка сейфу – Скрипченком В'ячеславом Григоровичем. А ще потрібно було організувати та документально оформити з прикордонниками порядок взаємодії.

Канал від районного вузла зв'язку у Борисполі по кабелю авіаторів передавався до будівлі аеропорту. Ко-

Група співробітників Управління урядового зв'язку КДБ при РМ СРСР та АНБ США. Київ, 1972 рік.

ректором частотних характеристик на районному вузлі зв'язку вносились попередні спотворення з метою компенсації спотворень каналу в кабелі. Кабель від кімнати чергового до депутатської кімнати я прокладав разом з кабельником-прикордонником (через кухню ресторану). Майже силоміць С.І. Михайлов примусив мене скласти плани приміщень та схему прокладки кабелю. Дуже вдячний йому за це – через 10 років схеми стали у пригоді.

І розпочалися щотижневі виїзди до Борисполя для зміни кодів, обов'язкове, у будь-який час дня і ночі, супроводження охорони на всіх заходах в аеропорту (проліт, відліт, зустріч) за участю Першого секретаря ЦК КПУ В. Щербицького. Це для того, щоб було на кого пальцем вказати у разі порушення зв'язку. Це продовжувалося до початку 80-х років, коли до аеропорту «Бориспіль» було прокладено кабель та встановлено стандартний телефонний апарат. Досвід роботи з «Каштаном» дуже знадобився у травні-червні 1986-го року, коли було поставлено завдання встановити апарат ВЧ-зв'язку директору Чорнобильської АЕС. Обладнання із залізною шафою, «Коралом» і вже промислового виробництва технікою «Берізка» у мобільному варіанті виготовили за добу та встановили в кабінеті директора ЧАЕС.

У середині травня 1974 року розпочалася підготовка до зустрічі Р. Ніксона та Л. Брежньєва у Ялті. Візит планувався на початку червня. Для забезпечення візиту до Криму виїхала велика група зв'язківців на чолі з начальником Управління урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР Т. Тарієлашвілі. У ялтинському готелі «Крим» у сусідніх номерах було розгорнуто американський та радянський вузли зв'язку, які з'єднувались за допомогою кабелю. До нас також проклали кабель від міської телефонної станції.

Від'їзд до Ялти на спецзаходи із забезпечення візиту президента США Р. Ніксона. Бориспіль, 1974 рік.

Усі кабелі закінчувалися боксами БМ з плінтами ПН-10.

Від міської телефонної станції нам подавались безпосередні зв'язки та канали, а вже потім, після перевірки (на цей раз усі перевірки проводили ми самі), передавались американцям. Від нас працювали ті ж самі групи, що і під час візиту

до Києва. При організації зв'язку київські та кримські фахівці повністю виконали поставлені завдання.

У 1980 році на озброєння підрозділів урядового зв'язку було прийнято апаратуру засекречування телефонних каналів гарантованої стійкості М-461, яка виявилась занадто критичною до параметрів реальних абонентських кабелів та телефонних апаратів. Постало питання усунення недоліків. Розпочалися роботи з покращення якості функціонування М-461, у яких активну участь взяли і київські фахівці.

Для цього з Калузького заводу до Києва прибула група інженерів. Доповідаю Тенгізу Семеновичу – мов, так і так, прибули. «Закінчите – заходьте до мене», – командує генерал. Закінчили, зайшли. І тут Тенгіз Семенович засипав інженерів запитаннями. Коли вийшли від Т. Тарієлашвілі, інженери, витираючи піт з лоба, питають: «Це – генерал? Так він же в апаратурі розбирається на рівні генерального конструктора!» - «Так, - відповідаю. - І не тільки в цій апаратурі, а в усій начинці цього будинку, від дизелів у підвалі до радіозасобів на даху».

А останній мій начальник на мою пропозицію провести екскурсію по станції урядового зв'язку відповів коротко: «А навіщо воно мені?». Після цього я і подав рапорт про звільнення.

1981-й рік. У кабінеті Акулова Михайла Григоровича обговорюємо технічні питання переведення системи радіорухомого зв'язку «Роса» на новий тип спецапаратури (з «Корала-П» на «Дельфін»). Обговорюємо і сперечаємося гучно, ну, дуже гучно. Лунає дзвінок із сусіднього кабінету від Михайлова: «Мишо! Ви що там, б'єтеся чи що?» - «Ну що ти, Сергію! Проста технічна суперечка». І ніколи ніяких образ.

Я вдячний долі, що надала мені можливість майже 30 років служити в колективі урядового зв'язку. У мене були ось такі вчителі:

- Семенчев Микола Йосипович;
- Тарієлашвілі Тенгіз Семенович;
- Михайлов Сергій Іванович;
- Лук'янов Юрій Вікторович;
- Акулов Михайло Григорович;
- Поліщук Юрій Петрович.

Шифроблокнот до «Коралу».

Взимку 1973-74 років одного з кращих радистів у системі урядового зв'язку старшого лейтенанта-інженера П.А. Панченка було відряджено для організації зв'язку з літерними літаками з борту теплоходу «Космонавт Комаров». Спецзаходи проводились у рамках забезпечення візиту Л.І. Брежньєва до Сполучених Штатів Америки. Про події, що відбулися у зимовій Атлантиці, розповідає щоденник.

П. Панченко

*(у 1973 р. – інженер 4-го відділення (радіовідділення)
Управління урядового зв'язку КДБ УРСР)*

В Атлантичному океані (щоденник)

02.12.73. Прибув до Одеси із запізненням на 2 години. Зразу ж відправився на науково-дослідний корабель «Космонавт Комаров». Ви-являється, на мене дуже чекали, стояла вся робота. За ніч змонтували один комплект станції Р-409, який демонтували в одеському відділі урядового зв'язку. Влашту-вався на кораблі, познайомився з начальником експедиції В. Никифоровим та його заступником А. Готовським.

03.12.73. Весь час на кораблі. Перевіряв апаратуру, стикування з «Орбітою». Привезли із Севастополя комплект станції Р-409С. Поставили стійку «Дніпро» під накал, а «Топаз» підготували до роботи.

04.12.73. Отримав паспорт моряка та медичний паспорт. Ознайомився із системою зв'язку «Гама», яка нібито повинна працювати. Спеціалістів по «Гамі» нема, ніхто про неї нічого не знає. Стикували Р-409 з «Орбітою». Ознайомився з пультом управління космічними кораблями. Не така вже й складна техніка, за виключенням пульта корекції антен у трьох вимірах.

05.12.73. З 9:00 відбувалася перевірка паспортів, митний огляд. До мене не за-

*Теплохід «Космонавт В. Комаров» в Одеському порту.
Фото П. Панченка, 1973 рік.*

ходили. О 14:30 пішли з Одеси. Погода чудова. Прийшла телеграма про одночасну роботу систем «Гама» та Р-409. Частот для роботи нема, необхідно буде взяти на військовому кораблі «Челюскін».

06.12.73. О 19:30 підійшли до Босфору, взяли лоцмана. Пройшли Стамбул, до берега було 200-300 метрів. Півдня регулював приймач Р-409. Зняли одну кругову антену з капітанського містка, яка заважала капітану і лоцману. Поставимо, коли почнемо працювати.

07.12.73. Вранці пройшли Дарданелли, вийшли до Егейського моря. Видно острови. Даних на роботу Р-409 та схеми зв'язку нема. На приймачі Б-7Б Р-409С усунули пошкодження на кабелі між Б-7Б та БЧР (не була припаяна центральна жила фідеру). Після ремонту перевірили роботу через заворот. Працює нормально, добре чути розмови турок з якоїсь радіостанції з міською АТС. Не вимикається вентилятор Б-30, треба ремонтувати. На Б-5 переплутана розпайка 220 вольт. У морі багато зустрічних кораблів.

10.12.73. Йдемо по Середземному морю, тихо. Займався П-303, був занижений рівень на блоці ПЕР.вих.ДК-20. Йде сеанс через КХ, будуть новини. Перевели годинники на годину назад.

12.12.73. Наближаємося до Гібралтару. Море тихе. Отримав телеграму щодо роботи Р-409 2 січня. Цілий день займався стикуванням П-303 та П-304. 18 грудня полетить «Союз», будемо з ним працювати через «Орбіту». Зустріли наш ескадрений міноносець.

13.12.73. Пройшли Гібралтар. Висока скеля, виступаюча у море, з північного боку – невелике місто. Між двох гір – аеродром. Далі від Гібралтару видно ще одне місто, іспанське. Тепло, зустрілись дельфіни. Вийшли у відкритий океан і повернули на північ, до Канади та Гренландії. Зустріли японський танкер на 350 тисяч тон, дуже великий.

14.12.73. Похолодало. Йдемо на північ, по прямій, подалі від морських шляхів. Навчаю радиста експедиції працювати на Р-409. Сеанс із «Союзом» відмінено, мета – забезпечення перельотів. Розпочався сильний вітер, шторм. Необхідно вчасно бути в точці 57 градусів північної широти, 40 градусів західної довготи і працювати з літаком, що здійснюватиме контрольний переліт. Про всяк випадок підготували схему передачі лінійного спектру на «Горизонт».

16.12.73. Дивитися на воду вже набридло. Попереду ще п'ять днів, поки не прийдемо на банку і не станемо на якір. Радіоданих нема, хоча щоденно працює «Блискавка». Посилився туман, нічого не видно за 50 метрів. Теплохід весь час дає сирену.

18.12.73. О другій ночі розпочався шторм силою 9 балів. Видовище дуже неприємне. Хвилі накочуються на корабель, який хилиться до 20

градусів на бік. Ніхто не працює. Зірвало направлену антену, висить на розтяжках. Зняти дуже ризиковано. Все, що було в лабораторіях незакріплене, валяється на підлозі. Ходити майже неможливо, кидає з кута в кут. Снідали стоячи. Атмосферний тиск впав, а це обіцяє ще сильніший шторм, до 12 балів. Машини

Теплохід «Космонавт В. Комаров» у штормовій Атлантиці.

працюють, але корабель майже не просувається. Закріпили все в лабораторії. Бортова хитавиця посилилася до 30 градусів. Стілець літає по каюті. До лабораторії через погані прокладки ілюмінаторів потрапила вода, залила Б-13 і Б-37, треба сушити. Боцман і матрос зняли зірвану антену.

20.12.73. Вночі було відносно тихо. Відбувся сеанс на «Блискавку», але працювали півгодини і переключилися на науково-дослідний корабель «Корольов». По гучномовцю передали штормове попередження, і опівдні океан вже штормило на 7 балів. Знаходимося у точці 54 градуси північної широти, 32 градуси західної довготи.

21.12.73. Океан – балів 5-6. Даних по «Блискавці» не отримали. 25 грудня – пробний переліт. Почуваю себе нормально, навіть при 6-ти балах здається, що все тихо. Сильний вітер, дуже сильне вітрове навантаження на захисні кулі супутникових антен. Казали, вночі було видно північне сяйво. Я не бачив, перевіряв апаратуру. Дуже повільно радисти зв'язуються з іншими кораблями – «Челюскіним», «Боровичами» та «Корольовим». Відчувається, що проходження та комутацію знають невпевнено. Із сьогоднішнього дня введено режим подачі води в каюти та душ – три години на добу.

22.12.73. Отримали дані для роботи по Р-409. Океан спокійний, 4 бали. О 23:30 розпочала працювати «Блискавка». Пройшли свою точку і йдемо до Гренландії, бо за нами женеться тайфун. Холодно, але температура поки що вище нуля. В океані плавають великі брили льоду.

26.12.73. Після обіду отримали дозвіл зайти до Рейк'явіку на два дні. На кораблі влаштували навчання по відбиттю нападу на судно.

27.12.73. Вночі сильно хитало, неможливо було заснути. О 7:00 з'явилися вогні Рейк'явіка, а об 11:00 підійшли до міста і стали на якір. Ніде пришвартуватися. Навколо міста засніжені гори, в ущелині – база США. З 16:00 до 18:30 були в місті. Воно невелике, 4 кілометри вздовж берегу і стільки ж вглиб. Багато магазинів, але ціни дуже високі. Вузькі вулиці, будинки на 1-2 поверхи. Купили сувеніри.

30.12.73. Йдемо на точку. Океан – 3 бали. Перевірив апаратуру, на запит перевірки «завороту» не відповіли.

31.12.73. Вихідний день. О 18:00 накрили стіл, провели старий рік, потім зустріли новий. Екіпаж організував концерт. Обмінялися з екіпажем поздоровленнями.

01.01.74. Після сніданку пішов до лабораторії – працювала «Блискавка». Отримав телеграму з дому. По роботі нічого нового нема. Опівдні піднялися хвилі балів на 6-7. З «Кренкеля» передали, що 30 грудня за борт хвилиною змилу людину, не знайшли. Всі запитують, коли будемо працювати, а я сам ще не знаю. Налаштовані тільки на два місяці плавання.

03.01.74. Отримали телеграму про тренувальний політ 7 січня, так що можливо в лютому будемо вдома. Щоденно проходить перевірка апаратури системи «Гама». Увечері тріснула форсунка двигуна, лягли у дрейф. Хитавиця дуже сильна, корабель лягає на борт до 36 градусів. Добре, що швидко відремонтували. На камбузі під час хитавиці перебило половину посуду.

04.01.74. Отримали телеграму – робота 8 січня. Всі радіодані є. Завтра необхідно разом із заступником начальника експедиції по зв'язку скласти схему зв'язку, перевірити апаратуру на отриманих радіоданих, службовий зв'язок з лабораторіями.

07.01.74. Перевірив апаратуру. Отримали телеграму – робота відкладена ще на три дні. Перевірив кільце через Р-409, пройшло добре. Дали службовий канал із спецкомутатором, позивний – «Кипучий», але він не знає, хто такий «6696» (мій позивний), не знає, що за канали треба перевіряти.

Антен на борту «Космонавта В. Комарова».

09.01.74. О четвертій ранку розбудили, виявляється, скоро робота. Прийшов до лабораторії, перевірив апаратуру. Встановили направлену антену. Перевірив амплітудну та частотну характеристики каналів, усе в межах норми. Увімкнули апаратуру на черговий прийом, сигналу нема. Перейшов на резервні частоти, є несуча на 1 та 2 напівкомплектах. Отримав команду на включення передавачів. Увійшли у зв'язок з літаком, зв'язок нормальний. О 13:53 з літака передали, що йдуть північніше нас на 200 кілометрів. Запитав літак, чому він працює на резервних частотах? Той відповів, що це основні частоти. Знову хтось переплутав. Домовилися працювати на його частотах. Довернули антену по максимальному сигналу, азимут 50 градусів. З літака повідомили, що повинний бути 40 градусів, але коли я сказав, що мені взагалі не дали азимутів, погодилися, що нехай залишається 50 градусів. Другий азимут – 330-340 градусів.

14:02 – повідомили, щоб ми нічого не чіпали, йде робота;

14:08 – літак повідомив, що о 14:21 буде проходити на 200 кілометрів північніше нас;

14:13 – перевірив 2-й канал, рівень -3,0 Нп;

14:25 – з літака повідомили, що по 2-му каналу чутно перехід або накладку. Я в себе цього не чую;

14:29 – літак запитав, як приймаємо роботу по КХ. Поки там виясняли, наказав, щоб нічого не чіпали і включили КХ після кінця роботи УКХ.

14:30 – з'явився шум, тріск по службовому каналу. Довернули антену. Сигнал зменшується;

14:36 – з літака попросили перевірити комутацію каналів від лабораторії 22 до Москви;

14:37 – вибило живлення у нас та на передавачах КХ, на «Маяку»;

14:39 – включили передавачі. Сигнал дуже слабкий, чути тріск. Довернули антену – сигнал не збільшується;

14:45 – сигнал зник. Ніхто ніяких команд не дає;

15:25 – вимкнув станцію.

10.01.74. Вночі були дуже великі хвилі – до 12 балів. Вранці перевірив апаратуру на «заворот». Впливу передачі на прийом на каналах нема, міжканальних впливів нема. Від точки відійшли на 100 миль, повернутись назад не дає шторм. Люди дуже втомилися, говорять тільки про те, коли вже підемо на південь.

11.01.74. З 9:00 місцевого часу була «Блискавка». Перевіряли канали Р-409 з «Москвою-2». Перевірили амплітудну та частотну характеристики до П-303, потім я зробив заворот через ефір, і «Москва-2» здала канали під закриття. Претензій нема. Нарешті зробили те, що потрібно було зробити відразу ж. Робота буде з 13 на 14 січня.

13.01.74. Вночі було тихо. О 15:00 поставили антени. Робота повинна розпочатися о 0:30 московського часу. Капітан сказав, що нас наздоганяє циклон балів на 11-12, а йти з точки не можна. 9 січня, коли було 12 балів, у Рейк'явіку позривало дахи з будинків, повністю був зупинений автомобільний рух. Роботу перенесли – спочатку затримали на 4 години виліт з Гавани, а потім відмінили зовсім.

15.01.74. Перевірили канали між лабораторіями, КБХ антен. Усе – в нормі.

21:12 – встановили частоти, перевірили девіацію. Налаштували передавачі на максимальну потужність;

24:00 – розпочала роботу «Блискавка». Від «Тайги» отримали розподілення каналів;

01:13 – на прохання «Москви-2» зробили заворот по ефіру Р-409;

01:48 – черговий по зв'язку повідомив, що «1038» розпочне роботу о 02:15 і буде нас викликати;

02:05 – став у черговий прийом. «1038» не чує;

02:33 – по команді «Гореліка» увімкнули передавачі, почали викликати «1038». Несучої від «1038» нема, пошук антенами нічого не дає;

02:50 – «Горелік» звірив правильність частот, запропонував розвернути антену на 260 градусів. «1038» не чує;

03:10 – «Горелік» повідомив, що на запит по КХ відповіді від «1038» не отримав. Нас ніхто не викликає;

04:07 – по команді «Гореліка» вимкнув станцію. Чому «1038» не вийшов на зв'язок – невідомо;

05:30 – «Тайга» повідомила, що «1038» нас викликав. Незрозуміло. Під час сеансу у лабораторії перебували начальник експедиції, головний інженер, замполіт та представник 3-го Управління КДБ СРСР;

16.01.74. Зранку була «Блискавка». «Тайга» повідомила, що «1038» перебував дуже далеко, і тому по УКХ ми не змогли увійти у зв'язок. 17 та 18 січня буде переліт 3-х вантажних літаків. На судні продуктів залишилося на 2 тижні, води – ще менше. Головна робота буде після 21-го.

17.01.74. Отримали телеграму. Йдемо в іншу точку на зустріч з «Челюскіним». Ми повинні передати Р-405 та спеціаліста, повернутися на свої точки і налагодити зв'язок. Через Р-405 планують давати транзит Р-409 та КХ на «Комарова».

23.01.74. Змонтували ще один комплект Р-409 для передачі по КХ. Перевірили зв'язок з «Челюскіним».

25.01.74. Перевіряли роботу. Пропустили 10-й та 11-й канали на «Челюскін», пройшли нормально. За півгодини до закінчення сеансу отримали команду від «Тайги» передати на «Челюскін» 2-й, 4-й та 8-й кана-

ли і зробити заворот. Страшна плутанина у командах. Такої організації зв'язку я ще не бачив. Ніяких вказівок, усі питання вирішуються під час сеансу, тому не знаєш, кого слухати. Захід до Канади відмінили, дозволили зайти до Гібралтару.

Теплохід «Космонавт В. Комаров».

26.01.74. Отримали чергове розпорядження з Москви. Знову про організацію зв'язку по УКХ майже нічого. Керівництво експедиції пояснює це неузгодженістю між військовими моряками та Управлінням урядового зв'язку. Отримав команду обслуговувати під час сеансу одночасно три комплекти Р-409.

27.01.74. Шторм – 9-10 балів, вітер – до 30 м/сек., хвилі – завбільшки за 10 метрів. Вночі майже не спав. Вранці – сеанс через «Блискавку». Перевірили проходження шлейфу. Організація була значно краща, але у Москві переплутали позивні.

28.01.74. Вночі майже не спав. З 24:00 – сеанс через «Блискавку», перевірка зв'язку з «1030», о 2:00 – перевірка зв'язку з «Челюскіним».

07:55 – увійшли у зв'язок з «1037». Той повідомив, що він – резерв, а основний, «1038», йде позаду;

08:05 – увійшли у зв'язок з «1038»;

08:25 – зв'язок з «1038» нормальний;

08:32 – повідомили, що «1038» за 200 кілометрів від нас;

09:15 – «1038» на відстані 500 кілометрів;

09:17 – відстань – 550 кілометрів;

09:20 – з'явилися радіоперешкоди. Потужність сигналу зменшилась, а потім сигнал від «1038» зник зовсім;

09:23 – станцію вимкнув;

12:00 – вимкнув 3-й комплект Р-409. Претензій до зв'язку не було. Виходив на зв'язок «9035», потім передав на «1030». Дальність зв'язку більше 1000 кілометрів. Літак від траверзу провели на 570 кілометрів. Москва каже, що це – рекорд для Р-409.

03.02.74. Увечері – сеанс через «Блискавку». Пропустили на «Челюскін» 10-й та 11-й канали, здали на «1030». «1030» повідомив, що запізнюється на півгодини, канали проходять добре. «1038» повідомив, що про-

ходить північніше нас на 390 кілометрів. Через 20 хвилин рівень сигналу почав зменшуватись, зв'язок перервався. З Москви повідомили, що канали були якісні. З'ясовують, хто дав команду піти з точки. О першій годині зняли «Блискавку» і відразу ж взяли курс на Гібралтар.

12.02.74. О 08:30 зайшли до Гібралтару. Дуже довго швартувалися. Пішли в місто. Воно маленьке, головна вулиця іде вздовж гори. Витратили гроші, на другий день ходили туристами.

14.02.74. Взяли курс на Одесу.

Записано у 1973 – 1974 роках

П. Гудиренко

*(начальник 3-го відділу Управління урядового зв'язку
КДБ УРСР з 1973 до 1988 р.)*

Як це було

Йдуть роки. Дні ветеранів визначаються новими життєвими реаліями, віддаляється час їхньої активної праці у колективі Управління урядового зв'язку. На другий план відходять деталі спільної служби. Не часто бачиш та чуєш тих, з ким десятиліттями щоденно вирішувалися службові завдання. Це були віддані обов'язку співробітники. Хочеться сказати декілька добрих слів про тих своїх колег, які були стрижем підрозділу, від ставлення до справи яких залежала злагоджена робота усіх. Це були професіонали, на яких завжди можна було покластися.

Їм не треба було говорити про те, як виконати завдання. Їм достатньо було знати, що потрібно зробити. Це були ключові фігури, через яких будувалася вся виробнича та виховна робота. Їх службова діяльність завжди була в центрі уваги, і підбиралися вони з особливо підготовлених співробітників. Їхні ділові та моральні якості шліфувалися роками.

Службова діяльність підрозділу планувалася у рамках завдань Управління. До функцій 3-го відділу входили планування, організація та контроль виконання проектних, будівельних та будівельно-монтажних робіт, фінансування таких робіт. Крім того, розроблялося та виготовлялося нетипове обладнання, приймалось та видавалось технічне майно.

70-80-ті були роками найбільш насиченими (за мою службу), складними, різноманітними та ємними за обсягом. Підрозділ пройшов перевірку на міцність і зрілість. Навантаження було величезне. Якщо раніше ми вели монтаж в областях на площах до 300 кв.м, то зараз площа будинку

(корпус А та корпус Б по вул. Паторжинського) дорівнювала 12 тисяч кв.м. Якщо раніше служби розміщувалися у кімнатах, то тепер кожна мала свій поверх. Було складно. Багато питань ставилося уперше, і на них потрібно було давати відповіді, не знижуючи основного темпу робіт.

У цілому, в 70-ті роки основним завданням було створення нового технічного комплексу київського вузла. Планові, організаційні та фінансові

*Будинок ГУУЗ СБ України, корпус А.
Вид з боку вул. Малопідвальної.*

питання вирішувалися нашим підрозділом. Усі були залучені до вирішення цих завдань, залучалися й представники інших підрозділів Управління. Ми організовували та супроводжували проектні роботи по спорудженню самих будинків та технологічних служб, будівельні та будівельно-монтажні роботи. Про характер та обсяги робіт можна судити по таких

показниках. Вартість головного будинку склала близько 3 млн крб, вартість урядової АТС – близько 2,7 млн крб тощо. У той час це були дуже великі суми. Такі проекти затверджувались тільки у Москві.

Нашим підрозділом розміщувалися замовлення на поставку обладнання, кабелю та іншої продукції. Кожен день приходили вагони з технікою. Для отримання трансформаторів довелося виїжджати до Узбекистану. Тільки вартість монтажних робіт складала до 600 тисяч крб на рік. Бухгалтерія також працювала на межі можливого. Необхідно було узгоджувати виконання проектних робіт та будівництва в різних організаціях міста: телефонних вузлах, міжміському вузлі зв'язку, Київенерго, Київгазі, Київводоканалі, інженерному відділі ГоловаПУ, залізниці, Київзеленбуді, Гіпрозв'язку, Київпроекті, метрополітені, дорожньо-експлуатаційних службах тощо.

Усе це робилося в шаленому темпі, без перепочинку. У цій роботі кристалізувалася та ключова група, яка брала на себе відповідальність за конкретні результати.

В різні роки до групи входили Бондаренко О.М., Дашенко М.П., Ткаченко В.І., Катченко Л.С., Зенюк Г.В., Соколов Ю.Т., Цуканов В.В., Научитель В.А., Пацьора М.С., Волков А.В., Тарабанов М.Я., Хоменко М.Д., Портянніков В.І., Грищенко А.О., Портика А.П., Беседа В.М., Тара-

Портика А.П.

сов О.Ф., Боровик В.О., Рибко Д.Л. Кожен з них представляв певну групу, до складу якої входили досвідчені, ініціативні співробітники: Іщук А.С., Охріменко В.В., Чернишев М.Г., Кікоть І.М., Панюта О.Б., Рижанков В.П., Радченко С.А., Демиденко М.В., Кобзаренко С.Г., Звягін С. та інші. У колективі працювали загалом молоді співробітники. Але були й ветерани-фронтовики, які позитивно впливали на професійне становлення молоді. Назвемо їх поіменно: Бешта Г.С., Рибко Д.Л., Катченко Л.С., Мельниченко М.І., Захарченко П.П., Дерюшев В.М., Анікіна К.К.

Велику роботу виконувала жіноча половина колективу: Головащук Г.А., Гайдай Л.М., Сур-

женко Т.О., Вислогузова Л.І., Рогова Л.М., Олійник Г.В., Гулевата О.Г., Кисіль Н.І., Руденкова Т. Був дружній, працездатний колектив. Завдання ставилися такі, що їх успішне виконання залежало від кожного.

Паралельно з будівництвом корпусів споруджувалася телефонна каналізація для ПАТС. Було розкопано весь центр міста. Слід зауважити, що роботи було розпочато без робочих креслень. За генпроектом було підписано договір з підрядною організацією. Робочі креслення виготовлялися за принципом «сьогодні на сьогодні». Все робилося на ходу, з коліс.

Роботи по МАТС вела група Дашенка М.П. Було створено базову кабельну мережу з виносними групами комутації, до яких включались абонентські лінії та розподільчі мережі по будинку. До цієї роботи залучалися співробітники інших підрозділів. Технічний нагляд за монтажними роботами вела група Паращина П.Д. Вона ж наглядала за роботами в будинках по обладнанню УК та розподільчих мереж.

Роботи по будівництву та монтажу технологічних служб супроводжувалися Катченком Л.С. Його руками зроблено дуже багато. Це була виключно добросовісна, пунктуальна до дрібниць людина.

Дубровін Б.Л.

Але що таке супроводження робіт?

Супроводження будівельних робіт – це постійний контроль за виконанням будівельниками закладних засобів та інженерних мереж у будинку.

Супроводження монтажних робіт – це забезпечення лімітами та фінансами робіт, що виконуються, забезпечення обладнанням та матеріальними засобами виробництва та техніки безпеки, засобами пожежної безпеки. Але найголовніше – це безупинний рух по поверххах будинку. Потрібно показувати і розповідати, як виконувати ту чи іншу операцію.

Супроводження проектних робіт. Жодне проектне рішення інститутами-розробниками не приймалося без погодження з групою Пацьори М.С. (по Києву – з начальником Управління). Але перед цим потрібно підготувати завдання на проектування технологічних служб, куди включити усі вимоги до майбутнього проекту.

Монтажні роботи забезпечувались різноманітним нетиповим обладнанням, яке виготовлялося групою Цуканова В.В. Налагоджувальні роботи виконувалися силами підрядника, а також 2-го та 5-го підрозділів, командами Акулова М.Г. та Мирошніченка А.С.

При розробці проекту на київський вузол передбачалося встановлення станції «Політ». Але замовлення на її виготовлення на заводі «Червона Зоря» розмістити не вдалося. Тоді Лутай Ю.Т. запропонував схему об'єднання двох станцій «Прибій». Ця пропозиція (навіть завод не передбачав роботи станції у такому режимі) скоротила терміни поставки обладнання та виконання монтажних робіт на декілька років. Мені важко сказати, чи було надано цій пропозиції належну оцінку, але її було реалізовано.

Чернишев М.Г.

Декілька слів про виховну роботу. Виховувати людину – дуже складна робота. Мабуть, найбільш складна. На неї не виділяється окремого часу. Вона не вписується в жодні шаблони. Усе робиться у процесі виконання службових завдань, індивідуально. Виховати людину – значить навчити її правильно оцінювати події і явища, мислити категоріями вихователя. Це досягається шляхом розширення інформованості, підвищення інтелектуального рівня. Людині не потріб-

но говорити: це – можна, а це – ні. З нею можна обговорювати різноманітні питання та події: політичні, побутові, економічні, культурні, спортивні. І тут же підказувати їх правильне розуміння. Разом із зростанням рівня знань лю-

Тарабанов М.Я.

дина по іншому дивиться на світ, і її вчинки стають передбаченими. Зростає обсяг знань і керівника, і підлеглого. Працює схема: не може бути слабкого колективу при сильному керівнику, не може бути слабкого керівника при сильному колективі. У цілому, роботу у підрозділі було направлено на створення сприятливого середовища для розвитку позитивних якостей членів колективу. Слід особливо відзначити цілеспрямовану виховну роботу у колективі Волкова А.В., а згодом – Чернишева М.Г.

Слід відзначити, що вся робота велась через інженерів та електромеханіків. Я не ставлю завдання сказати про кожного, хоч вони й заслуговують на це. Я усіх їх пам'ятаю і всім вдячний за працю.

Може здатися, що у нас не було проблем. Були і проблеми, і незгоди, але вони усувалися без суттєвого впливу на роботу колективу. Підрозділ працював у тісному контакті з іншими відділами. Найбільш суттєвою була допомога 2-го відділу. Стала і динамічна робота велась завдяки скоординованій діяльності усіх підрозділів Управління.

Своїми вчителями я вважаю Рибка Д.П., Бешту Г.С., Дубровіна Б.П., Трухіна П.Н. та Тарієлашвілі Т.С., який з березня 1957 року до 1 січня 1989 року був моїм керівником.

Якщо казати, що Бог створив землю, а решту на ній зробили будівельники, то озираючись назад, можна стверджувати, що своїми силами, знаннями та працею ми залишили слід в історії підрозділу, і пам'ятником моїм колегам є технічний комплекс київського вузла урядового зв'язку.

Записано у 2006 році

*Рибко Д.П.
Фото 1945 року.*

О. Гащенко

*(заступник начальника відділу урядового зв'язку
Управління СБ України в Миколаївській області з 12.1993
до 12.1998 р., заступник начальника відділу ДСТСЗІ СБ
України в Миколаївській області з 12.1998 до 12.2002 р.)*

Миколаївська ВЧ-станція

До 1971 року я працював на міжміській телефонній станції. До нас навідувався начальник відділення урядового зв'язку КДБ УРСР Прокопенко Євген Полікарпович і, вирішуючи службові питан-

Прокопенко Є.П.

ня, приглядався до молодих співробітників. Одного разу він запросив мене на співбесіду (в той час я вже закінчував 3-й курс Одеського електротехнічного інституту зв'язку). А з часом Прокопенко Є.П. запросив мене на посаду електромеханіка.

Пам'ятаю Володю Кип'яткова, з ним ми одночасно прийшли на службу. До того часу в мене вже був певний досвід та знання. Звичайно, технічне озброєння в той період було не так розвинене, як зараз, тому багато чого доводилось конструювати своїми руками. У той час основним завданням була автоматизація оперативного зв'язку. Обладнання не було і, поєднуючи декілька раціоналізаторських пропозицій, ми вчасно виконали поставлене завдання. Завдяки цьому абоненти самостійно з робочого місця могли виходити на обласну та магістральну мережі.

Задля виконання вимог керівництва та вирішення технічних завдань довелося брати активну участь у розробці та впровадженні раціоналізаторських пропозицій, які впроваджувалися як на обладнанні телефонної техніки, так і на спецапаратурі.

Після закінчення інституту я декілька років працював старшим електромеханіком та старшим техніком, оскільки в той час у відділенні було лише три офіцерські посади. У мене були пропозиції перейти на оперативну роботу, але я як справжній зв'язківець більш впевнено себе відчував на технічній роботі. Тим більше, що технікою я цікавився ще з юнацтва.

Працював я завжди із задоволенням на усіх без винятку займаних технічних посадах. Згадуючи ті часи, хочу відзначити, що будівля, у якій ми зараз знаходимося, споруджувалася за дольовою участю абонентів урядового зв'язку. Для цього керівництву відділення необхідно було прикласити багато зусиль, щоб кожне міністерство виділило необхідну суму коштів.

Першочерговим завданням було виконання проектних робіт. За основу взяли вже існуючу станцію в м. Житомир. Дещо вдосконаливши цей проект, у 1986 році станцію в м. Миколаєві ввели в експлуатацію. З того періоду зберігаю фотоальбом.

В історичному формулярі є фото співробітників, які заклали основу існуючої станції урядового зв'язку, і приємно спостерігати, що на них є зображення не тільки робочого характеру, але й спільні походи по гриби та відпочинок. Це говорить про монолітність колективу та дружні відносини у ньому.

Найголовніше, що успіху можна було досягти тільки при взаєморозумінні. Ми завжди підтримували дружні стосунки з ветеранами – Шороховим Михайлом Кузьмичем, Сабіровим Рашидом, Золотовою Світлоною

Іполітивною. Ще хочеться відзначити правонаступництво посад. Якщо це є, то успіх буде.

Взаєморозуміння з абонентами та співпраця з органами влади були завжди. Відносини складалися у робочому порядку. Іноді, при залученні рухомих станцій, були певні моменти. Але абоненти завжди отримували надійний закритий зв'язок та були цим задоволені.

Під час будівництва та введення станції в експлуатацію не рахувалися ані з часом, ані з вихідними днями. У той час намагалися ввести нові види зв'язку – відкритий та закритий фототелеграф. З цього приводу я був направлений на курси до

Садовщикова В.В.

Львова та Пензи. Але вказаний вид зв'язку не прижився, навантаження на фототелеграф майже не було. При цьому іноді доводилося надавати технічну допомогу з питань обслуговування нового обладнання навіть старшій станції у Москві, оскільки у них з цих питань не було відповідних навичок.

У часи введення в експлуатацію нової станції колектив був змушений працювати на дві станції: на нову, яку ще не ввели в експлуатацію, та на стару, яку ще не зняли з експлуатації. При цьому штатна чисельність не змінювалася і становила близько 20 співробітників. Чергували і там, і тут. Це відбувалося декілька місяців. З часом державна комісія прийняла роботу та відзначила наше досягнення.

На початку 70-х років експлуатувалася АТС типу «Строуджер». Це обладнання було затоплено, потім піднято, відновлено та введено в експлуатацію. Все обладнання АТС розміщувалося в одній кімнаті. Телефонних апаратів екранованого типу державного виробництва не було. Тому доводилося переобладнувати двопровідну схему на чотирихпровідну. З часом ми отримали телефонну АТС типу «Клевер». Відразу суттєво покращилися якість, надійність тощо.

Після виходу на пенсію з керівної посади я не залишив технічну роботу, а ще три роки працював на цивільних посадах. Головне те, що в мене з'явилася можливість доопрацювати недоліки в роботі деякої апаратури за рахунок часу, що вивільнився. Моїм напрямком роботи стало обладнання АМТС типу «Клевер». Її ми перенесли із старої будівлі у нову. Обладнання відпрацювало свій ресурс, тому вимагало ретельнішої уваги, ніж регламент ТО.

Через два місяці цієї роботи навіть інформаційний пульта, який вибивав помилку, було відремонтовано. А причиною виявилась несправність реле,

вивід якого замикався на обмотку. Внаслідок цього відбувалося повільне відпускання. Здавалося, несправність незначна, але при необхідних 11 цифрах по факту їх було завжди більше. Відповідно, розшифрувати це повідомлення було складно. Ця проблема існувала декілька років. Були ще інші технічні проблеми, які мені довелося долати. За багато років експлуатації я вже знав, де шукати причини відмов у роботі. Можна навіть сказати «відчував» роботу станції. Завжди охоче передавав здобутий досвід з питань експлуатації обладнання спеціального зв'язку молодим співробітникам.

*Виробнича нарада. М. Гончаров,
Є. Прокопенко, О. Чебан.*

У справі забезпечення безперебійним урядовим зв'язком є надійне електроживлення. Електроживлення ми отримуємо від міських служб. Вимоги до нього специфічні. Іноді, коли взаємодієш з міським диспетчером, і він інформує, що все добре, починаєш перевіряти параметри і бачиш, що електрострум не в нормі. Після цього починаєш вирішувати це технічне питання. Ресурс дизель-генератора обмежений, тому доводилося постійно співпрацювати з Миколаївобленерго, вимагаючи від них відповідних параметрів електроживлення. Іноді доводилося це питання підіймати навіть на рівні обласної ради. Також завжди були проблеми з каналами зв'язку. Техніки взаємодіючих організацій не завжди приймали правильні рішення, ставлячи під загрозу безперебійність урядового зв'язку.

Хочу висловити свою вдячність дружньому колективу Управління, який подарував свято для ветеранів, а саме організував урочисті та святкові заходи, присвячені святкуванню 25-ї річниці введення в експлуатацію станції урядового зв'язку в Миколаївській області у новій будівлі.

Те, що ми могли зробити, ми зробили. Зробили навіть у нашій будівлі на один поверх більше, ніж за проектом. За проектом було 4 поверхи, а по факту збудували 5 поверхів. Тому хочеться, щоб все те, що закладено нами, і надалі продовжували молоді співробітники. Йде переоснащення новою технікою. Хочу побажати нових успіхів у розвитку та вирішенні нових завдань. Бажаю шанувати традиції та підтримувати здорові настрої колективу, тоді й вирішувати поставлені завдання буде легко.

Записано у 2002 році

В. Гребенніков

(начальник станції урядового зв'язку в м. Мукачево з 1992 до 2000 р., начальник напрямку, начальник 1-го відділення, помічник начальника відділу урядового зв'язку з питань безпеки зв'язку з 2000 до 01.2007 р., заступник начальника Управління Держспецзв'язку в Закарпатській області з 01.2007 до 2012 р.)

Урядовий зв'язок у Закарпатті

Свою роботу в системі урядового зв'язку я розпочав у лютому 1983 року на посаді електро-механіка вузла із заробітною платою у 137 карбованців. На той час відділ складався з 15 осіб.

Першим моїм серйозним завданням стала розробка експлуатаційно-технічної документації для пред'явлення державній комісії з метою введення щойно збудованої ужгородської станції урядового зв'язку в експлуатацію. До переліку документації входили плани поверхів будівлі, схеми каналоутворення, електроживлення та заземлення, схема кабельних магістралей на території Закарпатської області на ватмані формату А2. Для отримання вичерпної інформації по трасах проходження наявних магістралей К-21, К-29 та К-2ж довелося відвідати підсилювальні пункти зв'язку ПП-51 (Ужгород), ПП-49 (Мукачево) та ПП-4 (Хуст). Виконане туш-шю креслення формату А2 було розміщено на стіні в ЛАЗ-1.

Тоді ж мені було доручено взяти участь у роботі спільної комісії УУЗ КДБ та Міністерства зв'язку УРСР з перевірки технічного стану устаткування кабельної магістралі К-21 на території Закарпатської області. Уперше я побачив, як проводяться такого роду перевірки, що надалі допомогло мені самостійно виконувати інспекторські функції. Тоді ж я вперше відвідав усі підсилювальні пункти зв'язку магістралі К-21, спустився у підземну цистерну кабельного підсилювального пункту, що не обслуговувався, подивився, як функціонували системи зв'язку та дистанційної сигналізації.

Ще у 1976 році з військ урядового зв'язку на озброєння вузла було передано радіостанцію Р-140Д «Берега» з винесеним пунктом управління «Берега-Д» (ВПУ). Радіостанція забезпечувала організацію на особливий період каналу КХ-зв'язку і працювала до 1999 року. Щорічно влітку проводилися учбові польові сеанси КХ-зв'язку зі Львовом, Києвом та Москвою. Радіоканал «закривався» апаратурою Т-217М. На такі навчання залучався приписний склад, який викликався за допомогою обласного військового комісаріату.

Як радист я особисто у 1984-1991 роках брав участь в організації таких сеансів і працював оператором як Р-140Д, так і ВПУ. Як правило, Р-140Д заїжджала на висоту в межах прямої видимості резервної станції урядового зв'язку, а ВПУ встановлювався у дворі резервної станції. Необхідне комутаційне

Ужгород. З 1982 року у цьому будинку розміщується станція урядового зв'язку.

обладнання та апаратура Т-217М «Ельбрус» знаходились на резервній станції.

Оскільки в Ужгороді та Мукачеві були аеродроми, часто особовим складом УКДБ відпрацьовувалася така надзвичайна ситуація, як захоплення терористами цивільного літака АН-24. У цьому випадку застосовувався пароль «Набат», згідно якого на аеродром вирушала КШМ та включалася тимчасова абонентська установка урядового зв'язку в депутатській кімнаті аеропорту. У той час група спецназу УКДБ «Альфа», яка забезпечувала захоплення терористів, була позаштатною і складалася з фізично підготовлених оперативних співробітників. Одного разу вони влаштували таку стрілянину на ужгородському аеродромі, який знаходився на кордоні з Чехословаччиною, що словаки висловили офіційний дипломатичний протест з цього приводу.

У системі урядового зв'язку був і такий вид зв'язку, як «перонний». Він призначався для забезпечення стаціонарним урядовим зв'язком «літерних» потягів, у яких знаходились вищі посадові особи держави. Усі станції урядового зв'язку на території СРСР повинні були прокласти кабелі до вузлів зв'язку залізничних станцій та вокзалів. Перед прибуттям «літерного» потягу на залізничну станцію від вузла зв'язку до місця стоянки певного вагону зв'язківці прокладали по перону польовий кабель і ставили похідний столик, на якому встановлювали абонентську установку. Коли потяг зупинявся, двері вагону відчинялися, і урядова охорона забидала телефон всередину. Двері вагону закрити було неможливо, бо заважав телефонний провід. Зв'язківців всередину вагону не пускали.

Коли потяг рушав, двері відчинялися, і охорона викидала телефон з вагону. Головним завданням було упіймати апарат на льоту, щоб він не

розбився. Проте траплялося, що охорона забувала про телефон. Телефонний провід розривався в місці з'єднання з польовим кабелем на пероні. А коли охоронець згадував про телефон, кидати його вже було нікому. У результаті телефон «від'їжджав», і його подальша доля була невідомою. У кращому випадку охорона віддавала телефон персоналу урядового зв'язку на іншій станції, і тоді він міг повернутися додому.

З метою забезпечення безперебійного урядового зв'язку під час руху «літерних» потягів карпатськими тунелями було введено в експлуатацію систему тунельного зв'язку «Бескид», канали якої проходили через Мукачівську станцію урядового зв'язку на Москву.

У 1983 році в нашому регіоні розпочалося впровадження мережі радіоухомого зв'язку «Роса». Оскільки я був електромеханіком радіозв'язку з вищою радіоінженерною освітою, то проектуванням та впровадженням мережі довелося займатися мені. Я постійно супроводжував проектувальника, який приїхав з Києва, вивчав деталі проекту. Разом ми відвідали усі гірські об'єкти Закарпатського обласного радіопередавального центру (ЗОРТПЦ) для вироблення проектних рішень. Зокрема довелося підніматися взимку на об'єкти ЗОРТПЦ на горі Токарня поблизу села Ярок, на горі Павловій поблизу Мукачева та на горі Товстій біля Хусту. Взаємодіяти з персоналом ЗОРТПЦ мені було легко, оскільки його начальником був мій батько, Гребенніков Віктор Кузьмич.

Колектив Відділу, 2002 рік.

Першу центрову радіостанцію «Вулкан» тимчасово встановили на ужгородському приймальному центрі «ВПП-2» ЗОРТПЦ «по благу», оскільки ніяких передавачів там не повинно було бути. Коли вирішили питання з виділенням місця на останньому поверсі найвищого в Ужгороді готелю «Закарпаття», радіостанцію «Вулкан» перенесли туди, і ужгородський радіоцентр було введено в експлуатацію остаточно.

На станції урядового зв'язку було встановлено 2-канальний пульт управління «В'яз», пізніше замінений на 10-канальний пульт «Кіпарис», а в абонентів використовувалася радіостанція «Роща» (резервними були радіостанції «Ліс-Д»). До грудня 1983 року, коли станцію урядового зв'язку відвідала комісія Управління урядового зв'язку КДБ УРСР, усю експлуатаційно-технічну документацію було мною підготовлено. У результаті актом № 11/52 від 27 січня 1984 року станцію урядового зв'язку було прийнято в експлуатацію. Згодом центрові радіостанції «Вулкан» було встановлено на об'єктах ЗОРТПЦ у Мукачеві, Перечині та Хусті.

У 1987 році ми отримали з військ урядового зв'язку апаратну Д-13КМ на базі ГАЗ-66 для забезпечення урядовим зв'язком абонентів під час їх перебування у невідготовлених відносно зв'язку районах. Фактично це був мобільний вузол урядового зв'язку, обладнаний телефонним комутатором та апаратурою засекречування гарантованої стійкості «Дельфін» (згодом заміненою на сучасніший «Рубін»).

Для організації урядового зв'язку вищим посадовим особам держави вузол Д-13КМ встановлювався поблизу місця їх перебування. З апаратної абонентський кабель прокладався до приміщення, де знаходились абоненти, і там встановлювалась абонентська установка. Міські зв'язківці повинні були через свої комунікації завести на Д-13КМ канал зв'язку на Ужгород. Одночасно організовувалась локальна мережа радіорухомого зв'язку «Роса». Для цього центрову радіостанцію «Вулкан» тимчасово встановлювали у районному або сільському вузлі зв'язку для отримання каналів на Ужгород.

За результатами подій «Празької весни» у 1969 році в селі Лавки Мукачівського району силами Сколівського окремого полку урядового зв'язку (7-й ОПУЗ) розпочалося, а в 1972 році закінчилося будівництво стаціонарного тропосферного пункту на базі тропосферної станції Р-410-10 (КТП-41). Це був кінцевий пункт стаціонарної лінії тропосферного зв'язку Т-004, яка йшла через Угорщину та Чехословаччину у Німецьку Демократичну Республіку. Інша стаціонарна лінія (Т-002) розпочиналася у Бресті й проходила через Польщу. Мукачівська станція урядового зв'язку стала пунктом транзиту 24-х каналів урядового зв'язку з Москви за кордон.

Для прийому та передачі цих каналів між КТП-41 та Мукачівською станцією було прокладено дві окремі кабельні лінії зв'язку довжиною 7 км.

Кінцевий тропосферний пункт 0041 Мукачєво, с. Лавки.

Для резервування кабелів організували радіорелейну лінію з використанням радіорелейної станції Р-409 з апаратурою ущільнення П-303 (у 1988 році замінену на РРС Р-414С). Щомісяця проводились тренування особового складу КТП-41 щодо введення у дію резервної радіорелейної лінії та налаштування параметрів резервних каналів. Періодично доводилось взаємодіяти з персоналом радянських посольств у Чехословаччині, Угорщині, Німеччині та Польщі щодо вимірювання параметрів каналів зв'язку.

Траси транзитних каналів були довгі та різноманітні. До них періодично вносилися зміни, тому в картках на канали з часом з'являлись помилки. Для вирішення цієї проблеми я щомісяця телефонував оперативному черговому Управління урядового зв'язку у Києві та уточнював усі зміни у трасах каналів.

Цікаво, що РРС Р-414С завезли на Мукачівську станцію прямо із залізничної станції в дерев'яних ящиках. Добре, що у нас було вільне відремонтване приміщення. Радіорелейну станцію монтували та вводили в експлуатацію офіцери КТП-41. Вони навчили нас користуватися апаратурою і самі проводили регламентне технічне обслуговування. Для взаємодії КТП-41 та Мукачівської станції урядового зв'язку було організовано службовий канал, закритий апаратурою засекречування «Корал». У 1988 році її замінили на апаратуру гарантованої стійкості «Рубін». Зберігання ключових блокнотів з грифом «особливої важливості» до «Рубіну» офіцерам КТП-41 чомусь не довірили. Тому кожні два тижні вони приїжджали до нас на службовій машині зі своїм набірним пристроєм, куди наш електромеханік вводив черговий ключ.

У 1987 році мене перевели на посаду інженера групи урядового зв'язку Мукачівського міськвідділу УКДБ. Довелося досконало вивчити наявну на Мукачівській станції техніку зв'язку. Побачивши можливість вдосконалення цієї техніки, я став активним раціоналізатором, за час служби отримавши 14

свідомості про рацпропозиції. Зокрема, головним недоліком у роботі АМТС-ОК була відсутність візуальної сигналізації у разі не покладення слухавки на телефонний апарат, коли «зависав» абонентський комплект. Для того, щоб висвічувався на табло сигналізації номер абонента і було ясно, хто не поклав слухавку, довелося в кожний абонентський комплект додати по два діоди.

Рацпропозиція виявилася настільки корисною для станцій АМТС-ОК, що її надрукували в офіційній збірці Управління урядового зв'язку КДБ СРСР «Связь» для обов'язкового впровадження.

Ще одним моїм новаторством було використання стаціонарних акумуляторних батарей СК-24 для аварійного запуску дизель-генератора ДГА-12 при аварії штатних стартерних акумуляторів.

У 80-ті роки якість мови на каналах зв'язку, закритих апаратурою «Рубін», перестала влаштовувати абонентів урядового зв'язку. Апаратура виявилась занадто критичною до параметрів абонентських ліній та телефонних апаратів з вугільними мікрофонами ТАЕ та СТА. Телефонних апаратів з електродинамічними мікрофонами «Сувенір» було дуже мало. Зокрема у Мукачеві такий апарат був один. З метою покращення якості мови московськими та київськими фахівцями було розроблено доопрацювання апаратури «Рубін» зі збільшенням швидкості мовного перетворення з 2,4 до 4,8 кбіт/сек. Після цього на всій території СРСР було проведено акцію:

одночасне самостійне доопрацювання діючої на мережі урядового зв'язку апаратури «Рубін» персоналом місцевих станцій. Щоб персонал станцій зміг самостійно виконати таку роботу, в УУЗ КДБ СРСР було розроблено та надіслано на місця відповідні інструкції та упаковки з матеріалами і комплектуючими.

На Мукачівській станції я особисто здійснював таке доопрацювання на чотирьох апаратах, для чого знадобився гострий скальпель та малопотужний паяльник з тонким жалом. Довелося різати гетинаксові доріжки на друкованих платах субблоків апаратури і паяти згори провідні перемички, міняти деякі мікросхеми і цілі субблоки. Після завершення доопрацювань та налаштувань швидкість апаратури збільшилась удвічі, проте якість мови покращилась не дуже.

Книга Гребеннікова В.В. «Історія криптології & секретного зв'язку».

Після звільнення зі служби у 2012 році з посади заступника начальника Управління Держспецзв'язку в Закарпатській області я видав книгу «Історія криптології & секретного зв'язку», яку я писав 15 років, і фактично став істориком криптології, стеганографії та спеціальних видів зв'язку. Після цього я розробив офіційний сайт книги (<http://cryptohistory.ru>), який поступово зі збільшенням кількості викладених на ньому матеріалів перетворився на історичний портал з інформаційної безпеки. Зараз він містить не лише історичні книги, статті, фільми та фотографії, але й навчальні матеріали для студентів Ужгородського національного університету у сфері інформаційної безпеки та захисту інформації.

Записано у квітні 2019 року

С. Граб

*(начальник станції Р-410-5,5 30-го ОПУЗ
з 06.1984 до 10.1985 р.)*

Де сідає сонце

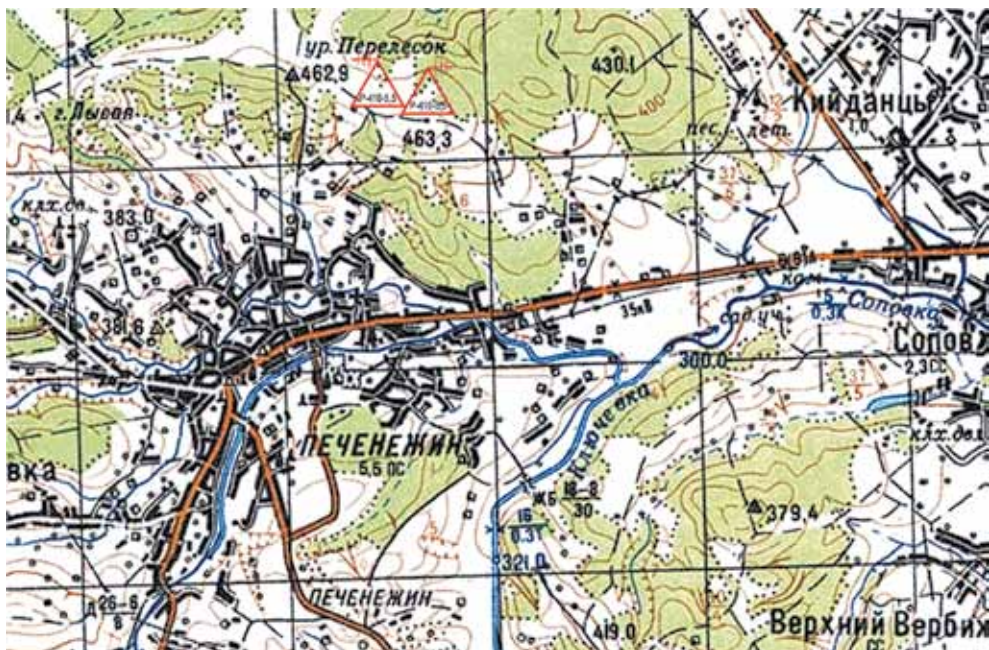
Завдання було доволі просте. Після 150-кілометрового маршу піднятися на один з пагорбів поблизу великого карпатського села Печеніжин і розгорнути там тропосферний ретрансляційний пункт. Звичайне завдання для батальйонних навчань військ урядового зв'язку. Незвичним було те, що начальником однієї з важких тропосферних станцій був лейтенант, який всього два місяці тому прибув із військового училища. Іншою станцією командував теж зовсім молодий прапорщик. І тільки технік станції ущільнення Д-12 був досвідченим зв'язківцем.

Перед маршем командир роти, оголошуючи наказ, продиктував офіцерам усе потрібне для виконання завдання. Лейтенант за звичкою, набутою ще у військовому училищі, ретельно занотував не тільки свої радіодані, але й свого сусіда.

Марш пройшов успішно. На пагорб, незважаючи на круті схили, теж вибралися без пригод. Допомогла суха сонячна погода та потужні двигуни УРАЛів та ЗІЛів.

Верхівка пагорба була майже плоскою і густо поросла травою. Далеко внизу лежало село. Визначивши за допомогою артилерійської бусолі азимут та розмістивши машини, лейтенант пішов подивитись, як ідуть спра-

Місце розташування РТП біля с. Печеніжин.

ви на інших станціях. До моменту підйому антен екіпаж під керівництвом досвідченого сержанта міг упоратись і без нього.

Станція ущільнення була вже майже розгорнута і готова до роботи, технік підключав кабелі. Перемовившись з лейтенантом, він зауважив, що про всяк випадок треба було б проконтролювати молодого прапорщика. Чи правильно він визначив азимут? Чи вірно підключив кабелі? Мало що може бути. Лейтенант погодився.

Посеред майданчика, визначеного для розгортання станції, на тринозі стояла бусоль. Солдати метушилися біля антенних машин, знімаючи з них брезент. Прапорщик вже встиг визначити напрямок і розташувати машини. Підійшовши, лейтенант запитав про азимут і, звірившись зі своїми записами, пересвідчився у його правильності. Бусоль теж була спрямована нібито у потрібному напрямку. Але щось було не те. Перевіривши бусоль, він виявив, що гвинт фіксатора стрілки вмонтованого компасу затягнутий до межі. Похитав бусоль – стрілка й не ворухнулася.

Тоді лейтенант підкликав прапорщика і, наказавши зупинити розгортання станції, запитав, з якого боку той визначив північ. Прапорщик добросовісно звірився з компасом бусолі і впевнено показав – там! Якраз «там» сідало за близькі гори велике червоне сонце.

1984 р.

С. Граб

(начальник станції Р-410-5,5 4-ї ОБрУЗ
з 10.1985 до 11.1986 р.)

Колона

Водити колону завжди важко. Особливо таку, що була на той раз. Разом із важкими 18-тонними УРАЛами, завантаженими «під зав'язку» апаратурою, накритими брезентом сталевими фермами антенних машин, що нагадували ракети, в колоні були і напівпорожні машини-салони для відпочинку екіпажів, і завантажені порожньою тарою з-під солярки бортові 131-і. Всього ж колона налічувала до сорока автомобілів, більшість з яких були з причепами. Ну, і незмінний командирський УАЗик попереду.

*Екіпаж тропосферної станції Р-410-5,5.
Вжесня, Польща, 1985 рік.*

Після важких двотижневих навчань, які контролювалися Міністром оборони СРСР, належало здійснити тривалий 300-кілометровий марш до місця постійної дислокації. Техніка зібралася зі всієї північно-західної Польщі, а одна із станцій прибула зі Свиноуйсця, де сходяться польсько-німецький кордон та балтійське узбережжя. Місцем збору було визначено військовий аеродром під Старогардом-Щецинським.

Начальник групи важких тропосферних станцій, офіцер з 35-річним стажем, вишикував колону, віддав наказ на марш і скомандував: «По машинах!». Заревли двигуни, колона рушила.

Марш належало здійснити через пів-Польщі, при цьому маршрут проходив через

два великих міста: Гожув-Велькопольський та Познань. І якщо Познань проїжджали через околицю по кільцевій трасі, то Гожув належало проїхати через історичний центр, де на деяких вулицях не можуть розминутися навіть два легковики, не кажучи вже про УРАЛи. Тут все і трапилося.

На вузьких вулицях Гожува колона заблукала і виїхала з міста не по тій дорозі. Поки це помітили, поки розвертали неповоротку колону, два автомобілі, що відстали, проскочили місто і поїхали по маршруту, причому правильно. Справа в тому, що кожний водій мав маршрутний листок, на якому були детально позначені населені пункти, залізничні переїзди, важливі повороти, перехрестя з великими автотрасами, відстані у кілометрах. І єфрейтор, який очолив колону з важкої антенної машини з причепом та бензовозу, кинувся «наздоганяти» своїх.

Тільки через годину основна частина колони вибралася на потрібну дорогу. Незабаром її зупинив, замиготівши фарами, зустрічний УАЗ-469, і підполковник-льотчик з іронією поцікавився, чиї то антенна машина та бензовоз мчать до Познані на швидкості 90 кілометрів на годину, лякаючи польські легковики?

Пізно увечері до КПП військової частини під'їхала колона. Черговий відчинив ворота, але в них заїхало тільки дві машини, зупинившись біля штабу. На здивоване запитання чергового капітана, де ж решта, єфрейтор бадьоро відповів: «А вони загубилися». Основна частина колони під'їхала тільки через три години.

За проявлену ініціативу єфрейтора не було покарано.

Записано у 1986 році

В. Бурмістров

(начальник станції Д-01 311-го окремого лінійно-станційного батальйону урядового зв'язку КДБ СРСР з 01.1980 до 11.1981 р.)

На зв'язку – Кабул

У грудні 1979 року керівництво СРСР прийняло рішення про введення військ до Афганістану. У складі обмеженого контингенту радянських військ у бойових діях, забезпеченні засекреченим телефонним та шифрованим документальним зв'язком з 25.12.1979 до 15.02.1989 року активну участь брали військовослужбовці військ та територіальних органів урядового зв'язку КДБ СРСР.

**Схема
организации правительственной связи в ДРА
(г. Кабул, сентябрь 1980 - ноябрь 1981 г.г.)**

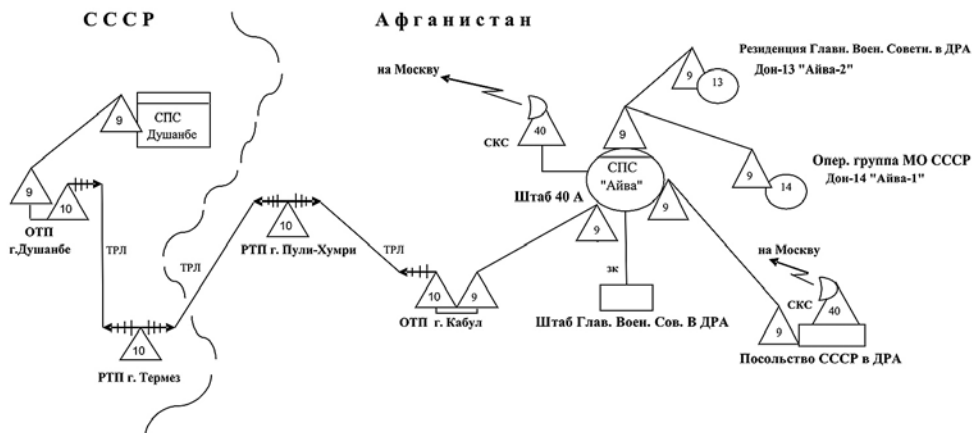

Схема організації урядового зв'язку в Афганістані.

12 грудня 1979 року підрозділи 165-го окремого станційного батальйону військ урядового зв'язку (м. Алма-Ата) були підняті по тривозі та залізницею перекинуті до м. Термез. З території місцевого відділу КДБ Узбецької РСР 16 грудня ними було організовано урядовий зв'язок на Москву, Ташкент та Душанбе із завданням забезпечити Міністерству Оборони та Генеральному штабу ЗС СРСР управління введенням військ на територію Афганістану.

Вранці 25 грудня група сил та засобів, сформована на базі 165-го батальйону та 303-го лінійно-станційного батальйону військ урядового зв'язку в ТуркВО (м. Мари), разом з підрозділами радянських військ перетнули державний кордон і увійшли на територію Республіки Афганістан. Цього ж дня у м. Пулі-Хумрі було розгорнуто польовий вузол урядового зв'язку «Айва» та організовано канали прямого зв'язку на Москву з використанням засобів космічного (Р-440) та КХ-радіозв'язку (Р-135). З військовослужбовців 165-го та 303-го батальйонів, які першими входили до Афганістану, нині у Києві проживають полковники В. Бурмістров, В. Лучик, майор В. Федоненко, старший лейтенант В. Кувшинов.

У квітні 1980 року на основі цих підрозділів було сформовано 311-й окремий лінійно-станційний батальйон військ урядового зв'язку КДБ СРСР з місцем постійної дислокації в столиці Республіки Афганістан м. Кабулі (в/ч пп 26153). Вже у вересні 1980 року через гірські хребти Гіндукуша висотою понад 3500 метрів було споруджено лінію тропосферного зв'язку Кабул – Пулі-Хумрі – Термез – Душанбе, а в Кабулі у палаці «Тадж-Бек» –

стаціонарну станцію урядового зв'язку «Айва». Першим начальником станції став капітан В. Федоренко.

Безперервним урядовим зв'язком забезпечувались представники оперативної групи ЗС СРСР на чолі з маршалом Радянського

Союзу С. Соколовим, командування 40-ї армії, апарат головного військового радника в ДРА, посол СРСР в Афганістані та представництво КДБ СРСР. Засоби прямого зв'язку було розгорнуто: у посольстві – станція космічного зв'язку Р-440АБПС (одномашинний варіант), на території штабу 40-ї армії – станція космічного зв'язку Р-440А (тримашинний варіант), у містечку 311-го батальйону – станція космічного зв'язку Р-440А та потужна КХ-радіостанція Р-135. Крім того, було розгорнуто польові вузли урядового зв'язку Дон-14 «Айва-1» у місті розташування Оперативної групи МО СРСР та Дон-13 «Айва-2» у резиденції Головного військового радни-

Палац Тадж-Бек.

Військове містечко 311-го батальйону.

ка у ДРА. Усі лінії прив'язки забезпечувались радіорелейними станціями Р-409.

Починаючи з 1984 року, польові засоби батальйону неодноразово залучалися до виконання завдань із забезпечення урядового зв'язку під час проведення загальновійськових операцій. У травні 1981 року за зразкове виконання завдань по забезпеченню урядового зв'язку 311-й батальйон було нагороджено орденом Червоної Зірки.

На жаль, не обійшлося без втрат. 11 вересня 1981 року під час виїзду до кар'єру за гравієм група з 11 військовослужбовців 311-го батальйону потрапила у засідку. Загинули В. Аренушенко, С. Вобліков, Є. Калмаков, В. Шилов, М. Кадиров, М. Лапко, ще четверо військовослужбовців було поранено.

Військовослужбовці територіальних органів та військ урядового зв'язку КДБ СРСР виконували завдання по забезпеченню урядового зв'язку на території Афганістану з 25 грудня 1979 року по 15 лютого 1989 року. Багато військовослужбовців, які пройшли випробування афганською війною, продовжили службу у підрозділах урядового зв'язку незалежної України.

Записано у 2017 році

А. Кириляк

(командир 311-го окремого лінійно-станційного батальйону урядового зв'язку КДБ СРСР з 1987 до 1989 р., командир 8-го ТВУЗ ГУУЗ СБ України з 1989 до 1998 р.)

Афганістан

У військах урядового зв'язку я розпочинав службу з 1965 року, у м. Миргород, в 4-му окремому полку урядового зв'язку на посаді радіорелейного механіка. У 1966 році вступив до Багратіонівського військового училища КДБ при РМ СРСР. Після училища проходив службу:

- у м. Чита, в станційному батальйоні на посаді начальника станції Д-ЗМК. Командиром батальйону був майор В. Пихтєєв;
- у м. Улан-Уде, в окремому станційному батальйоні на посаді начальника станції Д-ЗЛ («Лагуна»), тимчасово виконував обов'язки начальника фронтового вузла;
- навчався у Ленінградській військовій академії зв'язку;

- у Групі радянських військ у Німеччині, в окремому радіорелейному батальйоні на посаді заступника командира з озброєння, а згодом – командиром лінійно-станційного батальйону у Дрездені. Завдання батальйону – забезпечення урядовим зв'язком командування 1-ї танкової (Дрезден) та 8-ї загальновійськової (Нора) армій;

- у м. Молодечно, на посаді командира тропосферного батальйону.

У 1987 році мене було призначено командиром 311-го окремого лінійно-станційного батальйону урядового зв'язку (311-й ОЛСБУЗ). У Ташкенті мене зустрів полковник Пихтєєв Володимир Олександрович, якого я добре знав по службі в Читі та Улан-Уде. Це був справжній офіцер, який був для мене зразком для наслідування. Його поважали та любили всі офіцери і солдати за його коректність, порядність, професіоналізм, почуття гумору. Разом з ним ми прибули до Кабулу, у 311-й ОЛСБУЗ, де він представив мене особовому складу батальйону.

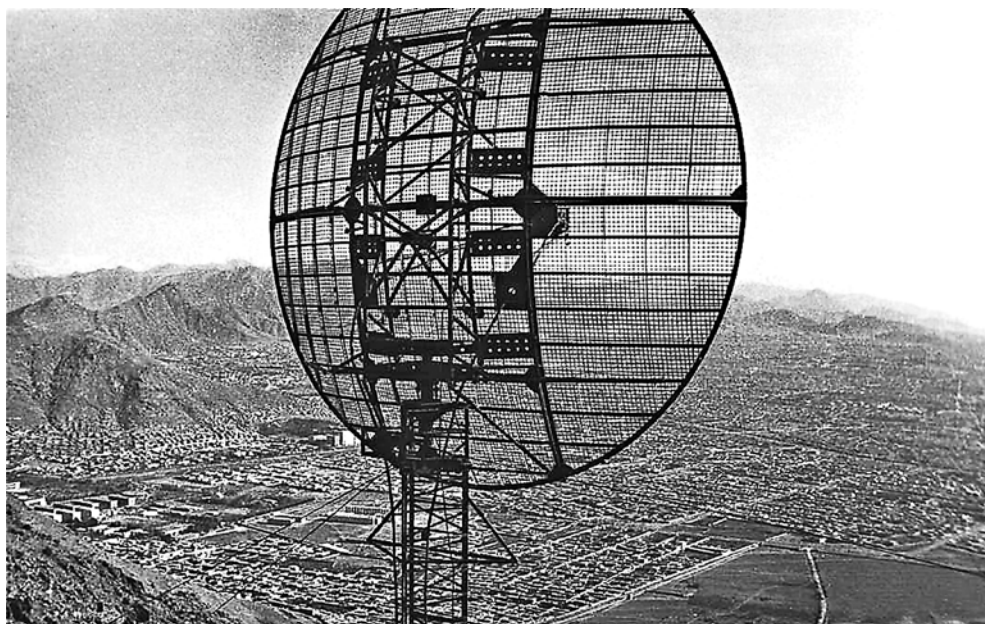
Завдання батальйону полягало в забезпеченні урядовим зв'язком командувача 40-ї армії, Головного військового радника СРСР в Афганістані, посла СРСР в ДРА, представника Генерального штабу при 40-й армії. Для виконання цього завдання було споруджено мережу урядового зв'язку та тропосферну лінію зв'язку Кабул – Пулі-Хумрі – Термез – Душанбе за допомогою станцій Р-410-10.

Для забезпечення прямих ліній зв'язку на території 311-го батальйону було розгорнуто три станції супутникового зв'язку та КВ-радіостанцію Р-135. Дві станції супутникового зв'язку постійно перебували на зв'язку і забезпечували штаб 40-ї армії та посла СРСР в Афганістані, третя стан-

Кабул, технічна будівля кінцевого тропосферного пункту.

Антенна тропосферної станції Р-410-5,5 над Кабулом.

ція була в гарячому резерві. Радіостанція Р-135 перебувала у режимі чергового прийому.

Вузли урядового зв'язку було розгорнуто у штабі 40-ї армії в палаці Аміна, на території резиденції Головного військового радника (Дон-13) та на території 311-го батальйону. Канали зв'язку з КТП «Кабул» (кінцевий тропосферний пункт) передавались на вузли урядового зв'язку по радіорелейним лініям Р-409.

Разом з полковником Пихтєєвим та начальником штабу батальйону майором Тютюкіним ми об'їхали всі об'єкти діючої мережі урядового зв'язку. При відвідуванні кінцевого тропосферного пункту на горі Кабул ми піднімалися вузьенькою, з крутими підйомами та поворотами дорогою, з правого боку якої був обрив глибиною 100 метрів і більше, а з лівого боку – стрімкі скелі. Мене, колишнього командира тропосферного батальйону, дивувала думка: «Як вони змогли затягти цією дорогою тропосферні станції Р-410?». Вражав і сам майданчик, де було розгорнуто засоби зв'язку. Антенні машини потрібно було поставити суворо за азимутом, а платформи антенних машин виставити за рівнем, відстань між антенними машинами теж чітко визначено.

Не важко було уявити, скільки праці було вкладено у розгортання цих станцій, які забезпечили надійний урядовий зв'язок. Честь і хвала всім офіцерам, прапорщикам та солдатам, «першопрохідникам», які виконали

цю роботу. Сам майданчик був маленький, а на ньому, крім наших засобів зв'язку (Р-410, Р-409, Д-12), було розгорнуто засоби зв'язку полку зв'язку 40-ї армії (Р-410, дві Р-412 та три Р-409). Було складно виконувати вимоги з електромагнітної сумісності та забезпечити безпеку розміщення особового складу. Уся ця кам'яна брила (майданчик) була порита окопами, ходами сполучень. Усі споруди (кухня, спальні приміщення, підсобки) було закопано в цей камінь, і всюди сходишки, сходишки, сходишки...

Обмеженість території, незмінний пейзаж у сірих тонах, виснажлива спека вдень і вночі, постійне бойове чергування на станціях, несення вартової та внутрішньої служби, тобто всі важкі умови, які можна вигадати, там були, і воїни КТП «Кабул» їх стійко переносили, виконуючи завдання із забезпечення урядового зв'язку.

Бойове забезпечення

Охорона та оборона об'єктів зв'язку (КТП, РТП, вузол урядового зв'язку Головного військового радника) забезпечувались своїми силами при взаємодії з підрозділами зв'язку 40-ї армії та наданими підрозділами охорони (мотострілецькі взводи на КТП та РТП, рота охорони в резиденції Головного військового радника). Усі підходи до КТП та РТП було заміновано, встановлено сигнальні ракети, обладнано МПП (малопомітна перешкода «Путанка»). Територію частини охороняли своїми силами. Для цього було обладнано окопи, перекриті щілини, ходи сполучення. Особовий склад варти було забезпечено бронежилетами. Зброя особового складу строкової служби зберігалась у незакритих пірамідах, офіцерів і прапорщиків – вночі під постійною охороною, вдень на робочому місці. Це дозволяло швидко зайняти бойові позиції згідно бойового розрахунку.

Хочеться відзначити, що дуже надійними помічниками в охороні були собаки. Вони

Біля покажчика відстаней.

були на кожному посту, КПП, КТП, у вартовому приміщенні. Солдати їх прикормили на кожному об'єкті. У нічний час пройти непоміченим по території чи поблизу території частини було неможливо.

Для охорони колон у частині був БТР-80 та зенітна установка на базі ГАЗ-66 (кулемет «Утьос»). На випадок загрози захоплення станцій спецапаратні Д-01 було обладнано засобами екстреного знищення ключових документів («Виїмка»), засобами знищення спецапаратів «Дельфін» («Вандал») та засобами екстреного знищення станції (спеціальні зарядні пристрої, розміщені у певних місцях станції). При явній загрозі захоплення станції начальник був зобов'язаний її підірвати.

Матеріально-технічне забезпечення

Усіма видами забезпечення, за виключенням засобів зв'язку, 311-й батальйон забезпечували служби 40-ї армії. Тому наше матеріальне забезпечення було у прямій залежності від роботи та можливостей цих служб. Електроживлення було від центральної електростанції. Наші дизельні електростанції працювали лише при зникненні електромережі. На КТП та РТП електроживлення забезпечувалось власними електростанціями.

Водопостачання також було централізованим і забезпечувалось від водонапірної вежі. Також були резервуари для запасу води. На КТП та РТП були водовозки, водою вони забезпечувались самостійно за необхідністю. Харчування – це болюче питання. Усі продукти були консервовані. Їдальня – це металева конструкція, де влітку температура піднімалась до 50°C, особливо під час обіду. Офіцери та прапорщики харчувалися разом з особовим складом строкової служби, з одного котла.

Особовий склад розміщувався у збірно-щитових казармах. Дві такі казарми було переобладнано під гуртожиток для офіцерів і прапорщиків. Вони жили по 4-5 чоловік в одній кімнаті. Техніка розміщувалась у автопарку, частково на відкритому майданчику, частково – у металевих ангарах.

Підготовка до виведення військ

Підготовка автомобільної техніки та водійського складу концентрувалась на здійсненні маршу у гірських умовах. Більшу частину засобів зв'язку було розгорнуто для забезпечення урядового зв'язку, і майже дев'ять років автомобілі не рухалися з місця, а водії на закріплених за ними автомобілях не їздили. Технічне обслуговування автомобілів проводилось, але стан окремих вузлів і агрегатів можна було перевірити тільки на марші.

Була спланована і проведена робота з підготовки машин та водіїв до здійснення маршу. Усі автомобілі пройшли пости діагностики, регулювання системи запалювання, живлення, гальмівної системи, системи підкачки шин. Замінювались вузли, агрегати, шланги бензосистеми, гума – все, що викликало сумнів щодо надійності. Усі водії пройшли марш через місто Кабул до першого блок-посту та по гірській місцевості. Маршрути з маршової підготовки, бойову охорону та вогневу підтримку узгоджували зі штабом 40-ї армії. Як результат – уся автомобільна техніка пройшла від Кабула до Термеза, від Термеза до м. Мари без суттєвих несправностей.

Вивезення матеріальних засобів

За дев'ять років 311-й батальйон «обріс» значними матеріальними запасами, особливо по технічній частині. Було багато автомобільних двигунів, вузлів, агрегатів, електростанцій, багато різноманітних запасних блоків та запчастин для засобів зв'язку. Усі ці матеріальні засоби було необхідно вивезти та складувати на території РТП «Термез».

*Офіцери 311-го батальйону.
Ліворуч - лейтенант Лучик В.З.*

Начальник тилу та начальники служб тилу повинні були підготувати, вивезти та спланувати все необхідне для розгортання наметового містечка (намети для особового складу, кухні, їдальні, варті, КПП, КТП, намети для роботи штабу, технічної частини, тилу), створити, вивезти та складувати

запас продовольства на 10 діб. На території РТП «Термез» приміщень для складів не було, довелося звільняти та тягти із собою контейнери, які у нас використовувались для різних цілей (склади, майстерні, підсобні приміщення).

Усі матеріальні цінності вивозились невеликими колонами, по 2-3 вантажних КАМАЗи, 1-2 КАМАЗи з причепами («шаланди»), БТР-80, ГАЗ-66 із зенітною установкою, Р-142Н для роботи у радіомережі центра бойового забезпечення і однієї машини, УРАЛу чи КАМАЗу у якості тягача технічного замикання.

Начальниками колон призначались виключно заступники командира. Найбільше водив колони заступник командира по технічній частині підполковник Сулік Іван Сергійович – маленького зросту, невеликої ваги, але з великими почуттям відповідальності та силою волі. Він вражав своєю витривалістю, завжди продумував усі дрібниці. Вирішував питання спокійно, без шуму, без метушні. У колоні всі знали своє завдання, своє місце та свій маневр.

Начальник тилу водив колони значно менше, але обстріляли його, коли він вів свою першу колону. Технічне замикання колон забезпечувала автомобільна служба, тобто начальник автослужби майор Вара В.О. та помічник начальника автослужби капітан Козлов по черзі.

Начальники служб тилу паралельно з вивезенням майна проводили роботу по передачі матеріальних цінностей афганським збройним силам. Командувач 40-ї армії наказав передати всі військові містечка з усім майном поточного утримання (ліжка, тумбочки, постільна білизна, посуд, меблі, електростанції, тобто все, чим забезпечували тиллові підрозділи 40-ї армії). Простирадла, наволочки, рушники повинні були бути першої категорії. Усе повинно було бути підфарбоване, краники начищені, все мало блищати. Для передачі матеріальних засобів було необхідно зробити звірку по всіх службах і підготувати передаточні відомості у шести примірниках російською мовою та на фарсі. Усе нібито просто, але частин багато. Усі начальники служб прибули на звірку, і почалося...

Проблеми були з перекладом на фарсі передаточних відомостей, з пошуком машинки із шрифтом фарсі та людини, яка б могла друкувати на цій машинці. Начальники служб усі ці проблеми вирішили, і як було наказано, за п'ять діб до виведення містечко було передано батальйону зв'язку збройних сил ДРА. Командир цього батальйону закінчив Одеський інститут зв'язку і добре володів російською мовою.

Робота штабу в період підготовки до виведення військ з території ДРА полягала в підготовці різноманітних документів,

*Кабул. Вручення ордена Червоної зірки
311-му батальйону.*

списків, розрахунків, актів. Готували документи таємної частини для відправки до архіву та на знищення. Для безпосередньої роботи залишали необхідний і достатній мінімум. Відпрацьовували документи плану організації урядового зв'язку на період виведення військ з Афганістану.

Багато роботи було у кадровиків. Усі офіцери та прапорщики знали, що батальйон буде розформовано, і кожний бажав знати своє подальше місце служби. Старший помічник начальника штабу по кадрам майор Бобков провів величезну роботу по розподілу та переміщенню офіцерів, прапорщиків і солдат. Цю роботу можуть оцінити тільки кадровики, які знають, як підготувати особові справи, накази, витяги з наказів тощо. Майор Бобков працював уночі, документи вичитував сам. Хочеться відзначити лояльність кадровиків в/ч 32152. Вони загалом завжди йшли назустріч побажанням офіцерів і прапорщиків, за виключенням побажань типу «тільки в Київ і тільки на продсклад».

В основу переміщення офіцерів і прапорщиків було покладено принцип: повертаються туди, звідки прибули, де є житло, де проживають сім'ї. З початком виведення всі офіцери і прапорщики знали своє подальше місце служби, за виключенням командира частини. Я вважаю, що на той момент це було важливо.

Виведення військ

Для забезпечення урядового зв'язку з командувачем 40-ї армії в ході операції з виведення радянських військ з території Афганістану було розгорнуто мережу урядового зв'язку:

- вузол урядового зв'язку КП 40-ї армії, Кабул, на території аеродрому;
- вузол урядового зв'язку ЗКП 40-ї армії у районі н.п. Найбабад;
- вузол урядового зв'язку ПКП 40-ї армії у районі н.п. Хайратон.

Для організації прямого зв'язку було розгорнуто станцію супутникового зв'язку на КП та КХ-радіостанцію Р-135 на ЗКП 40-ї армії. Усі вузли було прив'язано до діючої лінії тропосферного зв'язку Кабул-Душанбе. Лінії прив'язки було організовано станціями Р-409 (КП 40-ї армії – КТП «Кабул» та ПКП 40-ї армії – РТП «Термез») та станціями Р-412 (ЗКП 40-ї армії – РТП «Термез»).

Для забезпечення урядового зв'язку з послом СРСР у ДРА станцію супутникового зв'язку Р-440 було розгорнуто на території посольства та передано посольському вузлу урядового зв'язку. Головний військовий радник СРСР у ДРА на момент виведення військ з території ДРА відбув до СРСР.

Згідно плану виведення частин та підрозділів 40-ї армії з Афганістану техніка та особовий склад 311-го батальйону, які не були безпосередньо

задіяні у забезпеченні урядового зв'язку, повинні були виходити у першій колоні разом з полком зв'язку 40-ї армії. Техніка та особовий склад вузла урядового зв'язку КП 40-ї армії – у складі колони командного пункту армії. До цієї колони у Пулі-Хумрі повинні були приєднатись підрозділи РТП «Пулі-Хумрі». Вузол

Квітень 1980 року, Палац Аміна. Вид з боку саду, де знаходився вузол урядового зв'язку «Айва».

урядового зв'язку ЗКП 40-ї армії виводився у колоні ЗКП армії. Частина особового складу евакуювали повітряним транспортом.

Було відпрацьовано всі необхідні документи, а їх було дуже багато – для прикордонників, для митниці, для штабу 40-ї армії, для авіаторів (списки особового складу, техніки, відомості на зброю, боєприпаси тощо). Узгоджено питання взаємодії з командиром полку зв'язку та командирами підрозділів бойового забезпечення.

8 лютого о четвертій ранку розпочали довгоочікуваний марш на Батьківщину. Ми йшли за полком зв'язку, а за нами – мотострілецький взвод бойового забезпечення. Я очолював колону на командно-штабній машині Р-142Н, зі мною їхали коригувальники вогню (артилерист та вертольотчик) разом зі своїми засобами зв'язку. Технічне замикання здійснював зампотех підполковник Сулік та начальник автослужби майор Вара. Йшли суворо за графіком до перевалу. Коли до тунелю залишалось не більше години, колона зупинилась. Я зв'язався з командиром полку, і він мене «порадував»: «Зупинилися надовго, зійшла снігова лавина і перекрила дорогу на ділянці 50 метрів».

Але ще більше я «зрадів», коли побачив над нами, у горах, рух якихось людей, їх було дуже багато. Вони ховались за камінням, перебігали з місця на місце. Ми доповіли обстановку оперативному черговому центру бойового управління. Коригувальники вогню доповіли по своїй лінії. Ми нічого не робили, тільки вели спостереження, «духи» – теж. Через півгодини вони почали поводитись сміливіше, вже не ховались, розмахували руками. Деякі спустились до нас на дорогу, просили сигарет, згущеного молока, патронів, зброї тощо. Розійшлися мирно.

Нарешті до-рогу розчистили, і колона розпочала рух, повільно, не-наче величезна змія підповзала до чорної діри тунелю. Тунель за-вдовжки 2700 ме-трів, завширшки 6 метрів – це рубіж, за яким було вже легше і машинам, і людям, і менш не-безпечно.

*Колона урядового зв'язку на перевалі Саланг.
Посередині - майор Вара В.О. 1988 рік.*

У район великого привалу, поблизу н.п. Даші, ми прибули пізно вночі. Техніка вся йшла своїм ходом, це полегшило долю автомобілістів. Вранці о п'ятій годині розпочали витягувати колону. Коли більша частина колони вже була за межами Даші, почулися вибухи. Спочатку було незрозуміло, хто стріляє і куди стріляють, але коли міни почали лягати поруч, усе стало ясно. Обстріл тривав хвилин 10-15 і був придушений нашою артилерією. У полку зв'язку були поранені і пошкоджено одну машину, у нас обійшло-ся без втрат. Цей обстріл був маленьким «допінгом» – усі прокинулись, підбадьорились.

До Найбабаду (ЗКП) прибули вночі, за планом повинен бути великий привал, але нам дозволили їхати до Хайратону. Для нас це було навіть краще. У Хайратоні після відпочинку пройшли всі «процедури» у прикордонній та митній службах, і у другій половині дня наша колона проминула міст через річку Амудар'ю, де нас зустрічало багато людей. Це були батьки наших солдат, дружини та діти офіцерів і прапорщиків, кореспонденти. Були квіти, сльози, поздоровлення. Настав довгожданий момент – ми на Батьківщині.

На території РТП «Термез», а це в пустелі за 30 км на схід від Термезу, де батальйон було зосереджено, вже був начальник тилу з господарчим взводом. Вони прибули раніше, розгорнули намети для особового складу, їдальні, варти, для роботи штабу, усе необхідне для життєдіяльності у польових умовах.

Підрозділи, задіяні на вузлах урядового зв'язку КП, ЗКП, ПКП 40-ї армії та РТП «Пулі-Хумрі», було виведено, як і планувалось. КТП «Кабул» вивезли літаком ІЛ-76, вони прибули останніми. Я доповів начальнику військ

урядового зв'язку про те, що завдання із забезпечення урядовим зв'язком командування 40-ї армії батальйон виконав і виведений на територію СРСР без втрат особового складу та техніки.

Розформування батальйону

Згідно наказу начальника Управління урядового зв'язку генерал-майора Бєди А.Г., загалом уся техніка та матеріальні засоби батальйону було передано до полку урядового зв'язку у м. Мари, а невелика частина техніки зв'язку та автомобільної техніки – до Ташкентського окремого лінійно-станційного батальйону урядового зв'язку. Батальйон попрощався з бойовим прапором, і його передали до окремого лінійно-станційного батальйону у м. Баку. На сьогодні прапор нашого батальйону знаходиться у музеї військ урядового зв'язку в м. Орел.

У першу чергу було звільнено в запас солдат і сержантів, які повинні були звільнитись у грудні 1988 року, але були затримані у зв'язку із виведенням батальйону. Останніми 13 березня відбули начальник штабу, зампотех, кадровик, начфін, секретчик і я.

Все!!! Техніку передано, люди роз'їхались хто куди, хто додому, хто для подальшого проходження служби, документи передані до архіву, залишилась тільки пам'ять. Пишу ці рядки і згадую життя нашого 311-го батальйону.

Я не описав оперативної обстановки. Не описав роботу начальників станцій та командирів підрозділів, від яких залежало виконання головного бойового завдання 311-го батальйону. У особового складу батальйону не було вихідних та святкових днів, не було відгулів і прогулів, не було нормального харчування та нормальної води, не було нормального відпочинку. А були небезпека, були смуток і туга, була хандра і було багато-багато роботи. Звісно була й радість – це листи.

Я не описав роботу начальника оперативної групи полковника Пихтеєва та його заступника підполковника Сироткіна, які були з нами у період виведення військ і надавали допомогу у вирішенні складних питань із зв'язку та взаємодії з командуванням 40-ї армії.

Тут нема прізвищ офіцерів, прапорщиків та солдат, але любі мої товариші по службі, я вас усіх пам'ятаю, пам'ятаю вас молодими, красивими, загорілими, у вигорілих до білого, просякнутих потом афганках, втомленими та усміхненими. Я ношу на парадному кітелі бойовий орден, орден Червоного Прапора. Цей орден зароблений вами, а я маю честь його носити і ношу з гордістю. Для мене найвища нагорода – це те, що ви усі вийшли живими і здоровими. Списки офіцерів, прапорщиків та солдат, які

я зберігав майже 30 років, я передаю до музею історії урядового зв'язку України, де ваші імена будуть пам'ятати ще довго.

Афганістан – це сумна сторінка нашого життя. 311-й окремий лінійно-станційний батальйон урядового зв'язку виконав своє бойове завдання, підтвердив авторитет військ урядового зв'язку, отримав найвищу оцінку від абонентів урядового зв'язку. Багатьох офіцерів, прапорщиків і солдат батальйону було нагороджено орденами та медалями.

Записано у липні 2018 року

П. Панченко

*(у 1986 році – старший інженер 4-го відділення
(радіовідділення) Управління урядового зв'язку КДБ УРСР,
начальник рухомої групи)*

26 квітня, ЧАЕС

26 квітня 1986 року о 2:00 ночі особовий склад рухомої групи Управління урядового зв'язку КДБ УРСР (П.А. Панченко, І.Г. Самойленко, П.С. Литвин та В.П. Бакчижев) було піднято по тривозі начальником Управління генерал-майором Т.С. Тарієлашвілі. Після прибуття до Управління нам повідомили, що о 1:23 на Чорнобильській атомній електростанції, куди нам потрібно виїхати, сталася якась аварія, але необхідно почекати розпорядження Голови КДБ УРСР С.Н. Мухи. О 3:30 ми отримали наказ виїхати до м. Прип'ять у розпорядження заступника Голови КДБ УРСР генерал-майора Ю.В. Петрова.

По всій трасі працівникам ДАІ було дано вказівку сприяти у якнайшвидшому прибутті нашого спецавтомобіля (рухомий радіотелефонний центр РРТЦ на базі ГАЗ-66) на місце.

На виїзді з Чорнобиля нас зустрів озброєний патруль МВС УРСР і підказав, як краще проїхати до Прип'яті. По дорозі нас декілька разів зупиняли працівники міліції, але, перевіривши документи, пропускали. Зустрічалось дуже багато пожежних машин з різних районів Київської і Житомирської областей та м. Києва. Ми зрозуміли, що трапилося щось серйозне. Проїжджа-

*Заступник Голови КДБ
УРСР генерал-майор
Петров Ю.В.*

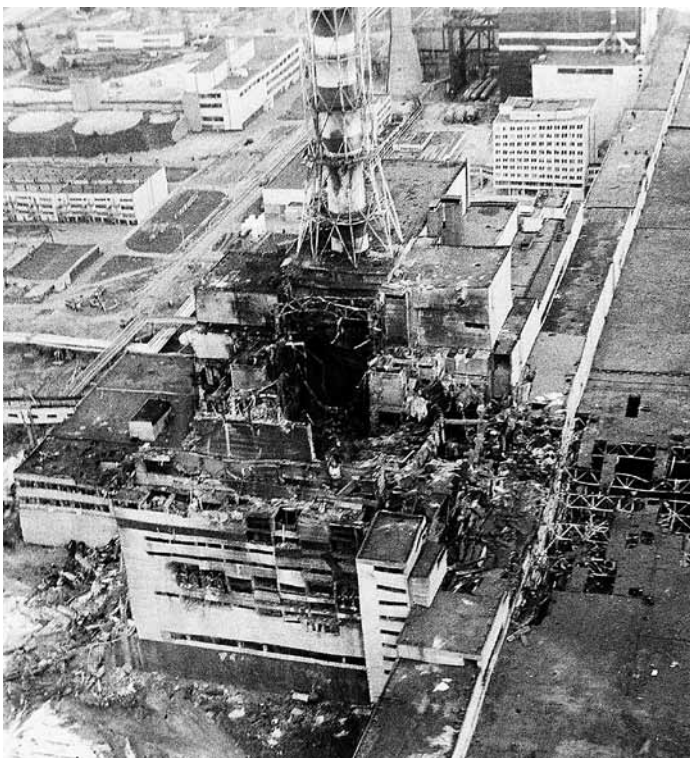
ючи повз ЧАЕС, бачили дим і багато пожежних машин – значить, була сильна пожежа.

О 7:00 прибули у Прип'ять до міському партії та доповіли генералу Петрову. До 9:00 було необхідно організувати максимум каналів на Москву та Київ, установити близько 10 телефонних апаратів у різних кабінетах, де будуть розміщуватися члени Урядової комісії на чолі із заступником Голови Ради Міністрів СРСР Б.Є. Щербиною, прибуття яких очікувалось приблизно о 12:00.

На міському вузлі зв'язку нам повідомили, що вже є канали на Москву та Київ, і на одному з них нас чекає черговий урядового зв'язку А.А. Кашуба. Переговоривши із ним, прийняли рішення звільнити один із з'єднувальних кабелів між вузлом зв'язку та міськкомом і передати канали ТЧ на станцію РРТЦ.

Велику допомогу нам надали техніки міського вузла зв'язку М.М. Козленко та М.М. Вершинін. Керівництво ж міського вузла зв'язку залишило Прип'ять ще вночі. Мабуть, багато хто не знає, але Прип'ятський міський вузол зв'язку припинив роботу тільки 28 квітня, коли звідти вивезли непридатну телефоністку Надію Місюкевич, яка залишалась на вузлі разом з техніками ЛАЗу.

Після Прип'яті ці хлопці працювали на вузлі зв'язку у містечку будівельників міста Славутича «Лісовий» – це поряд із Славутичем, – куди нам потім неодноразово довелося виїжджати для організації урядового зв'язку. Вони завжди надавали нам посильну допомогу як побратимам по Прип'яті. Зараз один з них – начальник вузла зв'язку, а інший – головний інженер вузла зв'язку у Славутичі.

4-й блок ЧАЕС. Квітень 1986 року.

О 9:00 урядовий зв'язок працював. Було організовано 3 канали на Москву і 2 – на Київ. Велику допомогу нам надав капітан О.О. Іванніков. Вранці 27 квітня він привіз до Прип'яті 2 спецапарати «Корал». Було розгорнуто лінійну станцію радіорухомого зв'язку «Роса», управління якою відбувалось із Києва, з пульта управління «Кипарис».

О 10:00 до Прип'яті прибула Урядова комісія УРСР на чолі із 2-м секретарем Київського обкому партії В.Г. Маломужем. Ми дізнались, що відбулась серйозна аварія на ЧАЕС з викидом радіоактивних речовин, і рівень радіації на самій станції доходив до 120 рентген, а у Прип'яті біля міськкому – до 1-2 рентген. Ці цифри жахливі, але про них ніхто в місті не говорив, усе було спокійно.

Був сонячний суботній день, народ відпочивав, у ресторані біля міськкому грали весілля, на міському стадіоні йшов футбольний матч. Діти з навколишніх будинків бігали навколо нашої машини, допомагали розгортати кабелі. А в Києві у цей час ті, хто знав, що трапилось на ЧАЕС, вивозили дітей з міста, на залізничному вокзалі була паніка.

О 16:00 до Прип'яті прибув голова Урядової комісії Щербина, генеральний прокурор СРСР Сорокін, начальник штабу цивільної оборони Іванов, міністр енергетики СРСР Майорець, академіки Веліхов, Легасов, Ільїн, голова Держкомгідромету СРСР Ізраель. По паролю «Блискавка» ми забезпечували зв'язком абонентів зі списку, складеного генералом Петровим, а решту – по замовній системі. Але через замалу кількість каналів загалом працювали за принципом: хто перший займе МГ-комплект після «відбою» і з'єднає абонента, чи ми на Москву або Київ, чи вони свого абонента нам. Але якщо з'єднували абонентів по «Блискавці», то черга збільшувалась, бо канал був зайнятий надовго.

Панченко П.А.

Самойленко І.Г.

Литвин П.С.

Бакчишов В.П.

СХЕМА
дислокації засобів урядового зв'язку
під час ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС

27 квітня о 14:00 розпочалась евакуація мешканців Прип'яті. Місто було розбите на 5 секторів. Для евакуації населення було подано більше 1000 автобусів, зовсім нових ЛАЗів. Люди брали із собою необхідні документи, гроші, продукти харчування на 3 доби. Так було об'явлено по міській радіотрансляційній мережі, а виявилось – виїхали назавжди. Сумно було дивитись уночі на 50-тисячне місто у темряві. Але деінде у будинках горіли вогні. Виявилось, що не всіх вивезли вдень, довелось вивозити міліції вночі.

Прип'ять із 50-тисячним населенням знаходиться на відстані погляду від зруйнованого 4-го блоку ЧАЕС, з якого витікала радіація. Усі, хто там був, відчували подразнення в горлі, металевий присмак у роті, сильну спрагу. Чи знали ми, що треба було робити, як поводитись? Ні. Жодних інструкцій по поводженню на зараженій місцевості не було. Дуже хотілося пити. Добре, що для урядової комісії привозили необмежену кількість різної мінеральної води, котру давали і нам. Пити звичайну воду з-під крану чи вмиватися нею було заборонено через сильне радіаційне забруднення.

Під час монтажу антени радіорухомого зв'язку «Роса» на даху будинку міському пішов дощ, і на нас посипалась якась руда маса. Було дано команду терміново йти з даху. Як потім виявилось, це був пил із зруйнованого реактора.

Вранці 28 квітня по центральній вулиці Прип'яті лише проскакували одині бронетранспортери. Місто залишилось без людей.

28 квітня о 18:00 ми передали зміну на РРТЦ другому екіпажу. У цей же час силами військ урядового зв'язку було розгорнуто вузол зв'язку у Чорнобилі з позивним «Ураган».

При поверненні із Прип'яті ми були проінструктовані заступником Голови КДБ УРСР Петровим проїхати міст, який стоїть на розвилці в'їзду у місто і на ЧАЕС, на найбільшій швидкості, і не переплутати дорогу на станцію і на Київ. Безпосередньо через цей міст пройшов радіоактивний викид, і рівень радіації там був максимальним. До того ж, у бік мосту дув вітер від зруйнованого реактора. Водій В.Т. Шененко проскочив цей міст на такій швидкості, яку тільки дозволяла його «Волга».

29 квітня екіпаж РРТЦ передислокувався у село Копачі, на об'єкт «Чорнобиль-2».

Ситуація у Чорнобилі висвітила кожного безкомпромісно і назавжди. Ми не маємо права забувати Чорнобиль.

Записано у 1995 році

Ю. Батуревич

(у 1986 році – інженер 4-го відділення
(радіовідділення) Управління урядового зв'язку
КДБ УРСР)

Третій екіпаж

30 квітня 1986 року до м. Чорнобиль було відряджено дві групи співробітників Управління урядового зв'язку КДБ УРСР, перед якими було поставлено наступні завдання:

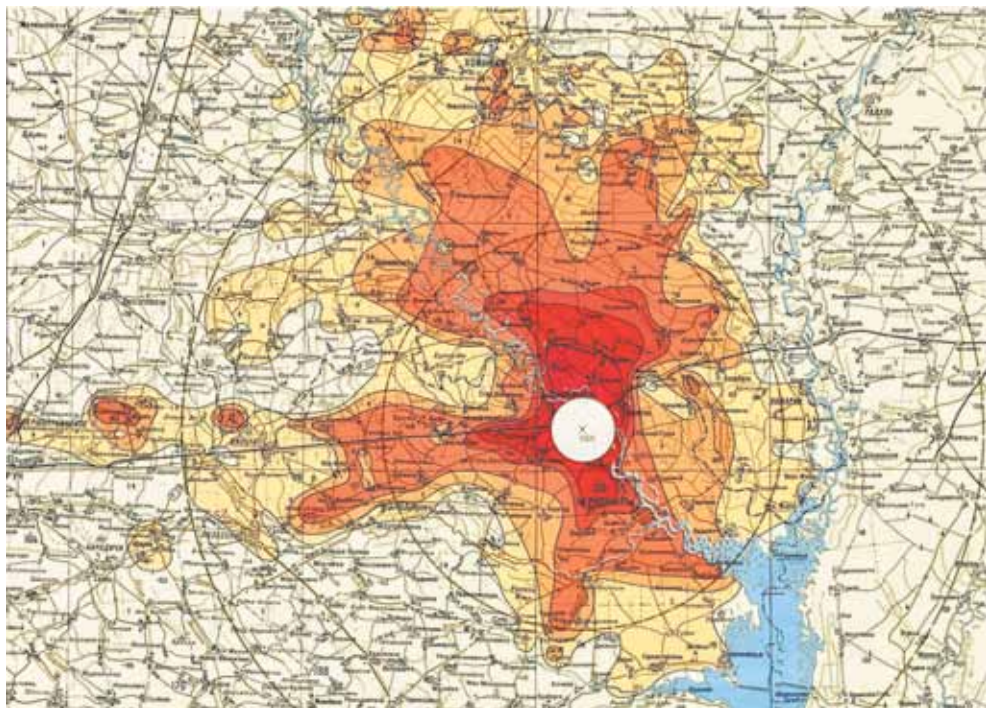
- замінити другий екіпаж станції рухомого радіотелефонного центру (РРТЦ), який перебував у м. Прип'ять;
- розгорнути лінійну станцію радіорухомого зв'язку «Роса» у м. Чорнобиль для забезпечення зв'язку з рухомими об'єктами у 30-кілометровій зоні;
- на базі комплексу «Трос» організувати дуплексний радіозв'язок для членів Урядової комісії у місці її перебування.

До третього екіпажу РРТЦ увійшли майор М.Я. Тарабанов, капітани І.І. Зуб, А.В. Кирилюк, В.Г. Мясенко та сержант С.Г. Гладнев. На другу групу співробітників у складі майора Г.О. Тукалевського та старшого лейтенанта Ю.В. Батуревича було покладено виконання 2-го та 3-го пунктів завдання.

Я не хочу зупинятися на технічних подробицях, проте вважаю за необхідне висвітлити декілька епізодів, які характеризують роботу наших співробітників.

Після прибуття на Чорнобильський районний вузол зв'язку (РВЗ) уся група спочатку розпочала допомагати мені у розгортанні лінійної станції РРЗ «Роса», переносючи блоки апаратури та встановлюючи їх у ЛАЗі РВЗ. Ми з Тукалевським вилізли на дах будинку для встановлення антени. Коли Георгій Олександрович закріпив її на щоглі, я спустив фідер у вікно ЛАЗу, де І.І. Зуб вже зібрав комплекс лінійної станції і домовився з працівниками ЛАЗу про підключення каналу на Київ.

Але на нашу діяльність потрібно було мати згоду начальника районного вузла зв'язку. Коли я увійшов до його кабінету, то побачив два десятки людей у білій (ЧАЕСівській) робі, які проводили нараду. Начальник РВЗ не захотів мене вислуховувати, посилаючись на зайнятість. Тоді я звернувся до Зуба з проханням допомогти. І.І. Зуб, не роздумуючи, пересунув кобуру з пістолетом на живіт, розстебнув куртку і сказав: «Пішли».

Зона радіоактивного зараження. Травень 1986 року.

Коли він без стуку увійшов до кабінету начальника, усі присутні звернули свої погляди на кобуру і замовкли. Відбувся короткий діалог:

Зуб: «Ми з КДБ. Нам потрібен канал на Київ, розмістити апаратуру, встановити антену, спустити фідер».

Начальник (не відводячи погляду від кобури): «Ніяких заперечень. Тільки не зіпсуйте покриття даху, ми його щойно замінили».

Зуб: «Не хвилюйтесь. КДБ працює акуратно. Дякую».

Уся розмова тривала секунд 15-20. Коли я зачинив двері, Іван мені сказав, що треба бути більш рішучим при вирішенні державних питань.

2 травня до смт. Полісся повинен був прибути Голова Ради Міністрів СРСР М.І. Рижков. Як завжди було організовано наряд співробітників КДБ УРСР, яких було розставлено вздовж траси. Ми розгорнулись на РВЗ близько 12-ї години. Працювали за звичною схемою. Батуревич та Гладнів ставили антену та спускали фідер, Зуб займався каналами у ЛАЗі, Тарабанов та Кирилук у РРТЦ приймали канали та налагоджували зв'язок з Києвом.

Під час обкатки зони дії РРЗ «Роса» я чергував на комутаторі РРТЦ, обслуговуючи РАФ (позивний 632). Близько 20-ї години від заступника начальника Управління урядового зв'язку В.Р. Жигалова на комутатор РРТЦ надійшла команда «відбій зв'язку» через відміну візиту Рижкова. Я ви-

Звалище зараженої техніки.

кликав РАФ і повідомив про це Тарабанова, а потім зателефонував до Москви. Василь Романович наказав прибути до місця попередньої дислокації (с. Копачі) через півтори години. Я почав сперечатись, що вже восьма вечора, а ми ще навіть не снідали. До того ж, в умовах евакуації населення усі дороги вщент забиті і раніше, ніж через чотири години, ми прибути не зможемо. Жигалов погодився з моїми доказами.

За час чергування мені вдалося під виглядом працівника РВЗ отримати пайки на кожного члена екіпажу, розписавшись за кожного (Іванов, Петров, Сидоров тощо). Пайки були скромні: свіжий огірок, два помідори, банка «сніданку туриста», проте навіть це було краще, ніж нічого.

Коли ми згорнули станцію і поїхали, я побачив, що наряд офіцерів ще й досі стоїть на трасі. Побачивши знайомого, я спитав, чому вони не отримали команди «відбій»? Виявилося, що про них просто забули. Довелося їхати до райвідділу КДБ і нагадати про їхніх людей на трасі.

Прибувши до Копачів (об'єкт «Чорнобиль-2») вже в сутінках, ми знову розгорнули РРТЦ, доповівши про готовність зв'язку. Там ми залишались до 5 травня. Вранці 5 травня разом із командою про згортання РРТЦ та передачі його наступному екіпажу нам привезли цілий ящик респіраторів Р-2. Проте вони були нам вже непотрібні. Ми збиралися додому.

секретно

Нагальничу ХОЗУ.
КГБ СССР
генерал-майору
Попаришину К.А.

Приказом КГБ СССР № 0458 от 27.08.75 года
Управлению правительственной связи КГБ УССР введена
в строй передвижная радиотелефонная станция (ДРТЦ)
на базе автомобиля ГАЗ-66 с кузовом.

Указанная станция ^{предназначена} ~~использовалась~~ для обеспе-
чения связи ^{то} охраняемых лиц на выездах, а
также ^{для оказания помощи в решении вопросов} по паролю "Набат" и ~~других радиотеле-
фониях~~.

С первого дня аварии на Чернобыльской АЭС
в районе с повышенной радиацией длительное
время находилась передвижная станция ДРТЦ с
помощью которой обеспечивалась связь
Государственной комиссии по расследованию
и предупреждению последствий аварии.

Ходовая часть автомобиля, а также установлен-
ное на нем оборудование подверглось интенсив-
ному радиационному заражению, которое
составляет до 50 мР/ч, ~~а~~ не считаясь недо-
статочно проведенной дезактивацией и к
запасе топлива эксплуатация не пригодна.

Кроме того ходовая часть ^{ГАЗ-66} была перекушена.

В связи с этим просим Вас изыскать возмоз-
ности и выделить для ЧПС КГБ УССР взамен авто-
мобиля ГАЗ-66 ^{ГАЗ-66} ЗИЛ-131 с кузовом КБ4.131 или
Урал-375 с кузовом-тепловозом К 275

Можна багато що розповісти про наше відрядження і сумного, і веселого. Про дівчат-кухарів з Іванівського ресторану, які були відряджені тільки для того, щоб працювати в офіцерській їдальні військової частини («Чорнобиль-2») поблизу Копачів. Справа в тому, що саму військову частину, яка була унікальним об'єктом наддалекої радіолокаційної станції стеження, евакуювали ще 30 квітня. І от, бідних дівчат кожного дня возили, щоб готувати для нас – екіпажу РРТЦ та декількох офіцерів, що залишились для забезпечення каналів зв'язку, тричі на день їжу (за гроші, зрозуміло). Закінчили працювати вони тільки після нашого від'їзду.

Знаходячись на території військової частини нас, зрозуміло, цікавило, що ж відбувається на ЧАЕС. Тим більше, що вертольоти з підвішеними завантаженими парашутами постійно пролітали над нами. Ми з Сергієм Гладневим полізли на ФАР, дець метрів на 30, подивитись на реактор. Уся ЧАЕС була, як на долоні. Від четвертого реактора ішов чорний дим у наш бік. Тільки потім я зрозумів, яку помилку ми зробили через свою цікавість.

Ще один епізод пов'язаний із пожежниками, які залишались у військовій частині, де ми розгорнулись. Старший лейтенант, який командував чотирма солдатами, виїжджав, щоб помити РРТЦ та технічну будівлю, біля якої ми стояли. Справа в тому, що рівень випромінювання перевищував 0,8 рентгенів на поверхні землі. Ми задраювали машину, і пожежники з брандспойту її поливали, після чого рівень випромінювання знижувався в чотири рази.

Так от, я, вільний від чергування, сів у пожежну машину, знову ж таки з природної цікавості. На сидіннях я побачив дві справжні пожежні каски, хромовані і з гербом. Почав просити солдатів подарувати їх мені. Вони погодились тільки в обмін на спирт. Довелось їх командиру налити стакан спирту, після чого він в імпровізованій урочистій обстановці вручив мені та Зубу по касці*.

Взагалі наш екіпаж не губив почуття гумору ні за яких обставин, виконуючи завдання чітко і в строк. Можна навести ще багато епізодів та ситуацій, з яких екіпаж виходив з гідністю.

Записано у 1995 році

---

*Одна із вищезгаданих пожежних касок знаходиться у Музеї історії спеціального зв'язку України.

В. Цуканов

*(заступник начальника Управління урядового зв'язку
КДБ УРСР з 1989 до 1991 р., заступник начальника
Головного управління урядового зв'язку СБ України
з 1991 до 1993 р.)*

Мої спогади

У серпні 1971 року я розпочав свою службу в Київському відділі урядового зв'язку, який базувався у старому двоповерховому будинку по вул. Богомольця, 8. Початок 70-х років – це період бурхливого розвитку системи урядового зв'язку. Нас, які не мали досвіду роботи в системі, зустріли професіонали, засновники урядового зв'язку в Україні. Хочу добрими словами згадати наших наставників Г. Зенюка, П. Гудиренка, А. Волкова, Г. Бешту, О. Бондаренка.

Окремо хотілося б згадати талановитого керівника Гудиренка Петра Петровича. Будучи керівником одного з найбільших відділів Управління, він займався питаннями будівництва ВЧ-станцій, від проектування до монтажу, фінансуванням цих робіт, комплектуванням технічними засобами, розробкою та виготовленням нетипового обладнання. Уміла організація взаємодії відділу з проектними інститутами, підрядними організаціями, міською владою дозволила вчасно і на «відмінно» ввести в дію Київську ВЧ-станцію, корпус А та корпус Б, загальною площею 12 тисяч кв.м.

Плідна праця колективу стала можливою тільки при створенні у колективі атмосфери взаєморозуміння, доброзичливості, інституту наставництва. Відділ працював, як дружня сім'я. Згадую нічні роботи у приміщеннях особливої норми, які, як правило, очолював П. Гудиренко. Високий професіонал, педагог з великої літери, він знав кожну сім'ю співробітників, і будучи суворим керівником, здобув до себе любов та повагу колективу.

Ставлення до нас, молоді, було доброзичливим, але вимогливим. Як мене навчав мій начальник відділення О. Бондаренко? Я вийшов з кабінету і забув закрити сейф із таємною документацією, був відсутній не більше 10 хвилин. Коли повернувся, то побачив, що сейф закритий і ключів нема. Можете уявити, що відбувалося зі мною. Доповів начальнику відділення, який повідомив мені про втрату пильності, і що він як покарання сейф закрив, а ключ закинув за сейф, який важив більше тони. Урок запам'ятався на все життя.

Крім виконання своїх прямих обов'язків, наших офіцерів залучали до забезпечення зв'язком оперативних нарядів КДБ УРСР. Усі офіційні візити,

проведення державних заходів, парадів, міжнародних змагань забезпечувались офіцерами нашого підрозділу. Техніка була доволі габаритна та низької надійності. Симплексні радіостанції «Атака» та «Ластівка» були неспроможні конкурувати з приховано носимими радіостанціями «Моторола», що були у югославів та американців.

Співробітники Управління урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР та Агентства національної безпеки США. Київ, 1972 рік.

У 1972 році відбувся державний візит до СРСР, у тому числі до Києва президента США Р. Ніксона. За місяць до його приїзду ми готували лінії комунікацій безпосереднього зв'язку для передачі каналів міжнародного зв'язку. Наша група під керівництвом Ю. Соколова працювала в резиденції президента США у будиночку Айка, напроти готелю «Київ». Нас було представлено як інженерів Міністерства зв'язку України. Оскільки особового складу не вистачало, як офіцерів зв'язку КДБ нас залучали до оперативних заходів. Американські «колеги» нас швидко розкусили. Важким моментом була робота по встановленню супутникової станції на готелі «Київ», що будувався. В. Швець у екстремальних умовах організував цю роботу.

У 1979 році мене було призначено начальником 4-го самостійного відділення. До функцій відділення входили питання організації УКХ-радіозв'язку системи «Роса» та робота групи експлуатації рухомих засобів зв'язку (РРТЦ – рухомий радіотелефонний центр, Р-140Д, Р-135). Керівником цієї групи був П. Панченко, грамотний офіцер, якого поважали товариші по службі. Групою «Роса» керував Г. Тукалевський. Крім стаціонарних вузлів, співробітники групи разом із монтажниками об'єднання «Каскад» обладнували та вводили в експлуатацію автомобілі керівництва України. За роботу системи «Татри» (зв'язок з літаками особливої норми) та експлуатацію стаціонарної станції Р-140 відповідала група майора П. Твердого. За відділенням також було закріплено два об'єкти «Ближній» і «Дальній» – мисливське господарство «Залісся» та колишня дача М. Хрущова «Яготин».

Станцію РРТЦ було обладнано на базі автомобіля ГАЗ-66, і у випадку необхідності її використовували у найбільш екстремальних ситуаціях, у тому числі й в перші дні аварії на ЧАЕС. Тоді екіпаж станції у складі майора П. Панченка, капітана І. Самойленка, старших лейтенантів П. Литвина та В. Бакчижова надав урядовий зв'язок з Прип'яті в інтересах Державної комісії вже о 9:00 26 квітня 1986 року. Водієм РРТЦ був І. Самойленко.

Цікавими були заходи, коли ми обслуговували голів держав на полюванні у «Заліссі». Особиста охорона Л. Брежнєва перебувала з ним у дуже простих стосунках. Мене представили йому як організатора ВЧ-зв'язку. Леонід Ілліч потиснув руку і попросив піклуватися про його особисту телефоністку. Вона, будучи ровесницею Брежнєва, не підпускала до комутатора нікого з наших співробітників, чергувала вдень і вночі, спала поряд з комутатором, курила по дві пачки «Біломору». Леоніда Ілліча називала просто «Льоня».

Під час візиту до Києва Йосипа Броз Тіто в очі кинулася його охорона, озброєна автоматами. Навіть під час руху дверей автомобілів були напіввідкриті. Однією рукою охоронник тримав автомат, а іншою – двері для миттєвого відбиття нападу.

Державна резиденція Залісся.

У 1982 році мене було призначено на посаду заступника начальника 5-го відділу. Начальником відділу на той час був підполковник М. Акулов, спеціаліст найвищої категорії. Під час розробки апаратури закриття телефонних каналів тимчасової стійкості «Карат-4», призначеної для захисту системи оперативного зв'язку, він зробив вагомі поправки до апаратури, організації схеми системи, чимало здивувавши розробників своїми глибокими знаннями у питаннях криптографії.

Відділ складався з трьох функціональних підрозділів. МОЗ – міжміський оперативний зв'язок КДБ УРСР, до якого входили зал «Ш» та пункти оперативного зв'язку у відділах і відділеннях УКДБ по м. Києву та Київській області. Керував підрозділом В. Гойко, майбутній керівник відділу оперативного зв'язку. Група автоматики складалася з відкритої АТС КДБ

Полковник Цуканов В.В.
Фото 1991 року.

УРСР, АМТС оперативного зв'язку та комутаторного залу. Керував групою Ю. Губанов. Лінійна група обслуговувала абонентські установки центрального апарату КДБ УРСР та УКДБ по м. Києву та Київській області, пульти чергових КДБ УРСР та УКДБ. Очолював групу досвідчених професіонал В. Волюковський.

У сфері забезпечення оперативного зв'язку у веденні відділу знаходились районні відділи УКДБ по м. Києву та Київській області, у тому числі у містах Чорнобиль та Прип'ять. 23 квітня 1986 року ми разом з представниками УКДБ приймали будівельну готовність північної бази УКДБ по м. Києву та Київській області у м. Прип'яті. Наша група у складі В. Цуканова, В. Гойка, В. Гераскіна та В. Постемського закінчила роботу 25 квітня, і на 26 квітня ми були запрошені начальником районного відділу УКДБ на риболовлю, яка мала відбутися поблизу 4-го енергоблоку ЧАЕС. Але о 12:00 25 квітня по системі «Роса» начальник Управління Т. Тарієлашвілі наказав о 17:00 прибути до Києва на партактив КДБ УРСР. Оскільки я був членом великого парткому (так називали партком КДБ УРСР), то проігнорувати партактив не міг.

Цей партактив запам'ятався багатьом співробітникам тим, що на ньому вперше в історії КДБ пролунала гостра критика Голови КДБ УРСР С. Мухи начальником 6-го Управління полковником Ю. Князевим, у майбутньому генералом, головою громадської організації ветеранів «Афганці Чорнобиля». Таким чином партія, а точніше – партактив, врятували нас від вибуху на ЧАЕС.

Наступного ранку о 5:00 черговий по Управлінню передав команду начальника Управління терміново прибути на службу. Ми з Віктором Гойком отримали завдання передати канали оперативного зв'язку на мережу урядового зв'язку. У цей час піднятий по тривозі екіпаж РРТЦ вже наближався до Прип'яті. Слідом за першим екіпажем виїхала група оперативного зв'язку. В'їхавши до Прип'яті, ми зу-

Пропуск до Чорнобильської зони Цуканова В.В.

стріли начальника райвідділу УКДБ В. Клочка. Він підійшов до мене і запитав: «Ти швидкість по Прип'яті знаєш»? Я йому: «Віктор, скажи водію – це його функції». Клочко розсміявся і каже: «Швидкість у зоні – 100 грам на годину».

РРТЦ було розгорнуто у дворі будинку райвідділу, у якому знаходився наш ПЗЗ (пункт засекреченого зв'язку). Харчувались, звісно, тим, що добували. Делікатесом було, з легкої руки І. Самойленка, екрановане сало (сало, загорнуте у фольгу). Райвідділ знаходився на 5-му поверсі адміністративного будинку Прип'яті. Місто евакуйовувалось, спека до +30°C, ми у футболках зі зброєю на ремнях. Пролунав грубий стукіт у двері. Відчиняю – три міліціонери, автомати направлені на нас. Наші теж за зброю. Крик, плутанина. Кричу сержанту: «Дивись, куди зайшов!»! На сходах темно, а там вивіска «Райвідділ КДБ». Заспокоїлись. Причиною їх візиту виявилось світло у вікнах. У місті активно «працювали» мародери.

Епопея Чорнобиля для нас була іспитом на професіоналізм, відповідальність, стійкість, мужність та віру у необхідність нашої роботи. Тільки у 1986 році наша група працювала місяць у зоні. Доводилося вести роботи у Прип'яті, Чорнобилі, Поліському, Зеленому Мисі. Іноді нашу машину не пропускали у Київ, бо вона «світилась», отримавши відповідну дозу радіації. Дякуючи Володі Постемському, який знав усі таємні стежки, добиралися до бази. Коли виникла необхідність відкриття ПЗЗ у Зеленому Мисі та Поліському, ми своїми силами виконали лінійні роботи, монтаж, налаштування апаратури, аж до земляних робіт.

СВІДОЦТВО	
ПРО РЕЄСТРАЦІЮ ОВ'ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН	
26 листопада	2012 року
№	0163 – 2012 Г.О.
Назва об'єднання <u>Громадська організація</u>	
<u>«КИЇВСЬКА МІСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ</u>	
<u>ВЕТЕРАНІВ УРЯДОВОГО ЗВ'ЯЗКУ»</u>	
Вид об'єднання <u>громадська організація</u>	
Територія, на яку поширюється діяльність об'єднання <u>місто Київ</u>	
Постійно діючий центральний статутний орган об'єднання <u>Рада,</u>	
<u>м. Київ, вул. ... будинок №13</u>	
В.о. начальника управління	
В.В.Кравченко	

Свідоцтво про реєстрацію ветеранської організації.

Питання створення ветеранської організації в системі урядового зв'язку було нагальним з перших років незалежності України. І тільки у серпні 2012 року було організовано установчі збори, на яких створено Громадську організацію «Київська міська організація ветеранів урядового зв'язку», затверджено статут, обрано членів Ради ветеранської організації (В.В. Цуканов, В.Р. Жигалов, В.М. Приступа, Ю.М. Стадніков, П.П. Степанюк, Г.О. Тукалевський, В.Г. Цимбал). Головою обрали мене. 26 листопада 2012 року в Головному управлінні юстиції у м. Києві було зареєстровано нашу організацію.

Багато справ було зроблено для створення ветеранської організації протягом років, але тільки у 2014 році вольовим рішенням голови Держспецзв'язку Г.А. Резнікова для роботи ветеранської організації були виділені приміщення під кабінет та музей. Приміщення музею площею 54 м² було без підлоги, без штукатурки, голі бетонні стіни. Тому ми розпочали роботи по ремонту приміщень. Будівельні матеріали закуповувались на гроші, зібрані ветеранами.

У процесі створення музею було проведено велику дослідницьку роботу, яка вимагала, крім творчого підходу, ще й досконалих знань музейної справи згідно чинного законодавства України. Нами було проведено консультації зі спеціалістами Національного музею історії України у Другій світовій війні, Національного музею «Чорнобиль», музею Служби безпеки України, музею підрозділу «Альфа», Державного музею авіації. Радюю

Керівництво Держспецзв'язку та ветеранської організації у новоствореному музеї, 20 серпня 2015 року.

Ветерани-чорнобильці біля ЧАЕС, 2016 рік.

організації проводилась конструкторська робота по створенню стендів, вітрин, системи освітлення. Особливу подяку хочу висловити своїм колегам - полковникам С.О. Грабу та П.П. Степанюку. У суперечках, дискусіях, пошуках істини народжувалось кожне рішення, був це окремий документ, назва стенду чи зразок технічного засобу тощо, але ми знаходили вірне рішення.

Велику допомогу у створенні музею надали комендант М.І. Павлюк та столяр-фахівець С.М. Бондаренко, зусиллями яких було проведено роботи по монтажу стендів. Їх було нагороджено відзнаками ветеранської організації «Гідність та честь».

Ветеранська організація працює не тільки в м. Києві. У сфері інтересів нашої організації знаходяться інші ветеранські організації Держспецзв'язку. Співдружність ветеранських організацій дає плідні результати у вигляді взаємодопомоги, обміну досвідом, поповнення експозицій музеїв тощо.

Разом з Адміністрацією Держспецзв'язку нами було проведено заходи із вшанування ветеранів під час урочистостей у територіальних вузлах урядового зв'язку. Так, у листопаді 2013 року було проведено збори ветеранів 4-го ТВУЗ, на яких вручено відзнаки Київської міської організації ветеранів урядового зв'язку. У тому ж 2013 році за нашою допомогою у 10-му ТВУЗ було проведено ремонт клубу. У жовтні 2017 року проведено урочисті заходи з нагоди 20-ї річниці створення 2-го територіального вузла урядового зв'язку, у яких взяли участь керівники нашої ветеранської організації. Нагородами Київської ветеранської організації було відзначено ветеранів 3-го ТВУЗ на урочистостях з нагоди 60-річчя дислокації у місті Миргород.

Записано у жовтні 2018 року

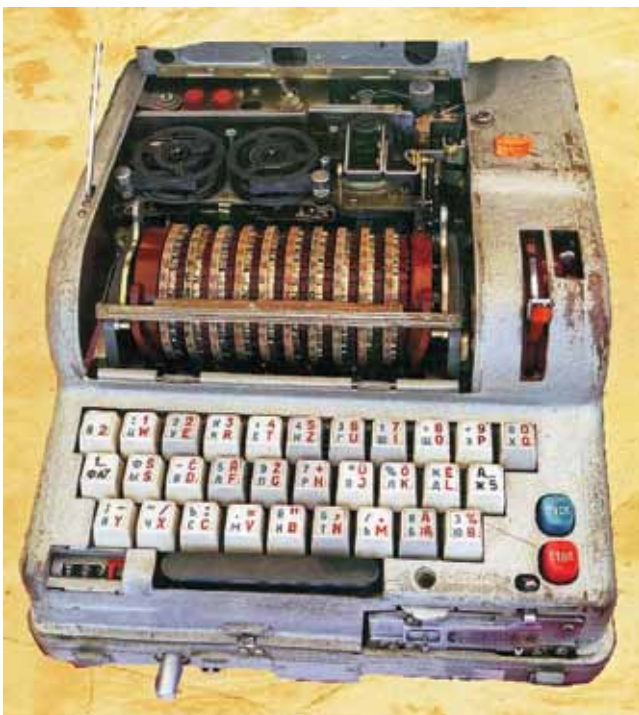
П. Білан

*(начальник Служби шифрованого
документального зв'язку ДСТСЗІ
Служби безпеки України з 01.2004 до 04.2006 р.)*

Шифрований документальний зв'язок під час Чорнобильської катастрофи

Уже в перші дні чорнобильської аварії шифрорган КДБ УРСР (8-й відділ) розпочав забезпечувати підрозділи, які були задіяні у ліквідації аварії, шифрованою інформацією. На першому етапі, до 6 травня 1986 року, шифротелеграми доставлялися у зону лиха на автомобілі підрозділу. Враховуючи те, що в зоні аварії у повному обсязі почали функціонувати урядові комісії СРСР з ліквідації аварії, оперативні групи КДБ СРСР та КДБ УРСР, 3 травня відділ отримав вказівку Голови КДБ УРСР щодо організації шифрованого зв'язку безпосередньо із зони лиха. У зв'язку з цим, 6-7 травня підрозділом було розгорнуто шифрорган у міській раді м. Іванків із завданням цілодобового інформаційного забезпечення організацій, задіяних у ліквідації аварії.

Разом із збільшенням потоку шифротелеграм, які опрацьовувалися шифрорганом, організацією каналів шифрованого зв'язку з Головним управлінням розвідки КДБ СРСР та резидентурами КДБ через шифрорган 8-го відділу, зміною оперативної ситуації в зоні лиха, керівництвом КДБ СРСР було прийнято рі-

Шифрувальна машина М-125 «Фіалка».

шення про розгортання шифроргану у місті дислокації оперативної групи КДБ СРСР – у Чорнобилі.

13-14 травня шифрорган було змонтовано, налагоджено зв'язок, і особовий склад розпочав цілодобове забезпечення шифрінформацією членів урядових комісій та опергруп. З цього періоду на 8-й відділ керівництвом КДБ УРСР було також покладено завдання по створенню у складі опергруп секретаріату для забезпечення таємного діловодства опергруп. Для цього у місці дислокації опергруп було розгорнуто секретаріат у складі одного співробітника 8-го відділу, розпочалося формування справ оперобліку та організація роботи оперативного складу.

Робота двох шифрорганів та секретаріату була організована 8-м відділом за вахтовим методом. За період з 6 травня до 25 жовтня 1986 року роботу забезпечували 35 співробітників шифрувальних підрозділів КДБ УРСР та КДБ СРСР, серед яких було 20 співробітників 8-го відділу КДБ УРСР. У зв'язку із неможливістю забезпечити усі ваhti особовим складом 8-го відділу, керівництвом КДБ було прийнято рішення про задіяння співробітників шифрорганів обласних підрозділів. Багато з них були удостоєні державних нагород СРСР, відомчих нагород КДБ СРСР та УРСР. Серед шифрувальників-чорнобильців слід згадати М. Білоусова, М. Горбенка, С. Гриву, В. Драника, С. Загурського, В. Какуна, А. Печеного, М. Стависького, П. Феденка та багато інших співробітників, які з честю виконували завдання із забезпечення шифрованого документального зв'язку у зоні радіаційного ураження.

За цей період шифрувальними органами було опрацьовано, передано та прийнято велику кількість шифротелеграм на адресу уряду, ЦК КПРС, КПУ, КДБ СРСР та КДБ УРСР, багато важливої інформації стосовно останніх досягнень у галузі радіаційного захисту та ядерних процесів від резидентур КДБ СРСР. Усе це сприяло спільним успішним діям з ліквідації наслідків аварії.

Особовий склад, незважаючи на важкі напружені умови роботи, в основному вночі, гідно виконав покладені на нього завдання. Порушень або перерв у інформаційному забезпеченні Державної комісії та оперативних груп допущено не було.

Полковник Какун В.І.

Записано у 1996 році

А. Зубарев

*(начальник відділу бойової підготовки та служби військ
Управління військ урядового зв'язку КДБ СРСР при
Головнокомандуючому Південно-Західного напрямку.
У 1986 році – начальник оперативної групи військ
урядового зв'язку у зоні катастрофи на ЧАЕС)*

Бувальщина та біль Чорнобиля

26 квітня 1986 року офіцерський склад Управління урядового зв'язку при Головнокомандуючому Південно-Західного напрямку згідно з планом бойової підготовки третю добу був задіяний на командно-штабних навчаннях у м. Кишиневі.

Під час заслуховування командирів частин, підпорядкованих управлінню, дислокованих на території Української СРСР, та офіцерів управління, начальник управління генерал-майор В. Марінін несподівано для всіх зупинив доповідача та повідомив про надзвичайну подію на Чорнобильській атомній станції. Одночасно він поставив завдання: «Оцінити обстановку та підготувати пропозиції по організації надійного урядового зв'язку у зоні катастрофи, що повністю забезпечив комплексну протидію іноземним технічним розвідкам».

Командири частин та їх заступники, отримавши конкретне завдання, того ж дня виїхали до місць дислокації своїх частин. Обстановка, що склалася, нагально потребувала чіткого, централізованого та оперативного управління задіяними засобами зв'язку. Для цього було створено оперативну групу від управління військ на Південно-Західному напрямку, що дозволило своєчасно та якісно вирішувати завдання із забезпечення урядового зв'язку.

Керівником від Міністерства оборони СРСР було призначено Головома Південно-Західного напрямку генерала армії І. Герасимова, який дав вказівку на розгортання пунктів

Заборонена зона.

управління. Начальником оперативної групи з керівництва урядовим зв'язком було призначено начальника Управління урядового зв'язку КДБ України генерал-майора Т. Тарієлашвілі. Начальником оперативної групи від військ урядового зв'язку було призначено мене.

На вузлі урядового зв'язку «Ураган». Чорнобиль, 1986 рік.

На цей час вже працювала Урядова комісія, до складу якої входили керівники державних структур і відомств, видатні вчені. Члени Комісії були абонентами вищої категорії. Нашими абонентами були також усі оперативні групи структур та відомств, що працювали в зоні катастрофи.

Спочатку основне навантаження із забезпечення зв'язку в тих умовах лягло на плечі командування полку урядового зв'язку з Миргорода та батальйону зв'язку з Києва. Але можливості цих частин по штатному людському ресурсу не змогли забезпечити роботу зв'язку у повному обсязі й на тривалий час, тому що кожні 10 діб була необхідна заміна особового складу на пунктах управління у зоні катастрофи за умовами їх надмірного опромінення. Необхідно було скоригувати систему зв'язку у відповідності до професійних вимог та для збереження здоров'я особового складу. Для цього було необхідно скласти чіткі графіки заміни особового складу на розгорнутих вузлах зв'язку від усіх частин у масштабах України.

Це завдання стало для мене головним. У найкоротші терміни до складу моєї оперативної групи було включено старших помічників начальників штабів частин по радіорелейному, тропосферному, дальньому зв'язку, спеціальній апаратурі, а також офіцерів тилу, технічної частини та медичних працівників. Було виділено автомобільний транспорт, проведено необхідне технічне оснащення. Місце дислокації оперативної групи було визначено в Управлінні урядового зв'язку в Києві та організовано цілодобове чергування по змінах. Оперативна група відстежувала радіаційну, хімічну та бактеріологічну обстановку в районах розташування вузлів зв'язку і ці дані відображала на карті, здійснювала контроль стану зв'язку, проводила розрахунки необхідної кількості особового складу та техніки,

продовольства, медичних препаратів на визначений період, аналізувала зміни обстановки.

За період ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС у забезпеченні урядового зв'язку брала участь велика кількість особового складу строкової служби, прапорщиків та офіцерів, у тому числі:

- від Одеського полку: старший помічник начальника штабу по спецпаратурі майор Б. Меренко, заступник командира батальйону по політичній частині капітан В. Шолін;

- від Кодимського полку: старший помічник начальника штабу по спецпаратурі майор М. Трофименко, заступник командира батальйону по тилу майор Л. Сопов, начальники вузлів майор В. Артемов, капітан А. Штурмак, капітан В. Козаченко, капітан С. Барбашин, прапорщики В. Мостовий, С. Бланута;

- від Рівненського полку: начальник вузла капітан В. Малий, фельдшер старший прапорщик А. Шинкаренко, старші прапорщики В. Ковальчук, М. Видренко та багато інших;

- від Сарненського полку: начальник вузла майор К. Пияцький, заступник командира батальйону по політичній частині капітан Г. Микитюк.

Реакція вищого командування на наші запити була миттєвою і позитивною. Своєчасно та конкретно до мене доводилася інформація керівництва, яка була необхідною для організації зв'язку в зоні катастрофи та переміщення абонентів.

Безпосередньо я як начальник оперативної групи був відповідальним за організацію зв'язку силами та засобами фронтових, армійських вузлів та лінійними засобами між пунктами управління Головкама Південно-Західного напрямку та інших відомств. Для цього мені було необхідно узгодити місця розгортання вузлів у відповідності з розміщенням робочих місць та місць відпочинку абонентів, старанно проводити рекогносцирування цих місць та визначати порядок охорони вузлів та станцій. Крім цього, з районними вузлами зв'язку нашою

Заражена техніка зв'язку на звалищі.

оперативною групою проводилось узгодження порядку забору каналів зв'язку з метою виходу на загальнодержавну мережу зв'язку. Постійно проводився облік отриманих особовим складом доз опромінення, і виходячи з цього, періодична його заміна.

У результаті проведеної титанічної роботи всі вимоги по організації зв'язку в зоні Чорнобильської станції було виконано у найкоротші терміни. Розгорнута система вузлів і ліній зв'язку дала можливість створити надійну систему в зоні катастрофи, що мала велику пропускну спроможність та скритність. Абоненти мали можливість обміну інформацією з будь-яким населеним пунктом СРСР. Ця система дозволила гарантовано виключити доступ до інформації сторонніх осіб, які б технічні можливості вони не мали.

Після виконання цього завдання я отримав призначення на посаду командира частини у Південну групу військ.

Опубліковано на сайті <http://lazarev35.webtm.ru> 22.05.2012 року

А. Кашуба

(у 1986 р. – старший інженер 2-го відділу Управління урядового зв'язку КДБ УРСР, черговий урядового зв'язку)

Моя служба з Т.С. Тарієлашвілі

Моя доля була тісно пов'язана з урядовим зв'язком з 1970 і до 1995 року. До відділу урядового зв'язку мене запросили, коли за плечима вже була строкова служба в армії та робота на підприємствах зв'язку Міністерства зв'язку України. І всі роки праці та служби в підрозділах урядового зв'язку пройшли поруч з Тенгізом Семеновичем Тарієлашвілі, коли він був і керівником підрозділу, і простим співробітником. Тому мої спогади про роботу в системі урядового зв'язку невідривно пов'язані з цією людиною, яку я все своє життя глибоко шанував як чесну, порядну, розумну, і вважав за взірець у своєму житті.

У 1970 році Тенгіз Семенович був заступником начальника підрозділу, а вже у наступному став його керівником. Моя робота почалася у зміні експлуатації, і часто доводилось бачити, яку увагу приділяв Тенгіз Семенович роботі усіх служб експлуатації. Його робочий день розпочинався з рапорту чергового урядового зв'язку про стан мережі та про всі нюанси, що сталися на мережі за добу. Велику увагу він приділяв роботі кому-

таторного залу, і часто співробітники чули від нього, що комутаторний зал – це дзеркало нашої роботи. Т.С. Тарієлашвілі направляв зусилля співробітників на те, щоб система експлуатації працювала як єдиний механізм.

Добре пам'ятаю, як ми переходили на нову станцію урядового зв'язку у серпні 1977 року. Напередодні було проведено велику підготовчу роботу по будівництву та монтажу станції, а переключення каналів зв'язку планувалося здійснити за одну ніч із збереженням повної життєдіяльності станції урядового зв'язку.

Я пам'ятаю, скільки зусиль доклав Тенгіз Семенович, щоб переключення зв'язків пройшло злагоджено і без перерв. Скликались наради, вносились зміни до графіку переключення, коригувались терміни того чи іншого етапу переключення. І коли всі роботи по переключенню зв'язків було закінчено десь о першій годині ночі, коли до Москви доповіли про переключення усіх зв'язків на нову станцію урядового зв'язку, Тенгіз Семенович признався, що не вірить, що все пройшло так швидко і без проблем.

На новій станції продовжувалась напружена робота по забезпеченню абонентів якісним, безперервним і засекреченим зв'язком. Тенгіз Семенович доклав багато зусиль щодо вдосконалення системи зв'язку. Коли на мережі урядового зв'язку було впроваджено нову, більш досконалу апаратуру засекречування гарантованої стійкості, не всі абоненти сприйняли її з точки зору тембру звучання. Фахівцями було вжито усіх заходів, щоб нову апаратуру було впроваджено в експлуатацію на мережі урядового зв'язку без зауважень. Багато зусиль у цій кропіткій роботі доклав особисто Тенгіз Семенович. Врешті-решт пропозиції українських фахівців були прийняті Москвою, і вдосконалену апаратуру засекречування впроваджено на мережі урядового зв'язку без обмежень.

Чорнобильська біда у 1986 році не обійшла і співробітників урядового зв'язку. Вже з 26 квітня почалась напружена робота по забезпеченню засекреченим зв'язком членів Урядової комісії з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Тенгіз Семенович неодноразово виїжджав на місця роз-

Тарієлашвілі Т.С. у робочому кабінеті.

ташування підрозділів для організації урядового зв'язку. Пам'ятаю свою поїздку з ним у Чорнобиль 27 травня 1986 року. На той час Урядова комісія постійно перебувала в самому Чорнобилі, а зв'язок був організований і постійно підтримувався силами і засобами військ урядового зв'язку.

Чорнобильська перепустка Кашуби А.А.

Місце розташування тимчасової станції урядового зв'язку було на території районного вузла зв'язку (РВЗ) Чорнобиля. Коли я підійшов до проміжної стійки переключень на РВЗ, де здійснювалась передача каналів на станцію урядового зв'язку, то побачив, що серед безлічі дротів, по яких подавалися канали зв'язку для різних організацій, задіяних на ліквідації аварії, були й ті, по яких канали подавались на станцію урядового зв'язку. Навколо стійки «снувало» багато людей, цивільних і військових, хто з паяльником, хто з бухтою дроту. Усі вони організовували зв'язок для своїх структур. Існувала пряма загроза пошкодження каналів урядового зв'язку.

Я доповів Тенгізу Семеновичу про стан наших каналів і запропонував самому подивитись на цю картину. Коли ми підійшли до стійки, і я показав, де проходять наші канали, він уважно подивився на переплетіння дротів, потім на мене і спитав: «Толя, це ти серйозно?» (у таких випадках Тенгіз Семенович звертався на ім'я). Я відповів: «Так, це цілком серйозно».

Тенгіз Семенович ще раз подивився на дроти і сказав, що за нарадами з керівництвом у нього не доходили руки побачити організацію зв'язку на місці. У цей же день було розроблено пропозиції щодо забезпечення надійної роботи каналів урядового зв'язку.

Івнніков О.О.

Вже через день ми з О. Івнніковим, який у той час проходив службу в київському батальйоні урядового зв'язку, поїхали до Чорнобиля. Канали урядового зв'язку було подано на окрему гребінку, звідки кабелем вони передавались до спеціальної шафи, а звідти «безшнуровою» комутацією проходили до спецмашин. Монтажні роботи ви-

конувались В. Шаровим з батальйону зв'язку. Усі роботи, включаючи переключення каналів урядового зв'язку, було виконано за чотири дні.

Вже у той час Тенгіз Семенович розумів, що для нормального функціонування урядового зв'язку потрібно будувати стаціонарну станцію урядового зв'язку в Чорнобилі. Він

запропонував мені під час чергової поїздки до Чорнобиля провести переговори з керівництвом районного вузла зв'язку щодо виділення окремого приміщення для будівництва станції. Таку домовленість було досягнуто та розроблено проект на будівництво. Монтажні роботи виконувались під керівництвом Ю. Соколова. І з листопада 1986 року станція урядового міжміського зв'язку в Чорнобилі працює до цього часу.

Треба сказати, що у Тенгіза Семеновича було багато друзів по роботі в усіх куточках Радянського Союзу, і безумовно в Україні та самому Києві. Він умів знаходити спільну мову і з керівниками підрозділів КДБ, і з фахівцями Міністерства зв'язку та інших структур, так чи інакше пов'язаних з роботою підрозділів урядового зв'язку. І коли Тенгізу Семеновичу довелося працювати у підрозділі урядового зв'язку в якості простого державного службовця, він працював так само ініціативно і добросовісно, як і всі роки перебування на керівних посадах. Коли у 1992 році було створено Службу безпеки України, і система урядового зв'язку мала працювати самостійно, опираючись лише на фахівців і підприємства України, Тенгіз Семенович зі своїм досвідом роботи зробив багато корисного для нормального функціонування системи урядового зв'язку України.

З 1995 року мені довелося працювати у різних структурах – державних і комерційних. І часто доводилося зустрічатися з людьми, які спілкувалися по роботі з Тенгізом Семеновичем. І мені дуже приємно було чути тільки добрі слова про нього як про людину грамотну, порядну, чесну. Таке відношення до керівника підрозділу урядового зв'язку знаходило своє відображення і у взаємовідносинах між підрозділами урядового зв'язку та інших структур, що мали відношення до організації урядового зв'язку.

Чорнобильська перепустка Тарієлашвілі Т.С.

Записано 14 липня 2002 року

А. Кашуба

(у 1986 р. – старший інженер 2-го відділу Управління урядового зв'язку КДБ УРСР, черговий урядового зв'язку)

Спогади про Чорнобиль

Усе більше часу відділяє нас від трагічних подій 1986 року. Багатьох учасників цих подій вже нема серед нас. 1 жовтня 2018 року пішов з життя останній член першого екіпажу рухомого радіотелефонного центру (РРТЦ), який виїхав до Прип'яті 26 квітня 1986 року, Литвин Петро Семенович.

У ніч на 26 квітня я ніс службу черговим урядового зв'язку. Уночі під час чергування начальник Управління урядового зв'язку КДБ УРСР Тенгіз Семенович Тарієлашвілі поставив завдання організувати канали зв'язку на Прип'ять і повідомив, що туди виїжджає екіпаж РРТЦ на чолі з майором Петром Андрійовичем Панченком. Канали було організовано без особливих проблем по 2-м трасам, використовуючи магістралі зв'язку союзного та республіканського значення. Діяти довелося оперативно, безпосередньо через персонал міжміської телефонної станції, а не через диспетчерські служби міністерства зв'язку, під свою відповідальність. Це допускалося у виключних випадках згідно спільної інструкції Управління урядового зв'язку КДБ УРСР та Міністерства зв'язку УРСР.

Із прибуттям екіпажу РРТЦ до Прип'яті розпочалась звичайна робота по організації зв'язку з непідготовлених районів. Щодо кількості каналів зв'язку проблем не було, але можливості РРТЦ через малу кількість спецапаратів не дозволяли організувати більше 5-ти «закритих» каналів зв'язку. У подальшому кількість каналів зросла завдяки розгортанню польового вузла зв'язку «Ураган».

27 травня 1986 року я поїхав до Чорнобиля разом із начальником УУЗ Т.С. Тарієлашвілі з метою організації урядового зв'язку на районному вузлі зв'язку. Треба відзначити, що наші канали проходили на проміжній стійці переключень (ПСП) у загальних кросових джгутах разом з іншими орендаторами зв'язку. Після виявлення цього факту Т.С. Тарієлашвілі зібрав нараду, на якій поставив завдання організувати більш надійну схему організації урядового зв'язку. Таку схему було розроблено співробітниками київського батальйону урядового зв'язку, і в період з 31 травня по 2 червня ми разом із військовослужбовцями батальйону займались реалізацією проекту.

Канали урядового зв'язку було зібрано на окрему захищену гребінку. З неї через з'єднувальний кабель вони йшли на щиток зв'язку, розміщений на зовнішній стіні будинку, розпаювались на напівмуфти, а далі окремими стандартними кабелями заводились на спецмашини. Монтажні роботи на щитках зв'язку виконували співробітники батальйону урядового

Чорнобильська перепустка Чіпака О.І.

зв'язку Валентин Шаров та Олександр Чіпак. До моїх функцій входила організація «перехоплення» каналів урядового зв'язку у нічний час без порушення дії загальної схеми зв'язку. Роботи по переключенню каналів були закінчені до ранку 2 червня. Суттєву допомогу в реалізації проекту надав Іванніков Олександр Олексійович.

У процесі експлуатації вузла урядового зв'язку «Ураган» виникла необхідність перебування там співробітника Управління урядового зв'язку для координації дій служб, що брали участь в організації зв'язку. За наказом Т.С. Тарієлашвілі я проводив заміну співробітників з визначеною періодичністю, їх ознайомлення з усіма технологічними нюансами щодо урядового зв'язку в Чорнобилі.

У липні 1986 року в один з моїх виїздів до Чорнобиля начальник управління поставив завдання виявити можливість виділення на районному вузлі зв'язку приміщення для будівництва стаціонарної станції урядового зв'язку. Керівником районного вузла тоді був Петро Іванович Огринський, дуже відповідальна та порядна людина. У мене з ним склалися цілком добрі ділові стосунки. Завдяки Петру Івановичу приміщення було виділено після коротких дебатів, і спеціалісти 3-го відділу розпочали будівництво станції. Координатором проекту був Соколов Юрій Тимофійович. Станція «взяла» на себе навантаження на початку листопада 1986 року і працює досі.

Довелося мені зустрічатись у липні 1986-го і з директором ЧАЕС Поскрьобишевим Еріком Миколайовичем з питань функціонування нашого засекреченого зв'язку в його кабінеті. Незважаючи на свою зайнятість, він прийняв мене, і ми обговорили окремі особливості урядового зв'язку. Ерік Миколайович перевірів зв'язок з черговою спецкомутатора Івашиною Тамарою Василівною, і в подальшому активно користувався урядо-

вим зв'язком. У 1986 році з травня до серпня мені довелося виїжджати у зону 5 разів.

У 1992 році разом з головним спеціалістом із енергозабезпечення Коржом Леонідом Миколайовичем ми виїхали до зони для вирішення питань експлуатації акумуляторних батарей. Проїжджаючи через Прип'ять, отримали гнітюче враження від побаченого. Колись гарне місто перетворилося на місто-привид, будинки сірі, страшні хащі, розбиті вікна, повне спустошення. Боляче було дивитися на все це.

Оглядаючись у минуле, у той далекий 1986 рік, згадую високу відповідальність та самовідданість людей, які оточували мене, при вирішенні питань із зв'язку, як своїх співробітників, так і співробітників Міністерства зв'язку. Без них неможливо було б організовувати та забезпечувати на належному рівні функціонування урядового зв'язку.

Записано у листопаді 2018 року

Небезпечна зона.

Г. Волкова

(у 1986 році – телефоністка Управління урядового зв'язку КДБ УРСР)

Телефоністки

На початку травня 1986 року люди не знали про радіацію майже нічого, тому і страху особливо не було. Урядовий зв'язок було організовано з апаратної Д-15 вузла зв'язку Дон-15, яка стояла близько п'яти метрів від громадського туалету. Працювали з 6-7-ї години ранку майже до 1-ї години ночі.

Бандур Л.П.

Волчановська З.М.

Бутунець О.І.

Якось було потрібно терміново відшукати заступника Голови КДБ УРСР генерал-майора Ю. Петрова, а його телефон не відповідав. Я запропонувала збігти пошукати його, відстань була метрів 300. Але Петров вже поїхав, оперативники завантажували «Волгу» і запропонували підвезти. А спека була градусів під 30. Я погодилась. Навкруги квітне бузок – краса! Я нарвала цілий букет, думала – буде перебивати негарний запах на станції. Оперативники побачили букет, переполошились: «Викиньте негайно! Бузок більш за все набирає радіацію!». «Тоді я піду пішки», – заявила я. «Ну добре, кладіть до багажника, тільки відгородіть папером від решти речей», – сказали вони, і ми поїхали. Ось такі казуси траплялись від незнання.

Коли ми тільки приїхали організовувати зв'язок, повсюди бігали собаки різних порід і розмірів – покинуті, голодні, злі. А вранці їх усіх перестріляли. Було сумно і гірко.

Гордєєва Л.А.

Русенко Л.М.

Шатохіна В.А.

Коли мені на заміну приїхала З. Волчановська, ми два дні працювали на станції разом. О 2-й ночі завезли нас на човнову станцію, там тоді наші відпочивали. Ми вийшли, і машина зразу ж поїхала. Підійшли до дверей, а вони закриті. Солдати лягли спати, і як ми не стукали – не почули. Молоді, сон міцний. А кругом – темно і тиша. Довелося іти назад на станцію. Вже на підході під'їхала міліцейська машина, і патрульний гучно крикнув: «А ну, ідіть сюди, обидві! Ваші документи!». Добре, що документи були з нами, а то б довго розбирались. Розпочиналась пора мародерства.

Записано у 1996 році

Ю. Вигонний

(начальник групи, відділення урядового зв'язку УКДБ УРСР в Тернопільській області з 04.1974 до 02.1986 р., заступник начальника 3-го відділу, начальник 3-го відділу Управління урядового зв'язку КДБ УРСР 02.1986 до 10.1992 р., заступник начальника Науково-технічного управління ГУУЗ СБУ з 10.1992 до 06.1998 р.)

Нотатки про урядовий зв'язок

За кілька десятиліть служби в підрозділах урядового зв'язку поряд із відповідальною і напруженою, але загалом рутинною щоденною роботою, пов'язаною з виконанням службових задач, траплялися поодинокі випадки, які через свою неординарність надовго запам'яталися. Деякі несуттєві деталі з плином часу могли стертися в пам'яті, тому я вибачаюсь, якщо такі неточності трапляться.

Про прямолінійне виконання вимог наказу

Цей випадок трапився приблизно у 1969-70 роках. Я в той час був інженером-початківцем групи урядового зв'язку на Тернопільській ВЧ-станції. Штат підрозділу – 6 чоловік: начальник, інженер і 4 змінних електромеханіки. Осінь. Начальник групи Р. Рибак у той день відпросився у керівництва Управління КДБ для вирішення якихось особистих справ. Треба сказати, що на станції в той час (та, мабуть, і зараз) весь час виконувались якісь монтажні роботи. Зважаючи на куций штат, більшість з них (особливо якщо роботи були за межами приміщення станції) припадали на долю інженера.

Я того дня виконував роботи із монтажу засобів зв'язку у столі чергового по Управлінню КДБ, коли близько 16-ї години подзвонив наш електромеханік і сказав, що мені потрібно терміново зайти на станцію. Що ж трапилось? Виявилось, що під час передачі зміни

Апаратура засекречування тимчасової стійкості «Корал».

від одного електромеханіка до іншого вони помилково замість відпрацьованої таблиці з шифрами (+100) почали палити ту, котру потрібно було ще вводити в дію пізно ввечері. Помилку помітили, таблицю погасили, але 4 цифри встигли згоріти! Що робити? Одна лише думка про те, що може бути порушення зв'язку на цілих 12 годин по одному із каналів, кидала мене у холодний піт. Я на станції залишився старшим, отже, мені треба приймати рішення, а досвіду «як кіт наплакав». Але ж я вивчав накази КДБ СРСР, а в них чорним по білому написано, що в таких випадках найперше треба повідомити зал «Ш» в Москві. Оскільки телефону працівників цієї служби я не знав, то запитав про це у чергового по такій же службі у Києві. Чергував тоді Шевченко (ім'я не пам'ятаю), він телефон назвав та ще й поцікавився, для чого. Я добросовісно все сказав і пояснив свій намір моїм розумінням вимог наказу. Досі дивуюся, чому він мене не осадив і не дав конкретної поради, як вийти із ситуації.

Далі події розвивалися за приказкою «чим далі, тим страшніше» (читай: тим дурніше). Доповівши черговому по московському залу «Ш» про обставини, що склалися, я попросив дозволу виписати спалені цифри в сусідній області, хоча знав, що вимогами відповідного наказу робити виписки з таблиці заборонено. Але ж мені потрібно всього лише чотири цифри, а не всю таблицю! Для мене на той час не було важливішої справи, ніж зробити все для забезпечення функціонування зв'язку. Свята простота!

Черговий сказав, що не має права дати такий дозвіл. А хто має? Коротше кажучи, добився я від нього номер телефону генерала Орехова, заступника начальника УПС. Моє гаряче пояснення генералу про те, що

я особисто поїду на сусідню станцію за тими цифрами і привезу їх в опечатаному конверті, що ми після закінчення дії цієї злочасної таблиці знищимо її в установленому порядку разом з виписаними цифрами з документальним підтвердженням знищення, може, й не переконало його, але й аргументів для заборони генерал не знайшов, бо, мабуть, вже давно не вивчав цих наказів, а тому пробурмотів щось нейтральне. Я ж розцінив так, що мені не заборонили.

Тепер мені залишилося домовитися з начальником сусідньої станції. Я вибрав Хмельницьку. Її начальник О. Деговець був ошелешений як самим проханням, так і тим, що на це є дозвіл генерала Орехова (так я сказав Деговцю). А якщо він не вірить, то нехай сам дзвонить генералу! Дзвонити генералу він категорично відмовився. Коротше кажучи, ми домовились. Тепер залишилося попросити у свого керівництва Управління КДБ машину для виїзду у Хмельницький.

З упевненістю людини, що знайшла вихід із складної ситуації, я зайшов до заступника начальника Управління полковника О. Лихоузова. Слід сказати, що Олександр Герасимович хоч і був вимогливим керівником, але в цілому це була мудра і добродушна людина та ще й не обділена почуттям гумору. Чого варте його зауваження на мою адресу, коли він одного разу прочитав підготовлений мною проект річного звіту про роботу підрозділу! «Судя по Вашему отчету, Юрий Андреевич, Вас уже пора представлять к ордену Ленина. А ведь это не так!»

Але повернемось до тих подій. Отут мене швидко опустили на нашу

Виробнича нарада в Тернопільському підрозділі урядового зв'язку.

грішну землю! Після перших слів моєї доповіді про спалення частини таблиці він почав мені дорікати про недоліки у професійній і виховній роботі з техперсоналом, що може привести до недоліків у роботі засобів зв'язку. Я постарався запевнити його, що мною здійснено ряд заходів на попередження зриву зв'язку, про мої переговори з Москвою і т.ін. Треба було бачити його реакцію! Це було рівноцінно тому, якби я раптом вилив йому на голову каструлю кип'ятку!

«Кто Вы такой, чтобы докладывать в Москву? Это я должен докладывать, и то после разрешения Киева, а Вы г... на ровном месте!» і т. ін. Я покірно все вислухав, але не дуже був засмучений, бо врешті-решт добився головного – мені дозволили взяти машину і поїхати до Хмельницького!

Далі все розвивалось буденно: через кілька годин я повернувся з необхідними даними, були набрані необхідні коди, ситуація на надійність зв'язку не вплинула, що, за моїм глибоким на той час переконанням, було головним. А потім вигрібали наслідки моїх розмахувань керівною булавою. Протягом кількох років нашу станцію згадували в оглядах про функціонування урядового зв'язку (звичайно, не в розділах про успіхи), не забували на нарадах в Управлінні КДБ, на партійних зборах тощо.

Пізніше, аналізуючи ситуацію з висоти набутого досвіду, я бачив не один шлях виходу зі становища (в експлуатації лише один канал з цією апаратурою, а термін дії ключа – всього 12 годин!), але що було, то було. Для чого я це згадую? Висновок: вимоги навіть найсуворіших наказів треба виконувати з головою на плечах!

Про важливість почуття колективної відповідальності

Була друга половина грудня, якщо не помиляюсь, 1980 року. Начальник СК (спецкомутатора) О. Матюшев, з яким ми кілька років тому познайомились у Москві на місячних курсах підвищення кваліфікації керівного складу підрозділів урядового зв'язку, зателефонував мені до Тернополя і повідомив, що через кілька днів у закордонне відрядження буде їхати Голова КДБ СРСР Ю. Андропов. Потрібно перевірити перонний зв'язок, бо у ньому буде потреба. Попередив, що по оперативній лінії інформація ще не проходила, тому начальнику Управління КДБ доповідати поки не потрібно.

Пам'ятаю, що я просив Матюшева попередити нас завчасно, якими роз'ємами буде обладнано вагон, у якому виді подавати зв'язок. Через день-два з Москви уточнили, що досить двопровідної лінії, на кінці якої має бути телефонний апарат, але такий, щоб при необхідності його можна було миттєво відключити, а чисту лінію підключити до вагона через затискачі-тангенти. Природно, що вибір припав на апарат П-170З, лінійний шнур якого закінчувався колодкою з тангентами. Зі свого боку начальник Управління, який на той час уже отримав необхідну інформацію, попросив по можливості не дуже афішувати нашу присутність на пероні, оскільки візит Андропова був, мабуть, неофіційний. «Спрячьте аппараты в портфели!», – наказав начальник.

У визначений день ми зі старшим інженером нашого підрозділу А. Свиридком протягнули попід кількома коліями дві лінії польового кабелю П-275, підключили їх до апаратів, а апарати заховали до портфелів. Замаскувалися на славу: ходять по перону два диваки з портфелями, а за портфелями тягнуться якісь дроти!

У призначений час прибув швидкий поїзд №7 Москва-Будапешт, в якому знаходився спецвагон. За графіком стоянка поїзда – 3 хвилини. З вагона вискочив якийсь чоловік у цивільному, підбіг до мене, взяв трубку телефонного апарата, на якому уже чекала телефоністка московського спецкомутатора. Попросив з кимось з'єднати, про щось переговорив, і на цьому наша місія закінчилась, поїзд поїхав у напрямку Львова.

Через кілька днів поїзд мав повертатись. Уже маючи певний досвід, ми з А. Свиридком підготувалися так само, як і кілька днів тому. По прибутті поїзда вибіг той самий чоловік, але цього разу дав мені команду підключити лінію до вагона. Отут і повилізали всі «нестиковки». Нагадую, часу обмаль, бо ж стоянка за розкладом – 3 хвилини.

Перша помилка організаторів – місце підключення лінії вибрано з боку робочого тамбура (тобто там, де виходить основна особа). На зустріч з Ю. Андроповим прийшли основні керівники області (це ж подія для Тернополя!). Природно, що вони прагнули підійти до нього якомога ближче, чим створили товкучку біля тамбуру.

Недолік другий – ніякого роз'єму я не знайшов. Просто висів шматок двопровідного силового кабелю з жилами діаметром 3-4 мм². Ізоляція на цих товстих жилах знята максимум на 1 см. Підключитись польовим дротом, де із 7 жил лише одна мідна, а інші сталеві, та ще й на морозі, та ще й в екстремальних умовах дефіциту часу було не так просто. Довелося намотати дріт на руку, а вільний кінець за допомогою єдиної мідної жилки буквально «на соплях» підключити до цього обривку кабелю. Щоб не допустити не тільки обриву з'єднання, а навіть й шереху, довелося руку притиснути до обшивки вагону. Стою обличчям до торця вагону і мовчки згадую «незлим тихим словом» всіх технічних організаторів цього рейсу. Гріє думка, що це лише на три хвилини.

У цей час мимо мене з тамбура по східцях спускається Юрій Володимирович, почалися звичайні в таких випадках розмови з обласними керів-

Телефон П-170 екранований.

никами. Проходить хвилина, дві, три... Гола рука поступово примерзає до металевої обшивки. Підкласти під руку рукавицю боюся, бо розвалиться з'єднання.

Андропов потроху відступає від занадто близького контакту з місцевим «бомондом», але я не бачу, що там діється за моєю спиною. Раптом відчуваю, що хтось мене тисне у спину. Боячись порушити контакт, я відступаю фактично впритул до вагону. Через деякий час мене знову тиснуть. Думаючи, що це хтось із найбільш запопадливих місцевих керівників, я насмілююсь спокійно, але рішуче відтиснути спиною непроханого гостя на належну відстань. При цьому в голові проскакує думка: з ким же оце я так нечемно повівся? Обережно повертаю голову, і мене обдало холодним потом: Андропов! Думка: якщо помітило місцеве керівництво – не зносити мені голови! Забігаючи наперед, скажу: обійшлося.

Поїзду уже давно треба б від'їхати, уже й Андропов піднявся в тамбур (правда, двері не закрили), але ніяких вказівок нема. Раптом Андропов, стоячи у тамбурі, звернувся до мене:

- Не отпускают?
- Никак нет, товарищ председатель!

Чути, що він доручив комусь із «челяді» розібратись, у чому причина. Ду-ду-ду – хтось побіг коридором вагона. Ду-ду-ду – біжить назад:

- Уже заканчивают!
- Нарешті пролунала команда:
- Отключайся!

Я відпустив задубілу руку, і лінія сама відпала. На чеснім слові трималася!

А тим часом, виявляється, на пероні розгорталися бурхливі події. Т. Тарієлашвілі з Києва по телефону намагався в'яснити причину затримки поїзда, але ніхто нічого не міг йому пояснити, бо доступу до вагону наші співробітники не мали. Та й те керівництво, що стояло поруч, теж

Посвідчення на право використання засобів зв'язку.

Співробітники Тернопільського підрозділу на радіотренуванні.

нічого не знало. Більш того, думали, що так і має бути. Керівник оперативного підрозділу, що забезпечував цей захід, не міг доповісти у Київ, що надзвичайних подій не трапилося, бо наші лінії перонного зв'язку були зайняті. Панували «безлад» і безтолкова метушня. Нарешті все вляглося.

Через пару хвилин я вже був на нашій станції урядового зв'язку і найперше повідомив М. Єфремова (Хмельницький), щоб обладнав підготовлену лінію перонного зв'язку «крокодилами».

Природно, що я висловив своє «фе» нашим львівським колегам. Виявилося, що вони теж подавали зв'язок у вагон, і, за їх словами, команду відключитись вони отримали вже тоді, коли поїзд почав рухатися. Їм нічого не залишалося, як на ходу відкусити кусачками своє підключення. На запитання, що їм заважало попередити нас про ускладнення умов підключення, вони тільки розводили руками.

Мораль: зв'язку з одного кінця не буває. Має працювати колектив і система. І з перших кроків молодим зв'язківцям треба прищеплювати почуття не тільки особистої, але й колективної відповідальності за виконання дорученої справи. Недарма кажуть: найчастіше необхідність героїських вчинків виконавців викликана безвідповідальністю керівників чи організаторів заходу (це я кажу в загальному порядку. Борони Боже, я зовсім не вважаю, що я вчинив щось надзвичайне).

І більш узагальнені висновки. Трапляються всілякі випадки не тільки при виконанні завдань, але й просто в повсякденному житті. Не можеш вчасно прибути на роботу, не вдалося зробити щось із дорученого, твоя робота виявилася неякісною і тим самим ти можеш підставити свого товариша, потрапив у якусь халепу – зателефонуй керівникові, попередь, доведи до відома. Хай навіть при цьому ти будеш виставлений не у кращому вигляді, але це набагато менше зло, ніж боязливе і безвідповідальне мовчання. Я вже не кажу про збережені нерви колег по роботі й керівництва.

Як це було

Час невблаганно відсуває у минуле події, про які я хочу розповісти. Деякі подробиці за завісою часу зникають з пам'яті навіть у безпосередніх учасників, а ті співробітники, які в той час працювали, але не брали в них участі, і тоді не все знали. Молодь, яка прийшла на зміну ветеранам, якщо і чула щось, то тільки те, що щось таке буцімто було, але не більше.

Мова йде про висловлення недовіри керівниками середньої та вищої ланки Управління урядового зв'язку КДБ УРСР начальнику управління полковнику Б. Напрієнку. У ті роки, та ще й у середовищі КДБ УРСР, це була непересічна подія. Як безпосередній учасник цих подій (але, якщо чесно, не дуже активний), постараюсь послідовно викласти їх суть.

Отже, вересень 1991 року. Ще свіжі у пам'яті нещодавні події під час путчу ДКНС. Олії до вогню підлила тимчасова комісія Верховної Ради України, яка у нашому управлінні розслідувала випадок прослуховування переговорів по урядовому зв'язку керівників західних областей України. Виявилось, що вказівку на організацію такого прослуховування, та ще й із записом на магнітофон, таємно від усіх давав начальник УУЗ полковник Б. Напрієнко. Члени комісії з'ясовували (фактично допитували) і нас, керівників підрозділів, про міру нашої участі у цій протиправній акції.

Якщо не помиляюся, наступного дня після закінчення роботи комісії у кабінеті першого заступника начальника Управління В. Жигалова на щоденному рапорті відбулось бурхливе обговорення цього інциденту (Б. Напрієнко перебував у цей час у Москві у відрядженні). Царювало обурення несправедливими підозрами до нас членів комісії та дискредитацією у їх очах усієї системи урядового зв'язку людиною, яка не так вже й багато прослужила у цій системі. Поступово розмова перейшла на обговорення особистих якостей Б. Напрієнка, його некомпетентності у питаннях урядового зв'язку, нетерпимості до думок, які не співпадають з його точкою зору тощо.

У другій половині дня заступник начальника управління В. Цуканов запросив мене до кабінету. Там він сказав, що готується рапорт Голові КДБ УРСР про недовіру Б. Наприєнку, і спитав, чи згодний я його підписати. Я без вагань відповів ствердно. У якій формі цей намір було доведено до інших керівників підрозділів, я не знаю.

*Пухтін В.О., Тарієлашвілі Т.С., Терехов Ю.Ф., Побжик В.П.,
Марінін В.П., Наприєнко Б.М.*

Наприкінці того ж дня ми, начальники підрозділів УУЗ, зібралися в кабінеті В. Цуканова. Після оголошення та обговорення тексту рапорту його було підписано, наскільки я пам'ятаю, усіма присутніми. Потім Віктор Васильович зайшов до кабінету В. Жигалова і доповів, що керівниками підрозділів управління рапорт Голові КДБ УРСР підписано, запропонувавши йому теж підписати рапорт. Через деякий час В. Цуканов повернувся і повідомив, що В. Жигалов рапорт підписувати не буде. Оскільки ніяких пояснень не було, присутні різко засудили таке рішення В. Жигалова, звинувативши його у боягузтві та дволикостві. Незважаючи на це, рапорт з наявними підписами було передано до приймальної Голови (з керівників підрозділів на цьому зібранні був відсутній Б. Мукосій через хворобу).

Ось текст цього рапорту:

*Председателю КГБ Украины
генерал-лейтенанту Голушко Н.М.*

Настоящим доводим до Вашего сведения, что 13.09.91 г. на ежедневном совещании начальников подразделений обсуждались вопросы, поднятые временной Комиссией Верховного Совета Украины по расследованию деятельности должностных лиц в период 19-22 08.91 г.

В ходе обсуждения были подвергнуты резкой критике стиль и методы работы полковника Наприенко Б.М., отмечалась его личная некомпетентность и злоупотребление служебным положением со дня

вступлення в должность. Кроме того, выяснилось, что в период 19-22.08.91 г. он лично принимал и отдавал распоряжения, которые порочат основы деятельности Управления.

Принимая во внимание то, что эти факты имели место и подтверждены документально, руководящий состав решительно отмежевывается от собственных действий т. Наприенко и выражает ему недоверие. По мнению руководителей подразделений, дальнейшее его пребывание в исполняемой должности не повысит авторитет правительственной связи Украины и не будет способствовать сплочению коллектива на успешное выполнение поставленных задач.

Зам. начальника УПС КГБ Украины полковник	В. Жигалов
Зам. начальника УПС КГБ Украины полковник	В. Цуканов
Начальник 1 отдела УПС КГБ Украины подполковник	В. Сотсков
Начальник 2 отдела УПС КГБ Украины подполковник	С. Москалев
Начальник 3 отдела УПС КГБ Украины подполковник	Ю. Выгонный
Начальник 4 отделения УПС КГБ Украины подполковник	П. Панченко
Зам. начальника 5 отдела УПС КГБ Украины подполковник	И. Зуб
Зам. начальника 6 отдела УПС КГБ Украины подполковник	В. Баштовой
Начальник ЭТО УПС КГБ Украины майор	А. Гирявенко

13 сентября 1991 г.

Через деякий час нам повідомили, що Голова прийняв рішення вислухати наші аргументи завтра о 9:00 (це була субота).

Вже далеко після закінчення робочого дня мені подзвонив В. Жигалов і запитав, чи не зміг би я вийти завтра на роботу раніше, щоб о 8:00 бути у своєму кабінеті. Я, звісно, відповів згодою, але до ранку шукав відповіді: що б це значило? І тільки суботнім ранком хвилин за десять до призначеного часу здогадався. Справа в тому, що на той час я був серед декількох керівників підрозділів, які більш-менш освоїли комп'ютер. Швидко вклю-

чив комп'ютер, і виявився правий у своїй здогадці. До кабінету зайшов В. Жигалов і сказав, що треба швидко надрукувати один документ. Ним виявився особистий рапорт В. Жигалова Голові КДБ УРСР. Під його диктовку я, як зміг швидко, набрав текст і надрукував один примірник. Поки Василь Романович був зайнятий його вичиткою, я без особливого афішування надрукував і заховав до кишені другий примірник рапорту, відчуючи, що він дуже знадобиться.

За декілька хвилин до 9:00 до приймальні Голови зайшов Василь Романович, а слідом – я. Там вже були всі «підписанти». Жигалов почав вітатися з присутніми за руку, але В. Сотсков, який стояв першим, сказав: «Василь Романович, я вам руки не подам!». До інших Жигалов вже не підходив. У приймальні повисла важка пауза.

Тим часом секретар доповіла Голові, що всі запрошені зібралися, і нас запросили до кабінету. Там вже був заступник Голови Г. Ковтун. Голова повідомив, що ознайомився з нашим рапортом, але готовий вислухати ще й особисту думку кожного з тих, хто підписав. У цей час Василь Романович доповів Голові, що у нього є особлива думка з цього питання, яку він виклав у окремому рапорті, і передав його Голові. Поки Голова мовчки читав рапорт, у кабінеті знову запанувала напружена тиша, оскільки ніхто, крім мене, не знав, що там написано, і як це може вплинути на подальший хід подій.

Дочитавши рапорт, Голова, жодного слова не говорячи про зміст, відклав його у бік і почав опитувати кожного про причини, що змусили підписати рапорт. Особливою оригінальністю ці думки не відрізнялися. Вони загалом були викладені у нашому рапорті і, як потім виявилось, знайшли ще більше відображення у рапорті В. Жигалова. Я, наприклад, сказав, що протягом усього часу своєї служби у підрозділах урядового зв'язку пишався тим, що цей зв'язок як технічно, так і організаційно надійно захищений від витоку інформації, і тому мав такий високий авторитет. А тут одним махом цей авторитет підірваний.

Після закінчення опитування Голова сказав, що він вражений такою оцінкою особистості Б. Напрієнка. Звернувшись до Г. Ковтуна, він додав, що був навіть намір подати Б. Напрієнка до генеральського звання, а тут такий інцидент.

Полковник Жигалов В.Р.

І раптом, практично наприкінці засідання, відчинилися двері кабінету і попросив дозволу бути присутнім... Б. Напрієнко. Голова коротко виклав зміст питання, що обговорювалося. Практично відразу нас відпустили, у кабінеті Голови залишились Г. Ковтун, Б. Напрієнко та В. Жигалов. Оскільки до приймальні я прийшов разом із Жигаловим, то в коридорі в усіх виникло питання до мене: чи знаю я про зміст його рапорту? Побачивши другий примірник, тут же вирішили зайти до кімнати для куріння та прочитати його.

На щастя, мені вдалося зберегти електронний варіант рапорту. Ось його текст:

Полковник
Вигонний Ю.А.,
1990 рік.

*Председателю КГБ Украины
генерал-лейтенанту Голушко Н.М.*

РАПОРТ

13.09.1991 года в 10.00 на ежедневном совещании руководителей подразделений УПС КГБ, проводимом мной, при рассмотрении вопросов оперативно-технического управления сетями правительственной и оперативной связи республики была затронута работа комиссии ВС Украины под председательством тов. Гайсинского Ю.А. Заместитель начальника 1 отделения 2 отдела майор Колесник А.Н. информировал о том, что 19.08.1991 года (во время путча ГКЧП) начальником УПС полковником Наприенко Б.М. давались команды дежурному по правительственной связи (ДПС) Управления о переводе на ручное обслуживание аппаратов ПМ-связи первых руководителей Львовской, Ивано-Франковской и Тернопольской областей и записи на магнитофон переговоров председателя Львовского облсовета Черновила В. ДПС была сделана запись в черновом журнале, о распоряжениях знали отдельные ДПС и, возможно, руководство 2 отдела. Остальные руководители подразделений Управления, в том числе Цуканов В.В. и я, об этом не информировались и не знали. При работе указанной комиссии эти факты всплыли наружу, черновой журнал комиссией «арестован». В беседах на комиссии с сотрудниками Управления, в том числе и со мной, упор членами комиссии ставился на выяснения возможности подслушивания переговоров абонентов правительственной связи.

Учитывая изложенное, считаю, что тов. Наприенко Б.М., отдавая указанное распоряжение, грубо нарушил приказные требования, вовлек в незаконные действия подчиненных и фактически этим нанес

серьезный ущерб престижу органов КГБ, его функциональному подразделению – правительственной связи, дал комиссии ВС повод сформировать искаженное, не соответствующее действительности мнение о правительственной связи. Полагаю, что указанные действия тов. Наприенко Б.М. компрометируют его должностное положение.

Необходимо указать еще на то, что, как руководитель, в своей деятельности он мало советуется с начальниками подразделений, особенно по кадровым вопросам. Зачастую проявляет нетерпимость к их высказываниям, особенно если они идут вразрез с его мнением, из-за чего руководители в большинстве своем перестали при нем отстаивать свою точку зрения, не делают в его адрес критических замечаний. На этой почве с большинством начальников подразделений у него возникали некорректные ситуации, перераставшие в обоюдную неприязнь. В результате, в плане деловых и человеческих взаимоотношений, он не сформировал у них о себе должного авторитета. Об этом ему в общении и мной, и тов. Цукановым В.В. говорилось. Управлению кадров эта сторона его отношения с руководящим составом известна давно.

Вышеизложенное дало толчок руководителям подразделений обратиться к Вам с рапортом, который был представлен мне как исполняющему обязанности начальника Управления 13.09.1991 года в 18.50.

Руководствуясь уставными требованиями, я принял решение изложить свое видение проблемы в настоящем рапорте, который докладываю на Ваше решение.

Заместитель начальника УПС Украины

полковник

В.Р. Жигалов

13 сентября 1991 года

Усім стало дуже незручно за свою поведінку у приймальні. Було прийнято рішення колективно вибачитись перед В. Жигаловим. Після прибуття до нашого будинку охороні було дано вказівку негайно доповісти В. Цуканову про прибуття В. Жигалова.

Подальший розвиток подій був передбачуваним. Після прибуття В. Жигалова ми всі дружно вишикувались в одну шеренгу у нього в кабінеті. Тут я не можу точно сказати, В. Цуканов чи В. Сотсков від імені усіх присутніх офіцерів вибачились за некоректну поведінку у приймальні. Але такі вибачення були висловлені і прийняті, інцидент було вичерпано.

А стосовно Б. Наприєнка Головою КДБ було прийнято рішення про його звільнення.

Записано у лютому 2006 року

С. Граб

*(офіцер відділення організації та безпеки зв'язку штабу
Відділу військ урядового зв'язку КДБ СРСР у Північній
групі військ з 11.1986 до 10.1988 р.)*

«Хвиля-87»

Стратегічні навчання урядового зв'язку «Хвиля-87» відбулися влітку 1987 року. На навчання залучалися військові частини урядового зв'язку з дислокацією в Польщі, Німеччині, Чехословаччині, Угорщині, а також у прикордонних військових округах – Одеському, Прикарпатському, Білоруському та Прибалтійському. «Підігрували» на навчаннях окремі частини зв'язку Київського округу та стаціонарні підрозділи урядового зв'язку України, Білорусі, прибалтійських республік та Москви.

Керував навчаннями начальник Управління військ урядового зв'язку на Західному ТВД генерал-майор А. Романов, контролював хід навчань перший заступник начальника УУЗ – начальник штабу військ урядового зв'язку КДБ СРСР генерал-майор Р. Самохін.

У ході навчань штабам усіх рівнів було необхідно спланувати організацію урядового зв'язку в наступальній операції на Західному ТВД в інтересах фронтів, сформованих на базі Групи радянських військ у Німеччині, Північної групи військ, Центральної групи військ, Південної групи військ та національних армій Польщі, НДР, Чехословаччини та Угорщини. Військам було необхідно реально побудувати польову систему урядового зв'язку, розраховану на особливий період.

За легендою навчань планувалося на Д15 вийти на кордон Франції, на Д30 – до Біскайської затоки та Гібралтару, на Д45 – розпочати форсування Ла-Маншу.

Мені довелося у якості офіцера, відрядженого з Відділу військ урядового зв'язку у Північній групі військ до штабу Управління військ на Західному ТВД, брати участь у плануванні зв'язку та контролі за реальними каналами зв'язку.

Генерал-майор
Самохін Р.В.

Генерал-майор
Романов А.А.

Особливістю навчань було те, що військам довелось будувати лінії зв'язку польовими засобами реально, на місцевості, на території кількох держав, виконуючи вимоги Збірника учбово-бойових нормативів для військ урядового зв'язку КДБ СРСР 1984 року. Зокрема, тропосферними станціями Р-410-5,5 було побудовано вісь від Багратіонівська до Німеччини, кабельні підрозділи проклали кабель П-296 від Бресту до Вюнсдорфу. Будувались інші тропосферні та радіорелейні осі та рокади, були широко задіяні засоби прямого зв'язку Р-135, Р-136 та Р-440-АБПС. Ну, і звісно були задіяні стаціонарні тропосферні лінії урядового зв'язку Брест–Вюнсдорф, Мукачево–Вюнсдорф, рокада Вжесня – Оломоуц, стаціонарні вузли урядового зв'язку.

Готувались до навчань завчасно. Склеювали карти, «піднімали» обстановку, робили розрахунки сил та засобів. Так, карта «План зв'язку в операції» масштабом 1:200000 була розміром приблизно 4х6 метрів. Після сигналу тривоги штаби перемістилися на польові пункти управління, частини військ розпочали виконання бойової задачі. Керівництво навчань та штаб Управління військ урядового зв'язку на Західному ТВД знаходились у лісі під Легніцею.

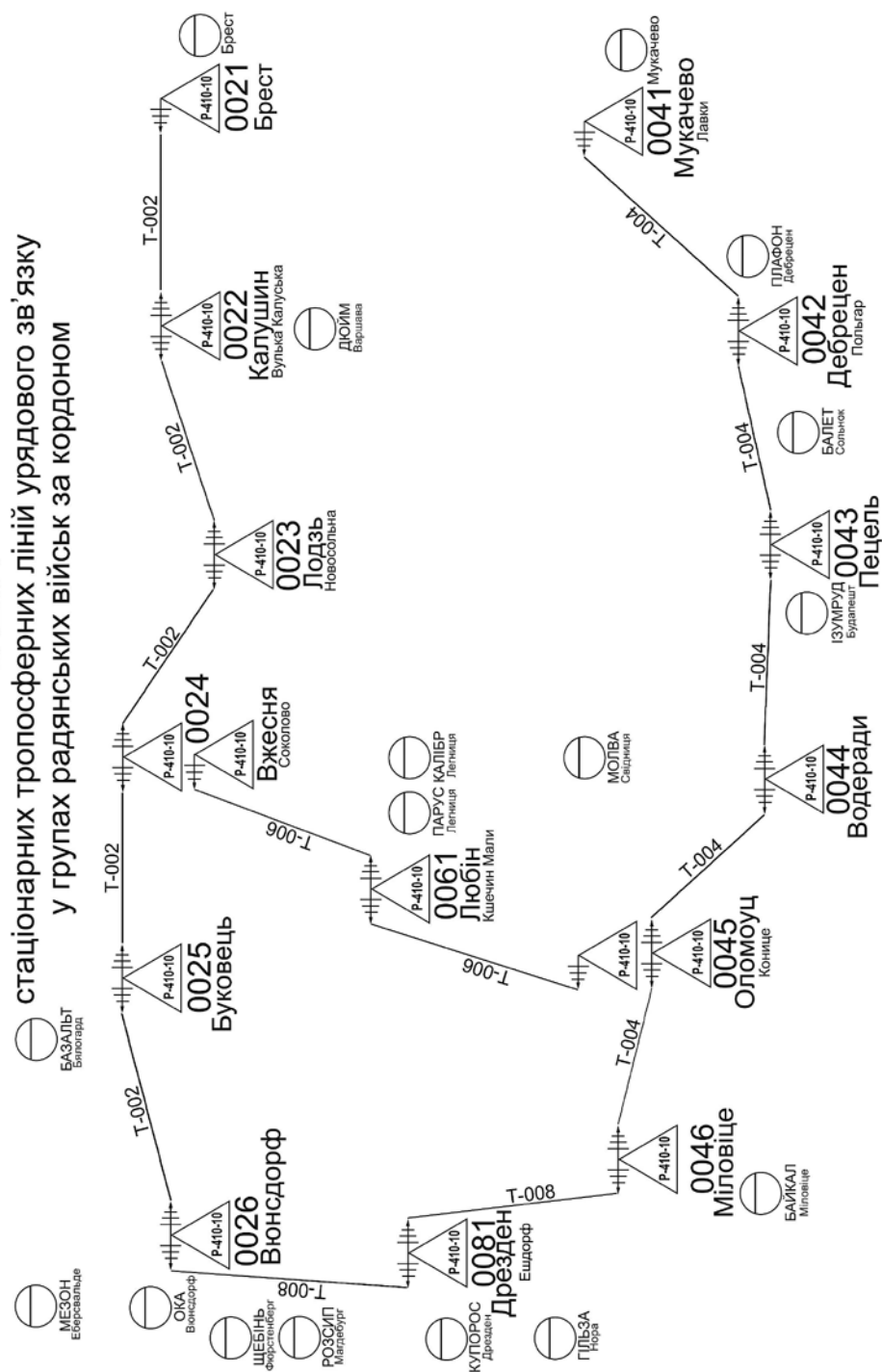
Через незначні звання та посаду (старший лейтенант, офіцер відділення організації та безпеки зв'язку штабу Відділу військ урядового зв'язку в Північній групі військ) я звісно не міг мати повної інформації про хід навчань. Але був присутній на «заслуховуваннях», які генерал Самохін проводив щоденно о 9:00 та 21:00. На цих «заслуховуваннях» регулярно доповідали представники всіх служб – від штабу до тилу. Хотілося б зупинитись на деяких епізодах, яким я був свідком чи безпосереднім учасником.

Ще у фазі розгортання вузлів та ліній зв'язку на одному з вечірніх «заслуховувань» доповідав представник політвідділу, пропагандист. Як було тоді заведено, його доповідь будувалася на цитатах з промов Горбачова та партійних документів. Терпіння Самохіна вистачило хвилини на три. Він перервав доповідача, підійшов до карти і запитав, чи доставили пошту та газети на конкретний польовий вузол зв'язку. Чи на іншому – РТП – особовий склад мав гарячу вечерю? Не отримавши відповіді, переніс доповідь на ранок. І всю ніч офіцери політвідділу «висіли» на телефонах, збираючи інформацію про пошту, газети та гарячу вечерю.

На іншому «заслуховуванні» доповідав заступник генерала Романова по технічній частині. На стіні висів величезний плакат з таблицею, де було відображено наявність вузлів зв'язку, конкретних станцій, комплектів апаратури, автомобілів по всіх військових частинах, задіяних на навчаннях.

СХЕМА

Стаціонарна тропосферна мережа P-410-10

Самохін підійшов до плакату, довго вивчав його і запитав, скільки офіцерів і скільки часу його малювали. Зампотех відповів, що два майори та капітан працювали дві доби.

– А Вам потрібен цей плакат для доповіді? – запитав Самохін. – Ні, – відповів зампотех. – У мене вся ця інформація є в зошиті. – Мені він теж не дуже потрібен, – прокоментував Самохін.

Ну, і нарешті про ситуацію, у якій головним «героєм» опинився я. Самохін запитав Романова, чи проводилась перевірка можливості резервування стаціонарної тропосферної лінії за допомогою повітряного ретранслятора, як це було передбачено московськими планами.

– Ні, – відповів той. – Армії не дають літака.

Після розмови Самохіна з Генштабом літак, а саме – повітряний пункт управління командувача ВПС Північної групи військ на базі АН-26 – було виділено миттєво. Але хто із зв'язківців полетить? Ніхто не хотів «нариватись», ризикувати репутацією та кар'єрою. «Під танк» кинули мене як наймолодшого, до того ще й радиста.

Отримавши радіодані та вислухавши настанови керівників, я поїхав на легніцький аеродром шукати літак. Перше, що зробив штурман, перевіряючи документи, це запропонував здати зброю на час польоту. Попереджений про такі порядки заздалегідь, я виконав вимогу.

Після зльоту пішли до району баражування біля міста Зелена Гора поблизу німецького кордону. Зв'язок потрібно було встановити через бортову Р-409, перевірити можливість ретрансляції «ствола», груп каналів та окремих каналів, а далі передати канали під закриття на вузли урядового зв'язку. Але зв'язку не було.

Я зв'язався зі штабом по службовій Р-111, вислухав усе, що про мене думають, і запропонував перервати експеримент. Але як тільки літак знизився та пішов на посадку, зв'язок по Р-409 було встановлено. Та передати канали під закриття не встигли.

Видача зброї старшим лейтенантом Степанюком П.П. на вузлі зв'язку «Танкер». Німеччина, 1987 рік.

На розборі польоту виявилося, що літак баражував на висоті 7,5 км. Таку висоту визначили польські диспетчери. А на землі з літаком намагалися зв'язатися звичайні армійські Р-409, які перебува-

Літак-ретранслятор АН-26РТ.

ли на озброєнні частин урядового зв'язку. Діаграма напрямку антен Р-409 направлена паралельно поверхні землі. Звичайно, на висоті 7,5 км для встановлення зв'язку просто не вистачало енергетики. Станції системи «Татри» тут може б і спрацювали, але стандартні Р-409 – ні. Наступного дня відбувся повторний політ, теж невдалий. Ешелон баражування поляки змінювати відмовилися. Моїми діями керували по Р-111, але через Р-409 зв'язку не було.

Вже після навчань при аналізі невдачі начальник штабу відділу полковник В. Левицький запропонував мені самому визначити висоту польоту, маршрут, частоти, що і було зроблено. За новим планом літак повинен був баражувати на схід від Лодзі на висоті 1,5 км, з півдня на північ і назад довгою вісімкою, поперек стаціонарної лінії тропосферного зв'язку.

Зв'язок було встановлено відразу. Один напівкомплект працював на Варшаву (Калушин), інший – на Лодзь. Плече становило близько 60 км. Рівень шумів у каналах складав -5,5 – -6,0 Нп у залежності від положення літака. Зв'язок був стійким, лише при розвороті, який відбувався кожні 20 хвилин, через нахил літака шуми трохи зростали. Але синхронізація апа-

РТП 0025 Буковець, Польща.

ратури, якою закрили канали, не зривалась. Закриті канали передали на Москву та на головний вузол урядового зв'язку у Польщі «Парус».

Перевірили роботу в режимах ретрансляції «ствола», 3-канальних груп та окремих каналів. В усіх випадках зв'язок був стійкий. Тоді із землі скомандували одним напівкомплектom зв'язатися з РТП у Вжесні (Соколово). Плече становило близько 200 км. Шуми зросли до -4,5 – -5,0 Нп. При переключенні на РТП «Буковець» (плече – до 350 км) шуми зросли до -3,5 Нп, при розвороті – до -3,0 Нп. Але зв'язок зберігався. При закритті каналів «Рубінами» на розворотах літака почала зриватись синхронізація, але «Дельфіни» працювали безперебійно.

Так було практично доведено можливість ретрансляції 6-ти найбільш важливих каналів через повітряний ретранслятор при можливому знищенні одного з РТП стаціонарної тропосферної лінії. У повітрі я тоді провів 12,5 годин. За результатами польотів було складено докладний звіт з відповідними рекомендаціями.

П. Литвин

*(у 80-ті роки – старший офіцер 4-го відділення
Управління урядового зв'язку КДБ УРСР)*

Землетрус

7 грудня 1988 року о 10:41 у Вірменії стався катастрофічний землетрус магнітудою 6,8-7,2 бали. За півхвилини було зруйновано майже всю північну частину республіки. В епіцентрі – Спітаку – поштовхи досягали 9-10 балів. Повністю було зруйновано Спітак, частково – Ленінакан (Гюмрі), Степанаван, Кіровокан (Ванадзор). Загинуло близько 150 тисяч людей, більше півмільйона залишились без житла.

За 13 годин вдалося відновити зв'язок з Ленінаканом, використавши мобільні засоби. Зруйновані лінії зв'язку було поновлено до вечора 7 грудня у Ленінакані, і 9 грудня – у Спітаку. З 14 грудня у Ленінакані можна було приймати телепрограми.

Українська група фахівців урядового зв'язку у складі мене та капітана Ю. Ушакова з Сімферопольського відділу була другою. До першої групи, яку ми міняли, входили 2 офіцери – з Єревана та Москви. Ми прилетіли до Єревана 15 грудня, бо злітна смуга аеропорту Ленінакана не приймала. У Єревані до УАЗ-469 завантажили спирт, продовольство, запчастини, папір.

Стационарний вузол урядового зв'язку в Ленінакані було розташовано в старій будівлі в центрі міста, і він постраждав несуттєво. Працездатність вузла було швидко відновлено. Командував стаціонарною групою урядового зв'язку місцевий капітан. Неподалік нашого стаціонару було розгорнуто вузол зв'язку Міністерства оборони.

Ленінакан після землетрусу.

Станція урядового зв'язку Д-13 прибула з Єревана, і її було розгорнуто біля залізничного вокзалу, що теж зазнав руйнувань. Додатково поряд було розгорнуто станцію Д-23 з Руставського полку, тобто загалом працював повноцінний польовий вузол урядового зв'язку Дон-13. Д-23 прив'язувалась по релейній станції Р-409 до Ленінаканського стаціонару і передавала канали нам по кабелю. Один канал був закритий «Дельфіном», інший перебував у резерві.

Оскільки електроживлення у місті в основному було відновлено на третю добу після землетрусу, то наш польовий вузол отримував електроенергію «від найближчого стовпа». Але поряд з вузлом у якості резерву стояла пересувна електростанція Е-351 на базі автомобіля ЗІЛ-131.

Абонент був один – заступник Голови Ради Міністрів СРСР, голова Державної комісії Б. Щербина. Він базувався у залізничному вагоні-салоні, що стояв неподалік. Якось під час перевірки телефонного апарату він поскаржився на якість зв'язку з Камчаткою. Я перевірив – якість була нормальною – і порекомендував просто тихіше говорити. Далі він дотримувався цієї рекомендації. Між іншим, Б. Щербина мене впізнав, спитавши, чи не в Прип'яті у квітні 1986 року ми бачились.

Ще з 13 грудня, після відновлення залізничної колії Кіровокаан–Ленінакан, почалася масова евакуація. Незважаючи на патрулі, було багато випадків мародерства. Вірмени, які евакуювались до Єревана, вертались назад копатись у руїнах, і важко було відрізнити постраждалих хазяїв квартир від сторонніх (мародерів). Наші солдати з Руставського полку (Д-23) теж були затримані комендантським патрулем за те, що копались у розваленому будинку. Мені довелося їхати до комендатури та визволяти їх з гауптвахти.

Воду, зважаючи на умови, брати з місцевих джерел заборонялося. Підігнали 3 вагони з водою у пляшках, нею ми й користувалися. Через ці вагони поряд з вузлом накопичилося дуже багато порожніх пляшок. Одного разу навіть вдалося на порожні пляшки обміняти у дівчат з московського поїзда мандарини.

Харчувались спочатку сухпайками, а потім нам показали, де у вцілілому будинку працювала їдальня.

Взагалі місто було зруйноване відсотків на 80. Причому старі дореволюційні будинки постраждали мало. Райони ж радянської забудови, особливо дев'ятиповерхівки, було зруйновано вщент. У одного з офіцерів стаціонарної групи Ленінакану загинула вся сім'я – батько, мати, дружина – вчителька у школі, та діти.

Ми бачили, як працюють іноземні команди рятувальників, зокрема французи. Вони шукали постраждалих за допомогою собак. Також у них був дуже ефективний пристрій для перекусання арматури. Одну жінку знайшли та звільнили через 2 тижні після землетрусу. Вона вижила, бо лежала біля пошкодженої водопровідної труби.

31 грудня наш абонент Б. Щербина вилетів до Москви. Ми здали станції начальнику стаціонарної групи і теж вилетіли додому. Я встиг вчасно потрапити до Києва і Новий 1989 рік зустрічав із сім'єю.

Записано у 2016 році

С. Алімов

(у 1991 році – старший технік 3-го відділення 21-го відділу Управління урядового зв'язку КДБ СРСР)

Форос-1991

Про ці події розповідається у багатьох джерелах. Я, будучи їх безпосереднім учасником, розповім лише про те, що бачив на власні очі.

Але спочатку трохи історії. У квітні 1983 року рішенням КДБ СРСР у Ялті на базі місцевого відділення відділу урядового зв'язку УКДБ УРСР по Кримській області було сформовано 21-й відділ Управління урядового зв'язку КДБ СРСР. До завдань, покладених на відділ, входило забезпечення урядовим та іншими видами зв'язку державних об'єктів (держдач) на Південному березі Криму. З моменту створення і до 1986 року відділом керував полковник Ю. Биков, а з 1986 по 2005 рік – полковник С. Парусні-

ков, професіонал найвищого класу, який прибув до Ялти з Москви, з посади на спецкомутаторі.

Після закінчення у 1984 році Орловського вищого військового командного училища зв'язку ім. М. Калініна я був направлений для подальшого проходження служби до 21-го відділу та призначений до підрозділу, що експлуатував систему зв'язку

Державна дача у Форосі.

«Кавказ-4», системи охоронного зв'язку та телебачення, комплекс побутових радіотелевізійних пристроїв на державних об'єктах.

Організацією відпочинку керівників держави, їх обслуговуванням, матеріально-технічним забезпеченням та охороною займалося відоме 9-те Управління КДБ СРСР. Для виконання вказаних завдань на Південному березі Криму у Ялті було створено 9-й відділ цього управління. Специфіка моєї служби була такою, що постійно робота відбувалася у тісній взаємодії із співробітниками 9-го відділу. Крім того, підпорядкований мені підрозділ територіально було розташовано на центральному об'єкті цього відділу.

Дачу Президента СРСР М. Горбачова було споруджено у 1988 році як дачу Генерального секретаря ЦК КПРС. До того місцем відпочинку генеральних секретарів була дача у Лівадії. Згідно документів служби охорони, дача Горбачова у Форосі мала різні назви. Одна з них – об'єкт «Зоря». Цією назвою я й буду користуватись.

Розташований об'єкт «Зоря» на узбережжі Чорного моря, між мисами Сарич та Миколая, на відстані 43 км від Ялти та 38 км від Севастополя. Його площа – 47 гектарів сильно пересіченої місцевості. Територія об'єкту з півночі обмежена шосе Севастополь–Феодосія, з півдня – морем, зі сходу – санаторним комплексом «Форос», що у той час належав Управлінню справами ЦК КПРС, із заходу – землями Севастопольського лісгоспу. Територію умовно поділено на основну (головний будинок, гостьовий будинок, літній кінотеатр), пляжну (критий плавальний басейн, пляжні будиночки і сам пляж) та господарську зони (адміністративно-службовий корпус, вертолітний майданчик та господарські споруди –

гараж, котельня, дизельна, трансформаторна підстанція, резервуари з паливом).

Вперше М. Горбачов прибув на відпочинок на «Зорю» у 1989 році. До цього протягом двох років, з нуля і до повного облаштування, йшло цілодобове будівництво об'єкта. Мені як одному з представників урядового зв'язку довелося «прожити» цей час на «Зорі», контролюючи будівництво та монтаж обладнання зв'язку. На час здачі об'єкта до експлуатації «Зорю» було обладнано усіма існуючими на той момент видами зв'язку. Крім того, на об'єкті існував приймально-передавальний центр системи зв'язку «Кавказ-7» («ядерна валіза»), та було змонтовано станцію супутникового зв'язку. Перший сезон експлуатації об'єкта у «бойовому режимі» виявив окремі недоліки у монтажі та роботі обладнання зв'язку, які до літнього сезону 1990 року було усунуто.

4 серпня 1991 року до резиденції з Москви прибув М. Горбачов із сім'єю. Спливали дні. Охорона охороняє. Президент із сім'єю відпочиває. Зв'язок працює. У цей період на об'єкті цілодобово перебували три офіцери урядового зв'язку: представник 9-го відділу УУЗ КДБ СРСР, який відповідав тільки за забезпечення радіозв'язком особистої охорони на виїзних заходах та роботу «радіокнопки» Президента, інженер абонентського підрозділу (який згодом трагічно загинув) і я – інженер радіозв'язку.

18 серпня о 8:30 я заступив на чергування по об'єкту «Зоря». Перевірив роботу абонентських станцій системи зв'язку «Кавказ-4» на рухомих об'єктах, параметри роботи станції супутникового зв'язку «Кассіопея», після чого перейшов у стан «чергового режиму». Необхідності постійно перебувати у приміщенні вузла зв'язку не було, бо при мені завжди був приймач персонального виклику (прототип пейджеру). Тому на вибір можна було піти на пляж чи подивитись у кінотеатрі фільм. За діючим на об'єкті розпорядком щоденно після обіду о 14:00 у кінозалі для всіх вільних від чергування демонструвався кінофільм. Так було і того дня.

Приблизно о 15:10 у мене запрацював персональний виклик. Негайно повернувшись на вузол зв'язку, я був з'єднаний з начальником відділу полковником С. Парусніковим. Надзвичайно схвильованим голосом, що мене дуже здивувало, було задане питання: скільки часу мені знадобиться, щоб дістатися до телевежі на мисі Сарич і вимкнути розташований там телевізійний ретранслятор? Я відповів, що хвилин 15–20, і отримав наказ на вимкнення ретранслятора. Однак виконати наказ я не встиг. Події почали розвиватися за іншим сценарієм.

О 15:30 службові ворота було зачинено. Я спостерігав, як у цей час декілька співробітників особистої охорони вирішили поїхати до Ялти у своїх справах. Вони проїхали внутрішні ворота, які охороняв прапорщик з 9-го

ПОДЛЕЖИТ ВОЗВРАТУ НЕ ПОЗДНЕЕ 6 СУТОК
в ЦК КПСС (Общий отдел, IV сектор)

СЕКРЕТНО

Снятие копий запрещается

Кому послана т.т. Купцову, Прокофьеву, Балашову
Бабичеву, Власову, Дегтяреву, Кручине, Лаптеву, Махову,
Михайлову, Рябову, Скибе, Рязову

КОПИЯ ИСХОДЯЩЕЙ ШИФРТЕЛЕГРАММЫ № 215/ш

ПЕРВЫМ СЕКРЕТАРЯМ ЦК КОМПАРТИЙ СОЮЗНЫХ РЕСПУБЛИК,
РЕСКОМОВ, КРАЙКОМОВ, ОБКОМОВ ПАРТИИ

В СВЯЗИ С ВВЕДЕНИЕМ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ ПРИМИТЕ МЕРЫ
ПО УЧАСТИЮ КОММУНИСТОВ В СОДЕЙСТВИИ ГОСУДАРСТВЕННОМУ КОМИТЕТУ
ПО ЧРЕЗВЫЧАЙНОМУ ПОЛОЖЕНИЮ В СССР.

В ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДСТВОВАТЬСЯ КОНСТИТУЦИЕЙ
СОЮЗА ССР.

О ПЛЕНУМЕ ЦК И ДРУГИХ МЕРОПРИЯТИЯХ СООБЩИМ ДОПОЛНИТЕЛЬНО.

СЕКРЕТАРИАТ ЦК КПСС

Отпечатана одним экз. Подлинник хранится в ЦК КПСС (Общий отдел, IV сектор)

Отправлена

Дежурный IV сектора:

Н. Белов (Н. Белов)

19 августа 1991 г. 10 час. 50 мин.

Шифротелеграмма ЦК КПРС про введения надзвичайного стану.

відділу. Той їх пропустив. Коли ж машина під'їхала до інших, дублюючих воріт, ті виявилися зачиненими. Прикордонники, які несли службу, відмовилися відчиняти, посилаючись на накази командирів. Співробітники особистої охорони були обурені. Їм, найголовнішим на об'єкті, прикордонники, які не мали відношення до президента, чинять перепони. Зателефонували своєму черговому. Черговий зв'язався із черговим по об'єкту, той, у свою чергу, з керівництвом прикордонників. Але переконливих пояснень ніхто не отримав.

Я відразу доповів про це Паруснікову і отримав вразивший мене наказ пройти до основної зони і вимкнути приймально-передавальний центр системи зв'язку «Кавказ-7». Я розумів, що це надзвичайний наказ. Позбавити президента управління стратегічними ядерними силами – це не

жарти. У той же час я людина військова. Підстав не виконувати наказ у мене не було. Що стоїть за подібним наказом – я міг тільки здогадуватись.

Основна зона об'єкту – це держава в державі. Прохід до неї був можливий тільки з дозволу чергового особистої охорони. Жодні внутрішньооб'єктові перепустки у цій зоні не діяли. Розмірковуючи про те, як виконати наказ, я звернувся до чергового по «Зорі» із запитом про дозвіл на відвідання основної зони. Його відповідь була такою: «Іди куди хочеш».

Безперешкодно пройшовши пости біля головного будинку, я підійшов до гостьового і був ще більше приголомшений від побаченого. Біля входу стояли люди, яких ми звикли бачити тільки на плакатах «Члени Політбюро ЦК КПРС» та по телебаченню. Я відразу упізнав Болдіна, Бакланова, Шеніна. Тут же були Варенников у формі генерала армії та Плеханов – начальник 9-го управління КДБ СРСР. Вони стояли і весело про щось розмовляли. Пройти повз них непоміченим не було можливості, і я пішов їм назустріч. Яке ж було моє здивування, коли порівнявшись з ними, я почув: «Добрий день».

Потрапивши до гостьового будинку, я вимкнув обладнання «ядерної валізи», систему прийому телебачення та радіоприйому основної зони. Одночасно технічний персонал інших підрозділів вимкнув усі види зв'язку з об'єктом, окрім внутрішньооб'єктових. У цей час на «Зорю» прибув, прилетівши з Москви разом із «змовниками», генерал-майор Глущенко для керівництва урядовим зв'язком. Він дав команду надавати зв'язок лише для однієї машини (службова «Волга» 21-го відділу), обладнаної системою зв'язку «Кавказ-4». Для цього було введено спеціальний пароль «Марс».

Старшим на об'єкті «Зоря» на особливий період було призначено заступника Плеханова, генерал-майора Генералова. Після від'їзду «делегатії від ДКНП» за розпорядженням Генералова вантажівками було заблоковано усі троє об'єктових воріт. Увечері машинами було заблоковано вертолітний майданчик.

Розпочався період повної блокади об'єкту. Усі переміщення по території було заборонено. Виключення зробили лише для зв'язківців. Тому, направляючись для перевірки параметрів апаратури через господарську зону, часто чув питання «Що там ...?». Був навіть такий курйозний випадок. Цивільний електрик, випадково опинившись на об'єкті і постійно цікавлячись розвитком подій, після закінчення усього підійшов до мене і «чесно» сказав, що першим доповість, хто вимикав зв'язок президенту. Пізніше цього електрика було атестовано, і навіть, завдячуючи своїй «принциповості», він дослужився до великих чинів.

Увечері першого дня «ув'язнення» до приміщення вузла зв'язку зайшов у доброму настрої Глущенко і сказав нашій черговій зміні, щоб ми кололи у погонах дірку під зірочку. Правда, через два дні, вже в іншому настрої, розвів руками – вибачайте, хлопці, не вийшло.

З приводу того, що Горбачов дізнавався про розвиток подій через старенький радіоприймач з антеною із шматка дроту. Нісенітниця і брехня. Як і багато інше з його розповідей про перебування у ті дні на «Зорі». У головному будинку стояла японська апаратура, якої ще не було навіть у серійному виробництві у Японії. Цей комплекс закупили на міжнародній виставці радіоелектроніки у Москві. Чутливість його приймальної частини була чудовою.

Настав другий день, 19 серпня. Через те, що продукти для харчування численної охорони та обслуговуючого персоналу завозились щоденно, їх запасів не було. У великій кількості були лише курячі яйця. Через це всі дні у раціоні була тільки яєчня. Велика подяка полковнику Л. Яковенку, на той час командирі частини військ урядового зв'язку у Ялті, який передав мені через головні ворота об'єкту великий шмат смачного сала.

Оскільки єдиним засобом зв'язку із «Зорею» була «Волга», то у ній постійно перебував наш водій, прапорщик Г. Пікалов. На період вживання їжі його підмінював я. Ось і в той день я підмінював його під час обіду. Вікна у машині були тоновані, і розгледіти, чи є хто всередині, було неможливо.

Об'єкт «Зоря». Знімок з космосу.

Поряд з автомобілем стояла садова лавочка. І ось я, перебуваючи на задньому сидінні, через прочинене вікно почув розмову двох людей. Визирнувши у вікно, я упізнав в одному з них начальника особистої охорони, а в іншому – начальника групи виїзної охорони. Вони курили. Перший спитав, скільки часу треба його людям для збору та евакуації об'єкту. На відповідь, що приблизно 40 хвилин, сказав, що через день виїзд до Москви. Так воно і вийшло. Пізніше я для себе зробив висновок, що «ув'язнення» – це був чудово спланований спектакль, що дав збій на якомусь етапі.

Приблизно о 16:15 на наш вузол зв'язку зайшли Генералов і Глущенко. Генералов запитав, що треба для того, щоб увімкнути телебачення Горбачову. Я доповів і отримав команду на увімкнення. З 16:30 Горбачов

спостерігав за подіями в країні з екрана телевізора, що згодом заперечував.

Увечері, близько 20-ї години, до нас знову зайшов Генералов і запитав, хто може показати дорогу до поштового відділення у селищі Мухалатка. Це було потрібно для того, щоб провести машиністку Горбачова для телефонної розмови з батьком, який був дуже хворий. Визвався наш московський колега-зв'язківець. У нього в Мухалатці відпочивала сім'я, і він думав передати їм звістку. Через декілька днів Горбачов на пресконференції розповідав, як через цю машиністку передав плівку з відзнятим зверненням до світової громадськості, а чекіста, який її супроводжував, назвав «придуркуватим службистом». Я був дуже задоволений, що жереб не дістався мені.

20 серпня запам'яталося тільки яєчнею та фільмом у кінозалі з назвою «І чорт з ними». Хоч систему прийому телебачення було вимкнено, на саморобні антени прийом телесигналу був задовільний. Це відбувалося тому, що не встигли вимкнути ретранслятор на мисі Сарич. Тому всі, у кого були телеприймачі, спостерігали за розвитком подій у країні.

21 серпня приблизно о 15:30 на «Зорі» почалося поступове поживлення. Передчувалась якась зміна обстановки. Ворота було розблоковано. Московська охорона почала активно переміщуватись по території зі зброєю. Близько 17:15 на об'єкт заїхали декілька автомобілів, направившись до гостьового будинку. Як я згодом дізнався, особиста охорона президента вже чекала « гостей », була готова до « зустрічі ». Співробітники з автоматами зайняли бойові позиції. Горбачов віддав розпорядження застосовувати зброю у випадку невиконання вимог охорони. Машини були вимушені звернути до гостьового будинку. Там гості вийшли. Прибули Бакланов, Крючков, Тизяков, Язов, а ще Плеханов, Лук'янов та Івашко.

У цей же час надійшла команда встановити дужки на кабельних боксах ліній урядового зв'язку, які раніше було знято. О 17:45 апарат урядового зв'язку у Горбачова, через 73 години 15 хвилин, знову запрацював.

Приблизно о 20:00 до резиденції прибули представники керівництва Росії на чолі з Руцьким та Силаєвим. Як потім казав Горбачов, він « чекав їх прибуття. Зустріч була щирою та радісною для обох сторін ». Але президент знову злукавив. Після прибуття « визволителі » були залишені у гостьовому будинку. Зустріч Горбачова з ними проходила у досить скромному кабінеті його колишнього начальника охорони Медведєва. Цю зворушливу зустріч потім було показано по центральному телебаченню. І вся країна зробила висновок про скромний спосіб життя першої особи держави. Жоден з тих, що прибули, так і не побачив реальні розміри та обстановку його місця відпочинку.

О 22:52 з об'єкту «Зоря», згідно запису у журналі прикордонників, виїхало 7 автомобілів ЗІЛ та 11 – «Волга». Епопея арешту президента закінчилась.

Вранці 22 серпня було поновлено всі інші види зв'язку. Лише систему зв'язку «Кавказ-7» («ядерна валіза») більше ніколи не було увімкнено.

Пізніше 21-й відділ Управління урядового зв'язку КДБ СРСР було перейменовано у 3-й відділ Управління президентського зв'язку Головного управління урядового зв'язку Комітету урядового зв'язку при Президентові СРСР. 3 грудня 1992 року він увійшов до структури урядового зв'язку України як 2-й відділ Служби президентського зв'язку Головного управління урядового зв'язку Служби безпеки України.

Записано у 2010 році

О. Матюшев

*(начальник 9-го відділу Управління урядового зв'язку
КДБ СРСР з 05.1976 до 07.1982 р.,
заступник начальника управління – начальник 9-го
відділу Управління урядового зв'язку КДБ СРСР
з 07.1982 до 08.1991 р.)*

Форос-1991. Погляд з Москви

Наближався сезон літніх відпусток 1991 року. В середині липня я отримав інформацію, що «дев'ятка» готується. Зателефонував В. Генералову, обговорили завдання та терміни вильоту до Криму. Звичайно на такі заходи ми вилітали разом, охорона та зв'язківці. Але цього разу вони вирішили летіти незвично рано, приблизно за два тижні до прильоту Горбачових. Я сказав, що у нас обсяг роботи на два-три дні, тому ми прилетимо пізніше.

Спочатку я здивувався настільки ранньому їх вильоту. Держдача «Форос» – об'єкт відпрацьований, аеропорт Бельбек і траси теж не раз випробувані, зв'язок у будь-якій точці надійний. Але я вирішив, що ранній виліт охорони можна пояснити активізацією кримських татар та виявами української самостійності. Правда, як показало життя, зв'язок все-таки вимикали росіяни по команді з Москви, а не з України. Але правила надійності президентського зв'язку вимагали знайти рішення. І воно було знайдено шляхом створення прямої супутникової лінії зв'язку Форос–Москва по системі «Кассіопея» через стаціонарний супутник «Грань».

На початок серпня були підготовлені всі необхідні документи, техніка, спеціалісти, і ми вилетіли до Криму. Приземлились на військовому аеродромі Бельбек під Севастополем, де нас за давньою традицією зустрічали керівники кримського відділу урядового зв'язку Л. Ірза та

Державна дача «Зоря» на мисі Форос.

В. Чупахін, ялтинського – С. Парусніков, та представники Чорноморського флоту. Прибулу техніку зі спеціалістами-москвичами відправили до Форосу. Я з кримчанами відправився на вузол урядового зв'язку в Бельбеку, де було поставлено задачу із забезпечення зв'язку президента на час прильоту-відльоту.

Схема організації зв'язку на відпочинку колишніх генсеків, а пізніше президента завжди затверджувалась особисто Головою КДБ. Попередньо вона погоджувалась і візувалась начальником 9-го управління та куратором – заступником Голови КДБ. Такий порядок виключав будь-яку самостійність роботи урядового зв'язку. За два дні затверджена схема була повністю реалізована та перевірена в роботі. Докладно описую все це виключно для того, щоб показати, що підготовка до приїзду Горбачова на відпочинок проходила у звичайному штатному порядку, ніяких відхилень від цього з нашого боку не було. З боку охорони теж нічого незвичайного не помічалось.

Який же зв'язок було організовано до прильоту президента і що він давав?

- У літаку при перельоті з Москви до Бельбека – можливість переговорів з будь-яким абонентом Москви та Союзу, з вищими керівниками країн Варшавського договору по мережах таємного та цілком таємного зв'язку, а також з абонентами кремлівських АТС-1 та АТС-2;

- переговори з будь-яким абонентом Москви та Союзу по мережах міських АТС;

- з автомобіля на трасі Бельбек-Форос – ті ж самі можливості через мережу спеціально розгорнутих центрів та резервування через літак-ретранслятор, що баражував під час поїздки;

- на держдачі – ті ж самі можливості через вузли урядового зв'язку у Форосі, Мухалатці та Ялті й системи радіорухомого зв'язку;
- зв'язок «ядерної валізи».

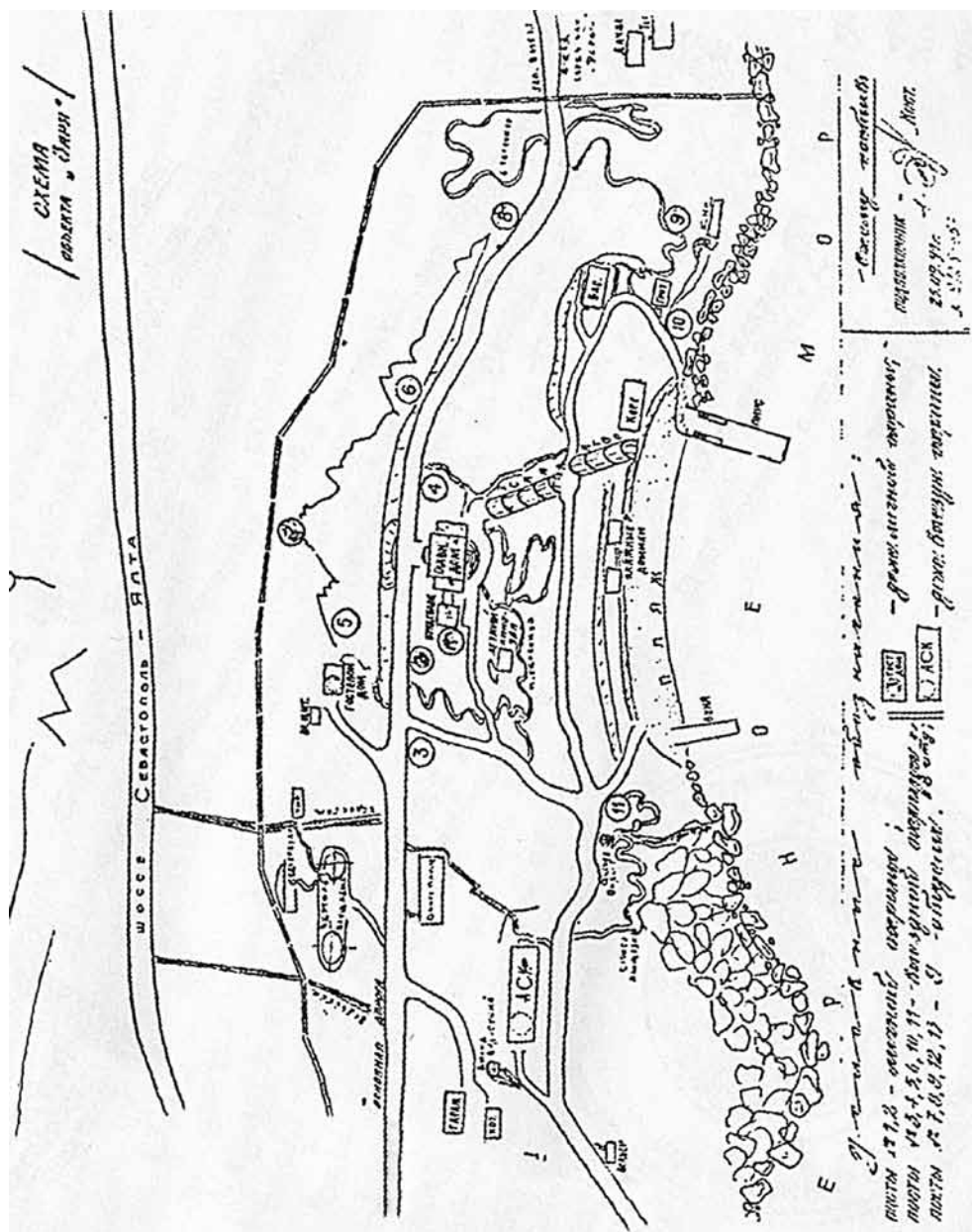
Для охорони були організовані свої, локальні мережі провідного та радіозв'язку з можливістю виходу на оперативний зв'язок КДБ. Усі системи зв'язку було побудовано з багатократним резервуванням по каналах, радіоцентрах та електроживленню.

Держдача у Форосі могла забезпечуватись урядовим зв'язком з двох вузлів: з вузла на спецоб'єкті в Мухалатці та безпосередньо з вузла у Форосі. Враховуючи труднощі з розміщенням, організацією харчування і доставкою техперсоналу змін, а також вимоги охорони по скороченню зайвих людей безпосередньо на території держдачі, було прийняте рішення забезпечувати зв'язок через вузол у Мухалатці, а комутатор Форосу залишити у якості резервного варіанту, у тому числі з резервуванням через супутниковий зв'язок. Із зв'язківців на держдачі розмістили лише двох радистів, які забезпечували роботу на автомобілях та «ядерної валізи».

Вранці 4 серпня, у день прильоту президента, переговоривши з В. Генераловим, я виїхав у Бельбек. Приблизно за годину до прильоту Горбачова для його зустрічі на своєму літаку прилетіли керівники України, з Сімферополя прибули керівники Криму, з Севастополя – командування Чорноморським флотом. Загалом, зібралась звичайна у таких випадках протокольна свита, і ніщо не вказувало на історичність моменту. Після прибуття Горбачова я доповів Ю. Плеханову про схему зв'язку та про те, що на спецкомутаторі зв'язок будуть забезпечувати московські телефоністки та радисти, і попросив дозволу повернутися до Москви на літаку президента. Почувши, що моє повернення погоджене з начальником управління А. Бєдою, він теж не заперечував. Я повернувся до Москви, і про Плеханова почув тільки у відпустці у саратовському селі, коли по радіо повідомили, що він та Генералов заарештовані у справі ДКНС (Державний комітет з надзвичайного стану, рос. – ГКЧП).

Усе було спокійно до 17 серпня. Вранці я прийшов з риболовлі, а сусідка говорить: «Олег Іванович, у вас там у Москві знову ділять владу». Особливого значення я цьому не придав, не було ніяких подробиць. Радіотрансляція у селі запрацювала тільки 22 серпня, і перше, що я почув, – це те, що путч не вдався і всіх керівників ДКНС заарештовано. Ми почали збиратися до Москви і наприкінці серпня були вдома.

Наступного дня після повернення вийшов на роботу. На цей час я вже знав, що Горбачову у Форосі вимикали зв'язок, і мої підлеглі брали в цьому участь. Викликав по черзі свого заступника полковника В. Пузанова та

старшу телефоністку спецкомутатора Т. Рядненко, яка з'єднувала Горбачова 21 серпня після включення зв'язку та розмовляла з ним.

З доповіді В. Пузанова, учасника та свідка цих подій, вони розвивалися наступним чином. 18 серпня він отримав розпорядження від начальника управління зібрати команду спеціалістів і 19 серпня вилетіти до Форосу. Конкретне завдання по виключенню зв'язку президента не ставив, ска-

зав, що вони надходять у розпорядження Ю. Плеханова, який теж вилітає до Форосу. Керувати групою зв'язку було призначено генерал-майора О. Глуценка, заступника начальника управління по кадрах. Його призначення у цій ситуації для мене досі залишається загадкою. Знаю точно, що О. Старовойтов від керівництва цією групою відмовився, посилаючись на погане самопочуття.

Вилетіли о 12:30 19 серпня на літаку-салоні ТУ-134 Міністерства оборони. Літак було обладнано урядовим зв'язком. Окрім групи зв'язку, в літаку перебували Ю. Плеханов, В. Генералов, В. Варенников, В. Болдін і ще 2-3 людини, яких В. Пузанов не знав. Приблизно через півгодини після вильоту Глуценка та Пузанова викликали до салону літака, де Плеханов задав їм наступні питання:

1. Чи можна безпосередньо на дачі «Форос» вимкнути всі зв'язки і скільки це займе часу? Відповідь: 15-20 хвилин.

2. Скільки часу знадобиться, щоб усе швидко поновити? Відповідь: на це знадобиться стільки ж часу, може, трохи більше.

О. Глуценко та В. Пузанов конкретно Форосу не знали, їх обережність цілком зрозуміла, особливо після таких питань. Вислухавши відповіді, Ю. Плеханов віддав розпорядження:

- увесь зв'язок на держдачі «Форос» вимкнути о 16:00;
- радіорухомий зв'язок поки не вимикати (ЗІЛи із зв'язком «Кавказ-4» стояли у гаражі Держдачі, дві «Волги» начальників 9-го та 21-го відділів з «Росою» перебували у Форосі до кінця подій);
- усі питання щодо зв'язку вирішувати через В. Генералова.

Повернувшись із салону, О. Глуценко по ВЧ-зв'язку з літака доповів про отримані розпорядження начальнику управління урядового зв'язку А. Беді та запитав, що робити? Той сказав: «Виконуйте». Враховуючи незвичайну обстановку та те, що всі завдання ставилися усно, О. Глуценко вирішив оформити все це документально. Було складено коротку записку типу протоколу з викладенням суті питання, під якою підписалась уся група зв'язку. Цей протокол потім фігурував на процесі над ДКНС і був однією з підстав звільнення безпосередніх учасників вимкнення зв'язку від судового переслідування.

О 14:00 літак приземлився на військовому аеродромі під Севастополем – Бельбеку. Група зв'язку розподілилась наступним чином: О. Глуценко – Форос, В. Пузанов та Б. Нілов – Мухалатка, В. Сазонов та М. Карасьов – Ялта. З 16:00 усі види зв'язку Горбачова було вимкнено, навіть зв'язок «ядерної валізи». Окрім того, у особистої охорони Горбачова були вимкнені апарати оперативного зв'язку КДБ, з яких була можливість виходу на Москву через комутатор оперативного зв'язку Ялти, а також апарати

місцевої АТС. Апарати урядового зв'язку Горбачова для надійності вимикались у двох місцях – на кросах Мухалатки та Фороса.

Безпосереднє вимкнення апаратів проводила не московська група, тому що для цього потрібно було спочатку розібратись у схемі

Повернення М.Горбачова до Москви, 21 серпня 1991 року.

зв'язку, на що пішов би час, а співробітники 21-го відділу Ялти. На Мухалатці – Парусніков та Занаков, на держдачі «Форос» – технік 21-го відділу, який обслуговував цю дачу. Про виконання завдання В. Генералову на місці та А. Беді у Москві доповідав О. Глущенко. На спецкомутаторі у цей час з'єднань з керівництвом ДКНС не було.

Таким чином 19 серпня 1991 року на 16:00 на держдачі «Форос» по зв'язку була така обстановка:

- апарати урядового зв'язку Горбачова, його помічників, начальника охорони та «ядерної валізи» було вимкнено;
- апарати оперативного зв'язку КДБ та місцевої АТС у співробітників особистої охорони також було вимкнено;
- дві системи засекреченого радіорухомого зв'язку «Кавказ-4» та «Роса» не вимикались, обладнані цим зв'язком автомобілі перебували на території держдачі «Форос».

Окреме питання щодо телебачення та радіоприймачів. На кожній держдачі, де б вона не розташовувалася, у головному будинку стояло декілька телевізорів і чудових радіол. Такі ж телевізори та радіоприймачі стояли у кімнатах, де жили помічники та начальники охорони. Електроенергія на держдачі не вимикалася ані на хвилину. Вмикай приймач і слухай союзні новини чи передачі різних «голосів», які коментували події майже цілодобово. І не треба вигадувати, що користувались якимось старим приймачем.

Приблизно така ж ситуація була і з отриманням інформації по телебаченню. Разом із закінченням будівництва держдачі «Форос» поряд з нею, на відстані приблизно 300 метрів, було введено в дію телеретранслятор, передавач чеського виробництва потужністю один кіловат. Він гаранто-

Завому до сведения
Народных депутатов СССР, Вых.
Нар. ерех СССР ЗАЯВЛЕНИЕ :

1. Принятое на себя Г.И.Янаевым исполнение обязанностей Президента под предлогом моей болезни и невозможности исполнять свои обязанности есть обман народа и, таким образом, не может быть квалифицировано иначе, как государственный переворот.

2. Это значит, что и все последующие действия являются незаконными и неправомерными.

Ни Президент, ни Съезд народных депутатов таких полномочий Янаеву не давали.

3. Прошу передать т.Лукиянову мое требование о срочном созыве Верховного Совета СССР и Съезда народных депутатов для рассмотрения сложившейся ситуации.

Ибо они и только они, рассмотрев возникшую обстановку, вправе решить вопрос о необходимых государственных мерах и механизме их реализации.

4. Требую немедленно приостановить действие Государственного комитета по чрезвычайному положению впредь до принятия упомянутых решений Верховным Советом или Съездом народных депутатов СССР.

Продолжение этих действий, дальнейшая эскалация принимаемых ГКЧП мер может обернуться трагедией для всех народов, еще больше обострить обстановку, а то и полностью сорвать начатую согласованную работу Центра и республик по выходу из кризиса.

Президент СССР

В. Лаврентьев

Кремль,
20.8.1991 года.

Заява Президента СРСР М.Горбачова.

вано забезпечував прийом телевізійних програм у радіусі приблизно 25 кілометрів. Транслявалися три канали – перший і другий московські та перший канал України. Телепередачі в ці дні також не вимикались.

Правда, був один нюанс. При будівництві держдачі було вирішено телеантени розмістити на даху службового будинку на господарчій території, і вже звідти телесигнал кабелем подавався до головного будинку, приміщень помічників та охорони. Антенний підсилювач вимикався з 16:15 19 серпня до ранку 20 серпня. Але кожній хоч трохи грамотній людині ясно, що від передавача ТБ у 300 метрах від головного будинку, який видно з вікна, можна приймати сигнал і на антенні контури самого телевізора, особливо якщо вставити до антенного роз'єму бодай метровий шматок будь-якого проводу. Так що у повну інформаційну ізоляцію президента під час цих подій віриться насилу. Інформацію при бажанні можна було отримувати і робити для себе відповідні висновки. Можливості втрутитись у ситуацію були обмежені, але й таких спроб з його боку не було. Після вимкнення зв'язку на «Форосі» Плеханов, Варенников, Болдін та інші відлетіли до Москви.

20 серпня у Форосі було спокійно у тому сенсі, що ніяких нових подій не було. Все зробили і чекали подальшого ходу – і країна, і «в'язень». 21 серпня приблизно о четвертій годині дня до Бельбеку прилетіли на президентському літаку Шенін, Бакланов, Крючков, Язов і попрямували до Форосу. До приїзду Крючкова о 17:20 у службовому будинку йому було встановлено апарат спецкомутатора і за його ж командою було включено апарат СК у кабінеті Горбачова на держдачі. Відразу ж Крючков попросив з'єднати його з Горбачовим. Чергова телефоністка Т. Рядненко зателефонувала на апарат Горбачова, той відповів миттєво. З Крючковим розмовляти відмовився, попросив з'єднати з Москвою. У телефоністки спецкомутатора Москви він найперше попросив Б. Єльцина, з яким розмовляв декілька хвилин. Після розмови з Єльциним попросив телефоністку «не відбиватися» і з'єднати йому по черзі всіх керівників союзних республік. Розпочав з України, потім переговорив з Казахстаном тощо. З цього моменту апарат СК Горбачова не вимикався, розпочалась робота.

Таким чином, Горбачов проводив відому бесіду з членами ДКНС, вже маючи підтримку Єльцина та керівників союзних республік. Важко сказати, як повів би себе Горбачов при цих розмовах, не знаючи позицій Єльцина та республіканських керівників. А така можливість була надана йому Крючковим. Таким чином Горбачов значно підсилив свої позиції, а керівники ДКНС послабили і, як результат, були послані куди треба.

Приблизно о 20:00 Горбачов на автомобілі виїхав з Форосу до Бельбеку, зв'язок у русі забезпечувався штатно через літак-ретранслятор. Після

від'їзду він дав вказівку вимкнути радіорухомий зв'язок на автомобілях членів ДКНС. До Москви він вилетів разом з Руцьким на літаку Міністерства оборони. 22 серпня о 12:30 група зв'язку разом із співробітниками охорони президента вилетіли до Москви на літаку-ретрансляторі ІЛ-18.

*З книги О. Матюшева: «Спецкоммутатор для генсека.
От Сталина до Горбачева», «Человек слова», М., 2014*

Ю. Семушев

*(начальник Головного управління урядового зв'язку
Служби безпеки України з 07.1992 до 03.1995 р.)*

Народження ГУУЗ

У квітні 1992 року за дорученням Голови Служби безпеки України було розпочато роботу по створенню повноцінного підрозділу урядового зв'язку. Я тоді був радником Голови з комунікаційної проблематики, і це згодом стало тим фактором, через який я очолив підрозділ.

Нам вдалося створити концепцію трансформації звичайного експлуатаційного підрозділу в самодостатню повноцінну структуру, що гарантувала б захист інформації у спеціальних комунікаційних мережах, які використовувались для управління державою, а також яка б унеможливлювала витік інформації по технічних каналах з робочих місць керівництва країни.

Основних положень у концепції два:

- перше – це зміцнення творчих зв'язків з Росією, тому що все, що перебувало на озброєнні в Управлінні урядового зв'язку, народилося і жилося з Росії. Це положення розглядалося як перехідне.
- друге – це модернізація існуючих систем і мереж, розробка власних вітчизняних засобів зв'язку і, особливо, створення криптографічної системи генерації ключових даних, організація виробництва ключової документації і, по можливості, створення власного спецапарату.

Природно, що під цю концепцію потрібно було створити принципово нові підрозділи, такі, як Науково-технічне управління, Управління захисту інформації, а правильно його називати криптографічним управлінням, Службу президентського зв'язку тощо.

Для того, щоб наповнити створену структуру реальним змістом та просунутись у досягненні результатів, було необхідно гарантоване повне фінансове забезпечення. Вирішення питань стосовно окремого фінансу-

Державна система урядового зв'язку.

вання Головного управління урядового зв'язку, я маю на увазі фінансування окремим рядком у державному бюджеті, стало можливим завдяки волі та рішенням Голови Служби безпеки України Є.К. Марчука, Президента України Л.М. Кравчука та Л.Д. Кучми, який на той час був Прем'єр-міністром України.

12 жовтня 1992 року створенням Головного управління урядового зв'язку в системі Служби безпеки України було поставлено крапку в боротьбі за відторгнення системи урядового зв'язку від Служби безпеки України. Цю боротьбу вела група народних депутатів України, а також ряд керівних співробітників Управління урядового зв'язку. Це стало можливим завдяки твердій позиції, зайнятій першим Головою Служби безпеки України Євгеном Кириловичем Марчуком, який декілька разів аргументовано відстоював цю позицію під час дебатів у Верховній Раді України. І звісно ж, це стало можливим завдяки підтримці першого Президента України Леоніда Макаровича Кравчука.

Жигалов В.Р.

Ідейно та організаційно це рішення довелось забезпечувати мені разом з активною частиною керівників Управління урядового зв'язку та підрозділів на місцях при моральній підтримці колективу зв'язківців. Вимушений відзначити, що багатомісячна метушня навколо цієї системи не сприяла підвищенню працездатності Управління і вносила елементи безладу у моральний клімат.

Вирішальним фактором збереження працездатності колективу, нормального робочого клімату, без-

РОЗПОРЯДЖЕННЯ № _____

ГОЛОВИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

м. Київ

от 25 августа 1991 року

Про прийняття у юрисдикцію України
урядового і шифрованого зв'язку

1. Прийняти у юрисдикцію України весь урядовий і шифрований зв'язок, що діє на території України. Комітету держбезпеки України забезпечити нормальне функціонування урядового і шифрованого зв'язку в інтересах органів влади і управління України.

2. Секретаріату Верховної Ради, Кабінету Міністрів і Комітету держбезпеки України у тижневий строк підготувати пропозиції про порядок використання урядового і шифрованого зв'язку на території України і визначити перелік посадових осіб органів влади і управління, а також підприємств і установ, яким необхідний урядовий зв'язок.

Л. Кравчук
Л. КРАВЧУК

м.к и і в
25 серпня 1991 року

1. Кабінет мот. зв. шифрований
2. Кабінет на рух сист. опс

т. Луцьку М.К.
Прошу терміново
адаптувати ви-
конання.

В. Марчук В.В.

Прошу терміново підготувати
пропозиції Кабінету Міністрів.

В. Луцьку
26.VIII.91.

В. Луцьку
26.08.91

Розпорядження Голови Верховної Ради України Л.Кравчука.

умовно, був тодішній виконуючий обов'язки начальника Управління урядового зв'язку полковник Василь Романович Жигалов.

І, звісно, не можна не сказати про кадрове забезпечення, про кадрове наповнення структури Головного управління. Нам пощастило, що до нас прийшли спеціалісти у галузі системного аналізу, у галузі створення нових засобів зв'язку, криптографії. Звичайно, зіграв свою роль і кількісний фактор. Справа в тому, що коли розробляли структуру Головного управління,

то реакція була далеко неоднозначною. Багато хто говорив, що створили в середині Служби безпеки монстра, який, так би мовити, буде подавляти саму Службу. І таке враження дійсно складалося. Але ці питання, я маю на увазі структуру і штатний розклад, були дуже детально зважені і опрацьовані.

Я вам більше скажу. Ми це питання винесли на засідання колегії Служби безпеки України, на яке були запрошені тодішні керівник Адміністрації Президента України та міністр Кабінету Міністрів України. Таким чином, ми заручились підтримкою не тільки концептуальних положень створення урядового зв'язку України, але й конкретних структурних і штатних рішень.

Після десяти років із врахуванням моєї обізнаності можу констатувати, що структура урядового зв'язку України є однією з небагатьох, яка зберегла довірений їй державний ресурс, розвинула його і досягла значного успіху. Це стало можливим завдяки тому, що в цій системі зібралися люди з державним мисленням та дуже розвинутим почуттям відповідальності.

Записано у 2002 році

О. Міхін

(заступник начальника військ – начальник штабу військ урядового зв'язку ПрикВО у 1989–1992 роках, помічник начальника Управління військ ГУУЗ СБУ з 11.1992 до 12.1997 р., перший заступник начальника управління – начальник штабу Управління військ ГУУЗ СБУ з 12.1997 до 08.1998 р.)

Війська урядового зв'язку

Після невдалої спроби державного перевороту 19-21 серпня 1991 року, 24 серпня депутати Верховної Ради України прийняли декларацію про державний суверенітет України. На той час до складу угруповання військ урядового зв'язку КДБ СРСР, яке дислокувалося на території України, входили:

- Відділ військ урядового зв'язку КДБ СРСР у Прикарпатському військовому окрузі (м. Львів) з підлеглими частинами;
- 30-й окремий орден Олександра Невського полк урядового зв'язку (м. Львів, Винники);
- 31-й окремий орден Червоної Зірки полк урядового зв'язку (м. Рівне);
- 56-й окремий полк урядового зв'язку (м. Сарни);
- 7-й окремий полк урядового зв'язку (м. Сколе);

- 23-й окремий Гвардійський ордена Червоної Зірки учбовий полк урядового зв'язку (смт. Миропіль);
  - 29-й окремий інженерно-будівельний батальйон (м. Львів, Винники);
- Крім того, на території України дислокувались:
- 10-та окрема Одеська орденів Олександра Невського та Червоної Зірки бригада урядового зв'язку (м. Миргород);
  - 35-й окремий полк урядового зв'язку (м. Одеса);
  - 6-й окремий полк урядового зв'язку (м. Кодима);
  - 5-й окремий експлуатаційно-технічний вузол урядового зв'язку (м. Ялта), який знаходився у підпорядкуванні Управління військ урядового зв'язку на Південно-Західному напрямку (м. Кишинів).

Всього на території України знаходилося 1 бригада, 7 полків, 1 вузол і 1 батальйон.

7 жовтня 1991 року Президією Верховної Ради України було підписано Указ № 1606-XII «Про підпорядкування Україні дислокованих на її території військових частин і підрозділів залізничних військ СРСР, військ урядового зв'язку КДБ СРСР і Цивільної оборони СРСР, та військової техніки і майна Міністерства оборони СРСР, переданих безоплатно навчальним організаціям Товариства сприяння оборони України». Цей указ дозволив усі дислоковані в Україні частини урядового зв'язку підпорядкувати дер-

Урочисте шикування радіостанційного батальйону. Київ, 1990 рік.

жавним і військовим структурам України, розпочавши створення польової системи урядового зв'язку України, зберегти для держави коштовну техніку та майно.

З січня 1992 року у військових частинах розпочався процес прийняття військової

Балицький І.І.

Товстоног В.А.

присяги на вірність українському народу. 16 січня серед перших присягу прийняв особовий склад радіостанційного батальйону 10-ї бригади урядового зв'язку (м. Київ). 25 березня 1992 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про Службу безпеки України».

Управління військ урядового зв'язку на Південно-Західному напрямку (м. Кишинів) наказом начальника Управління і військ урядового зв'язку (в/ч 32152, м. Москва) було розформовано, і частина офіцерів та прапорщиків на чолі з начальником Управління полковником І. Балицьким прибула в Україну, виявивши бажання проходити службу на території незалежної України. Після створення Служби безпеки України у березні 1992 року постало питання про підпорядкування військ урядового зв'язку, дислокованих в Україні, Службі безпеки України, і створення керівного органу для управління частинами урядового зв'язку. У квітні 1992 року на базі колишнього Управління військ урядового зв'язку на Південно-Західному напрямку було створено оперативну групу для тимчасового керівництва частинами військ.

Оперативна група розмістилася на території радіостанційного батальйону 10-ї окремої бригади урядового зв'язку в Києві. Для повноцінного керівництва військами було необхідно створити Управління військ з усіма необхідними підрозділами: відділом планування та безпеки урядового зв'язку, відділом роботи з особовим складом, тиловим відділом і технічною частиною. Наказом Голови Служби безпеки України від 21 жовтня 1992 року № 012 на базі колишньої оперативної групи та розформованого цим же наказом Відділу військ урядового зв'язку в Прикарпатському військовому окрузі було створено Управління військ урядового зв'язку у складі Головного управління урядового зв'язку Служби безпеки України.

Першим начальником Управління військ урядового зв'язку був призначений полковник І. Балицький. Першим заступником начальника Управ-

ління став полковник В. Товстоног, заступником начальника Управління – начальником відділу планування та безпеки урядового зв'язку – полковник В. Потапов, заступниками начальника Управління – начальниками відділів – полковники В. Небога, В. Цмикал, В. Аванесов.

Цмикал В.К.

Аванесов В.В.

Головним завданням Управління військ стали:

- збереження бойової готовності військ. У цей період частина офіцерів виявила бажання продовжити службу в Росії, і некомплект офіцерського складу не дозволяв вирішувати завдання за призначенням у повному обсязі;
- забезпечення особового складу військ усіма видами постачання;
- проведення реформування та скорочення військ урядового зв'язку, створення необхідного комплексу частин для забезпечення виконання завдань Збройними Силами України.

З різних причин реформування військ урядового зв'язку було розпочато тільки у 1996 році.

Записано у 2002 році

Ф. Миргородський

*(командир 56-го окремого полку урядового зв'язку
ГУУЗ СБ України з 02.1988 до 11.1993 р.)*

Спогади командира полку

Рівненщина – бурштиновий талісман України. Пам'ятаю, як у березні 1988 року я прибув до міста Сарни на посаду командира полку урядового зв'язку. Уже тоді полк мав свої традиції, свій досвід в організації урядового зв'язку в ході широкомасштабних заходів із обслуговування абонентів у будь-якій точці Радянського Союзу та за його межами.

Тодішнє командування полку, а саме начальник штабу М. Руденко, начальник політвідділу В. Андрієнко, начальник тилу І. Голодніков та заступник командира з технічної частини М. Якименко, запам'яталися відмінними фахівцями своєї справи.

Хочеться звернути увагу на те, що тривалий час полк не мав командира. На жаль, це негативно вплинуло на його функціонування. Не було по-справжньому дружнього колективу, давалися взнаки недоліки у виховній роботі, погано діяв зворотній зв'язок із місцевими органами влади. Про це все я відкрито сказав на сарненській районній партійній конференції. І, як виявилось, не дарма. Уже зовсім скоро від першого секретаря райкому І. Терехова ми отримали підтримку, яка сприяла нашій діяльності у майбутньому. У 1991 році колектив полку висунув своїх представників у депутати Рівненської обласної, Сарненської районної та міської рад.

Не буду згадувати про бойову та спеціальну підготовку. Як я вже зазначав, особовий склад мав високий рівень підготовки, що дозволяло завжди якісно і бездоганно виконувати поставлені завдання. Краще зупинюся на подіях, які неабияк вплинули на службову діяльність полку. Мова про Чорнобильську катастрофу та визнання незалежності України.

Про наслідки Чорнобильської катастрофи ходило багато чуток як в обласному центрі, так і в Сарнах. Усі були занепокоєні. Настрої у людей були нездорові. У цьому сенсі на командування полку лягла відповідальність за військовослужбовців та їхні сім'ї. У 1990 році за моїм клопотанням перед начальником Управління урядового зв'язку у Москві було сформо-

м. Сарни Рівненської області

вано групу спеціалістів, які провели обстеження місць дислокації. Вони контролювали і безпеку продуктів харчування, і рівень опромінення особового складу та сімей військовослужбовців. На основі отриманих даних було розроблено план, який допоміг нам хоча й частково, але вирішити проблеми проходження служби в небезпечних зонах, а саме:

- майже удвічі збільшили норми харчування особового складу. Щодня військовослужбовці строкової служби отримували молоко, твердий сир, сметану та яйця;

- районними органами влади було вирішене питання щодо забезпечення продуктами харчування із чистих зон;

- збільшились відпустки офіцерів та прапорщиків з 30 до 45 діб;

- військовослужбовці та їхні сім'ї отримали статус постраждалих від Чорнобильської аварії (4-та категорія) та, відповідно, пільги;

- військовослужбовцям присвоювались військові звання на 1 ступінь вище займаної посади (до полковника включно);

- на 20% збільшилась заробітна плата службовців та працівників;

- було збудовано два 40-квартирних будинки, і це зробило вагомий внесок у вирішення квартирної проблеми;

- від полку до міста було відкрито маршрутне автобусне сполучення;

- дітей регулярно підвозили до школи, дитсадків і назад;

- маючи повноваження депутата Рівненської облради, я сприяв ремонту центральної вулиці села Коротичі, яку в короткий термін було заасфальтовано, перебудований перехід через водостічну мережу, що покращило в'їзд до військової частини та житлових будинків.

Також у квітні 1990 року за моїм клопотанням у полк прибула група фахівців з Ленінградської військово-медичної академії на чолі з начальником профільного факультету. За допомогою пересувної лабораторії, яку експерти привезли з собою, було обстежено 100% особового складу та сім'ї офіцерів і прапорщиків. На щастя, суттєвих порушень здоров'я, пов'язаних

Генерал-майор Марінін В.П. в автопарку 56-го ОПУЗ.

із радіаційним ураженням, виявлено не було.

Усю свою діяльність та діяльність підлеглих я направляв на піклування про людей, їхній добробут та безпеку. Паралельно із чорнобильською проблемою все швидше та гостріше поставала проблема політична.

Біля Бойового прапора 56-го ОПУЗ.

Роки горбачовської «перебудови» розхитали державні устої. Народ не уявляв, що чекає на людей завтра. Усвідомлюючи факт неспроможності державного керівництва змінити ситуацію на краще, у республіках СРСР поширювався рух за відокремлення та набуття самостійності. Розвалювався соціалістичний табір. В Україні зростав авторитет Народного Руху України. Все це впливало на діяльність командування та вимагало шукати нові форми роботи з особовим складом.

Будучи депутатом Рівненської обласної ради, я володів обстановкою, і це давало мені можливість правильно скеровувати діяльність підлеглих у полку. Як пам'ятаю, на серпневі події 1991 року у Москві особовий склад відреагував спокійно. Усі розуміли – це агонія горбачовської перебудови. Держава залишилась без керівництва.

На позачерговій сесії Верховної Ради України було проголошено Акт про незалежність. Заборонили функціонування Комуністичної партії. Це був потужний психологічний удар. У кожній частині функціонував політичний відділ, та всі попередні старання політпрацівників виявилися марними. Політико-виховну роботу було зведено до нуля, заступників командирів підрозділів по політичній частині, секретарів партійних і комсомольських організацій усунено з посад. Знищити – знищили, але нічого нового не було. Куди дівати відсторонених від роботи офіцерів? Розпорядження про введення нових посад (помічник командира частини з виховної роботи, помічник командира батальйону з виховної роботи) чекали довго.

Реалії були невтішними: перші особи держави не могли впоратися зі своїми обов'язками. Це стосувалося і керівництва Відділу урядового зв'язку ПрикВО, і Управління військами урядового зв'язку в Києві.

Усе це спонукало нас до наступних дій:

- звільненими політпрацівниками були заповнені всі вакантні посади офіцерів і прапорщиків;
- для планування виховної роботи у штабі полку було введено посаду офіцера з виховної роботи, метою чого було зберегти єдність колективу незалежно від індивідуальних політичних переконань, недопущення негативних явищ;
- було уточнено план бойової підготовки.

У листопаді 1991 року полк отримав молоде поповнення. Усі готувалися до традиційного свята – прийняття присяги, яке мало відбутися 20 грудня. Та постала несподівана і серйозна проблема: під впливом політичних подій та екологічних факторів до частини почали приїжджати батьки військовослужбовців з вимогою відпустити синів додому. Відділ військ ПрикВО проблему не помічав (або не хотів помічати), тому допомоги від нього чекати було безглуздо.

Відгукнулося лише Управління військ урядового зв'язку з Києва. Начальник Управління полковник І. Балицький та начальник штабу полковник В. Товстоног взяли на себе відповідальність, і за згодою батьків та військового комісаріату, ми перевели деяких солдат до частин Міністерства оборони. Мені дозволили звільнити в запас солдат з Грузії, прибалтійських республік та республік Середньої Азії, які відслужили встановле-

До урочистого маршу. 56-й ОПУЗ.

ний термін. Також, за відношенням з військкомату, військовослужбовцям з Білорусі надали відпустки у зв'язку із сімейними обставинами. Тоді ж на сесії Рівненської обласної ради вперше заговорили про нову присягу – присягу українському народу.

1 грудня на Всеукраїнському референдумі було підтримано незалежність України. Цього ж місяця полк зв'язку Міністерства оборони у місті Рівне (командир полку полковник В. Мартиросян) склав присягу на вірність Україні. Знову почалась робота з підготовки приведення до присяги всього особового складу полку. Керівництво з Москви та Відділу урядового зв'язку ПрикВО було категорично проти цього. Підтримку я отримав лише від І. Левковського (помічника з виховної роботи), який добре відчував настрій народу та війська.

Шалений тиск щодо недопущення складання присяги наростав. Потайки від мене начальник оперативного відділу військ урядового зв'язку полковник А. Дедюхін (Москва) проводив роботу з начальником штабу полку М. Левинським щодо таємного переводу полку в Білорусь під виглядом навчань. Командування відділу військ урядового зв'язку ПрикВО також усіма засобами намагалося зірвати проведення присяги.

Щоб правильно скерувати свою роботу, я звернувся до заступника Голови КДБ України, і він ознайомив мене з планами та перспективами. На розширеній нараді командування було вирішено:

- привести полк до присяги на вірність українському народу 19 січня 1992 року;
- військову присягу на вірність українському народу складати усім без виключень на чолі з командиром полку;
- порядок складання присяги: командир полку присягається перед керівництвом Сарненського району, командири батальйонів – перед командиром полку, офіцери та прапорщики – перед своїми прямими командирами, особовий склад строкової служби – перед командирами підрозділів.

На складання присяги військовослужбовцями було запрошено усіх близьких та рідних, керівників міста, громадські організації. Проведена робота дала позитивні результати. 19 січня 1992 року особовий склад полку присягнув бути вірним українському народу. Так почалась нова історія становлення військ урядового зв'язку нашої незалежної держави – України.

Записано у 2002 році

Ю. Колосов

(начальник Служби шифрованого документального зв'язку ГУУЗ СБ України з 11.1992 до 12.1996 р.)

Аси шифрованого зв'язку

Мені довелося розпочати свою службу в системі урядового зв'язку у далекому 1954-му. За наступні роки опанував багато спеціальностей зв'язківця, керував різноманітними підрозділами. Закінчив військову службу у Службі шифрованого документального зв'язку ДСТСЗІ Служби безпеки України.

Після здобуття Україною незалежності на її території існував тільки експлуатаційний шифрувальний підрозділ, який входив до складу 8-го Головного управління КДБ СРСР. Так сталося, що після бесіди з начальником Головного управління урядового зв'язку СБУ Ю. Сємушевим та зустрічі з Головою СБУ Є. Марчуком саме мені було доручено формувати Службу шифрованого документального зв'язку та тривалий час керувати нею.

Ця ділянка роботи відзначається неабиякою специфікою. Робота шифрувальника вимагає уміння добре орієнтуватися у цілому комплексі знань та професійних навичок. Це і знання принципів роботи та уміння експлуатувати достатньо великий парк спеціальної техніки, і висока загальна грамотність, уважність, педантичність, велика відповідальність. Стати шифрувальником, відповідати всім необхідним вимогам дуже непросто. До самостійної роботи співробітників допускають лише після багаторазових перевірок необхідних знань, відмінного освоєння свого робочого місця, здачі відповідних іспитів. А скільки уваги, відповідальності потрібно шифрувальнику при прийомі та передачі цілком таємних і термінових шифротелеграм. Від шифрувальника потрібна гранична увага і точність дій, обов'язкова постійна самоперевірка кожного свого кроку. Без точного виконання цих вимог шифрувальник просто не відбудеться. Найменша помилка, неточність у діях можуть привести до непоправних наслідків. Ще одна необхідна якість шифрувальника – уміння оцінити оперативність обробки інформації, що надходить, її важливість.

Відомо, що шифрувальників та шифродокументи завжди ретельно охороняють. За шифрами полюють усі розвідки світу. У воєнні роки під час бойових дій шифрувальник ставив перед собою каністру з бензином, клав гранату і знімав із запобіжника пістолет.

Зараз – інші часи. Але вимоги до шифрувальників, до їхньої роботи залишаються дуже високими. Ані за яких умов не повинно бути витоку інформації, і тим паче – компрометації шифру.

Як бачимо, це дуже непроста служба, і шифрувальником може стати далеко не кожен. Це – свого роду покликання.

У 2002 році ми відзначили десятиріччя створення підрозділу ГУУЗ-ДСТСЗІ Служби безпеки України. Стільки ж років і шифрувальній службі незалежної України. 1992-й рік – це рік становлення шифрованого документального зв'язку у складі ГУУЗ-ДСТСЗІ СБУ. А основи цієї складної роботи були закладені у далекому 1921 році, коли 5 травня було створено Спецвідділ ОДПУ.

Слід відзначити, що знадобився певний час, щоб вписатися у нову структуру, налагодити ділові зв'язки з іншими підрозділами Головного управління. І, як і колись, головним завданням підрозділу залишається забезпечення безпеки закритого зв'язку.

Якщо згадати 50-70-ті роки, то у той час Москвою багато уваги приділялося оснащення наявних ліній зв'язку новітніми технічними засобами з метою підвищення оперативності передачі інформації та зниження затрат праці на її обробку. Підрозділи шифрованого зв'язку оснащувалися все більш продуктивним обладнанням.

Подальший розвиток шифрованого зв'язку пов'язаний з необхідністю обробки все більших масивів інформації, підвищення опе-

Апаратура засекречування телеграфних каналів гарантованої стійкості Т-206 «Весна».

Нагрудний знак «80 років шифрувальній службі».

ративності, достовірності, забезпечення безпеки зв'язку. Ці проблеми могли бути вирішені тільки з використанням автоматизованих систем шифрованого документального зв'язку, створених на основі електронно-обчислювальної техніки. І такі системи було створено.

Пам'ятаю, коли я прийшов працювати у 8-й відділ, одна з таких систем якраз готувалася до здачі у бойову експлуатацію. Все ширше використовувалася в роботі обчислювальна техніка, впроваджувалися нові, спеціально розроблені для шифрованого документального зв'язку програмні засоби. Усе це вимагало від інженерно-технічного персоналу постійного вдосконалення своїх знань, набуття навичок у роботі з новими обчислювальними системами.

До здобуття Україною незалежності всі питання подальшого розвитку системи передачі даних, оновлення застарілого обладнання, питання криптографічного захисту вирішувалися централізовано у Москві, у 8-му Головному управлінні КДБ СРСР. Для рішення подібних завдань було створено потужну інфраструктуру, до якої входили не тільки експлуатаційні підрозділи, але й науково-дослідні інститути та відповідні виробництва. В Україні всього цього не було, і аналогічну інфраструктуру ми мусили створювати заново. Спеціалістами Центрального вузла та ряду обласних підрозділів було чимало зроблено для підтримки нормального функціонування системи в цілому на території України та подальшого її вдосконалення. Багато з тих, хто розпочинав цю роботу, працюють і досі, передаючи свій багатющий досвід молодим співробітникам.

На кінець 90-х років Москвою планувалася велика робота по заміні частини обладнання, що не відповідало новим вимогам, ряд заходів, направлених на подальше вдосконалення та розвиток шифрованого документального зв'язку. Після розпаду СРСР ці роботи, централізоване забезпечення спеціальною технікою та виробами були припинені. І нам довелося існуючі проблеми вирішувати самим. Дуже велику увагу справі становлення та розвитку системи шифрованого документального зв'язку приділяв Ю. Семушев, який у ті роки очолював Головне управління урядового зв'язку. Він завжди заохочував наші ініціативи, глибоко розумів значення шифрованого зв'язку. Ми постійно відчували його підтримку.

Треба віддати належне багатьом співробітникам служби, які доклали багато ініціативи і

Нагрудний знак «90 років шифрувальній службі».

наполегливості для забезпечення нормального функціонування системи передачі даних. Велику увагу проблемам шифрованого зв'язку приділяли начальники підрозділів в областях.

Пам'ятається одне з моїх відряджень до Вінниці, де в той час начальником підрозділу був П. Сергієнко, який дуже багато зробив для підтримання функціонування та розвитку шифрувального підрозділу.

У наступні роки нам довелося багато працювати по організації нових зв'язків, заміні застарілого обладнання, як основного, так і допоміжного.

Особливо напруженою була робота по заміні обладнання обчислювального комплексу Центру. Співпрацювали із заводом у Мінську, який виробляв відповідну електронну техніку, що її, за нашими розрахунками, можна було використати для заміни застарілої. Завдяки творчому підходу співробітників до вирішення цієї проблеми нам вдалося провести заміну обчислювального комплексу без перерви зв'язку. У деякій мірі ми ризикували. І зараз я пишаюся, що це складне завдання вдалося виконати.

Багато зусиль потребувало придбання обладнання, яке при необхідності можна було б використати для забезпечення резервування Центру комутації повідомлень на основних напрямках зв'язку. Ми дієво співробітничали з НВО «Масштаб» (м. С.-Петербург). В умовах скрутного фінансового становища на це обладнання гроші знайшлись. Керівництво розуміло важливість забезпечення живучості центру. Доводилося економити на іншому, але для найбільш необхідного кошти були виділені.

Значні зусилля докладалися також для заміни допоміжного обладнання, що дозволило забезпечити безперебійне функціонування центру. Багато було зроблено для заміни застарілої спеціальної техніки, яка відпрацювала свій ресурс. З метою підвищення надійності роботи центру до ряду важливих об'єктів проклали додаткові з'єднувальні кабелі. Центр працював, повністю виконуючи покладені на нього завдання. У той же період нам вдалося виконати комплекс робіт по створенню рухомого шифроргану.

Ми розуміли, що нашій молодій державі будуть необхідні посольства за кордоном, і все робили для того, щоб шифрований зв'язок з посольствами функціонував. Ця робота розпочиналася практично з чистого листа. Ані попереднього досвіду, ані будь-яких напрацювань у цій галузі

Нагрудний знак «100 років шифрувальній службі».

зі зв'язку в Україні не було. Але нам вдалося, незважаючи на величезні труднощі, вирішити складне завдання. Однією з головних проблем було створення національного коду. Ця проблема настільки складна, потребує залучення таких великих матеріальних та інтелектуальних ресурсів, що її вдалося вирішити не більше як півтора десяткам країн, які мали відповідний економічний, технологічний та науковий потенціал. Наш колектив разом з науково-технічним підрозділом Департаменту виконав відповідальне завдання. Це була наша велика перемога. Багато чого ще можна було б сказати про те, що було зроблено, щоб зв'язок з посольствами почав функціонувати. Але не все можливо розповісти, не прийшов ще час.

Хочу відзначити, що колективу шифрувальної служби вдалося у складні часи не тільки вистояти, але й багато зробити для надійного функціонування шифрованого документального зв'язку, закласти основи для його подальшого розвитку. Зовсім недавно завершено науково-дослідну роботу, на основі якої було побудовано і введено в експлуатацію першу чергу Системи захищеної електронної пошти. І це тільки початок. Можна сказати, що це новий етап у справі вдосконалення цього виду зв'язку. Закладено основи розширення переліку послуг, що надаються абонентам.

У завершення хотілося б відзначити, що які б системи шифрованого зв'язку не існували, якою б не була спецтехніка досконалою і надійною, якими б не були надійними шифри, але безпеку, надійність та оперативність закритого зв'язку забезпечують люди. І це – співробітники високого професіоналізму та безмежної відданості Батьківщині. Наші шифрувальники зберегли величезний досвід і традиції старшого покоління. У цьому – основа майбутніх здобутків у справі розвитку та вдосконалення шифрованого документального зв'язку.

Записано у 2002 році

В. Приступа

(начальник відділу ДСТСЗІ СБ України в Миколаївській області з 06.1997 до 03.2002 р.)

Спогади про службу

Я мав певний досвід служби на посадах керівного складу в УУЗ КДБ СРСР та в одному з підрозділів урядового зв'язку СБ України, і у червні 1997 року мене було призначено на посаду начальника відділу урядового зв'язку Управ-

ління СБ України в Миколаївській області (з грудня 1998 року – відділ ДСТСЗІ СБ України в Миколаївській області), на якій я проходив службу до березня 2002 року.

Цей період служби був особливо пам'ятним і плідним з точки зору виконання завдань

Будинок Миколаївського відділу, 2002 рік.

з організації і розвитку урядового зв'язку на території області, формування та згуртованості колективу підрозділу, вирішення соціально-побутових питань співробітників.

Відділ урядового зв'язку зустрів застоєм: розбитими сходами, давно не ремонтowanими приміщеннями, слабким рівнем взаємодії з керівниками органів місцевої влади, підприємств і організацій міста та області. Дисципліна особового складу бажала бути кращою – серед підрозділів урядового зв'язку України відділ перебував у лідерах щодо кількості дисциплінарних стягнень. У чому підрозділ тримав першість – так це в економії бюджетних коштів по напрямках організаційно-технічної та господарської діяльності. Ініціатива низу, як правило, не знаходила підтримки керівника.

Після знайомства з керівниками структурних підрозділів та особовим складом роботу розпочав зі змін у настроях та психології людей у відношенні до справи, прояву службової ініціативи, облаштування робочих місць та технологічних ділянок.

За короткий час познайомився з усіма абонентами урядового міжміського зв'язку на території області. При цьому вдалося налагодити особисті ділові стосунки з керівниками трьох суднобудівних заводів Миколаєва, виробничого об'єднання газотурбобудування «Зоря-Машпроект», Південноукраїнської АЕС, спеціалізованого морського порту «Октябрьск», морського торговельного порту, ДП «Дельта-Лоцман», Українського радіотехнічного інституту та іншими, що позитивним чином відбилося на подальшій діяльності.

У ході службової діяльності значна увага приділялась розвитку державної системи урядового зв'язку на території області. Результатами цієї роботи стали:

- введення в дію першого в Україні абонентського пункту системи захищеної електронної пошти Служби безпеки України;
- придбання та введення в дію одними з перших в Україні цифрової АТС відкритого зв'язку «Сігма-Т» ємністю 368 номерів.

Ці заходи без залучення бюджетних коштів були виконані завдяки ефективній взаємодії та державному підходу до вирішення питань розвитку спеціального зв'язку з боку начальника Управління Служби безпеки України в Миколаївській області генерал-майора Палагіна Ю.О.

Абонентські установки урядового зв'язку було встановлено миколаївському міському голові, керівнику регіональної митниці, заступникам начальника Управління СБ України в Миколаївській області, іншим абонентам.

Крім того, силами особового складу було введено в дію лінійні станції РРЗ «Роса» в місті Южноукраїнськ та на території спеціалізованого морського порту «Октябрьск», вузол шифрованого документального зв'язку перенесено до нових приміщень, замінені фідери радіозв'язку довжиною по 125 м на миколаївській телерадіовежі, організовано лінію прямого радіорелейного зв'язку з відділом ДСТСЗІ в Херсонській області, телефонізовано нову будівлю медичної служби УСБУ, основні приміщення УСБУ та відділу обладнані системою кабельного телебачення, у виділену кімнату безкоштовно підключено інтернет, на базі ЦАТС «Сігма» розроблено систему оповіщення, виконано ряд інших робіт.

Більш детально зупинюсь на вирішенні питання заміни фідерів радіозв'язку. Здійснити закупівлю кабелю за бюджетні кошти було неможливо через обмежене фінансування, потрібні були інші рішення. За рахунок добрих взаємовідносин необхідну кількість кабелю у хорошому технічному стані було отримано з однієї з військових частин Міністерства оборони, яка займалась демонтажем антенної системи радіолокаційної станції. Після перевірки параметрів фідери радіозв'язку силами особово-

У робочому кабінеті.

го складу було змонтовано та закріплено на телерадіовежі. Залишилося найголовніше – без демонтажу антен обрізати старі та запаяти нові фідери на висоті 125 метрів над землею. Виконання завдання вимагало не тільки високого професіоналізму, але й мужності, бо висотна люлька весь час гоїдалась від вітру і могла витримати тільки двох чоловік. Серед де-

кількох добровольців виконання роботи було довірено начальнику радіогрупи Погорілому О.В. та інженеру кабельної групи Прошкіну С.В., які блискуче з нею справились, а змонтовані фідери і сьогодні продовжують надійно працювати.

Крім зазначених співробітників, хочу відзначити високий професіоналізм та ефективну роботу заступника начальника відділу Гащенко О.О., начальників підрозділів Тихонова П.В., Самофала О.В., Швеця О.Г., Гапішка С.В., інженерно-технічного складу – Редька Ю.І., Страшевського Ю.А., Дмитриченка С.В., Климчика В.Д., Зелінського В.М., Коваленка А.А., Катілова Б.В., Чебана О.Г., ветеранів урядового зв'язку Морозова М.Ф., Недбайлова Ю.С., Чайки А.П. та багатьох інших.

Важлива роль у забезпеченні службової діяльності покладалась на підрозділи господарського та фінансового забезпечення.

Співробітниками підрозділу матеріально-технічного та господарського забезпечення крім виконання планових завдань, надання чисельних звітних документів за участі співробітників технічних підрозділів було організовано та виконано роботи щодо покращення умов перебування особового складу в будівлі відділу. Це, зокрема, ремонт екранованого приміщення, кімнати радіогрупи та приміщень чергової зміни на 3-х лінійних станціях РРЗ «Роса», кімнати відпочинку водіїв. Обладнано нові кабінети начальника відділу та його заступника, кімнати для зберігання зброї, розміщення каси, інтернет-обладнання тощо. Також виконано ремонт системи опалення, санвузлів, вікон, встановлено 2 бойлери та душові кабінки. Будівлю відділу обладнано системами охорони та відеоспостереження, встановлено пристрої для автоматичного відкривання воріт, обладнано оглядову яму для обслуговування автомобілів відділу, під'їзні естакади.

За рахунок спонсорської допомоги було придбано ряд кондиціонерів, холодильників, електроплиту, мікрохвильову піч, відеокамеру, телевізор, відеоманітофон, меблі, посуд, інші електропобутові прилади.

Таким чином, особовому складу було створено або покращено умови для виконання своїх службових обов'язків.

Як найкращі в цій роботі зарекомендували себе співробітники Шеретько С.В., Жиров П.О., Твердохліб А.О., Діхтяренко С.М., Баришполець А.О., Сидоренко В.В., Золотова С.І.

Завдяки відповідальній та фаховій роботі начальника фінансової групи Панічкіної Т.П. вдалося практично повністю ліквідувати дебіторську заборгованість відділу за послуги урядового зв'язку. У ході двох перевірок фінансово-господарської діяльності відділу комісією з Києва порушень фінансової дисципліни виявлено не було, а за результатами перевірки обласного КРУ, відділ навіть вийшов з прибутком понад 1000 грн.

Група ветеранів Миколаївського відділу, 2002 рік.

Вирішення соціально-побутових питань, отримання житла завжди накладали позитивний відбиток на ставлення людей до служби. У житті керувався тезою: «Якщо у співробітника є дах над головою, він від цього гірше служити не буде». Одним із своїх вагомих досягнень вважаю успішне вирішення житлової проблеми. У рамках виконання програми інвестиційного будівництва житла для військовослужбовців у місті Миколаєві для співробітників СБУ підприємством «Прогресбуд» було введено в дію 4 багатоквартирних будинки, з них 3 за рахунок договорів ДСТСЗІ. Завдяки плідній співпраці з керівництвом УСБУ в Миколаївській області, органами місцевого самоврядування вдалося досягти порозуміння з міськими комунальними підприємствами та будівельними організаціями у виконанні робіт із будівництва житла для військовослужбовців, зекономити виділені кошти.

Здача в експлуатацію першого багатоквартирного будинку по проспекту Миру, в якому отримали квартири співробітники відділу, інших регіональних органів ДСТСЗІ, УСБУ в Миколаївській області, перетворилось у справжнє свято за участю керівників міста, УСБУ, телебачення, засобів масової інформації. Символічний ключ від будинку отримав заступник Голови СБ України – начальник ДСТСЗІ генерал-лейтенант Лазарев Г.П., який передав його начальнику відділу.

В подальшому були здані в експлуатацію ще два будинки в інших районах міста, декілька квартир отримали від УСБУ, дві квартири у ході три-

Приступа В.М. 2010 рік.

валих переговорів надано в м. Южноукраїнську директором АЕС. У результаті проведеної роботи при підтримці з боку керівників ДСТСЗІ Лазарева Г.П. та Скриника О.П. весь особовий склад відділу було забезпечено житлом (отримали 26 квартир), 12 квартир отримали звільнені в запас військовослужбовці інших регіональних органів. Під час квартирного «буму» три з чотирьох холостяків відділу одружилися та встигли отримати житло. При моєму переведенні до м. Київ у березні 2002 року 3 квартири ще чекали своїх майбутніх власників. У пам'яті та в кадрах аматорського відео назавжди залишилися щасливі

обличчя наших співробітників з орденом на власне житло.

Ефективне вирішення службових питань було б неможливим без згуртованості колективу, творчого підходу до справи, високої дисципліни, відданості справі. Із задоволенням відзначаю, що ці питання вдалося вирішити у стислі терміни. Декількох співробітників, які були не в ладах з дисципліною, але дружили із «зеленим змієм», довелось звільнити, що оздоровило колектив.

Завдяки ефективній та наполегливій роботі Стельмаха В.П. – досвідченого фахівця з кадрової роботи, начальників підрозділів, було сформовано резерв висунення на вищі посади з урахуванням професійних якостей, резерв кандидатів для зарахування на службу тощо. Служити у відділі стало престижно, бажаючих (в тому числі з УСБУ) стало більше, ніж вакантних посад. Було створено та ефективно діяло офіцерське зібрання, розроблені ритуали привітання співробітників з присвоєнням військового звання, ювілеєм, народженням дитини, отриманням квартири. У ряді випадків надавалась адресна грошова допомога.

Назавжди залишаться в пам'яті колективні виїзди на відпочинок на море в м. Очаків, с. Рибаківка, на Кінбурнську косу, збори грибів, зустріч Нового року, театралізовані святкування Дня захисника Вітчизни, 8 березня, вшанування ветеранів.

Хочу висловити щиру вдячність за велику роботу по вихованню молодих співробітників відділу на кращих традиціях урядового зв'язку нашим ветеранам – колишньому начальнику відділення урядового зв'язку Прокопенку Є.П. та старшому інженеру станції Морозову М.Ф.

За період керівництва відділом усі завдання з організації урядового зв'язку виконувались у повному обсязі з належною якістю. За результатами комплексної перевірки у 2001 році відділ було відзначено як кращий

серед підрозділів урядового зв'язку півдня України, а начальнику відділу згодом було запропоновано більш високу посаду в м. Києві. Особливо дорогими подарунками при від'їзді до нового місця служби стали фотоальбом зі знімками всіх співробітників відділу та відеокасета «В пам'ять про Миколаїв».

Час плине швидко. П'ять колишніх підлеглих отримали звання полковника і продовжують службу, очолюють різні колективи, багато хто звільнився на пенсію, ряд співробітників, на жаль, вже завершили свій життєвий шлях. Сьогодні, перебуваючи в запасі та працюючи в системі урядового зв'язку на посаді державного службовця, завжди з теплотою згадую службу в м. Миколаєві, де знайшов багатьох друзів, однодумців, відданих своїй справі людей.

Записано у жовтні 2010 року

Ю. Семушев

*(начальник Головного управління урядового зв'язку
Служби безпеки України з 07.1992 до 03.1995 р.)*

**«Ми забезпечили прорив,
який прирівнювався
до прориву в космос»
(інтерв'ю газеті «День»)**

– Юрію Миколайовичу, ви мали безпосередній стосунок до становлення Служби безпеки України на початку 90-х. Які завдання висувалися перед вами?

– На той час я був радником Голови з транспортних питань і телекомунікацій, тому що вся попередня розвідувальна робота була пов'язана з цими напрямками. На це пішло чверть століття.

Свого часу я закінчив Харківський авіаційний інститут. Але Євген Кирилович Марчук вважав, що я найбільше готовий взятися за проблему забезпечення держави надійно закритим зв'язком.

У нас у державі існує закритий зв'язок, який називали урядовим. Ця система закритих телекомунікацій, які забезпечують телефонний і документальний обмін таємною, цілком таємною та інформацією особливої важливості при управлінні державою, збройними силами і військово-промисловим комплексом. Вона призначена тільки для вищих посадовців держави і відповідних структур. Основна вимога до цієї системи: висока надійність

захисту інформації, яка забезпечується криптографічними та організаційними методами.

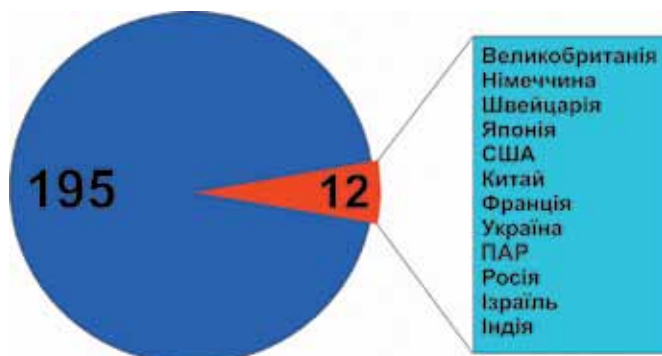
Увесь зв'язок шифрується, а шифр – всі вказівки – подаються у вигляді телеграми. Якщо Президент дає якусь вказівку, то він робить це з упевненістю, що ніхто більше не чує, окрім нього та

його абонента. Забезпечити надійну закритість – надзвичайно важливе завдання. Як кажуть серед фахівців у цій галузі – забезпечити зв'язок гарантованої стійкості. Це означає, якщо перехопити цей шифр, а це легко робиться, і спробувати розшифрувати, використовуючи багатокаскадну обчислювальну техніку – суперобчислювальну техніку, то вірогідність розшифрування зв'язку гарантованої стійкості можлива лише через 20 років. Проте через такий період інформація стане вже не таємною. Структури, які забезпечують Президента, уряд таким зв'язком, – гарантують закритість передачі інформації, і усної, й письмової.

Після першого року підбиття підсумків роботи СБУ ми приймали Леоніда Кравчука та Івана Плюща і запросили їх до нас у головне урядове управління. Ідучи, Президент сказав: «Усе це добре, але шифри ж не наші! Код же не наш!». Це непокоїло Леоніда Макаровича, який пройшов школу керівництва республікою в партійних органах і знав, що це таке.

Перед цим у нас було Управління урядового зв'язку. Це суто експлуатаційна ланка. Зв'язкова апаратура – спеціальні шифратори і дешифратори – розроблялися в Москві, як і самі шифри. Усе це впроваджувалося і вмонтовувалося на місцях. Уся творча робота організовувалася КДБ Союзу, там було 8-е головне управління, яке займалося криптографією. Перед нами стояло завдання – перетворити експлуатаційний підрозділ на самодостатню структуру. Але пропрацювала вона рік, тому що депутати жили під враженням страху перед КДБ, так само, як і так звані московські демократи. Тому відразу з'явилася тенденція послабити комітет – забрали розвідку, й інші підрозділи уряд Москви відразу вивів з Комітету.

Україна теж вирішила провести цю роботу. Проте наші фахівці розуміли, чим загрожує відокремлення системи урядового зв'язку від спецслуж-

Країни, у яких є власна криптографія та повний цикл виробництва засобів криптографічного захисту інформації.

би. Особливо гостро це сприйняв Євген Кирилович. Цього не можна було допустити, і Марчук на одній із сесій Верховної Ради відверто заявив: «Якщо ви заберете урядовий зв'язок, то я від нього як Голова відмовляюся, тому що не буду упевнений, що буде забезпечена таємність моїх переговорів». Це зупинило процес. У цій складній обстановці Євген Кирилович доручив мені заглибитися в цю проблему і зрозуміти, що нам слід зробити, аби зв'язок був самодостатнім. Ми вивчили це і написали Кравчуку доповідь, що потрібно створити Головне управління урядового зв'язку, а в ньому передбачити створення принципово нових для нас підрозділів.

*Голова СБ України
Марчук Є.К.*

Це – Науково-технічне управління, Управління захисту інформації (криптографія), Служба президентського зв'язку. Леонід Кравчук це підтримав.

Попервах, доки ми самі не розвернемо роботу, ми запропонували тісно співпрацювати з Росією, тому що там була вся інтелектуальна частина цієї діяльності. На той час було створено Координаційну раду країн СНД з координації роботи в цій галузі, тому що всі залежали від Росії. Ми запропонували увійти до цієї ради. Це було в той час, коли патріоти навіть слухати не хотіли про якісь там координаційні органи.

Треба віддати належне Леоніду Макаровичу, адже він підтримав і цю ідею. Ми створили Головне управління урядового зв'язку. Тепер перед нами постала проблема кадрів. Хоч у нас і були дуже досвідчені фахівці, ми також мали потребу в учених, розробниках нової апаратури, а найголовніше – у криптографах і криптоаналітиках.

Сфера доволі специфічна. Не можу не згадати, як формувались кадри криптографів і криптоаналітиків у великих світових державах – СРСР та США.

У Радянському Союзі, скажімо, фахівці КДБ виявляли в ланці середньої школи по всій країні найбільш обдарованих з математичного погляду дітей. Вони входили в контакт із їхніми батьками й отримували їхню згоду на створення для цих дітей перспективи працювати в найскладнішій і найважливішій для держави сфері – в криптографії. Коли батьки давали згоду, цих діток брали на облік, а їхнє навчання відстежувалося аж до закінчення школи. Частину цих дітей брали у навчальний криптографічний заклад СРСР, а решта залишалась у полі зору Комітету, коли вони вступали на математичні факультети. Контакт продовжувався, а після закінчення університетів їх зараховували до наших криптографічних підрозділів – у 8-й главк КДБ СРСР.

Кравчук Л.М.

Так само було і в Америці, де також відбирали найбільш обдарованих у математичному плані дітей, з яких робили великих фахівців, які могли створити шифри гарантованої стійкості.

У нас не було таких фахівців, але в Україні були «закриті» для неї підрозділи, які зосереджувались по західному кордону і займались пе-

рехопленням іноземної інформації та її дешифровкою. Для вирішення питань криптографії залучали фахівців з Інституту кібернетики. З Вищого військового училища зв'язку, яке займалося розробкою космічних засобів зв'язку, ми також узяли хлопців. Таким чином і вдалося укомплектувати управління. Це був найважливіший крок. Це по-перше. По-друге, ми повною мірою використовували не зруйнований ще тоді науково-технічний потенціал Української РСР.

Ми вирішили й головну фінансову проблему: її ідея народилась у середині нашого Главку, але її реалізацією я зобов'язаний Марчуку. Фінансування системи урядового зв'язку на той момент здійснювалося за залишковим принципом: головне профільне завдання – контррозвідка, розвідка, інші спеціальні підрозділи, які треба забезпечити спочатку.

Урядовий зв'язок фінансувався за залишковим принципом. Коли ми оцінили перспективу забезпечення цих усіх планів, то зрозуміли, що за такого розподілу фінансів деградація системи урядового зв'язку була неминуною. Тоді ми вийшли з неординарною ідеєю – щоб Головне управління урядового зв'язку фінансувалося з держбюджету окремим рядком і було довірене спецслужбі для експлуатації й розвитку. Це дало нам можливість виконати всю намічену роботу, ми уклали десятки договорів, залучили величезну кількість фахівців зі сторони. Таким чином, ми вирішили це надамбітне завдання. Ми розробили систему генерації ключових даних. Цю систему було реалізовано зі створенням шифрів і забезпеченням спеціальних підрозділів цими шифрами.

1994 року ми відкрили перший пост урядового зв'язку в нашому посольстві у Вашингтоні. До цього всі розмови посла з керівництвом України прослухувались американськими спецслужбами. Коли ми приїхали

туди монтувати цю систему, там почався такий переполох! То було все відкрито, а то раптом пішли криптограми! Звідки? У них криптографією і шифруванням займається Агентство національної безпеки. Воно веде перехоплення інформації з космосу по всій земній кулі.

– *Юрію Миколайовичу, я хотів би уточнити момент, пов'язаний із Москвою. Раніше було все спільне. А коли Союз розпався – виникла проблема того, щоб відмежуватись від Москви. Як вирішувалась ця проблема, щоб Москва не перехоплювала інформацію?*

– Ми створили шифри, свою систему генерації ключових даних і самі створювали шифри, не купуючи їх у Москві. Ці шифри забезпечували гарантовану стійкість зв'язку. Я спостерігав за московською реакцією: коли вони зрозуміли, що ми «відсунулись», відмовившись купувати їхні шифри, я побачив доволі шанобливе ставлення. Ми отримали повну незалежність у цій сфері й укріпили незалежність держави.

Системи гарантованої стійкості зв'язку були у США й СРСР. Навіть на- тівські структури передавали шифри нижчої стійкості. Думаю, що й ми своїм союзникам у Східній Європі не продавали шифрів з гарантованою стійкістю зв'язку, тому що це завжди була надзвичайно закрыта тема. Розшифровка цих шифрів – практично «прозора» система управління державою. А завдяки правильному розумінню ситуації, своєчасному використанню того союзного ресурсу, який залишився на території України (маю на увазі кадри і науково-технічний потенціал) ми забезпечили прорив, який прирівнювався до прориву в космос.

На цей час 15 фахівців із Головного управління урядового зв'язку вже стали лауреатами Державної премії в галузі науки і техніки. Це визнання

з боку держави. Звісно, про це ніде не писали: тема була доволі специфічною з огляду на закритість.

У цей ювілей – 20-річчя СБУ – я особисто схилию голову перед фахівцями урядового зв'язку, криптографами, криптоаналітиками, розробниками апаратури.

– *Розкажіть, як ви вперше забезпечували*

Плющ І.С.

закритий урядовий зв'язок Леоніду Кравчуку під час візиту до США. Як це відбувалося?

– Завершення робіт зі створення поста урядового зв'язку для українського посла і співробітників посольства України у Вашингтоні збіглося якраз із підготовкою візиту Леоніда Макаровича до США. Наш контррозвідувальний досвід свідчив, що в посольстві все на 100% прослуховується. Тому ми вирішили перевезти літаком Іл-76 нашу апаратуру. Там ми розгорнули комутатор урядового зв'язку. Враховуючи, що нам треба було приміщення для серйозних закритих розмов, зокрема з послом, ми привезли до США і свій автомобіль, обладнаний спеціальним зв'язком. Ця машина супроводжувала Леоніда Макаровича на Капітолійський пагорб, де він мав зустріч у Конгресі.

Коли пішли перші криптограми з посольства, за мною встановили зовнішнє спостереження, бо я став цікавим об'єктом. На фуршетах до мене кілька разів підходили і пропонували поїхати кудись погуляти. Отже, я мав потрапити в компрометуючу ситуацію. Це нормальні, відомі методи, після яких тобі заявляють: «Або ми тебе компрометуємо, або ти працюєш із нами!».

Коли ми лише починали працювати, американці нам подарували телефонні апарати абонентського засекречування (коли шифратор і дешифратор стоїть у самому телефонному апараті). Американці нам дуже «люб'язно» підсунули свої телефонні апарати фірми Motorola. Зробили вони це, розраховуючи на те, що ми одразу почнемо з них телефонувати, а вони нас прослуховуватимуть. Але ми одразу зрозуміли, що це підступ, і вирішили проаналізувати ці апарати – розкрити. Через рік ми мали зустріч з американцями. І ось один із них каже: «А що, ви наші телефони не використовуєте?»... Після цього випадку більше ніхто так нас і не «кусав».

Телефон «Моторолла» з вбудованим шифратором, подарований американцями.

– Як відомо, пізніше Управління урядового зв'язку відокремили від СБУ. Як би ви оцінили цей крок?

– Цього не можна було робити. Людей, які створюють такі системи, треба перевіряти не гірше, ніж оперативних працівників спецслужби. Я знаю, які проводили відбір і перевірку.

При виведенні цієї системи зі складу спецслужби зараз таку роботу ніхто не веде. Це загрози і небезпеки. У Росії, скажімо, Федеральне агентство урядового зв'язку та інформації як самостійна структура проіснувало недовго. Щойно Путін став президентом – він повернув це агентство у ФСБ. У всьому світі цією роботою займаються спецслужби.

І. Капсамун, М. Томак, І. Самокиш, газета «День», березень, 2012

Г. Лазарєв

*(начальник ГУУЗ СБУ з 03.1995 до 02.1998 р.;
заступник Голови СБУ – начальник ГУУЗ
з 02.1998 до 06.1998 р.; заступник Голови СБУ –
начальник ДСТСЗІ з 06.1998 до 08.2001 р.)*

Загроза втручання в інформресурси

На питання «2000» відповідає заступник Голови СБ України – начальник ДСТСЗІ СБ України Лазарєв Григорій Петрович.

Сьогодні багато держав, у тому числі високорозвинених, занепокоєні розповсюдженням небезпеки, що виходить від глобального інформаційного павутиння. Ситуацію обмірковували і експерти Європейського центру вивчення проблем безпеки імені Дж. Маршала, що є зразковою школою для підготовки розвідників високого класу.

Багато урядів ввели власні внутрішні закони. З одного боку, крадіжка, злам, отримання або розповсюдження державних секретів за допомогою Мережі прирівнюються, наприклад, владою КНР до державного шпигунства і передбачають вищу міру покарання. З іншого – американське ФБР заявило, що не буде використовувати систему для перехоплення інформації в мережі Інтернет (CORM). Щоб прояснити, як ці та інші проблеми вирішуються в Україні, ми звернулись до генерал-лейтенанта Григорія Лазарєва, заступника Голови Служби безпеки, керівника Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ.

– Григорію Петровичу, раніше Ви говорили про реальну загрозу втручання в інформаційні ресурси України. Це загальносвітова чи суто національна тенденція?

– Дійсно, така проблема існує. Однак загроза втручання в інформресурси актуальна не тільки для України, але і в цілому для всіх країн, які такими ресурсами володіють.

Мабуть, ніхто із спеціалістів не буде заперечувати, що одночасно з стрімким впровадженням сучасних технологій виникли сприятливі умови для несанкціонованого використання, блокування чи знищення інформації, зосередженої в інформсистемах різного призначення.

– *Останнім часом багато уваги в ЗМІ приділяється питанням розвитку інформаційних систем. Наскільки важлива, на Вашу думку, їх роль для держави на сучасному етапі?*

– Об'єктивна потреба побудови інформаційного суспільства в Україні як однієї з найважливіших передумов її політичного та соціально-економічного руху на шляху прогресу призводить до необхідності розробки та впровадження сучасних підходів у сфері інформаційного обміну.

Якість, надійність та безпечність інформаційного обміну – це ті критерії, які повинні лежати в основі всіх новостворюваних інформаційно-телекомунікаційних систем (ІТС) – технологічної основи інформаційної інфраструктури. А їх розбудова на принципах сучасних технологій передачі інформації стала однією з пріоритетних задач для всіх – як державних, так і недержавних структур.

Основними принципами побудови таких систем, особливо тих, що призначені для обміну інформацією в інтересах управління державою, звичайно є їх обов'язкова сумісність між собою, що досягається шляхом уніфікації обладнання та програмного забезпечення.

Безумовно об'єднанням локальних автоматизованих систем у глобальні ІТС досягається бажаний результат стосовно прискорення та підвищення ефективності інформаційного обміну через можливість забезпечення доступу до різноманітних баз та банків даних. Однак необхідно пам'ятати та обов'язково враховувати той факт, що таке об'єднання значно підвищує ризики, пов'язані з навмисним викривленням інформації, з витокom конфіденційної інформації, з несанкціонованим доступом до інформаційних ресурсів, а також з втручанням в роботу та порушенням функціонування безпосередньо самих ІТС.

Таким чином, на перший план виступає проблема забезпечення безпечного функціонування ІТС і безпеки інформації, що циркулює в них. Актуальність та значення цієї проблеми важко переоцінити, адже отримання викривленої інформації або блокування доступу до неї можуть привести до непередбачуваних наслідків у таких суспільно та державно важливих сферах, як політика, економіка, наука, техніка, екологія, військова справа.

Необхідно ще раз підкреслити, що врахування вимог забезпечення безпеки інформації, що циркулює в ІТС, є одним з головних чинників та необхідною умовою забезпечення інформаційної безпеки, підтримання національного та державного суверенітету України, стійкості суспільного розвитку.

*Пульт прямих зв'язків Президента України
ПУЛЬТ-К «Україна».*

– *З якою метою та відносно яких систем*

мають впроваджуватись заходи із захисту інформації?

– Надійний захист інформаційно-телекомунікаційних систем, передусім державних органів, від злочинних посягань (у тому числі з-поза меж України) можливо забезпечити лише шляхом впровадження системи комплексного захисту інформації, яка включає в себе застосування криптографічних та технічних засобів захисту, а також виконання ряду організаційних та організаційно-технічних заходів. Метою впровадження комплексної системи захисту інформації в ІТС є забезпечення конфіденційності, цілісності та доступності інформації.

Інформація зберігає конфіденційність, якщо доступ до неї обмежується відповідно до законодавства. Інформація зберігає цілісність, якщо засоби обчислювальної техніки чи автоматизованої системи здатні забезпечувати незмінність інформації в умовах випадкового або навмисного перекручування, руйнування. Інформація зберігає доступність, якщо забезпечується можливість ознайомлення з нею відповідно до встановлених правил розмежування доступу протягом будь-якого визначеного проміжку часу.

Забезпечення особливо останніх двох характеристик інформації у першу чергу залежить від рівня безпеки функціонування ІТС. І в залежності від ІТС та її призначення, від інформації, що циркулює в ній, а також умов, в яких вона функціонує, визначається так звана політика безпеки. Цілком зрозуміло, що для ІТС, призначених для передачі інформації з обмеженим доступом, і в першу чергу таємної, має бути застосований увесь комплекс заходів захисту у органічному їх поєднанні. Це пов'язано із ви-

дом інформації, а також можливими негативними наслідками, які можуть настати в разі блокування роботи ІТС чи її роботи з порушенням правил та протоколів інформаційного обміну.

Однією з таких систем, що на сьогодні функціонують у державі і яка повністю відповідає вимогам безпеки, є державна система урядового зв'язку, призначена для обміну таємною інформацією в інтересах управління державою як в мирний, так і воєнний час. Функціонування цієї системи забезпечує Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБ України. В державі функціонує також багато інших систем, власниками яких є державні органи, підприємства та установи різних форм власності.

На превеликий жаль, необхідно констатувати, що на сьогодні не у всіх цих системах вирішено проблему захисту інформації. Причин тому декілька – від відсутності належного фінансування та матеріально-технічного забезпечення до недооцінки відповідальними особами важливості захисту інформації.

Віддаючи належне проблемам захисту інформації в спеціальних ІТС, тобто ІТС призначених для передачі інформації з обмеженим доступом, доречно зупинитися на необхідності захисту ІТС, в яких циркулює відкрита інформація.

Хибною є точка зору, що захист інформації повинен здійснюватися лише в спеціальних ІТС. Достатньо навести декілька прикладів. Так, для інформаційних систем, що забезпечують роботу та управління об'єктів «критичної» інфраструктури (АЕС, техногенно небезпечні підприємства), роботу транспорту, функціонування фінансово-кредитної системи тощо, впровадження комплексної системи захисту інформації для забезпечення її цілісності та доступності є обов'язковим.

Ще один приклад: забезпечення захисту інформації підприємствами, що надають послуги зв'язку, виходячи з необхідності додержання вимог Конституції України в частині, що стосується гарантування кожному таємниці телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також забезпечення надійного та безперебійного функціонування системи зв'язку в цілому.

– *Як законодавчо визначено необхідність проведення заходів щодо захисту інформації в ІТС?*

– На сьогодні законодавчою основою у напрямку забезпечення безпеки інформації є прийнятий у 1995 році Закон України «Про захист інформації в автоматизованих системах».

Розвиток сучасних інформаційних технологій призвів до появи нових типів інформаційних та телекомунікаційних систем. Це, наприклад, влас-

но мережі передачі даних або системи, які складаються з автоматизованих систем і мереж передачі даних. На ці системи норми зазначеного Закону розповсюджуються не у повному обсязі.

Тому виникла об'єктивна потреба розробки нового законопроекту, що обумовлена, крім іншого, також актив-

ним розвитком і широким впровадженням в Україні сучасних інформаційних технологій, в першу чергу таких, що пов'язані з використанням цифрового телекомунікаційного обладнання, яке, з одного боку, призначено для реалізації класичних функцій зв'язку, а з іншого – являє собою програмно-керовані комплекси, тобто перетворилося у комп'ютерні системи.

У розробленому фахівцями Департаменту та поданому на розгляд КМ України законопроекті «Про захист інформації в інформаційних та телекомунікаційних системах» передбачено правові норми, які «знімають» згадані вище проблеми. Крім того, у новому законопроекті більш чітко визначено норми стосовно обов'язковості забезпечення захисту інформації в ІТС органів державних влади, доопрацьовані діючі вимоги та правила щодо захисту інформації з урахуванням стану захисту інформації в Україні та в провідних країнах світу. Особливо треба зазначити, що у законопроекті визначено необхідність створення комплексної системи захисту інформації в інформаційних та телекомунікаційних системах та проведення процедури її державної експертизи.

– Закон, як відомо визначає загальні норми, чи є нормативний документ, в якому більш детально викладно порядок захисту інформації?

– Захист державних інформаційних ресурсів в мережах передачі даних – це та проблема, яка стала особливо актуальною у зв'язку з широкомасштабним і, нажаль, часто неконтрольованим, підключенням органів державної влади до глобальних інформаційних мереж.

Сьогодні розроблений на виконання Указу Президента України Порядок захисту державних інформаційних ресурсів в ІТС вже набрав чинності. Цей

Робоче місце адміністратора Державного центру кіберзахисту та протидії кіберзагрозам.

Генерал-лейтенант
Лазарєв Г.П.

документ визначив основи організації та захисту інформації, яка є власністю держави або необхідність захисту якої визначено законодавством, що передається мережами передачі даних.

Захист державних інформаційних ресурсів забезпечується за рахунок впровадження комплексу технічних, криптографічних, організаційних та інших заходів і засобів комплексної системи захисту інформації, що спрямовані на недопущення блокування інформації, несанкціонованого ознайомлення з нею або її модифікації. Крім того, засоби захисту інформації, які використовуються в мережах передачі даних для забезпечення безпеки державних інформаційних ресурсів, повинні мати сертифікат відповідності або отриманий встановленим порядком експертний висновок. Передавання державних інформаційних ресурсів дозволяється тільки через вузли комутації, що мають атестат відповідності комплексної системи захисту інформації вимогам із захисту інформації. Необхідно підкреслити, що дія Порядку поширюється на всі ІТС, які обробляють, зберігають, передають державні інформаційні ресурси, а вимоги Порядку є обов'язковими для всіх власників автоматизованих систем та операторів мереж передачі даних.

– *Крім діяльності, пов'язаної із створенням нормативної бази, що зроблено ДСТСЗІ з точки зору практичної реалізації заходів із захисту інформації?*

– Світові тенденції, що спостерігаються у сфері захисту інформації, свідчать, що сьогодні для всіх країн характерним є створення національних центрів безпеки та реагування на загрози, що виникають в інформаційно-телекомунікаційних системах.

В Україні спеціалістами Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБ України проведено ретельне вивчення цього питання, яке показало, що найбільш ефективним рішенням є створення єдиної інфраструктури безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем. Структурою, що має забезпечити організацію та координацію робіт із забезпеченням чіткої ієрархії управління та єдиними технологічними принципами створення та функціонування, має стати Державний центр безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем. До його складу входять Центр безпеки українського сегменту мережі Інтернет, Центр антивірусного захисту інформації та Центр сертифікації ключів, необхідний для впровадження та функціонування в Україні системи електронного цифрового підпису.

Державний центр безпеки стане структурою, діяльність якої буде спрямована на вирішення головного завдання – практичного забезпечення безпеки національних інформаційних ресурсів в інформаційно-телекомунікаційних системах від протиправних проявів, що здійснюються за допомогою комп'ютерної техніки, та спрямованих на порушення цілісності, доступності та конфіденційності інформаційних ресурсів держави.

Створення подібної структури в Україні дозволить також гармонійно та ефективно включитися до європейської та світової інфраструктури безпеки, забезпечити оперативну взаємодію в рамках європейських та світових програм протидії розповсюдженню вірусів та іншим протиправним діям. Проект Указу Президента щодо створення цього Центру подано на розгляд до КМ України.

Першим кроком у напрямку створення Державного центру безпеки можна вважати роботу захищеного вузла Інтернет-доступу, що функціонує в ДСТСЗІ СБ України. На сьогодні через вузол «підключено» до мережі Інтернет WEB-сайти Президента України та КМ України. Як свідчення ефективності роботи цього вузла Інтернет-доступу – фіксація та локалізація щотижня понад 100 вірусних атак.

– Як проблеми захисту інформації пов'язані з проблемами створення НСКЗ?

– Як одне з найважливіших досягнень у напрямку нормативного забезпечення діяльності у сфері інформаційної безпеки нашої країни стало прийняття у цьому році Закону України «Про Національну систему конфіденційного зв'язку України», що створило правові основи для розгортання спеціальної телекомунікаційної системи, призначеної для обміну конфіденційною інформацією. Функціонування НСКЗ дасть змогу вирішити ряд загальнодержавних проблемних питань – передусім забезпечити надійний інформаційний обмін в інтересах органів державної влади та місцевого самоврядування на всій території України. Крім того, цей проект є привабливим і з точки зору недержавних і комерційних структур. Необхідно врахувати, що на даний час постійно поширюється коло недержавних структур, які зацікавлені в обміні конфіденційною інформацією.

Окремо можна зупинитися на тому факті, що НСКЗ створюється як система подвійного призначення, частина ресурсу якої може використовуватись у комерційних цілях. Тобто участь недержавних структур, як інвесторів, на етапах створення, функціонування та розвитку НСКЗ носить і комерційну привабливість.

Враховуючи необхідність постійного адекватного реагування на появу нових і нових загроз для інформації, пов'язаних з лібералізацією суспіль-

них і міждержавних відносин, впровадженню у всі сфери життя особи, суспільства і держави новітніх інформаційних технологій, автоматизованих систем, глобальних телекомунікаційних систем, застосуванням все більш досконалих технічних засобів обробки інформації та зв'язку, розвитком і розповсюдженням технічних засобів несанкціонованого доступу до інформації та впливу на неї, розвиток і вдосконалення системи захисту інформації повинно бути безперервним у часі процесом. Вирішення цього комплексу дуже важливих і актуальних для держави завдань вимагає підтримки та розуміння з боку всіх суб'єктів діяльності в інформаційній сфері, а також забезпечення скоординованого та динамічного розвитку взаємовідносин між цими суб'єктами.

Інтерв'ю з В. Барлабанов, для газети «2000», 04.03.2001

В. Барлабанов

(начальник Науково-технічного управління ГУУЗ СБ України з 01.1993 до 01.1997 р., перший заступник начальника ГУУЗ СБ України з 01.1997 до 08.1998 р., перший заступник начальника ДСТСЗІ СБ України з 08.1998 до 12.2002 р.)

Державне регулювання Інтернету необхідне

Валерій Барлабанов – енергійна, діяльна і дуже комунікабельна людина. За його плечима величезний досвід діяльності у сфері телекомунікацій, багато років викладацької роботи. Його знання та вміння направлені на забезпечення технічної складової інформаційної безпеки нашої країни.

До сфери діяльності Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації (ДСТСЗІ) Служби безпеки України, першим заступником керівника якого є Валерій Барлабанов, належить реалізація державної політики у сфері захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних, криптографічного та технічного захисту інформації, а також забезпечення урядового зв'язку. Ця структура охоплює всю Україну, має представництва в усіх обласних центрах та великих промислових містах країни.

ТЕЛЕКОМ: Валерію Володимировичу, який шлях Ви пройшли перед тим, як зайняли посаду першого заступника керівника ДСТСЗІ СБУ?

Валерій Барлабанов: Я народився у 1947 році в сім'ї службовців. До армії жив у місті Муромі Володимирської області. У 1967 році я був призваний до армії на строкову службу у війська зв'язку. І з тих часів погонів не знімав. В армії я пройшов майже всі сходинок: від рядового до старшини надстрокової служби, від курсанта до полковника. Військове звання генерал-майор мені було присвоєно в Службі безпеки України. У 1974 році з відзнакою закінчив Київське вище військово інженерне двічі Червонопрапорне училище зв'язку. Далі була робота в лабораторії, ад'юнктура, захист кандидатської дисертації, викладання у рідному училищі. Доцент, кандидат технічних наук. Маю 33 авторських свідоцтва на винаходи, близько 100 наукових публікацій. А в 1993 році мені запропонували перейти до Служби безпеки України та зайнятися постановкою науководослідних та конструкторських робіт у Головному управлінні урядового зв'язку. Наприкінці 80-х разом з одним з київських науково-виробничих об'єднань було створено першу носиму станцію супутникового урядового зв'язку. За цю розробку великий колектив учених було відзначено державними нагородами. Мені було вручено орден Пошани.

Т: У Вас велика сім'я?

В.Б.: У мене є дружина і двоє дітей. Дочка вже подарувала мені двох онучок, молодшій з яких два роки. Син – студент п'ятого курсу КПІ.

Т: Ваш син не думає про те, щоб прийти на роботу до ДСТСЗІ?

В.Б.: Моїм шляхом він іти не захотів, та я особливо і не наполягав. Він дуже добрий програміст. А ця професія сьогодні достатньо затребувана і, надіюсь, забезпечить сину незалежність і гідне життя.

Т: А яким чином взагалі підбираються люди для роботи в ДСТСЗІ?

В.Б.: Праця наших співробітників дуже серйозна і специфічна, потребує певної підготовки. Тому наша система, в основному, базується на спеціалістах у галузі телекомунікаційних систем. Так традиційно складалось з часів Радянського Союзу. Коли я прийшов до СБУ та ознайомився з особовими справами підлеглих, то побачив, що до урядового зв'язку люди підбирались ретельно. Як правило, вони закінчували школу та інститут із золотою чи срібною медаллю, служили в армії і мали багатий життєвий досвід. Традиційно складається так, що специфіка урядового зв'язку передбачає велику відповідальність і пов'язана з наявністю таємниць і вмінням їх зберігати. Такі здібності у співробітників виховувались не тільки службовою діяльністю, але й дуже сприятливою, я б сказав – сімейною атмосферою самого колективу.

Грамотний контингент, який приходив до урядового зв'язку (а він за своїм рівнем був далеко попереду решти видів зв'язку), дозволив закласити достатньо міцний фундамент для розвитку ДСТСЗІ. Беручи до ува-

Співробітники ГУУЗ СБ України на випробуваннях радіостанції «Титан», Харків.

ги той факт, що робота в підрозділах доволі цікава, і завдяки діяльності керівництва, з часу утворення Головного управління урядового зв'язку (1992 рік) на жоден місяць співробітникам не було затримано зарплату, «старі кадри» у нас збереглися. Та й подальший підбір проходить на тому ж високому рівні.

У результаті вдалося створити колектив, у якому велике місце займають молоді спеціалісти. Вони не тільки справляються зі своїми обов'язками, але й ростуть професійно. І я вважаю, що на сьогодні в галузі захисту інформації рівних цьому колективу в Україні нема.

Т: ДСТСЗІ створений порівняно нещодавно. Чи це пов'язано зі змінами, які відбуваються в останній час на ринку комунікацій України (лібералізація ринку, приватизація Укртелекому)?

В.Б.: Доволі слабко. Справа у загальносвітових тенденціях, розвитку глобальних інформаційних систем і в тій ролі, яку вони починають грати в кожній країні. За даними зарубіжної преси, приріст 70% валового національного доходу в розвинених країнах відбувається за рахунок застосування інформаційних технологій.

У США створено, як мінімум, три структури, які займаються захистом інформаційних технологій, у тому числі розробкою, збиранням даних про системи нападу. Такі ж підрозділи створено в Китаї та інших країнах.

Світ серйозно заговорив про систему «Ешелон». У віртуальному просторі зараз здійснюються цілком матеріальні злочини. Це призводить до мільярдних збитків. Правда, цифри тут складно конкретизувати та документально підтвердити, тим більше що постраждали не схильні їх обнародувати.

Крім того, виникають загрози інформаційної експансії на ті чи інші інформаційні системи, доведення упередженої інформації, розповсюдження технологій психологічного впливу, порушення працездатності інформаційних телекомунікаційних систем і т. ін. Тобто проблеми захисту інформаційного простору країни перейшли до розряду головних. Ці фактори і призвели до об'єктивного рішення про створення ДСТСЗІ СБ України.

Т: Чи оптимально, з Вашої точки зору, визначені функції ДСТСЗІ? Чи позитивно те, що така структура перебуває у складі Служби безпеки?

В.Б.: Що стосується функцій, я вважаю вдалим поєднанням в Департаменті повноважень із захисту всіх видів інформації. Зараз складно розмежовувати криптографію та технічний захист інформації. І насамперед це стосується інформаційно-телекомунікаційних систем.

Те, що ми перебуваємо у складі СБУ, функціонально виправдано, оскільки захист інформаційного простору є складовою національної безпеки держави. Крім того, у нашій роботі багато специфічних задач, які потребують так званого оперативного супроводження.

Т: Чи є ще країни, де подібні структури створено при службах безпеки, чи в Україні склалася виняткова ситуація?

В.Б.: Ми добре знаємо стан справ у найбільш розвинених у частині захисту інформації країнах, таких як Америка, Росія, Франція, Великобританія. Такі структури, як АНБ, ФА-УЗІ, Держтехкомісія Росії, Штаб-квартира урядового зв'язку Великобританії, є потужними самостійними організаціями. Що стосується України, то тут, на відміну від Росії, рішення питання створення структури, що займається криптографічним та технічним захистом інформації, через специфіку проблеми затягнулось.

Але, як відомо, не завжди той, хто пізніше стартує, останнім приходить на фініш. Я думаю, що беручи до уваги ті бурхливі події, які відбувалися у сфері інформатизації в останні роки, саме рішення, прийняте в Україні,

*Захищений телефонний апарат
«Славутич».*

найбільш передове та об'єктивне. Ми мали можливість вивчити досвід інших країн, а також глобальні явища, які відобразилися в процесі розвитку Інтернету.

Т: Чи Ви не вважаєте, що надмірна увага держави може завадити розвитку Всесвітньої мережі в Україні?

В.Б.: Інтернет виріс із «коротких штанців» і перетворився на потужну інформаційну систему, що здійснює серйозний вплив не тільки на процес міжнародного інформаційного обміну, але й на свідомість величезної маси людей. Тому в усіх країнах, де Інтернет отримав належний розвиток, держава здійснює вплив на процеси, що відбуваються, і не тільки в законодавчому плані.

Україна не є виключенням, і я вважаю, що на сучасному етапі регулювання процесів розвитку Інтернету з боку держави є обов'язковим. Задача розвитку Інтернету та його широкого впровадження в усі сфери життя поставлена Президентом України більше року тому. І результати говорять самі за себе.

Ще нещодавно про глобальну мережу в Україні практично не говорили. Ситуація змінилася, коли рік тому з ініціативи держави відбувся всім відомий круглий стіл у Конча-Заспі, на якому представники Інтернет-ринку та державних органів сіли за стіл переговорів. Саме з тієї пори було активовано діяльність у цій галузі: створено асоціації провайдерів, підготовлено Концепцію розвитку Інтернету в Україні, вийшов Указ Президента України і т. ін.

Сказати, що держава когось ображала чи просувала якусь доктрину, не можна. Усе відбувалося в рамках нормального спілкування. До речі, найближчим часом ми на сайті департаменту опублікуємо всі документи, які було підготовлено нами разом з провайдерами.

На жаль, все ще має місце синдром недовіри до ДСТСЗІ як структури Служби безпеки. І я особисто цього не розумію. Не довіряти структурі, яка відповідає за безпеку країни... СБУ приводів до цього не давала. І мені здається, що людям, які будують майбутнє, необхідно позбавитися від синдромів минулого як можна скоріше.

Т: Валерію Володимировичу, Ви є членом наглядової ради Укртелекому. Які реальні дії зараз здійснює цей орган?

В.Б.: Звісно, те, що мені надали таку честь і ввели до складу наглядової ради Укртелекому, для мене приємно. Але на даний момент цей орган ще не приступив до активної роботи. Тому конкретно говорити про тенденції, які є в Укртелекомі, я не можу. Хоча треба сказати, що згідно статуту акціонерної компанії «Укртелеком» наглядова рада повинна грати достатньо велику роль.

Т: Як Ви думаєте, чи є взагалі необхідність у приватизації Укртелекому? Наскільки це небезпечно з точки зору інформаційної безпеки держави?

В.Б.: Я вважаю, що приватизація Укртелекому неминуча, і в її необхідності нема ніяких сумнівів, це світова тенденція.

Але головне, щоб при цьому не постраждала держава. СБУ завізувала всі документи, які було прийнято для регламентації процесу приватизації Укртелекому. Це було зроблено після того, як у відповідні документи було внесено ті зміни, які ми пропонували. Вони, загалом, стосувались управління державою в особливі періоди.

З нашою допомогою було прийняте рішення, у відповідності до якого 10% коштів від приватизації піде до Міноборони. І СБУ свідомо не стала тоді, при прийнятті закону про особливості приватизації Укртелекому, претендувати на частину цих коштів. Зараз ми підготували і подали до Верховної Ради законопроект про національну систему конфіденційного зв'язку України, яка, на нашу думку, повинна не тільки забезпечувати зв'язок в особливі періоди, але й надавати послуги конфіденційного зв'язку структурам, яким це необхідно. І такий крок робить приватизацію Укртелекому більш реальною.

Т: ДСТСЗІ достатньо багато уваги приділяє розвитку Інтернету в Україні. Напевно, Ви та інші співробітники департаменту є знавцями контенту українського сегменту Мережі? Чи є у Вас якісь уподобання, улюблені сайти? Чи часто Ви користуєтесь Інтернетом?

В.Б.: Інтернетом я користуюсь тільки для отримання електронної пошти на роботі. Усю необхідну інформацію з нього я отримую через внутрішню мережу від відповідних співробітників департаменту. Додому повертаюсь пізно, за комп'ютером, як правило, працює син, і мені на роботу в Інтернеті часу і місця не залишається. Тому я, на свій сором, сьогодні навіть технологією входу і подорожей по Мережі вільно не володію. У той же час технічні принципи роботи Інтернету знаю достатньо добре.

Експлуатація цифрової АТС «Фарлеп-1500».

Т: У це складно повірити. Ви знаєте предмет на верхньому рівні і не знаєте на нижньому?

В.Б.: У цьому є певна філософія. Суть у тому, що коли будь-яку справу знаєш до тонкощів, їх з'являється все більше і більше – до нескінченності. А це не дозволяє побачити головні тенденції. І таким чином суть процесу може бути втрачено.

Т: У пресі були повідомлення про припинення співробітництва України з фірмою MATRA NORTEL. Чи це значить, що для формування національної системи конфіденційного зв'язку вибір все-таки впав на стандарт TETRA, а не TETRAPOL?

В.Б.: Ми ніколи не надавали перевагу якійсь одній системі, а точніше, виробнику. У свій час на вибір компанії MATRA вплинули декілька обставин. Перша – існування протоколу, який був апробований у Франції, Німеччині. Друга, найголовніша – комплексно, одним виробником, було вирішено задачу зв'язку та захисту інформації в системі. На той час жодна компанія не могла надати такого рішення у стандарті TETRA.

Крім того, французи погодились передати нам повну інформацію по комплексу заходів з безпеки, які були в цій системі прийняті. Третя – французька компанія MATRA NORTEL пропонувала нам товарний кредит на достатньо пільгових умовах. Причому кредит не тільки на поставки обладнання та техніки, але й технологій, які дозволяли б цю систему відтворювати. Від інших компаній таких пропозицій не було. Але через деякий час французька компанія «загальмувала» цей кредит, а значить, призупинився і сам проект. Крім цього, як виявилось, в Україні існує неврегульованість у законодавчому плані для здійснення такого роду проектів.

Т: Валерію Володимировичу, зараз багато говорять про закритість програмного забезпечення великих телефонних станцій іноземного виробництва, які працюють на мережах Утелу та Укртелекому, що може призвести

Налагодження обладнання IP-телефонії.

до негативних наслідків з точки зору інформаційної безпеки. Які заходи вживає ДСТСЗІ у цьому напрямку?

В.Б.: Дійсно, з утворенням СП «Утел» і переобладнанням усіх наших міжнародних та міжміських станцій виникла дещо напружена ситуація. Програмне забезпечення тих АТС, які були імпортовані в Україну, їх переінсталяція чи усунення якихось недоліків, які регулярно з'являються у процесі роботи, не у повній мірі доступні вітчизняному експлуатаційному персоналу. Це може призвести до того, що з певною вірогідністю, по-перше, ці станції можуть бути виведені з ладу впливом ззовні, а по-друге, знаючи внутрішні коди операційних систем, можна ззовні виходити на АТС та проводити моніторинг інформації. Ця небезпека існує.

Для того, щоб якось убезпечити себе чи впевнитися у неправильності цих припущень, треба проводити технічну експертизу програмного забезпечення. Причому вона повинна здійснюватися українськими спеціалістами. Якщо іноземні виробники і в подальшому хочуть продавати нам техніку, вони зобов'язані будуть надати нам ті матеріали, які ми будемо вимагати. Раніше в ДСТСЗІ не було юридичних важелів впливу на виробників телекомунікаційного обладнання. А зараз ми маємо нормативні документи, які визначають вимоги із захисту подібного роду систем для загального користування. Природно, ми розуміємо, що в даному випадку потрібна делікатність, щоб не образити виробників своїми підозрами і гарантувати їм збереження «ноу-хау».

На сьогодні ДСТСЗІ з цією задачею справляється успішно, і декілька відомих АТС вітчизняних та зарубіжних виробників таку експертизу пройшли.

Журнал «Телеком. Телекоммуникации и сети», № 7-8 (37-38), 2001

І. Пшеничний

(помічник начальника 1-го напрямку відділу роботи з особовим складом Головного управління урядового зв'язку СБ України з 12.1994 до 04.1996 р.)

Ходіння за три моря

У 1998 році наш екіпаж, який складався в основному із старших офіцерів-зв'язківців Служби безпеки України, здійснив свій перший перехід на яхті з Чорного моря через Босфор до Мармурового моря і назад. Після подорожі за-

лишилися незабутні враження від побаченого та пережитого, тим більше для нас – чотирьох киян, зробивших це вперше.

Але час ішов, спогади залишались у пам'яті, а бажання знову зануритися у безодню морських мандрівок постійно зростало. Врешті-решт, воно досягло максимуму, і в жовтні 2002 року було прийнято рішення роз-

Яхта «Вікторія».

почати підготовку до наступної подорожі, але вже за більш далеким та складним маршрутом. Належало пройти Чорне море, протоку Босфор, Мармурове море, протоку Дарданелли, вийти до Середземного моря та повернутися назад.

Підготовка

Конкретну підготовку до походу розпочали у травні. Насамперед склали чіткий раціон харчування для подорожі виключно в автономному режимі. Вирішуючи питання продовольства, враховували вантажні можливості яхти, тому що на парусному судні потрібно було розмістити ще 4 комплекти спорядження аквалангіста, 3-містний гумовий човен, запасні вітрила, газові балони, 350 літрів питної води, пиво, мінеральну воду, особисті речі екіпажу та багато іншого.

Круїзна двощоглова яхта «Вікторія» була збудована польськими суднобудівниками у 1982 році. Корпус зроблено з червоного дерева, палубу – з тикового. Довжина – 13,64 м, ширина – 3,6 м, висота від ватерлінії до верхівки грот-щогли – 13,7 м. Загальна площа вітрил – 98 м². Розрахована на 8 спальних місць.

Екіпаж

Екіпаж яхти, який складався з 9 чоловік, очолив Віталій Сафонов, капітан 3-го рангу у відставці, призер багатьох міжнародних змагань з вітрильного спорту. Усі учасники мали певний досвід яхтових походів. Але найголовніше – це певна психологічна сумісність екіпажу, що дозволяла комфортно відчувати себе тривалий час в обмеженому просторі, виконувати покладені обов'язки і, звісно ж, відпочивати.

Чорне море

20 серпня 2003 року о 12:20 члени екіпажу особисто заповнили митні декларації, у яких перелічили всі цінні речі: відео- та фотоапаратуру, засоби зв'язку тощо. Яхта «Вікторія» взяла курс на Босфор, до якого 282 морських милі. На всій акваторії Чорного моря нас супроводжувала чудова погода. Єдина незручність – періодична відсутність вітру. І тоді доводилося продовжувати похід на дизелі. Пам'ятаючи, що запас пального на яхті розраховано лише на 83 години ходу, до його допомоги зверталися не часто. Маршрут подорожі, прокладений чітко по прямій, від Севастополя до Босфору, не співпадав з прийнятими навігаційними судноплавними шляхами. Перше судно ми зустріли лише наприкінці другої доби походу.

Босфор

Вранці 23 серпня підійшли до Босфору. Здивувала велика кількість рибальських суден різного класу, які вели промисел біля турецьких берегів. Якщо є рибалки, значить, є і риба, чого не скажеш про прибережні кримські води, де ми не зустріли жодного нашого риболовецького судна.

Вхід до Босфору з двох боків «охороняють» фортеці Анатолійська та Румелійська, збудовані османами багато століть тому. Бухта ліворуч від входу називається Анатола, а праворуч – Румелі. Реальну ж охорону здійснює сучасна військова база НАТО. Босфор вважається найбільш красивою протокою у світі. І це дійсно так. Його оточують чудові замки, палаци. Величні мечеті буквально приковують погляди мореплавців.

Пройшовши протоку, вирішили добу перепочити в «Атакей-Марине», другій за розміром серед європейських стоянок яхт та катерів. Там нас зустрів черговий екіпаж, провів на місце і допоміг пришвартуватися. «Атакей-Марине» – місто в місті зі своїми крамницями, кав'ярнями, ресторанами, спортивними спорудами і, звісно ж, солідною охороною. На стоянці яхта через спеціальний сервісний блок підключається

Ось таку рибу впіймав.

до електроживлення, прісної води, телеантени та телефону. За добу, із врахуванням спожитої електроенергії, ми заплатили \$36.

Дарданелли

Вранці наступного дня взяли курс через Мармурове море на протоку Дарданелли. Мармурове море невелике. Його площа – 12 тис. км², а назва походить від однойменного острова, де знаходяться багаті розробки білого мармуру. Географічна назва острова – Мармара. У 35^о спекі закономірно виникає бажання купатися. Але воно зразу ж пропадає, як тільки глянеш на воду: неймовірна муть, наявність маси целофанових пакетів, об'їдків і речей, певно викинутих із суден та змитих з берега. За твердженням капітана, прибережна частина Мармурового моря – це стічна канава багатомільйонного Стамбула. Тільки відійшовши від міста кілометрів на 20, побачили, що вода стала більш-менш прозорою.

Доба в дорозі, і на наступний ранок ми входимо у протоку Дарданелли (турецька назва – Чанакале-Богази). Завдовжки вона 120 км, завширшки – від 1300 м до 18 км. За походженням це долина ріки, затоплена морем. Береги покриті рідкою рослинністю, місцями зустрічаються бази відпочинку. Майже посередині протоки, на її азійському березі, знаходиться місто Чанакале, куди ми зайшли ознайомитись з його пам'ятками і нарешті здійснити документальне оформлення нашого перебування в Туреччині.

Біля Троянського коня.

Заплачено по \$20 з людини за турецьку візу (дійсна протягом 2-х місяців), \$50 з яhti (дозвіл протягом 3-х місяців знаходиться у територіальних водах держави).

Отже, на турецькій землі ми вже перебуваємо законно, тому сміливо вирушили оглядати головну пам'ятку цього місця – розкопки міста Трої, розташовані у 20 км від Чанаккале (до річч, вхідний квиток без екскурсo-воду коштує \$7,5). Про Трою та Троянську війну ми знали ще із шкільної програми історії давнього світу. Але те, що побачили на власні очі, викликало хвилювання та масу емоцій. Хвилювання було пов'язане з тим, що випала можливість ходити бруківками, вимощеними троянцями 27 століть тому, безперешкодно посидіти на сходах амфітеатру чи вийти на його сцену, залізти у черево легендарного Троянського коня, який згідно рекламним проспектам є точною копією побудованого греками.

Захват викликали чистота і порядок, суворий облік усіх експонатів – від величезних гранітних колон до каменів-фрагментів якихось споруд, на кожному з яких були проставлені номери. Атмосфера давнього міста збережена повністю. З нинішньої цивілізації на території міста розташовані лише музей з невеликим господарським двором та маленьке поштове відділення. Листівку із зображенням пам'яток та штампом міста-музею Трої можна надіслати до будь-якої країни. А ось до найближчої кав'ярні необхідно пройти метрів 700-800.

Егейське море

Після повернення з екскурсії прийнято рішення відправитися далі за наміченим маршрутом, тобто пройти Дарданелли, вийти до Егейського моря і кинути якір на острові Баджаад, який знаходиться за 16 миль від виходу з протоки. Пришвартувавшись увечері в бухті селища з ідентичною острову назвою та заплативши за стоянку \$20, ми вирушили на прогулянку. Туристів на острові у 2-3 рази більше, ніж населення, яке складає усього декілька тисяч чоловік. Сюди припливають на яхтах і катерах, приїжджають з материка на поромі зі своїми автомобілями. На набережній та прилеглих вулицях життя закипає в основному увечері. Нас, киян, дуже здивувала наявність у настільки маленькому містечку футбольного поля зі штучним покриттям. А коли побачили тренування місцевої дитячої команди, то зрозуміли, чому турки регулярно беруть участь у європейських та світових чемпіонатах. Зате пиво в них, і в Чанаккале, і в Баджааді, тільки одного виду, тому про якусь конкуренцію за смаковими якостями з українським і мови бути не може.

А ось за підводними краєвидами, різноманіттю морської флори і фауни наш Крим суттєво поступається. Бажаючи здійснити занурення з аква-

лангами побачили це на власні очі. Більш того, двом щасливчикам навіть вдалося знайти та підняти з 15-метрової глибини фрагменти старовинних амфор. Сфотографувавшись із ними, екіпаж прийняв рішення повернути знахідки до моря, тому що згідно турецьким законам

На вахті - Степанюк П.П.

суворо заборонено не тільки безконтрольно вивозити, але й діставати з дна будь-які предмети старовини.

Втім, займатися підводною стрільбою ніхто не забороняв, що ми з успіхом і робили. Вечеря у нас була виключно з морепродуктів: юшка, салат з морської капусти та майстерно приготоване м'ясо середземноморських молюсків. Вони чимось нагадують мідії, але розміром завбільшки з ракетку для великого тенісу.

Повечерявши, вирушили у зворотну путь. Менше ніж за добу пройшли Дарданелли, більшу частину Мармурового моря і кинули якір в одному з містечок острова Мармара. Місто перетинає декілька вулиць, головна з яких – набережна з безліччю кав'ярень, маленьких ресторанів та інших розважальних закладів. Бажання купити в магазині м'яса для шашлику зникло відразу, як тільки побачили ціни: кілограм баранини коштував \$11,5, яловичини – \$14.

Цікаве знайомство відбулося з капітаном англійської яхти, пришвартованої по сусідству з нашою. За келихом «Чернігівського» (наші запаси ще не вичерпались) він розповів про те, що в минулому мав ферму в Англії, вирощував овець, бичків та іншу живність. Коли виповнилося 50 років, серйозно замислився над монотонністю свого життя. Бажання побачити світ перемогло прагматизм фермера, він продав своє господарство, купив будиночок в Іспанії і невелику яхту. Ось вже понад вісім місяців разом з дружиною та песиком борознить води середземноморського басейну, отримуючи нові відчуття та враження.

Пішов тільки десятий день, але вже тягне додому. Дари моря починають набридати, і все частіше надходять пропозиції поїсти чого-небудь рідного. Зупинилися на українському борщі та смаженій картоплі. Добре,

що всі компоненти везли із собою. Пройшовши вздовж берега острова, знайшли чудову бухту з оливковим садом на березі. Заякоривши яхту, дружно переправились на берег, прихопивши із собою все необхідне для приготування обіду та відпочинку.

Кухню розгорнули під кроною величезного інжирового дерева. У приготуванні святкового обіду брали участь усі без винятку. Відро борщу пішло під «шило» (розведений спирт) майже непомітно.

На цьому, можна сміливо сказати, перша сприятлива та цікава частина походу закінчилась. Море надало нам можливість випробувати на собі й інший бік подібних подорожей.

Пройшовши Босфор, ми виявили, що наше рідне Чорне море штормить. Сподіваючись, що воно до ранку заспокоїться, вирішили переночувати в бухті Анатола. Але надії не виправдались, і наступного дня у 4-бальний шторм ми все-таки взяли курс на Севастополь. Не встигли пройти і однієї милі, як на яхті порвався трос стакель-фала. Основний парус безсило сповз на палубу. Щоб усунути несправність, довелося зайти у праву від виходу з Босфору бухту Румелі. Пришвартувавшись до рибальської шхуни, розпочали ремонт. До речі, у той день жодна рибальська шхуна ані з Румелі, ані з Анатоли у море не вийшла.

Екіпаж яхти «Вікторія».

Не довіряючи нікому ремонт, на щоглу, висота якої досягала 14 метрів, піднявся 56-річний помічник капітана. Турецькі моряки не тільки уважно стежили за тим, що відбувається, але й надавали реальну допомогу. Тільки-но зібрались виходити у море, як несподівано на яхті з'явилися «озброєні до зубів» представники турецької жандармерії з вимогою пред'явити документи. Підкоряючись місцевій владі, спокійно переносимо формальності прискіпливої перевірки документів на яхту та особистих паспортів. До нашого подиву, перевіряючі поводитися хоч і суворо, але ввічливо і коректно, чого не скажеш про представника портконтролю, який прийшов відразу після жандармів.

У брудних черевиках, штанах і сорочці, що ніколи «не бачили праски», з відомчою емблемою, він безцеремонно стрибнув на нашу яхту. Претензії лились, як із рогу достатку. Ми не знали турецької, але за допомогою рибалок розібрались, у чому справа. Піднятий на яхті турецький прапор (за правилами яхтових походів піднімається прапор країни перебування та країни, до якої належить яхта) був трохи пошарпаний, його необхідно було зашити та закріпити міцніше. Коли ж рибалки демонстративно вручили нам новий прапор, непроханий гість просто почав вимагати за стоянку \$30, хоч у цих бухтах вона була безкоштовною. Обувившись на рідній мові, ми, гнані бажанням скоріш повернутися додому, під контролем того ж представника портконтролю залишили Румелі.

Доба пройшла більш-менш нормально. Невеликий шторм не завдавав незручностей, чого не скажеш про наступні дні. Уночі він посилювався, на думку капітана, до семи балів. У такій ситуації йти під дизелем не можна, хвиля кидає яхту, як тріску. Тому йдемо під штормовим стакселем, завдяки якому більш ґрунтовно притиснуті вітром до води. Зустрічна хвиля накриває яхту повністю, заливаючи усі відсіки судна. Через кожну годину відкачуємо ручною помпою воду з трюмів, залишаючи при цьому на долонях сліди у вигляді кривавих мозолів.

Але найбільш неприємним було те, що яхта під вітрилом, гнана вітром, йшла у напрямку, далекому від потрібного нам. Через це замість 2-х з половиною діб бовтались у морі майже шість! Лаючи усе на світі, двічі змінивши розірвані вітрила, нарешті 6 вересня о 4-й ранку підійшли до Севастополя. Ось він, рідний берег.

Екіпаж яхти «Вікторія» пройшов Чорне море, протоку Босфор, Мармурове море, протоку Дарданелли, Егейське море та повернувся додому, залишивши позаду більше тисячі кілометрів морських шляхів.

Чи підемо ще? Швидше за все так, адже тяга до моря та яхти – це хвороба, лікувати яку краще за все тим же морем.

Опубліковано у журналі «Камуфляж», квітень 2005 року

К. Бойко

(начальник ДСТСЗІ СБ України з 06.2004 до 12.2006 р.)

Обличчя вітчизняної ЗАЗ

Для тієї частини населення нашої країни, яка служила у Збройних силах України або мала до них безпосереднє відношення, аббревіатура, ви-несена в заголовок статті, не секрет: ЗАЗ – скорочення від терміна «засекречувальна апаратура зв'язку». Комплекси ЗАЗ – невід'ємна частина державної системи урядового зв'язку і систем управління Збройними силами держави. ЗАЗ забезпечує конфіденційність ведення переговорів і листування, гарантує правильність функціонування систем державного розпізнавання літаків і кораблів, створює передумови для забезпечення надійного і безпечного керування космічними об'єктами. Тривалий час лідерами щодо розробки й виробництва такої апаратури були провідні держави Європи і Америки. Україна успадкувала комплекси спеціального зв'язку радянської розробки, які за своїми основними характеристиками, безумовно, були передовими наприкінці 70-х – початку 80-х років XX століття. А що представляє собою українська ЗАЗ сьогодні? З цим запитанням ми звернулися до начальника Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем і захисту інформації Служби безпеки України Костянтина Бойка.

– *Костянтин Володимировичу, до початку 80-х поняття криптографії у колишньому СРСР існувало лише для силових структур. Підрозділи, що забезпечували шифрований чи засекречений зв'язок, були одними з найбільш «недосяжних» для преси. Навіть фотографії зовнішнього вигляду відповідної апаратури мали гриф секретності. Щось змінилося в цьому плані?*

– Ви маєте рацію, криптографія як складова науки криптології, що вивчає математичні методи побудови шифрів (криптографія) і способи атак на зашифровані повідомлення (криптоаналіз), обслуговувала найвищі інтереси держави у сфері захисту її секретів. Тільки з широким впровадженням у банківській системі інформаційних технологій з'явилося неофіційне поняття «відкритої» криптографії. Образно кажучи, «відкрита» і «закрита» криптографія – рідні сестри (однак не близнюки). Та навіть у дружній сім'ї існують свої великі та маленькі таємниці. Є свої секрети й у «закритої» криптографії. Однак сьогодні ми маємо можливість трохи «підняти завісу».

– Чому апаратура криптографічного захисту інформації, до якої також належить техніка ЗАЗ, на думку спеціалістів, має найвищу категорію складності?

– Математичні та конструктивні рішення, що використовуються для побудови ЗАЗ, га-

Спецапарат гарантованої стійкості «Дельфін».

рантують надійну цілодобову роботу системи урядового зв'язку. При цьому стійкість системи захисту забезпечує конфіденційність інформації на сотні років для будь-яких методів «злому», використовуваних можливими зловмисниками.

Завдання забезпечення надійності захисту постійно ускладнюється через зростання обчислювальної потужності комп'ютерів. Їх застосування спрощує розв'язання дуже складних математичних задач, сьогодні ж будь-який хакер має у своєму розпорядженні в десятки тисяч разів потужніший комп'ютер, ніж перший електронно-обчислювальний прилад, спеціально сконструйований британськими вченими для розкриття німецької шифрувальної машини «Енігма» в роки Другої світової війни.

Вища категорія складності також обумовлена тим, що електромагнітні випромінювання від техніки ЗАЗ є предметом особливого «полювання» спецслужб. Тому рівень інформативних (небезпечних) сигналів має бути мінімізований. І нарешті, апаратура засекречування, крім сказаного, повинна стійко працювати при наявності в каналі зв'язку перешкод і викривлень корисного сигналу.

– Широко відомо, що у світі функціонує глобальна система радіоелектронної розвідки, здатна перехопити повідомлення від джерела сигналів практично у будь-якій точці будь-якого континенту. Яка вірогідність того, що перехоплені повідомлення або сеанси інформаційного обміну в системі урядового зв'язку можуть бути декодовані?

– Якщо стисло, то відповідь однозначна – ця вірогідність практично дорівнює нулю. Якщо відповідати розгорнуто, то слід пояснити, що в системі урядового зв'язку використовується апаратура гарантованої стійкос-

ті, яка виключає можливість розкриття змісту переговорів і переданих повідомлень.

У цілому безпека системи спеціального зв'язку забезпечується шляхом створення комплексної системи захисту інформації. Слід зазначити, що вимоги до дисципліни в системі урядового зв'язку подібні до вимог щодо дій розрахунку ракетної пускової установки чи бригади лікарів-хірургів. Як і в названих випадках – помилки в діях чергових змін неприпустимі, безпека інформації в системі урядового зв'язку – насамперед.

– Які перспективи розвитку системи урядового зв'язку, які розробки вітчизняних вчених та інженерів у галузі криптографічного захисту інформації впроваджуються на мережах урядового зв'язку?

– Щодо найбільш значущих розробок, зазначу: вони базуються на фундаменті української наукової школи, результатах багаторічних досліджень колективів спеціалістів-криптографів. Особлива вдячність вченим Національної академії наук України, інженерам підприємств Мінпромполітики України, спеціалістам ДСТСЗІ СБ України, завдяки зусиллям яких за роки незалежності розв'язано складні математичні, фізичні та конструкторські задачі в галузі захисту державних інформаційних ресурсів.

Насамперед це стосується високошвидкісних шифраторів для мереж передачі даних, для телефонних мереж, що забезпечують високу якість і розбірливість мовлення, техніки, яка дає змогу реалізувати у захищеному вигляді режим відеоконференції тощо.

Майбутнє урядового зв'язку саме за такими розробками, завдяки яким у одному терміналі можна буде реалізувати інтегровану послугу, захист аудіо- і відеосигналів, документальних матеріалів тощо. При цьому її відмінними рисами будуть гарантована конфіденційність, цілісність інформації, захист від інформаційних підробок (підтвердження авторства). Хотілося б зауважити, що багато в чому сьогоднішній і завтрашній дні залежать від розуміння важливості цих питань на державному рівні. І таке розуміння є: з боку і Верховної Ради, і Кабінету Міністрів, і Адміністрації Президента України.

– Скажіть, будь ласка, чи велика черга щодо надання послуг урядового зв'язку?

– Менша, ніж на квартирні телефони за радянських часів. А якщо говорити серйозно – об'єктивні причини, приміром, вдосконалення систем управління інститутами держави, зростання економіки, збільшення кількості питань, що потребують оперативного вирішення, безумовно, спричиняють зростання попиту на послуги сучасного урядового зв'язку з його надійністю та якістю.

Система криптографічного захисту інформації.

Ми активно працюємо над розв'язанням проблем збільшення пропускної спроможності й номерної ємності, однак багато що при вирішенні цього питання залежить від рівня фінансування програм утримання й розвитку системи урядового зв'язку.

– *Повертаючись до основної теми нашої розмови, чи можна уточнити, в чому відмінність нових розробок від апаратури попереднього покоління?*

– При розробці апаратури нового покоління основна увага приділяється підвищенню стійкості систем шифрування, забезпеченню необхідного рівня безпеки зв'язку, зменшенню впливу «людського» фактора (точніше кажучи, блокуванню можливих помилок оператора і навіть зловмисних дій). Розробниками створюються спеціальні механізми для захисту будь-якої критичної інформації, що циркулює в апаратурі та є «цінною здобиччю» для атакуючої сторони. І що характерно – сучасна апаратура виготовляється як у «цивільному» (демонструється на виставках), так і в спеціальних варіантах.

– *Чи не означає останнє два стандарти: краще і гірше?*

– Йдеться не про якісні відмінності, а про співвідношення ступеня захисту загрозам. Тобто до створення будь-якої системи захисту інформації має бути розроблена модель загроз, яка визначить основні «напрямки атак» і заходи щодо їх припинення.

Цей етап проектування дуже важливий, оскільки дає змогу, висловлюючись мовою військової тактики, мінімізувати витрати на побудову оборонних редутів з урахуванням наступального потенціалу супротивника. Зазначу, що історія криптографії нагадує вічну суперечку снаряду і броні: в міру створення нових засобів нападу вдосконалюються й засоби захисту. Створення нового захисту активізує пошук нових засобів нападу.

Так от, у разі двох варіантів виконання ми орієнтуємося на дві різні моделі загроз для криптографічної системи. При цьому «цивільна» версія апаратури ЗАЗ дещо спрощена завдяки врахуванню в моделі загроз менш технічно оснащеної та менш агресивної атакуючої сторони і, звичайно, не така дорога.

Генерал-майор Бойко К.В. у службовому кабінеті.

– *Чи можна детальніше про вартість?*

– Хороша техніка, як і все хороше, коштує дорого. Вартість високошвидкісних шифраторів потоків даних у зарубіжних виробників може сягати десятки і більше тисяч доларів. Аналогічні вітчизняні вироби, що виконані на найвищому технічному рівні й нерідко більш досконалі, ніж зарубіжні зразки, коштують на 25-30% дешевше. Не випадково після проведення виставок нашою апаратурою зацікавилися колеги з різних країн.

– *Чи означає це, що в українській ЗАЗ є своє «експортне» майбутнє?*

– В принципі – так. Тільки слід мати на увазі, що просування на міжнародний ринок наших виробів з урахуванням досить жорсткої конкуренції в цій галузі потребує цілого комплексу заходів. Втім, це вже інша тема.

А. Мельник

*(головний спеціаліст відділу кадрового забезпечення
7-го ТВУЗ Держспецзв'язку з 01.2007 до 06.2008 р.,
начальник сектору кадрового забезпечення 7-го ТВУЗ
Держспецзв'язку з 09.2008 до 09.2015 р.)*

Фосфор

16 липня 2007 року о 16:55 у Буському районі Львівської області на залізничному перегоні Красне—Ожидів зійшли з колії та перекинулися 15 цистерн з жовтим фосфором, що транспортувався товарним потягом №2005 з Казахстану до Польщі. У результаті падіння 6 цистерн загорілися. Також було пошкоджено близько 50 м залізничної колії, 100 м контактної мережі та три електроопори. Отруйна хмара, яка утворилася в результаті горіння фосфору в перші години аварії, розповсюдилася на території площею понад 90 кв. км. У зоні ураження опинилося понад 10 тисяч мешканців трьох районів Львівської області.

Для керівництва рятувальними роботами було створено штаб з ліквідації наслідків аварії, який очолив Віце-прем'єр-міністр України О. Кузьмук. Розпочалася евакуація населення з найближчих сіл, які потрапили до зони ураження. Для ліквідації наслідків аварії було залучено понад 450 осіб особового складу різних відомств та 80 одиниць техніки.

17 липня керівництвом Держспецзв'язку було віддано розпорядження про забезпечення урядовим зв'язком керівництва штабу з ліквідації наслідків аварії у с. Ожидів Буського району Львівської області. На виконання розпорядження в район надзвичайної ситуації було направлено зведений підрозділ 7-го територіального вузла урядового зв'язку (7-й ТВУЗ) Держспецзв'язку у складі польового вузла урядового зв'язку Дон-13 (начальник

Горить фосфор.

Особовий склад вузла урядового зв'язку разом з Віце-прем'єр-міністром України та Міністром надзвичайних ситуацій.

вузла капітан Держспецзв'язку О. Швець), командно-штабної машини Р-142Н та двох радіорелейних станцій Р-409 (начальники станцій прапорщики Держспецзв'язку П. Моцяк, місце дислокації – с. Ожидів, та О. Целовальников, місце дислокації – м. Буськ).

Загальне керівництво підрозділом та організацію взаємодії з представниками МНС та МВС було покладено на оперативну групу на чолі з підполковником Держспецзв'язку Г. Матковським. Оперативною групою з метою організації зв'язку та життєзабезпечення особового складу було швидко налагоджено взаємодію з керівництвом Головного управління МНС України у Львівській області та Управління західного територіального командування внутрішніх військ МВС України. Всього у заходах було задіяно 22 співробітники, у тому числі підполковник Держспецзв'язку І. Ігнатюк, майори Держспецзв'язку В. Осіпов, О. Вісканець, капітани Держспецзв'язку С. Соклаков, В. Гандзевич, лейтенант Держспецзв'язку В. Врублевський, старший прапорщик Держспецзв'язку А. Шуляк, прапорщики Держспецзв'язку М. Лушніков, Т. Котів, М. Дендюк, С. Воляр, Д. Невелич, В. Сігаєв, Б. Адамчук, О. Брикалов, Л. Сеньків, В. Атапін, сержант Держспецзв'язку В. Коханський та 6 одиниць техніки Держспецзв'язку.

Особовим складом було споруджено радіорелейну лінію, розгорнуто близько 200 м абонентської мережі безпосередньо на місці аварії, встановлено телефонні апарати урядового зв'язку на робочому місці Віце-прем'єр-міністра О. Кузьмука та у наметі нарад. За час виконання

завдання на комутаторі польового вузла урядового зв'язку Дон-13 було здійснено 5 вхідних та 21 вихідне з'єднання абонентів (з них 3 за паролем «Блискавка»).

20 липня Президент України В. Ющенко відвідав місце аварії, оглянув хід робіт з ліквідації наслідків хімічного ураження місцевості та зустрівся з місцевими жителями.

Під час виконання завдання внаслідок отруєння продуктами горіння фосфору було госпіталізовано старшого техника станції Д-23 прапорщика Держспецзв'язку В. Атапіна. У складних умовах, за температури повітря близько 40°C, при постійній загрозі отруєння, особовий склад зміг забезпечити керівництво штабу з ліквідації наслідків аварії якісним та безперебійним урядовим зв'язком.

Записано у 2007 році

Польовий вузол зв'язку Дон-13 та КШМ Р-142Н на місці аварії.

Г. Резніков

(Голова Держспецзв'язку з 12.2010 до 03.2014 р.)

Захист інформаційних мереж є питанням державної безпеки

Розвиток інформаційних та телекомунікаційних технологій, що є невід'ємною прикметою сьогодення, приніс українцям численні переваги технічного прогресу. Але разом із перевагами у життя суспільства увійшли й нові загрози, пов'язані з порушенням безпеки інформації та інформаційних мереж. Проте, яким чином можливо протистояти кібернетичним загрозам та як будуватиметься система електронної безпеки держави, в ексклюзивному інтерв'ю

для УКРІНФОРМу розповів голова Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України Геннадій Резніков.

– На початку цього року в Україні вперше в історії хакерськими атаками були виведені з ладу сайти центральних органів влади. Що стало причиною? Як відреагувала ваша служба і які уроки винесла?

– Це були досить «специфічні» атаки. Для їх здійснення були залучені не лише транскордонні бот-мережі, але й рядові користувачі українського Інтернету, яким організаторами атак було надано доступ до шкідливого програмного забезпечення та можливість приєднуватись до атак через спеціально для цього створену веб-сторінку.

Така діяльність є протиправною. Всю інформацію про виявлені електронні адреси українських користувачів Інтернету, які брали участь в DDoS-атаці, ми передали встановленим порядком до Служби безпеки України для проведення оперативно-розшукових заходів та вжиття заходів адміністративного впливу згідно з чинним законодавством.

За нашими даними, внаслідок таких атак було порушено функціонування близько 30-ти веб-сайтів державних органів і установ. Основна причина – нехтування в цих установах вимогами нормативних документів з технічного захисту інформації. На жаль, не обійшлося і без людського фактору. Дався взнаки недостатній рівень спеціальної підготовки відповідних фахівців та відсутність їхньої оперативної взаємодії з відповідними службами Держспецзв'язку.

Набутий досвід змушує державні органи активно працювати над вдосконаленням системи інформаційного захисту. Сьогодні Держспецзв'язку спільно зі Службою безпеки України розробляє Програму захисту державних інформаційних ресурсів. Цей документ дасть змогу систематизувати заходи із захисту інформації та безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем (ІТС), врегулювати відносини між суб'єктами інформаційних відносин. Результатом таких зусиль має стати підвищення рівня захисту електронних інформаційних ресурсів органів державної влади.

– Україна, як і багато інших країн, вирішила ввести електронний документообіг в державних органах влади. Які додаткові обов'язки у зв'язку з цим було покладено на Держспецзв'язку?

– Впровадження електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису в інтересах органів державної влади України є одним із головних та пріоритетних завдань для розбудови сучасної системи державного управління. Така система сприятиме прозорості діяльності влади, підвищенню її ефективності, отже відповідає інтересам усього суспільства.

Сторінка команди реагування на комп'ютерні загрози.

Водночас вирішення цього питання повинно здійснюватися разом із впровадженням відповідної системи електронної взаємодії органів державної влади. Головним організатором і координатором цих робіт чинне законодавство визначає Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України.

Адміністрація Держспецзв'язку відповідно до законодавства бере участь у формуванні й реалізації державної політики у сфері електронного документообігу (ЕДО) і впровадження електронного цифрового підпису (ЕЦП).

Ми супроводжуємо заходи із захисту державних інформаційних ресурсів, технічного і криптографічного захисту інформації на всіх етапах створення системи електронного документообігу.

Більш того, телекомунікаційною основою для системи ЕДО може стати спеціальна інформаційно-телекомунікаційна система, що розгорнута в межах Національної системи конфіденційного зв'язку. Використання можливостей цієї спеціальної ІТС для інтеграції відомчих систем вирішує одразу два завдання: цілісність загальнодержавного ЕДО й захищеність інформаційного обміну.

– Нещодавно на конференції з питань боротьби з кібертероризмом в Ізраїлі директор «Лабораторії Касперського» заявив, що у світі почалася нова ера кібертероризму. Наскільки це серйозно?

– На жаль, існують реальні підстави для такого занепокоєння. Так звана «нова ера кібертероризму» є наслідком глобального процесу інфор-

матизації, що охоплює всі сфери життя. Відповідно, люди дедалі більше усвідомлюють факт переміщення загроз у кіберпростір. Це дуже серйозно, адже діяльність кіберзлочинців може призвести до катастрофічних збитків. Наприклад, якщо шкідливе програмне забезпечення спробують використати проти об'єктів критичної інфраструктури. Держави, що піклуються про власну безпеку, мають бути готовими до таких викликів, і Україна – не виняток.

– *Що саме Україна може протиставити кібертероризму? Звідки може виходити така загроза?*

– Кібертероризм – це сукупність організованих несанкціонованих дій, спрямованих на порушення штатного режиму функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем та порядку обробки інформаційних ресурсів. Це робиться, як правило, з метою отримання несанкціонованого доступу або виведення таких систем з ладу. Такі атаки з технічної точки зору потребують апаратного та програмного забезпечення, тож ініціатори ніколи не бувають «випадковими», йдеться про організовану злочинну або ж ворожу діяльність.

На мою думку, ми можемо ефективно протидіяти такій діяльності. Передусім саме використання Єдиної точки доступу для підключення до мережі Інтернет як ІТС державних органів, так і ІТС об'єктів критичної інфраструктури держави дасть змогу забезпечити їх захист від проявів кібертероризму.

Вирішення цих завдань потребує підвищення якості підготовки кадрів та відповідного законодавчого забезпечення, а також особливої уваги з боку держави для прискорення процесів створення осередків протидії кібертероризму в Україні.

– *Наскільки реально пересічному користувачеві забезпечити захист інформації на персональному комп'ютері?*

– Для всіх, хто опікується безпекою власних Інтернет-ресурсів, Держспецзв'язку розробила низку рекомендацій щодо підвищення рівня захищеності інформаційно-телекомунікаційних систем та веб-ресурсів. Ці рекомендації загальнодоступні на веб-сайті CERT-UA.

Ми готуємо загальний перелік правил та рекомендацій щодо безпечної експлуатації персональних комп'ютерів, автоматизованих систем та Інтернет-ресурсів.

А якщо коротко – користуйтеся антивірусами та ліцензійним програмним забезпеченням, використовуйте паролі та не допускайте до свого комп'ютера сторонніх осіб.

О. Скринник

*(начальник ДСТСЗІ СБУ з 08.2001 до 09.2003 р.,
начальник Управління режиму та захисту інформації
МЗС України з 09.2003 до 02.2007 р. та з 10.2011
до 03.2015 р., заступник Голови Держспецзв'язку
з 02.2007 до 08.2011 р.)*

Спогади ветерана урядового зв'язку про роботу в Дипломатичній службі України

За більше ніж 40-річну службу та діяльність у системі урядового зв'язку мені можна було б зупинитись на багатьох епізодах та періодах її функціонування та своїй ролі й місці в цій системі.

Проте мені б хотілося акцентувати вашу увагу на одному з маловідомих аспектів нашого розвитку і становлення. Це одна з підсистем Державної системи урядового зв'язку України (ДСУЗ) – система урядового зв'язку із закордонними дипломатичними установами України, а також система захисту інформації в Дипломатичній службі України.

Вона була започаткована у 1992 році та реалізована на найбільш важливих на той час напрямках міжнародних відносин молодой незалежної держави. Це були посольства України в Російській Федерації та Сполучених Штатах Америки. І якщо у Москві вузол спеціального зв'язку (ВСЗ) було побудовано за класичною схемою радянських часів, то у Вашингтоні цей підхід було відкинуто в силу низки причин і реалізовано нестандартно та досить оригінально. У подальшому політична кон'юнктура та обставини об'єктивного характеру склалися таким чином, що ця система впродовж десятиліття опинилась поза увагою керівництва держави та майже не розвивалась.

І ось у грудні 2003 року в силу низки причин мене було призначено на посаду заступника

Міністерство закордонних справ України.

начальника Управління інформаційних технологій Міністерства закордонних справ України, яке після злиття двох підрозділів Міністерства у січні 2004 року отримало назву «Управління інформаційної політики МЗС».

У цих умовах мені як фахівцю в сфері захисту інформації та добре поінформованому про стан захисту інформації в системі Дипломатичної служби стало очевидним і зрозумілим, що проблему розвитку системи урядового зв'язку із закордонними дипломатичними установами України та системи захисту інформації в Дипломатичній службі України потрібно вирішувати системно, спираючись на відповідні ресурси.

На той час у МЗС України вже функціонували декілька локальних інформаційно-телекомунікаційних систем. Функціонувала Система криптографічного захисту інформації «Автограф-3.1» для зв'язку із закордонними дипломатичними установами (було задіяно 12 ЗДУ) та два напрямки шифрованого документального зв'язку (як підсистеми ДСУЗ). У центральному апараті МЗС на той час функціонували режимно-секретний орган (РСО, 1-й відділ), відділ захисту інформації у складі Управління інформаційної політики. Загальної стратегії захисту інформації в Дипломатичній службі не існувало.

Проаналізувавши ситуацію, що склалася, я почав готувати відповідні аргументовані документи Міністру закордонних справ України К.І. Грищенку. Не вдаючись у подробиці, завдяки повному розумінню професійним дипломатом та державником з багатим досвідом міністром К.І. Грищенком стану справ у цій сфері та необхідності їх кардинального поліпшення, мені вдалося переконати його та всіх членів Колегії МЗС щодо створення окремого спеціалізованого підрозділу у складі міністерства.

Впродовж першої половини 2004 року було підготовлено та погоджено відповідні документи в Службі безпеки України, Адміністрації Президента та Кабінеті Міністрів України. 25 жовтня 2004 року наказом МЗС України було створено Управління режиму та захисту інформації МЗС (УРЗІ). Начальником УРЗІ було призначено мене. Завдання цього підрозділу були актуальні та надважливі, у тому числі такі, що протягом тривалого періоду не виконувались, а саме облік військовозобов'язаних, плани евакуації закордонних дипломатичних установ у надзвичайних ситуаціях, системний облік отримання та використання службових посвідчень, жорсткий пропускний режим тощо. На цьому етапі слід відзначити активну та фахову роботу нашого ветерана урядового зв'язку полковника С.І. Москальова, начальника відділу УРЗІ.

*Міністр закордонних
справ України
Грищенко К.І.*

Історичні події, що відбувалися з початком 2005 року, вимагали активних дій фахівців нашого підрозділу. Зокрема це стосувалося створення надійного каналу спеціального зв'язку «Місія України при НАТО – Україна» в контексті реалізації передбачуваного Плану дій щодо членства України в НАТО. Для забезпечення надійної та безперебійної робо-

*Зустріч із представниками офісу безпеки
Штаб-квартири НАТО, 2012 рік.*

ти системи шифрованого документального зв'язку в Дипломатичній службі України у лютому 2005 року було створено шифрорган Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України (ДСТСЗІ СБУ, з 2007 року – Держспецзв'язку) з цілодобовим режимом функціонування.

Крім цього, відповідними директивами в УРЗІ було створено Головний центр реєстрації документів НАТО. У найкоротші терміни, з мінімальними затратами, але якісно, при підтримці ДСТСЗІ СБУ в Посольстві України в Брюсселі було створено вузол спеціального зв'язку. Цими питаннями опікувались та надавали дієву підтримку перший заступник Міністра закордонних справ А. Бутейко та Глава Місії України при НАТО В. Хандогій. 5 серпня 2005 року вузол спеціального зв'язку в Брюсселі почав працювати, а ми змогли проінформувати штаб-квартиру НАТО про створення каналу захищеного зв'язку з Україною.

У цей період проводилась активна робота по розширенню мережі Системи криптографічного захисту інформації із закордонними дипломатичними установами. Було відпрацьовано цілісну та дієву систему підготовки дипломатів та працівників Дипломатичної служби щодо роботи із системою «Автограф-3.1». Затверджена програма підготовки та здачі заліків надала можливість здійснювати якісну підготовку співробітників та оперативний контроль за ефективністю роботи системи.

Завдяки цілеспрямованій та наполегливій роботі відділу С.І. Москальова, впродовж 2004-2005 років кількість закордонних дипломатичних установ, забезпечених СКЗІ «Автограф-3.1», збільшилась до 52-х. У цей

же період було відкрито абонентський пункт СКЗІ «Автограф-3.1» у Місії України при НАТО з наданням відповідних сертифікатів.

Питання активізації взаємодії з НАТО щодо перспектив вступу та членства зумовило зорієнтуватись на більш тісному співробітництві з новим членом НАТО і нашим найближчим сусідом – Польщею. У жовтні 2005 року в Брюсселі відбулась моя зустріч з Представником Польщі у НАТО, що дало серйозний поштовх до конкретних кроків з української сторони.

Отримавши відповідні директиви, у 2006 році впродовж декількох днів я уважно обстежив приміщення Посольства України в Польщі та оперативно підготував низку креслень і документів щодо відкриття референтури та створення вузла спеціального зв'язку у Варшаві.

Завдяки активній позиції Посла України в республіці Польща О. Моцика та підтримці Держспецзв'язку, у 2008 році вузол спеціального зв'язку у Варшаві почав функціонувати і, як показав подальший розвиток політичних подій (підготовка Плану дій щодо членства України в НАТО, стратегічне партнерство, ЄВРО-2012), відкриття цього вузла було на часі.

Впродовж 2004 року завдяки системній роботі по вивченню стану та аналізу загроз безпеці функціонування закордонних дипломатичних установ я прийшов до висновку, що цю роботу потрібно підняти на державний рівень. Ця ідея знайшла підтримку у керівництва міністерства, зокрема у досвідченого дипломата Ю. Костенка, який на той час обіймав посаду заступника Міністра закордонних справ.

Усе це надало можливість впродовж 2005 року в рамках створеної міжвідомчої робочої групи підготувати, створити та затвердити концеп-

Засідання науково-методичної комісії з інформаційної безпеки, листопад 2013 року.

цію Державної цільової програми по комплексному забезпеченню безпеки закордонних дипломатичних установ. До роботи над концепцією було залучено представників оперативних підрозділів та ДСТСЗІ СБ України, Держприкордонслужби, ГУР МОУ та новоствореної Служби зовнішньої розвідки України, яка почала опікуватись безпекою закордонних дипломатичних установ.

Ця програма передбачала цілу низку важливих цільових робіт по вдосконаленню безпечного функціонування закордонних дипломатичних установ, зокрема нормативного врегулювання, відкриття нових референтур та вузлів спеціального зв'язку, створення нових засобів криптографічного захисту, систем пошуку та контролю тощо.

На той період УРЗІ працювало як організуючий та об'єднуючий орган для структур, що були причетні до функціонування закордонних дипломатичних установ: СЗР, СБУ, ДПС, ГУР МОУ. 2006 рік показав, що не все буде так просто із затвердженням і впровадженням цієї Державної цільової програми. Тому через можливість включення цієї теми до рішення РНБО Указом Президента України В. Ющенка було підтверджено необхідність створення такої програми. Нажаль, вона не була реалізована.

У роки моєї першої каденції в МЗС разом із керівництвом Міністерства та ДСТСЗІ СБ України вдалося вийти на компромісну схему створення референтур та в їх складі вузлів спеціального зв'язку, де працював один представник ДСТСЗІ СБ України (Бельгія, Польща). Це дало можливість економити на забезпеченні функціонування одного вузла спеціального зв'язку закордонних дипломатичних установ понад 50 тисяч доларів США на рік.

У період 2005-2006 років велась активна робота по створенню цілісної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах МЗС. Керівництву міністерства було представлено концепцію модернізації ІТС МЗС. У цей же період у МЗС був створений та почав функціонувати абонентський пункт Національної системи конфіденційного зв'язку, завдяки якому запрацювали системи взаємодії з Міграційною службою, СБ України, Держприкордонслужбою.

УРЗІ МЗС, виконуючи свої прямі функції та завдання, забезпечувало вирішення цілої низки питань безпекової сфери в Дипломатичній службі. У 2005 році під час війни у Лівані виникла необхідність евакуації наших громадян. За результатами цієї акції стало зрозумілим, що така процедура потребує правового врегулювання. Фахівцями УРЗІ було підготовлено та подано на затвердження Постанову Кабінету Міністрів України про евакуацію наших громадян з інших держав при загрозливому становищі. Ця постанова ефективно діє і сьогодні.

У лютому 2007 року моя каденція в МЗС закінчилась, мене було призначено заступником Голови Держспецзв'язку. Зі створенням Держспецзв'язку питання захисту інформації в закордонних дипломатичних установах були ще більш актуалізовані та прописані у відповідних статтях базового закону 2006 року.

Земляков В.І. під час випробування кабін електромагнітного та віброакустичного захисту.

Маючи досвід першої каденції в МЗС, я активно взявся за розбудову системи спеціального зв'язку із закордонними дипломатичними установами як підсистеми Державної системи урядового зв'язку. Перш за все було унормовано перебування наших співробітників за кордоном. Було підготовлено та прийнято Указ Президента України про порядок відрядження та проходження служби нашими співробітниками в закордонних дипломатичних установах. Також активно опрацьовувались питання створення нових комплексів криптографічного захисту інформації для заміни існуючих у закордонних дипломатичних установах.

У 2010 році міжнародні пріоритети спонукали до визначення перспектив розвитку системи спеціального зв'язку із закордонними дипломатичними установами. За орієнтування МЗС фахівці Держспецзв'язку вивчили питання створення референтур і вузлів спеціального зв'язку у Білорусі, Молдові, ФРН, Австрії, Великобританії та Франції. У цей час було проведено всебічні консультації та опрацьовано питання забезпечення функціонування референтури та вузла спеціального зв'язку нашими співробітниками одноосібно.

З метою координації діяльності та вдосконалення організації роботи у забезпеченні безпеки закордонних дипломатичних установ у червні 2010 року на мою пропозицію в МЗС України було створено Міжвідомчу робочу групу, до складу якої увійшли представники від МЗС, СБУ, СЗРУ, Держспецзв'язку, ДПСУ та ГУР МОУ. Це позитивно позначилось на вирішенні питань щодо відкриття вузлів спеціального зв'язку. Прискорилося проведення робіт із технічного захисту інформації (ТЗІ), розгортання

інформаційно-телекомунікаційних систем, вдосконалення систем протидії іноземним технічним розвідкам (ПДТР), удосконалення підготовки працівників, які перебували в довготерміновому закордонному відрядженні та брали участь у забезпеченні безпеки закордонних дипломатичних установ, розроблення нових та вдосконалення існуючих нормативно-правових актів з питань забезпечення безпечного функціонування закордонних дипломатичних установ.

У результаті впродовж 2010-2012 років було відкрито референтури та запрацювали вузли спеціального зв'язку в Білорусі, Молдові, ФРН, Австрії та Великобританії. Завдяки плідним та конструктивним стосункам із Держспецзв'язку, у 2014 році МЗС України змогло отримати на безоплатній основі 10 спеціальних кабін для закордонних дипломатичних установ, у яких функціонують вузли спеціального зв'язку. Посли України на сьогодні мають можливість проводити конфіденційні переговори з відповідною гарантією.

Велась активна робота по підготовці до переходу на нову систему криптографічного захисту інформації, яка повинна була прийти на заміну «Автографу». Завдяки імпульсу, даному ПДЧ, впродовж 2004-2006 років абонентські пункти «Автографу» було відкрито в Адміністрації Президента України, РНБО, КМУ, ГУР МОУ, СЗРУ та деяких інших структурах. Це надало можливість закордонним дипломатичним установам напряму та оперативно обмінюватись інформацією в закритому режимі із зазначеними структурами.

У жовтні 2011 року в силу різних обставин та на пропозицію Міністра закордонних справ України К. Гриценка я знову зайняв посаду начальника УРЗІ МЗС. Із цих позицій продовжувалась розбудова та вдосконалення системи спеціального зв'язку в Дипломатичній службі України.

Генерал-майор Скриник О.П. та полковник Леоненко Г.П. у переговорній кабінеті ЗДУ.

*Заступник Голови Держспецзв'язку
Скринник О.П. у службовому кабінеті.*

У цей період було створено переносний комплекс системи криптографічного захисту інформації для забезпечення захищеним зв'язком міністра у закордонних відрядженнях. Роботу комплексу забезпечували співробітники особистої охорони міністра, які пройшли відповідну підготовку.

Завдяки сприянню керівництва МЗС, було активізовано подальший розвиток системи криптографічного захисту інформації

із закордонними дипломатичними установами. У 2013 році на заміну «Автографа» було введено в експлуатацію більш сучасну та надійну систему криптографічного захисту інформації «Кокон-М». Достатньо зазначити, що за період 2011-2015 років було відкрито 25 абонентських пунктів у закордонних дипломатичних установах, а на початок 2015 року 88 закордонних дипломатичних установ було забезпечено захищеним зв'язком.

Практика відбору, підготовки та стажування кандидатів на довготермінове відрядження, робота наших співробітників за кордоном показали необхідність системного підходу до цього питання. У зв'язку з цим при взаємодії з СБ України та СЗР України було підготовлено відповідні нормативні та розпорядчі документи. Водночас у Держспецзв'язку було створено цілісну систему відбору, підготовки та стажування кандидатів на ротацію до закордонних дипломатичних установ, що було регламентовано відповідними наказами служби.

Слід зазначити, що крім професійних, наш кандидат повинен відповідати високим критеріям психологічних, інтелектуальних та чисто людських якостей. Як показав досвід, ці характеристики в деяких випадках відігравали значну роль у роботі наших співробітників за кордоном. Цим аспектом завжди приділялась серйозна увага при відборі і підготовці кандидатів. Також велась робота із дорослими членами сімей кандидатів на закордонне відрядження.

У зв'язку з відкриттям значної кількості абонентських пунктів системи криптографічного захисту інформації в закордонних дипломатичних установах різко зріс обсяг документів у цій системі. З'явилась необхідність цілодобової роботи системи криптографічного захисту інформації. У 2012 році в УРЗІ було створено Центр сертифікації ключів та обміну інформацією в системі криптографічного захисту інформації МЗС. Завдяки

тісній взаємодії із Адміністрацією Держспецзв'язку і, зокрема, із Головним управлінням урядового зв'язку, на початку 2013 року обслуговування Центру почав здійснювати підрозділ від ГУУЗ Держспецзв'язку. Це дало взаємні позитивні результати.

У другій половині 2013 року та до кінця моєї каденції у МЗС в Україні відбувались бурхливі та трагічні події. Звичайно, що це не оминulo наш підрозділ (УРЗІ), оскільки, крім іншого, він займався питаннями мобілізаційної готовності міністерства. З цією метою, за моєю ініціативою та за підтримки керівництва МЗС, терміново було модернізовано та дообладнано міський пункт управління міністерства. Керівний склад МЗС був підготовлений та забезпечений усім необхідним для виконання завдань в умовах воєнного стану. З початком 2014 року події в Криму змусили приймати негайні рішення щодо евакуації обладнання та особового складу інформаційної групи НАТО із Севастополя.

Впродовж 2014 року через факт компрометації ми були змушені невідкладно організувати разом із Адміністрацією Держспецзв'язку заміну спеціальної техніки на вузлах спеціального зв'язку закордонних дипломатичних установ. 2015 рік ніс нові виклики та загрози... Моя каденція в Міністерстві закордонних справ України закінчилась 23 березня 2015 року.

Історія продовжується...

Записано у січні 2021 року

М. Афанасьєв

*(Т.в.о. начальника, начальник Управління
Держспецзв'язку в Харківській області
з 04.2014 до 01.2016 р.)*

Початок АТО

Згідно рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України», затвердженого Указом Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014, в Ізюмському районі Харківської області було розгорнуто перший штаб антитерористичної операції на сході України.

Одночасно з початком проведення антитерористичної операції мені, тоді ще заступнику начальника Управління Держспецзв'язку в Харківській

Звернення Колегії Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України до особового складу підрозділів Держспецзв'язку на території Автономної Республіки Крим

Шановні колеги!

Життям нам відпущено служити і працювати в системі урядового зв'язку, особовому складу якої доводилось проходити іспит на стійкість військовими діями, природними катаклізмами, техногенними катастрофами та іншими випробуваннями, що посидала нам доля.

Завдяки високому професіоналізму, мужності, стійкості наших співробітників вище політичне та військове керівництво держави завжди забезпечувалось безперебійним, надійним і захищеним зв'язком, що давало і дає змогу оперативного управління державою та її Збройними Силами.

Повною мірою визнаємо складну політичну ситуацію, що склалася на території Автономної Республіки Крим, і той шалений військово-політичний тиск, що відбувається. Ми розуміємо як Вам зараз складно.

Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України вживаються всі можливі заходи щодо соціального та додаткового пільгового забезпечення захисників Вітчизни.

Від імені Колегії Адміністрації Держспецзв'язку запевняємо, що доля жодного співробітника та членів його сім'ї не залишиться поза нашою увагою та підтримкою.

У момент, коли наша країна балансує на межі порушення її територіальної цілісності, настав час довести вірність Присязі Українському народові.

Пропшу Вас бути стійкими, спокійними і врівноваженими, не піддаватися на будь-які провокації, проявляти витримку і гідність, добросовісно і в повному обсязі продовжувати виконувати покладені згідно із займаними посадами службові обов'язки.

Т.в.о. Голови Держспецзв'язку
генерал-майор Держспецзв'язку

О.В. Корнейко

*Звернення т.в.о. Голови Держспецзв'язку генерал-майора Корнейка О.В.
до особового складу кримських підрозділів. Березень 2014 року*

області, надійшов наказ прийняти командування управлінням, оскільки діючий начальник звільнявся з військової служби на пенсію і вже фактично розпочав проходження військово-лікарської комісії. Загалом, через значні зміни у пенсійному законодавстві, які мали відбутися 20 квітня, тоді зі служби звільнились більшість керівників структурних підрозділів управління, і укомплектованість підрозділу становила лише 80%.

Окрім проблем з неуккомплектованістю особового складу, мала місце проблема забезпечення озброєнням. В управлінні на момент прийому справ (16 квітня 2014 року) було в наявності лише п'ять пістолетів Макарова та вісімдесят набоїв до них. Засоби індивідуального захисту, такі як бронежилети та каски, були відсутні взагалі. Щоб забезпечити зброєю команди, які виїздили до зони АТО, доводилося залишати чергову зміну управління повністю без зброї, а бронежилети та каски брати «під чесне слово» у знайомих та друзів.

Великою проблемою була відсутність пального. Так, у баках станцій, які повинні були виїжджати, було від п'яти до семи літрів палива. Абонентська служба через брак пального до місць пошкодження кабелів тоді вирушала в спецодязі, з газовими балонами, драбинами та іншим інструментом, громадським транспортом. Я, як начальник управління, також виїжджав на зустрічі та наради виключно громадським транспортом. Кожен літр пального у перший рік війни був на рахунок, і це унеможливлювало проведення необхідних тренувань особового складу із розгортання станцій урядового зв'язку. Швидко вирішити проблему з паливом було неможливо, оскільки відсутність проведення оплати органами казначейства у 2013 році призвела до великої кредиторської заборгованості, яку довелося гасити у 2014 році.

Отже, 16 квітня 2014 року до нас у Харків та до Управління Держспецзв'язку у Дніпропетровській області надійшло розпорядження керівництва служби щодо забезпечення урядовим зв'язком керівників антитерористичної операції у зоні її проведення. Управлінню Держспецзв'язку в Дніпропетровській області належало забезпечити урядовим зв'язком із спеціально обладнаного засобами радіорухомого зв'язку автомобіля абонентів штабу. Управлінню в Харківській області – розгорнути засоби прив'язки цього автомобіля до стаціонарної мережі, а саме антенно-фідерні пристрої та лінійну станцію системи радіорухомого зв'язку «Роса-А», і забезпечити її безперебійне функціонування.

Під час розгортання необхідно було врахувати складність рельєфу місцевості, який частково перекривав проходження радіохвиль. Від управління в Харківській області завдання виконували старший інженер майор

Держспецзв'язку* Савицький І.О. та інженер капітан Держспецзв'язку Сергієнко В.І. Від управління у Дніпропетровській області – начальник відділу підполковник Держспецзв'язку Пігулевський М.М. та начальник сектору старший лейтенант Держспецзв'язку Мирончук М.М.

16 квітня 2014 року, прибувши на місце, співробітники провели налаштування обладнання урядового зв'язку та організували цілодобове чергування в штабі АТО та біля лінійної станції, забезпечивши абонентів зв'язком. Вже 17 квітня керівництво штабу АТО та керівники силових відомств, прибувши до місця його дислокації, розпочали активно використовувати засоби урядового зв'язку. 17 квітня 2014 року фактично став першим днем використання урядового зв'язку під час проведення анти-терористичної операції на сході України.

У перші дні використовувався лише один канал зв'язку, який обслуговувався черговим оператором з пульту «Кипарис» на станції урядового зв'язку в Харкові. Так, за перші десять діб було здійснено 125 з'єднань, тривалість яких інколи досягала 40 хвилин. З'єднання розривались лише

для того, щоб здійснити комутацію іншого абонента.

Починаючи з 28 квітня, після прибуття та розгортання у штабі АТО польових засобів територіальних вузлів урядового зв'язку, навантаження на засоби радіо-рухомого зв'язку знизилася. Невдовзі особовий склад управлінь повернувся до пунктів постійної дислокації. За результатами аналізу виконання завдання, навіть враховуючи інтенсивність з'єднань і їх тривалість, не було отримано жодного зауваження щодо якості урядового зв'язку.

Від початку проведення АТО і до моменту відкритого вторгнення військ Російської Федерації лінія зіткнення постійно рухалась

Біля пульту «Кипарис». Харків, 2014 рік.

---

*У Держспецзв'язку з 01.01.2007 року до 01.01.2016 року співробітники мали спеціальні звання, наприклад «майор Держспецзв'язку». З 01.01.2016 звання було змінено на загальновійськові.

на схід, звільнялося все більше територій. Тому, передбачаючи звільнення частини Донецької області, виникла потреба забезпечення урядовим зв'язком радіорухомих засобів, що на той час активно використовувались штабом АТО.

Антиви над Краматорськом, 2015 рік.

Розгортання нової лінійної станції ще не вбачалося за можливе через відсутність місць потенційного розгортання засобів зв'язку. Під час обговорення цього питання фахівці управління пригадали, що раніше у Краматорську функціонувала лінійна станція, і теоретично вона могла бути у включеному стані. У зв'язку з цим було прийняте рішення спробувати перехопити управління лінійною станцією системи РРЗ «Роса-А», що розміщувалася на захопленій російськими терористичними військами території. У взаємодії з Центральним пунктом управління було організовано канал зв'язку Харків-Донецьк, і на загальне здивування, незважаючи на сепаратистські настрої в регіоні, фахівці донецької міжміської телефонної станції ПАТ «Укртелеком» погодились здійснити комутацію каналу з Харкова на Краматорськ.

Дійсно, лінійна станція перебувала у включеному стані, управління нею було перехоплено, і в режимі «на себе» вона показувала достатню якість зв'язку в закритому режимі. Таким чином, фактично з 22 квітня 2014 року було створено можливість забезпечення спеціально обладнаних рухомих засобів штабу АТО урядовим зв'язком у таких містах, як Дружківка, Краматорськ та Слов'янськ. На жаль, ці міста у той час звільнені не були, і радіорухомий зв'язок там не використовувався. Зв'язок із цією лінійною станцією було втрачено наприкінці травня 2014 року.

Після звільнення Краматорська були намагання відновити радіопокриття системою «Роса-А». З цією метою мною відряджався фахівець для розгортання лінійної станції на території військового аеродрому, де в той час розміщувався штаб АТО. Але через велику кількість радіоперешкод від систем протиповітряної оборони та радіонавігаційних пристроїв авіації зв'язок там був нестійкий і від цієї ідеї довелося відмовитися.

18 вересня 2014 року керівником Луганської обласної державної адміністрації було призначено Геннадія Геннадійовича Москаля, який прийняв рішення про розміщення обласних органів влади у нещодавно звільненому Северодонецьку. Увечері 25 вересня мені надійшла вказівка щодо забезпечення урядовим зв'язком керівника Луганської області. Терміново довелося вирішувати питання відсутності пального. Під особисте зобов'язання взяв 500 літрів у борг, узяв у тимчасове користування бронезилети та каски на весь особовий склад екіпажу. Майже всю наявну зброю управління також видав виїжджаючому екіпажу.

Зважаючи на важливість і терміновість завдання тієї ж ночі екіпаж у складі начальника сектору підполковника Держспецзв'язку Пантелея А.М., старшого інженера майора Держспецзв'язку Савицького І.О., водіїв прапорщика Держспецзв'язку Чигрина С.В. і старшого прапорщика Держспецзв'язку Шеломкова О.О. на станції Д-13КМ та автомобілі супроводу вирушили до зони АТО.

26 вересня, одразу після прибуття до пункту призначення, було розгорнуто абонентську мережу для забезпечення урядовим зв'язком посадових осіб Луганської ОДА. У той же час із окупованого Луганська прибули зв'язківці Управління Держспецзв'язку в Луганській області. Вони прийняли розгорнутий вузол зв'язку та починаючи з 28 вересня продовжили нести цілодобове чергування. А екіпаж харківського управління машиною супроводу повернувся до Харкова, залишивши у Северодонецьку доставлений вузол та засоби зв'язку.

З огляду на необхідність забезпечення урядовим зв'язком Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України під час його візитів до районів проведення АТО, а також необхідності забезпечення засекреченим зв'язком співробітників Служби безпеки України під час їх пересування у спеціально обладнаному автотранспортному засобі штабу АТО, 16 липня 2015 року від заступника Голови Держспецзв'язку телефоном надійшла вказівка щодо термінового розгортання трьох лінійних станцій РРЗ «Роса-А». Поставлене завдання необхідно було виконати не пізніше вечора 18 липня, оскільки вже 19 липня передбачався візит Президента України Порошенка П.О.

Після оцінки обстановки було прийняте рішення розгортати лінійні станції у Чугуєві Харківської області з направленою антеною у бік міста Ізюм, а також у Краматорську та Лисичанську. Розгортання лінійної станції у Лисичанську спрощувало завдання, тому що там вона експлуатувалася ще до початку бойових дій. Тому станція потребувала лише ретельної перевірки на справність, бо розміщувалася у будівлі біля телевізійної вежі, за контроль над якою свого часу велись запеклі бої. Станція потребувала

На польовому вузлі урядового зв'язку, 2014 рік.

підключення до пульта управління «Кипарис», розміщеного у Харкові.

Завдання щодо розгортання трьох лінійних станцій протягом двох діб було доволі складним за багатьох причин.

По-перше, не було часу на проведення рекогносцировки місць розгортання, визначення необхід-

них матеріалів та засобів зв'язку. Потрібно було мислити на випередження та передбачити будь-який варіант подальшого розгортання. Для такого розгортання наявних засобів в управлінні бракувало. Тому, за домовленістю з начальником управління в Сумській області полковником Держспецзв'язку Білим В.В., у ніч з 16 на 17 липня до Харкова було доставлено додаткові антенно-фідерні пристрої та обладнання лінійних станцій.

По-друге, відстань між трьома точками розгортання була від 100 до 300 кілометрів. Пересування між ними було ускладнене великою кількістю зруйнованих відступаючими російськими військами мостів, понівеченим важкою військовою технікою дорожнім покриттям та заборонаю пересування автошляхами у нічний час. Але, зважаючи на встановлені стислі терміни, доводилося пересуватися у тому числі й вночі. Особовий склад протягом цих діб не мав можливості навіть короткого перепочинку.

Також виникла проблема з організацією каналів мережею ПАТ «Укртелеком». Необхідно було організовувати канали в обхід основних центрів комутації, що розміщувались на непідконтрольних територіях у Луганську та Донецьку, а це значно погіршувало їх якість.

Зважаючи на складність завдання та необхідність швидкого прийняття рішень, я особисто разом із начальником сектору підполковником Держспецзв'язку Пантелеєм А.М., старшим інженером майором Держспецзв'язку Савицьким І.О. та водіями прапорщиком Держспецзв'язку Чигрином С.В. і старшим прапорщиком Держспецзв'язку Шеломковим О.О. після отримання від сумських колег та перевантаження майна вирушили на виконання завдання.

Пантелей А.М., Савіцький І.О.

Усі лінійні станції було розгорнуто та налаштовано своєчасно та з належною якістю. Під час візиту до Сєвєродонецька Президент України активно використовував розгорнуту систему зв'язку. У подальшому вона використовувалась для забезпечення зв'язком співробітників штабу АТО, а спеціальні засоби зв'язку, встановлені на автомобілі штабу АТО, протягом декількох років із встановленою періодичністю обслуговувались співробітниками Управління Держспецзв'язку в Харківській області.

У ході проведення анти-терористичної операції відбувалась модернізація систем зв'язку Збройних сил України.

Техніка зв'язку, що впроваджувалась, вимагала використання цифрових каналів. Тому в 2015 році виникла потреба у відновленні функціонування телекомунікаційної мережі спеціального призначення (ТМСП) в луганському регіоні. Обладнання регіональних вузлів ТМСП з метою недопущення їх захоплення на прохання Держспецзв'язку було демонтовано співробітниками ПАТ «Укртелеком» та відправлено звичайними службами доставки до Києва ще у 2014 році.

Станом на вересень 2015 року, на підконтрольній території Луганської області знаходилось 13 можливих місць для розміщення обладнання ТМСП. Проте через нестабільність ситуації у містах Попасна та Станиця Луганська і їх близькість до лінії розмежування керівництвом служби було прийняте рішення не розгортати вузли в цих районах.

Під час формування групи на виїзд від одного з керівників підрозділів надійшла доповідь про боязнь окремих офіцерів управління виїжджати до зони проведення АТО. Враховуючи цю обставину та необхідність підняття бойового духу, я вирішив очолити цю групу та включив до неї ще одного керівника – заступника начальника відділу капітана Держспецзв'язку Гриценка Д.І.

Відтак, з 27 вересня до 9 жовтня 2015 року було змонтовано усі 11 вузлів ТМСП, які в подальшому використовувались для надання зв'язку силовим структурам, залученим для проведення АТО.

Одним з моментів, що запам'яталися, було забезпечення урядовим зв'язком посадових осіб штабу ліквідації наслідків надзвичайної ситуації під час пожежі на складах 65-го ракетно-артилерійського арсеналу біля н.п. Балаклея. Пожежа на складах розпочалася о третій годині ночі 23 березня 2017 року. Необхідно зазначити, що в ті ж дні на арсеналі здійснювали заходи державного контролю співробітники управління, і в переддень пожежі результати перевірки було підготовлено на доповідь командирів військової частини, наступного дня вони мали доповідатися.

Орієнтовно о четвертій ранку 23 березня від підполковника Олійникова Є.Ю., який здійснював у Балаклі перевірку, надійшла доповідь, що на арсеналі розпочалася пожежа. Враховуючи можливість задіяння рухомих станцій урядового зв'язку, мною негайно було віддано наказ оперативному черговому управління на підготовку вузла до виїзду. Ще хвилин за двадцять мені зателефонував начальник Департаменту оборонної та мобілізаційної роботи обласної державної адміністрації, який по своїй посаді здійснював взаємодію із силовими відомствами області, повідомив про пожежу, про виїзд до місця події керівників області та про підготовку письмового звернення до управління щодо забезпечення урядового зв'язку з місця надзвичайної події. Одразу було здійснено доповідь черговому ЦПУ та

Біля Мар'їнки, 2015 рік.

заступнику Голови Держспецзв'язку. Моя пропозиція: не чекаючи окремих вказівок, здійснити виїзд і забезпечити зв'язком керівництво області та членів державної комісії у разі їх приїзду. Пропозицію було враховано, і ми отримали відповідний наказ.

Необхідно зазначити, що у 2017 році особовий склад, техніка та забезпечення були вже не такими, як у 2014 році. Особовий склад був добре навчений, підготовлений і злагоджений, у наявності була зброя – пістолети, автомати, а також необхідні засоби захисту – бронежилети та каски. Паливно-мастильними матеріалами ми були забезпечені у повному обсязі. Тому всі паливні баки в транспортних засобах і в бензоелектричних агрегатах були повні.

Дії були чіткими та впевненими, і екіпаж у складі начальника сектору майора Савицького І.О., старшого інженера майора Сергієнка В.І., інженера молодшого лейтенанта Попова О.О., водіїв старших прапорщиків Шишки Ю.А. та Ярохи С.Г. виїхав без затримок. Для прийняття рішення щодо маршруту руху було отримано інформацію від чергової і ДСНС України стосовно конкретизації місця виникнення загоряння та радіусу розльоту снарядів. Враховуючи, що пожежу ще не локалізовано і цілком можливе перекриття під'їзду до Балаклеї з боку н.п. Волохів Яр, мною було затверджено маршрут руху через н.п. Зміїв та Пришиб.

Виконання цього завдання проходило не зовсім у штатному режимі, оскільки через зміну масштабу пожежі та розльоту снарядів тричі переміщувався штаб локалізації надзвичайної події, і вузол переміщувався разом з ним. Під час переміщення арматурою з дорожнього покриття було безповоротно пошкоджено одне колесо станції Д-13КМ, і його довелося оперативно замінювати. Для отримання ресурсів ПАТ «Укртелеком» в одній із селищних рад довелося відбирати діючі пари зв'язку та задіяти їх у своїх інтересах. Бронежилети та каски рятували від битого скла, яке летіло з верхніх поверхів будівель, вибите сильними вибуховими хвилями. Незважаючи на ці обставини, завдання були виконані якісно та своєчасно, на достатньо високому рівні.

Протягом років війни був ще ряд виїздів до районів проведення АТО. Виїзди були різними, і короточасними, і довготривалими. Керівництво служби довірило мені протягом трьох місяців, у порядку ротації, здійснювати заходи з координації та контролю всіх сил та засобів Держспецзв'язку, задіяних в Операції об'єднаних сил. Я входив до складу штабу ООС. Але заходи з організації зв'язку перших двох років війни запам'яталися найбільше.

Записано у грудні 2019 року

П. Баранов

(начальник 2-го ТВУЗ Держспецзв'язку
з 02.2009 до 04.2021 р.)

Війна

Більше ніж п'ять років тому розпочалася російсько-українська війна. Російська Федерація, порушуючи норми та принципи міжнародного права, анексувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей. Війна – непередбачуване явище... Для більшості громадян України напад Росії став шоком. 2014 рік змінив життя кожного з нас. Але Україна змогла зупинити вторгнення російської регулярної армії та зберегти державність.

Квітень 2014 року, початок антитерористичної операції.

З 25 квітня 2014 року наш 2-й територіальний вузол урядового зв'язку Держспецзв'язку першим серед підрозділів урядового польового зв'язку почав брати безпосередню участь у антитерористичній операції. На той час ми ще не усвідомлювали, що розпочалася справжня війна, і це не єдиний виїзд на фронт. Ніхто і гадки не мав, що нас чекає попереду.

На долю особового складу мого підрозділу випали найважчі випробування з моменту його створення. Знання та навички, здобуті в повсякденній діяльності та під час різноманітних навчань, знадобилися у цей нелегкий час. Захист рідної землі став для нас справою честі.

У квітні–липні 2014 року зведені підрозділи 2-го територіального вузла урядового зв'язку виконували бойові завдання із забезпечення урядовим зв'язком керівництва антитерористичної операції в районах населених пунктів Ізюм,

Зв'язківці 2-го ТВУЗ у зоні АТО. Липень 2014 року.

Барвінкове та Довгеньке Харківської області*. Пам'ятаю перший виїзд вузлів, і як я з болем у душі проводжав особовий склад до району бойових дій. Я розумів, що перш ніж щось вимагати від підлеглих, їх треба забезпечити усім потрібним для виконання бойового завдання. Не було достатніх ресурсів одягу, медикаментів, засобів особистого захисту. Держава, крім автоматів і патронів, нічого не давала.

Наприкінці травня, завдяки допомозі харківських волонтерів, ми отримали п'ять бронежилетів четвертого класу захисту для вартових. По офіційних каналах до підрозділу бронежилети надійшли лише у жовтні 2014 року. Думаю, що через деякий час люди з величезним подивом будуть читати перелік речей, що їх гостро потребувала армія у 2014-2015 роках.

Перший сигнал тривоги з району бойових дій надійшов 16 травня 2014 року. Зведений підрозділ 2-го територіального вузла, розташований біля міста Ізюм, було обстріляно зі стрілецької зброї ворожою диверсійною групою. У цих умовах, завдяки швидкому реагуванню та чіткому керівництву з боку підполковника Таранухи О.В., було забезпечено надійний захист особового складу та техніки зв'язку. Напад було відбито без втрат.

Літо 2014 року виявилось спекотним. Полум'я війни на Донбасі розгоралося по-справжньому. З червня по жовтень 2014 року зведені підрозділи 2-го територіального вузла урядового зв'язку забезпечували урядовим зв'язком керівництво антитерористичної операції у районах населених пунктів Оріхове, Старобільськ, Победа та Сватове Луганської області.

Ми укріплювали наші позиції, копали окопи, будували бліндажі, обладнували спостережні пости, вогневі точки, місця чергування та відпочинку тощо. Фронтний побут облаштовували самотужки. Бо війна – це не тільки бої, але й рутинна повсякденна робота з поліпшення умов життя та безпеки людей у фронтових умовах.

17 червня один зі зведених підрозділів було переміщено для виконання бойових завдань у район с. Победа Луганської області, а інший 15 липня – до Донецької області. Особовий склад сумлінно ставився до виконання своїх обов'язків, проявляючи під час виконання бойових завдань високу відповідальність та відмінну фахову підготовку при організації урядового зв'язку та підтримання його стійкої роботи в польових умовах. Тоді налаштування на позитив допомогло уберегтися від морального та фізичного виснаження.

З 28 по 30 серпня Голова Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України полковник Держспецзв'язку Зверев В.П., перший

---

*З квітня до кінця вересня 2014 року окремі райони Харківської області відносились до зони антитерористичної операції.

*Керівники Держспецзв'язку та начальник 2-го ТВУЗ полковник Баранов П.О.
у зоні АТО. Серпень 2014 року.*

заступник Голови Держспецзв'язку генерал-майор Держспецзв'язку Корнейко О.В. та начальник Управління урядового польового зв'язку Адміністрації Держспецзв'язку полковник Держспецзв'язку Дурницький І.А. здійснили робочу поїздку до 2-го ТВУЗ та польових вузлів урядового зв'язку, розгорнутих для забезпечення потреб керівництва сил АТО. Метою поїздки були зустріч із співробітниками територіального вузла, нагородження відзнаками Держспецзв'язку, а також передача матеріальної допомоги, зібраної зв'язківцями з усіх регіонів України.

1 вересня 2014 року о четвертій ранку ворог, використовуючи системи залпового вогню «Смерч», обстріляв позиції штабу оперативного командування «Північ» у районі с. Победа Луганської області, де був розташований і наш підрозділ. Обстріл вівся з території Російської Федерації. Позиції методично знищувалися прицільним вогнем, який коригувався за допомогою безпілотників, що практично безперервно кружляли над розташуванням штабу. Обстановка була дуже напруженою. Тест на витривалість відбувся із настанням сутінок, коли вдруге почалася потужна атака реактивними системами залпового вогню «Смерч». Місце, де нещодавно знаходився штаб, перетворилося на випалену пустелю, а селище було практично знищене.

Краматорськ після обстрілу. 10 лютого 2015 року.

Ці події залишилися в пам'яті. Тієї ночі я не знаходив собі місця, розуміючи, у якій небезпеці перебувають мої підлеглі. Рішення в таких умовах могло бути тільки одне – зберегти найдорожче, життя особового складу, бо це мої діти. Тоді люди та техніка були виведені з-під обстрілу без втрат.

З липня 2014-го до липня 2016 року зведені підрозділи 2-го територіального вузла виконували завдання із забезпечення урядовим зв'язком керівництва антитерористичної операції у районі міста Краматорськ Донецької області. 10 лютого 2015 року пролунав телефонний дзвінок, і я відчув тривогу. З доповіді начальника групи підполковника Мятєжа В.В. дізнався, що тільки-но відбулась ротація, приїхала нова зміна, як почала гатити ворожа артилерія.

У результаті обстрілу аеропорту Краматорська ми отримали двох поранених військовослужбовців. Старші прапорщики Діденко Анатолій Вікторович та Мірошник Володимир Вікторович зазнали уламкових поранень. Я терміново виїхав до поранених хлопців на допомогу, бо мав бути з ними. Їх тоді врятувала броня та удача. Дякувати Богові, нам вдалося вчасно вивезти поранених до харківського військового шпиталю, де медики врятували їм життя. Тоді я повністю зрозумів вислів «народитися в сорочці».

Географічна карта перебування наших підрозділів у зоні АТО постійно змінювалася. Так, з жовтня 2016 до липня 2017 року зведений підрозділ 2-го ТВУЗ виконував бойові завдання із забезпечення урядовим зв'язком командування оперативно-тактичного угруповання «Донецьк» у районі

міста Костянтинівка Донецької області. З листопада 2016 до липня 2018 року інший зведений підрозділ забезпечував урядовим зв'язком керівництво антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил у районі Краматорська. З квітня 2018 року польові вузли урядового зв'язку 2-го ТВУЗ забезпечували урядовим зв'язком командування оперативно-тактичного угруповання «Схід» у районах населених пунктів Нікольське та Успенівка, а з жовтня 2018 року – біля міста Вугледар Донецької області. Також військовослужбовці 2-го ТВУЗ постійно залучалися до складу управління зведеного підрозділу 10-го ТВУЗ на Об'єднаному командному пункті операції Об'єднаних сил.

Хочеться добрим словом згадати військовослужбовців-жінок, які виконували завдання нарівні з чоловіками. Вони забезпечували зведені підрозділи секретними документами, документами спеціального діловодства та шифрами, брали участь у заходах прийому-передачі засобів криптографічного захисту інформації, виконували завдання щодо планування та організації морально-психологічного забезпечення. Серед них – заступник начальника відділу технічного забезпечення підполковник Тарануха Ольга Валеріївна, начальник сектору виховної роботи та морально-психологічного забезпечення майор Піглюк Ірина Сергіївна, старший інспектор з організації захисту секретної інформації старший прапорщик Вороніна Лілія Анатоліївна.

За досягнення в організації службової діяльності при виконанні завдань, покладених на Держспецзв'язку, особистий внесок у забезпечення захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, якісне виконання завдань із забезпечення урядовим зв'язком керівництва антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил протягом 2014-2019 років були удостоєні державних нагород 5 військовослужбовців 2-го ТВУЗ, 97 – отримали відзнаку Президента

Військовослужбовці 2-го ТВУЗ біля с. Довгеньке. 2015 рік.

України «За участь в антитерористичній операції», ще 7 були відзначені нагородами Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України та Генерального штабу. 149 військовослужбовців територіального вузла отримали статус учасника бойових дій, з яких 114 продовжують військову службу в нашому підрозділі.

Незважаючи на досить молодий вік мого підрозділу, я маю чим пишатись. Бо особисто для мене визнання майстерності підлеглих – найкращий результат.

Записано у грудні 2019 року

С. Граб

(головний спеціаліст Департаменту кадрової роботи та управління персоналом Адміністрації Держспецзв'язку з 01.2010 р.)

**Донецьк,
березень-квітень 2014-го**

Активізація за підтримки Російської Федерації сепаратистського руху на Донеччині розпочалася після перемоги Революції гідності та втечі Президента України В. Януковича до Росії. У березні 2014 року було здійснено декілька спроб захоплення адміністративних будівель у Донецьку, в тому числі будинку Донецької обласної державної адміністрації, у якому знаходилась апаратура урядового зв'язку. 1 березня 2014 року близько 10-15 тисяч осіб зібрались на мітинг з вимогою підтримки бійців спецпідрозділу «Беркут», що чинили вбивства демонстрантів у Києві. Учасники мітингу оголосили своїм лідером командира Народної оборони Донбасу Павла Губарева. Того ж дня Донецька міська рада виступила з ініціативою проведення референдуму щодо статусу Донецької області.

І якщо після захоплень 3 та 5 березня Донецьку ОДА було очищено від прихильників «руського миру», то 6 квітня будинок ОДА захопили остаточно, з флагштоку було зірвано український прапор. Також у ніч проти понеділка проросійські заколотники захопили будинок Управління СБУ в Донецькій області. У приміщенні № 536 Донецької ОДА залишалась апаратура зв'язку Управління Держспецзв'язку в Донецькій області.

Начальник Управління Держспецзв'язку в Донецькій області полковник Держспецзв'язку В. Горелов та його заступник полковник Держспецзв'язку

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 11 березня 2015 р. № 206-р

Київ

Про тимчасове припинення функціонування станцій урядового зв'язку в м. Донецьку та Луганську

Погодитися з пропозицією Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України щодо тимчасового припинення функціонування станцій урядового зв'язку, розташованих за адресою:

м. Донецьк, вул. Щорса, 62;

м. Луганськ, вул. Советская, 79.

Прем'єр-міністр України

А. ЯЦЕНЮК

*Розпорядження Кабінету Міністрів України про тимчасове припинення
функціонування станцій урядового зв'язку в Донецьку та Луганську.*

О. Баранов намагались організувати порятунок цінного обладнання. Було здійснено декілька спроб його вилучення із захопленої будівлі.

Так, 14 квітня було здійснено спробу домовитись із заколотниками та увійти до будівлі ОДА на 5-й поверх. Але вхід було заблоковано. 15 квітня під виглядом співробітників Приватного акціонерного товариства «Укртелеком» у присутності озброєних осіб, які поводитись дуже агресивно, майору М. та прапорщику Т. вдалося потрапити до режимного приміщення № 536. У приміщенні було пошкоджено вхідні двері, пожежну та охоронну сигналізацію «Дунай», зламано шафи для зберігання пристроїв криптографічного захисту інформації та комунікаційних пристроїв, блоку джерела безперервного живлення, шафи ШЕРЗ-А, пошкоджено та розкрито двері розподільчих шаф, порушено монтаж обладнання. У той день домовитись про вивезення обладнання не вдалося, але заколотники дали згоду на вивезення майна наступного дня.

16 квітня в результаті спільної спецоперації разом із співробітниками Управління Служби безпеки України в Донецькій області під виглядом співробітників ПАТ «Укртелеком» майору М. та прапорщику Т. знову вдалося увійти до приміщення № 536, але невідомі, погрожуючи зброєю, вигнали їх з будівлі Донецької ОДА без усяких пояснень.

*Будівля Донецької ОДА, захоплена бойовиками.
Квітень 2014 року.*

17 квітня після тривалих перемовин з так званим «комендантом» будівлі ОДА у супроводі озброєних сепаратистів у масках, які дали лише 5 хвилин, вдалося винести блоки пристрою КЗІ «Пелена» Трител-КД, пристрою комутації пакетів Cisco 3560 та джерела безперервного живлення. Інші складові апаратури було пошкоджено та викрадено.

За сумлінне і бездоганне виконання службових обов'язків, проявлену ініціативу та сміливість під час проведення спецоперації по евакуації обладнання зв'язку із захопленої будівлі Донецької ОДА наказом Голови Держспецзв'язку майору М. було достроково присвоєно спеціальне звання «підполковник Держспецзв'язку», а прапорщика Т. нагороджено відомчою заохочувальною відзнакою.

Записано у квітні 2019 року

Г. Резніков

(Голова Держспецзв'язку з 12.2010 до 03.2014 р.)

Створення ГУУЗ та події 2014 року

Перш за все я повинен відзначити, що мені дуже пощастило служити в системі урядового зв'язку, прекрасному колективі, зі справжніми професіоналами високого рівня. За майже 30-річну службу я не пам'ятаю жодного випадку,

коли своєчасно не був наданий безпечний, надійний, якісний зв'язок вищому ешелону влади. При цьому надійності роботи наших фахівців не змогли завадити ніякі труднощі та складнощі, навіть пов'язані з небезпечкою для здоров'я та життя. Це підтверджується впевненими, самовідданими та професійними діями наших співробітників у період війни в Афганістані, у ході ліквідації аварії на ЧАЕС, у період складної ситуації після 2013 року тощо.

Достатньо складним часом для підрозділів урядового зв'язку став період після набуття Україною незалежності у 1991 році.

Головним завданням у цей час, на мій погляд, було створення комплексної системи захисту інформації та відповідної інфраструктури. Усі основні нормативно-технічні документи, матеріали з питань криптографічного та технічного захисту інформації, наукові розробки та виготовлення засобів криптозахисту, захисту від витоку інформації технічними каналами тощо було зосереджено виключно в центральному апараті КДБ СРСР у м. Москва. Тому необхідно було будувати власну державну інфраструктуру з інформаційної безпеки для системи урядового зв'язку, що включала б комплекс наукового, технічного, документального, кадрового та іншого забезпечення. Створення незалежної від будь-кого системи урядового зв'язку, тобто – створення однієї з основних складових частин системи управління державою – було необхідно для забезпечення існування молодой держави.

Це була доволі складна робота. Крім відсутності нормативно-методичної, науково-технічної бази із зазначених питань та достатнього фінансування, не було головного – відповідних фахівців.

Створення нового управління, яке б займалося цими напрямками діяльності, було доручено полковнику Б.Т. Мукосію. У цей період мені довелося брати участь у формуванні кадрового складу управління, переважно з числа випускників вищих навчальних закладів України, усім разом вивчати існуючі проблеми, розробляти нормативно-технічні документи та будувати надійну систему криптографічного та технічного захисту інформації в Україні. Незважаючи на складнощі, нам вдалося протягом 3-4-х років сформувати такі підрозділи з висококваліфікованими фахівцями, які успішно виконували усі ці завдання.

Особливо важливою для держави була робота з розробки та виготовлення національних спеціальних криптографічних документів (ключів криптозахисту) для забезпечення функціонування усіх діючих мереж спецзв'язку державних органів України. З цією метою полковник М.І. Мальгінський, на якого це завдання було покладене, разом із залученими фахівцями, використовуючи науковий потенціал держави, за короткий час

побудував спеціальне науково-виробниче підприємство. Функціонування цього підприємства дозволило відмовитися від закупівлі ключів криптозахисту в Росії та забезпечити надійний захист інформації в мережах урядового та спеціального зв'язку за допомогою власної національної системи криптозахисту.

Можна впевнено стверджувати, що зусиллями наших співробітників із залученням наукового потенціалу України за короткий час вдалося побудувати не менш надійно захищену систему урядового зв'язку, ніж у Росії, а за деякими параметрами навіть більш захищену.

Так, в Україні набагато раніше, ніж у Росії, було розроблено та введено в дію держстандарт криптозахисту ДСТУ 4145-2002, побудований на еліптичних кривих, який забезпечує криптозахист інформації на декілька порядків вище, ніж попередні стандарти (ГОСТ 28147-89). Росія вимушена визнати першість України в галузі криптографії та криптозахисту інформації.

Не менш важливим завданням було організувати розробку та виготовлення власних засобів та комплексів зв'язку. Створення відповідних підрозділів та налагодження роботи за цим напрямком здійснювалось генерал-майором В.В. Барлабановим. У результаті зусиль керівників і співробітників та проведення значних обсягів робіт система урядового зв'язку почала отримувати сучасні високоякісні технічні засоби, які не поступалися світовим зразкам. Створювались також інші підрозділи, які раніше були відсутні в Україні, але вкрай необхідні для функціонування системи урядового зв'язку.

Барлабанов В.В.

У зазначений період становлення держави підрозділами урядового зв'язку в цілому проводилася величезна робота на усіх напрямках. Багато було труднощів, не все вдалося зробити своєчасно. Але основні завдання для надійного функціонування урядового зв'язку було з успіхом виконано. Урядовий зв'язок України в цей період працював без збоїв.

З 23 лютого 2006 року підрозділи системи урядового зв'язку було реорганізовано, та створено Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку). Згідно Указу Президента №717/2011 від 30 червня 2011 року Адміністрація Держспецзв'язку є Центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом. При цьому функції, задачі та відповідальність Держспецзв'язку на державному рівні було значно розширено.

Завдяки значним зусиллям та наполегливості співробітників, незважаючи на недостатній рівень фінансування, за роки діяльності Держспецзв'язку

система урядового зв'язку постійно модернізувалася. У результаті суттєво підвищилась надійність та безпека урядового зв'язку. У 2013 році урядовий зв'язок України повністю перейшов на цифрову технологію обробки та передачі інформації, що дозволило на декілька рівнів підвищити якість та безпеку зв'язку, використовувати в системі, крім телефонних засобів зв'язку, сучасні засоби передачі аудіо- та відеоінформації з високим рівнем безпеки. Україна в цьому питанні стала першою серед країн СНД.

Наприкінці 2013-го та на початку 2014 року держава переживала складні часи, пов'язані з народним рухом, що привів до другого Майдану, чергової зміни влади в державі, керівного складу центральних та місцевих органів влади. Особливо небезпечними були заворушення в ряді областей (Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій, Тернопільській, Волинській, Закарпатській, Хмельницькій, Житомирській, Полтавській, Вінницькій, Черкаській тощо). Захоплювались будівлі обласних адміністрацій, управлінь СБУ та МВС, знищувалась розташована там техніка, вилучалися документація та зброя. З гордістю відзначаю, що в цей небезпечний момент наші співробітники обласних управлінь виконували свої обов'язки з високим рівнем відповідальності та самовідданості.

Одним з перших з вірогідністю захоплення технічної будівлі зіткнулося Івано-Франківське управління Держспецзв'язку. У момент прибуття великої групи людей з числа повстанців для захоплення приміщень управління до них вийшов його начальник полковник Ю.В. Прокопенко та шляхом перемовин зумів переконати не руйнувати урядовий зв'язок держави, зміг не допустити їх до будівлі. Такими сміливими та ризиковими діями полковнику Ю.В. Прокопенку вдалося зберегти недоторканими технічні засоби зв'язку, секретну документацію та зброю, і найголовніше – захистити людей. Приблизно таким же чином діяли начальники інших обласних управлінь, що зазнали нападів. Тим самим було врятовано техніку, документацію, зброю, людей.

У Черкаському управлінні склалася така ситуація, що в момент захоплення однієї з адміністративних будівель необхідно було терміново винести зі спецкімнати технічні засоби криптозахисту та секретну документацію. Співробітники управління підполковник О.Є. Кустов та підполковник С.О. Безмєнов погодилися виконати це завдання. Під час захоплення будівлі, змішавшись з натовпом, вони з ризиком для себе проникли до спецкімнати, потайки вилучили та винесли техніку та документацію. Пізніше за самовіддані дії при виконанні службових обов'язків вони були відзначені Головою Служби.

Враховуючи небезпечну ситуацію в областях мною керівникам управлінь було надано дозвіл тимчасово звільнити співробітників-жінок від

Шановні співробітники Адміністрації,
регіональних органів і територіальних підрозділів,
установ і закладів Держспецзв'язку!

Дорогі колеги!

Від імені керівництва Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України і себе особисто висловлюю вам свою підтримку і щирю подяку за витримку і мужність, за героїзм, стійкість і вірність присязі українському народові, які ви виявляєте у ході виконання завдань за призначенням у цей непростий для української держави час.

Впевнений, що й надалі Служба, кожен з її співробітників як єдине ціле з гідністю, самовідданістю буде виконувати своє головне завдання – забезпечувати стабільне функціонування системи урядового зв'язку задля управління державою.

Від нашої згуртованості, здатності і вміння виконувати свої обов'язки за будь яких умов і обставин, сьогодні залежить стабільність у суспільстві, майбутнє нашої незалежної держави, її розвиток і ефективність функціонування державних інституцій.

Голова Держспецзв'язку

Г.А. Резніков

3 березня 2014 року

Звернення Голови Держспецзв'язку Резнікова Г.А. до особового складу.

виконання службових обов'язків та дозволити їм не виходити на службу. Однак, згідно доповідей, ніхто зі співробітників-жінок не відмовився від прибуття на службу! Було багато інших випадків, у яких співробітники виявили високі ділові та моральні якості, доблесть та відданість своїй справі.

У результаті в жодному з управлінь Держспецзв'язку за зазначений складний період не було втрачено жодного документа, жодної одиниці зброї, не пошкоджено жодного технічного засобу, не постраждав жоден співробітник. Велика хвала та подяка нашим співробітникам та керівникам підрозділів!

Після березня 2014 року Держспецзв'язку разом із усією державою довелося пережити ще складніші часи. Це захоплення Криму Росією та початок військових дій у східних областях України. Під загрозу було поставлено цілісність системи урядового зв'язку. Існувала реальна загроза компрометації криптодокументів, знищення технічних засобів, загроза здоров'ю та життю співробітників. Ці події відбувалися після мого звільнення у відставку, і тому, на жаль, я не можу розповісти про дії наших підрозділів у цей період. Але я більш ніж упевнений, що наші співробітники з честю виконували та виконують свої службові обов'язки в таких складних умовах.

Я розповів лише про епізоди з життя Служби Держспецзв'язку, вважаючи за необхідне написати саме про них, на мій погляд, важливих і цікавих. Можна було б ще багато та детально написати про інші події, про багатьох моїх колег та нашу службу, але я сподіваюсь, що інші шановні керівники та співробітники розкажуть про це у своїх спогадах.

Записано у 2017 році

В. Зверев

(Голова Держспецзв'язку з 03.2014 до 07.2015 р.)

**Спецзв'язок одна з небагатьох
структур у державі,
де немає «ручного управління»
(з інтерв'ю кореспонденту журналу
«Связь и телекоммуникации» Т. Галковській
у червні 2014 року)**

– Розкажіть про господарство, яке Вам дісталось, – спеціальний зв'язок. Наскільки воно адекватне вимогам часу?

– Основним завданням Держспецзв'язку є забезпечення урядовим зв'язком перших осіб держави – Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховної Ради України та інших посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування. Для вирішення цього завдання служить Державна система урядового зв'язку. Саме вона забезпечує передачу таємної інформації. До неї входить декілька підсистем. Це система захищеного документального зв'язку для передачі текстових документів, системи міжміського та міського урядового зв'язку, система зв'язку з дипломатичними представництвами України за кордоном.

Наш урядовий зв'язок – перший серед країн СНД, який у минулому році повністю переведено на цифрові технології передачі. При цьому використовується тільки вітчизняне обладнання захисту інформації та засоби шифрування. Україна єдина, крім Росії, країна колишнього СРСР, яка має повний цикл виробництва криптографічного захисту – від розробки математичних моделей криптоалгоритмів до виробництва ключових документів і шифраторів. Тож пишатися тут є чим.

Крім того, Держспецзв'язку експлуатує Національну систему конфіденційного зв'язку (НСКЗ). Це сучасна оптоволоконна мережа, що з'єднує низку органів державної влади у столиці, облдержадміністрації та деякі органи на рівні районів. Ще декілька років тому НСКЗ відповідала найсучаснішим вимогам. Сьогодні для підтримки її на високому рівні необхідно додаткове фінансування.

– Відразу виникає декілька каверзних питань. Перше: у Криму та на Донбасі до рук російських військових і сепаратистів потрапило чимало апаратури спеціального зв'язку. Злі язики стверджують, що, серед іншого, було викрадено ключові документи, і що необхідні заходи для попередження наслідків компрометації мережі було вжито несвоєчасно, а керівництву держави про це не доповіли. Як мережа урядового зв'язку захищена від компрометації?

– Якщо б те, про що говорять злі язики, було правдою, ми б з Вами зараз не розмовляли. Більшість звинувачень розраховано на широку аудиторію, яка не має предметних знань у галузі спеціального зв'язку, але стурбована безпекою держави. Нагадаю два основних моменти, які в Держспецзв'язку вже неодноразово коментували.

Перший. Спецзв'язок – це одна з небагатьох структур у державі, де немає «ручного управління». Усі дії по організації зв'язку та наданню послуг будь-якому абоненту чітко протоколюються і регламентуються апробованою ієрархічною системою правил. З нестандартних ситуацій рішення приймаються колегіально. Кожний крок документується. Особливо це стосується роботи з ключовими документами. Виключається волюнтаризм керівника на будь-якому рівні. Можлива недбалість, не кажучи про спробу приховати несанкціоновані дії, заздалегідь приречені на невдачу. Є відпрацьовані роками практичної експлуатації правила, які вводять у дію комплекс заходів із подолання наслідків компрометації мережі. І це відбувається незалежно від наказів керівництва служби.

Другий. У широкої громадськості відсутнє розуміння того, що таке «ключ» і як він використовується. Наприклад, що ключ одноразовий. Що нема єдиного ключа для всієї системи, а для кожного напряму він свій. Що на нашому обладнанні реалізовано механізми аварійного знищення

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 6 серпня 2014 р. № 700-р

Київ

Про тимчасове припинення функціонування деяких станцій урядового зв'язку

Погодитися з пропозицією Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації щодо тимчасового припинення функціонування станцій урядового зв'язку, розташованих в Автономній Республіці Крим за адресою:

м. Сімферополь, бульв. Івана Франка, 16;

м. Севастополь, вул. Будьонного, 4;

м. Ялта, вул. Кірова, 33;

м. Керч, вул. Леніна, 8;

м. Феодосія, вул. Кірова, 13.

Прем'єр-міністр України

А. ЯЦЕНЮК

*Розпорядження Кабінету Міністрів України про тимчасове припинення
функціонування деяких станцій урядового зв'язку.*

критичної інформації. Що у випадку, коли ключі не спрацювали, вони не можуть бути використаними, бо на решті обладнання урядового зв'язку ключі швидко замінюються, а за необхідності – перепрошиваються криптоалгоритми. Що стійкість криптозахисту розраховується виходячи з того, що криптоалгоритми відомі супротивнику. Що криптографічна стійкість наших ключів – не менше 1055 варіантів перебору, і доведено відсутність методів криптоаналізу, обчислювальна складність яких менше повного перебору. Тобто, навіть факт попадання ключових документів до рук супротивника нічого не дає йому для контролю над системою урядового зв'язку.

Щоб її прослуховувати, необхідна організована група у складі десятків, якщо не сотень, співробітників Держспецзв'язку рівня від рядових до голови, які знаходяться у змові один з одним, і ретельно засекречена від колег. Погодьтеся, це смішно.

Стосовно Криму та Донбасу. Так, було захоплено обладнання в Криму. В основному, це було ще радянське обладнання, аналогічне тому, що використовується в Росії. Так, це обладнання було виключено із системи урядового зв'язку. Так, було проведено заміну ключів на решті обладнання. Система урядового зв'язку функціонує стабільно. З боку керівництва країни та спецслужб питання до нас – тільки робочі.

– Урядовий зв'язок у нас, можливо, чудовий, але його термінали стоять у кабінетах. А сьогодні, сидючи в кабінеті, багато не накеруєш. У результаті чиновникам доводиться користуватися терміналами мобільних операторів, про вразливість яких не говорить тільки ледачий. Але ж захищеної альтернативи у них нема! Хоч таке завдання неодноразово ставилося.

– Створення захищеного мобільного зв'язку – одне з наших першочергових завдань, яке знаходиться на контролі уряду. До речі, як відзначають ветерани служби, це перше керівництво країни за десятиріччя, яке реально усвідомлює необхідність його рішення у стислі терміни. Тому є надія, що таку систему буде створено.

Що є? Є на озброєнні застаріла аналогова система зв'язку, обладнання якої встановлюється на автомобілях. Це система ще радянська. Разом з тим, для її роботи використовуються ключові документи вітчизняного виробництва, і система вважається достатньо стійкою для передачі інформації високого ступеня конфіденційності. Покриття мережі – обласні центри та основні автомагістралі.

Державне підприємство «Українські спеціальні системи» пропонує послуги спеціального сотового зв'язку в рамках НСКЗ. Для цього використовувались мобільні телефони Line Crypt GSM (Enigma) з шифратором. Захищений зв'язок можливий або між двома такими телефонами, або між мобільним та стаціонарним телефоном з аналогічною системою захисту інформації. На зміну їм прийшла нова експериментальна розробка «Обрій». У рамках цього рішення спеціалістами Державного науково-дослідного інституту спеціального зв'язку та захисту інформації вдалося використати власні, більш сучасні засоби криптозахисту.

Але ці системи сертифіковані тільки для захисту службової інформації, і не можуть бути використані для урядового зв'язку. Причина тут у принципових вадах мереж GSM, у яких вони працюють. Прослухати зашифровану розмову не можна, але зловмисники можуть отримати інфор-

мацію про місцеперебування абонента та його з'єднання.

По справжньому захищену систему мобільного зв'язку можна організувати тільки на мережах 3G та 4G, з використанням IP-технології. Тоді можна буде створювати VPN на мобільних пристроях та надійно шифрувати з'єднання на всіх рівнях. Цим шляхом ідуть у Росії, вони створюють військову систему зв'язку на основі LTE.

Краматорськ, Управління Держспецзв'язку в Донецькій області. 1 березня 2015 року.

– Але що робити чиновникам зараз, коли перспективну мережу не створено, а масштаб «діри» у безпеці стандарту GSM виявився жахливим. Не мовчати ж по телефону?

– Безпека завжди має дві складові: технічну та організаційну. Вони не замінюють одна одну. Якби суперсучасні засоби зв'язку не використовувались, відсутність дисципліни ведення переговорів чи невиконання відповідних правил зведе їх ефективність до нуля. Зараз у нас зворотна ситуація: захищених технічних засобів не вистачає, але можливо компенсувати це знанням та виконанням інструкцій та правил.

Методи «ухилення» від мобільного стеження добре відомі у середовищі спеціалістів з безпеки. Це і використання SIM-карт передплатених тарифних планів, і закриті абонентські групи, і періодична зміна номерів та мобільного терміналу. Навіть використання замість голосового зв'язку GPRS-підключення та захищених служб обміну повідомленнями ускладнить перехоплення інформації. Моніторингу геопозиції можна завадити відключенням або екрануванням телефону під час переміщень. І великих витрат на це зовсім не потрібно. Із завданням організації такої «аматорської» захищеної мережі впорається будь-яка служба безпеки.

Спеціалісти Держспецзв'язку проводять роботи із технічного захисту кабінетних комплексів і автомобілів. Серед іншого, ми оснащуємо їх засобами протидії витоку інформації через мобільні телефони. Крім того, обов'язково повинні проводитись організаційно-технічні заходи. Наприклад, вимога відсутності особистих мобільних телефонів на засіданнях.

*Зверев В.П. на вузлі зв'язку в районі проведення АТО.
Квітень 2015 року.*

– Сьогодні мережі урядового зв'язку та НСКЗ не мають власних каналів передачі даних і використовують орендовані укртелекомівські. Згідно умов приватизації «Укртелекому», компанія повинна була передати державі виділену телекомунікаційну мережу спеціального призначення.

для потреб силових структур. Однак у тому вигляді, в якому Держспецзв'язку готується її прийняти, мова теж не йде про власні канали. «Укртелеком» контролює і кабельну каналізацію. Чи можливо в цих умовах говорити про безпеку спеціального зв'язку?

– У деякій мірі ми стали заручниками технічних рішень, які було прийнято попереднім керівництвом Держспецзв'язку. Зараз ми можемо тільки прийняти на баланс ту мережу, яку передає нам «Укртелеком», і максимально ефективно її використовувати.

З одного боку, ТССН – сучасне і технологічно вишукане рішення. Це «труба» з гарантованою пропускною спроможністю 10 Гбіт/с, яку ми отримуємо у використання повністю безкоштовно. Це застосована у ній технологія MPLS, яка вважається надзвичайно стійкою: «виловити» у загальному трафіку наші пакети майже неможливо, не кажучи вже про їх розшифрування. Це стійки телекомунікаційного обладнання у кожному районному вузлі зв'язку «Укртелекому», які фізично контролюються нашими спеціалістами, до яких можуть підключатися будь-які державні установи. І це окрема від «Укртелекому» система управління. Отримавши на баланс цю систему, ми зможемо надати друге життя НСКЗ, перевести на новий технологічний рівень урядовий зв'язок, а також припинити використання орендованих у операторів зв'язку магістральних каналів. Наша думка від цього не зміниться: державні органи повинні користуватися телекомунікаційними мережами, які контролюються державою.

– Повертаючись до кібербезпеки. Злам ЦВК продемонстрував вразливість інфраструктури держорганів. На прес-конференції місяць тому Ви згадували про інсайдерів, однак про результати розслідування нічого не чуно. Натомість по ринку гуляє інформація, що за тиждень до по-

дій Ви підписали атестат відповідності ІАС «Вибори», не побачивши там порушень. Які причини того, що трапилося в ЦВК?

– Знову інформація, вирвана з контексту. Що таке атестат відповідності? Це документ, що підтверджує відповідність системи проектним вимогам. ІАС «Вибори» їм відповідала, і атестат було підписано. Однак введення системи в експлуатацію здійснювалося іншим документом, а саме – актом прийому. Так ось, під час перевірки системи при підготовці до її введення в експлуатацію було виявлено велику кількість фактів, які вимагали виправлення. Вони стосувалися і прав доступу, і підключень до Інтернету, і ще багато чого. Усі ці приписи повинні були бути виконані до вечора 22 травня. Без них акт не був би підписаним.

Серед приписів була й зміна паролів усіх користувачів. Зловмисники, які до того мали доступ до системи, втратили б його, і нічого не змогли б зробити у день виборів. Схоже, вони вирішили відігратися, і почали знищення інформації на жорстких дисках. А в день виборів брутально закинули на один з веб-серверів «картинку Яроша».

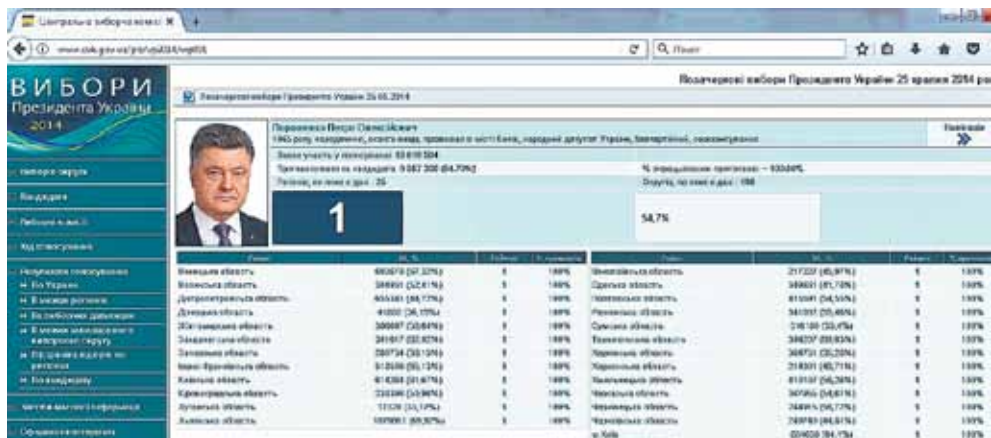
Ми постійно говоримо, що безпека інформаційних систем держорганів впирається в людський фактор. Що не потрібно якоїсь суперзахищеної техніки – достатньо виконувати елементарні вимоги безпеки: оновлювати антивіруси, вигадувати та періодично змінювати правильні паролі, не використовувати Інтернет на робочих місцях для розваг, використовувати шифрування. Це питання кіберкультури та освіти. Проблема і в тому, що на зарплату держслужбовця важко найняти високопрофесійних ІТ-спеціалістів, і особливо по безпеці. Усе це й зіграло роль у тому, що зловмисники місяць копались у інформаційних ресурсах ЦВК.

– Зараз іде підготовка проекту Закону України про кібербезпеку. За контроль над цією сферою конкурує декілька відомств. Якою Ви бачите роль Держспецзв'язку? Чи буде створено справжні кібервійська, не тільки для захисту, але й для нападу?

– Роль Держспецзв'язку – тільки захист інформації. Ще одна важлива наша роль – експертиза. CERT-UA та державне підприємство «Українські спеціальні системи» мають унікальні компетенції для аналізу систем кібербезпеки великих інформаційно-телекомунікаційних мереж. Вони можуть допомогти налагодити кібербезпеку як у держорганах, так і в бізнес-структурах. Це недешевий процес. Але ми не втомлюємося ставити питання про обов'язкову експертизу систем державних органів та виділення на це коштів. Тому що лікувати, поновлювати – дорожче.

Ми ніколи не будемо займатися нападом. Якщо держава вирішить створити бойові кібервійська, можливо їх створять у структурах Міноборони. Як це робиться в усьому світі. У наші повноваження не входить

Сторінка ВЕБ-сайту Центральної виборчої комісії на позачергових виборах Президента України 24 травня 2014 року.

займатися розслідуванням кіберзлочинів або контррозвідувальними заходами. Це питання СБУ. Ми можемо тільки допомагати цим структурам своїм експертним потенціалом.

Що стосується підготовки законопроекту, то скажу наступне. Мені ніколи не подобалась нездорова конкуренція за вплив на кібербезпеку. Кожна структура – і Держспецзв'язку, і СБУ, і МВС, і розвідувальні служби – мають свій унікальний досвід, своїх спеціалістів. Завдання Закону – регламентувати їх повноваження та порядок взаємодії для досягнення загальної мети – забезпечення безпеки держави у кіберпросторі.

Але, на жаль, у деяких чиновників спрацьовує установка «своїх не здавати». У результаті робота над законопроектами – я зараз не маю на увазі закон про кібербезпеку, це окремий випадок, – перетворюється на підклимну боротьбу не на користь якості закону. При цьому часто підключаються представники громадськості, які відверто лобіюють інтереси окремих учасників процесу. Вихід з такого протистояння – відкрите і конструктивне обговорення наболілих питань з широким залученням експертів.

Ще одна тенденція – часто звучать пропозиції вирішити ту чи іншу проблему шляхом створення нового спеціального державного органу. Агентства, комісії чи служби. Такі пропозиції були і в галузі кібербезпеки, і в галузі інформаційної безпеки, яку нерідко з нею плутають. І в галузі інформатизації та електронного уряду. Звісно, питання адміністративної реформи належать до компетенції уряду. Але якщо у законодавстві випи-сані правила взаємодії та повноважень усіх учасників процесу з боку держави – вирішувати поставлені завдання можна і наявними структурами.

Л. Євдоченко

(Голова Держспецзв'язку з 07.2015 до 10.2019 р.)

Держспецзв'язку – про хакерів та команду кіберзахисту CERT-UA

В кінці минулого року та на початку нинішнього ряд державних органів, серед яких ЦВК, Кабмін та Адміністрація Президента України, піддавався серії потужних кібератак, причому деякі з них були за крок від «успіху». Проблемою захисту державних органів України в кіберплощині опікується Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України (Держспецзв'язку).

Про те, як змінився рівень інформаційного захисту в держорганах за останній рік, як реагує служба на кібератаки хакерів, які нагальні потреби стоять перед державою в кіберпросторі і в чому полягає Стратегія кібербезпеки України, розповідає Голова Служби Леонід Євдоченко:

– *Як ви оцінюєте в цілому кіберзахист державних органів України на сьогодні? Що змінилося в цій галузі за останній рік?*

– Оцінювання стану кіберзахисту державних органів можливе через сукупну оцінку низки факторів і складових, серед яких: стан розвитку інформаційної інфраструктури та захищених електронних державних послуг, безпеки спеціальних систем, впровадження комплексних систем захисту інформації, її криптографічного і технічного захисту, захищеності державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом.

Також слід відзначити такі фактори як ефективність систем аудиту інформаційної безпеки, виявлення та попередження інцидентів безпеки в ІТС (ІТС – інформаційно-телекомунікаційні системи), реагування на кіберзагрози, активного захисту від кібератак, інших складових, у тому числі ресурсних.

Результати державного контролю за станом захисту державних інформаційних ресурсів, який систематично проводиться Адміністрацією Держспецзв'язку, свідчать про задовільну ситуацію в державному секторі у цілому. Водночас надати об'єктивну оцінку загального стану кіберзахисту державних органів доволі складно. Безумовно, є низка технічних, нормативних і ресурсних проблем розвитку та модернізації захищеної ІТС та електронних сервісів державних органів до рівня сучасних європейських стандартів, але ситуація поступово змінюється на краще.

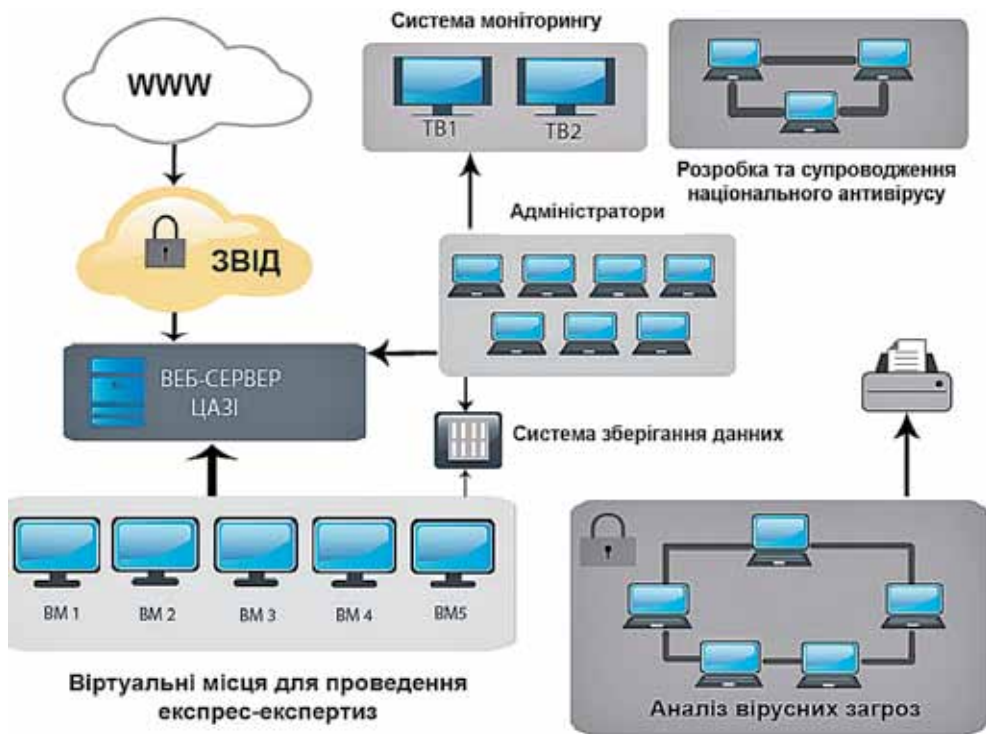

Схема центру антивірусного захисту інформації.

Визначення об'єктів критичної інформаційної інфраструктури держави та регламентація вимог до їх кіберзахисту, конкретизація завдань і координація дій уповноважених органів у рамках єдиних стратегічних цілей забезпечення кібербезпеки, розроблення індикаторів стану кібербезпеки, підвищення відповідальності за дії та бездіяльність органів державної влади та їх посадових осіб у сферах інформаційної та кібербезпеки – це першочергові питання порядку денного із забезпечення кіберзахисту державних органів України.

– ЗМІ повідомляють, що російські хакери мало не щодня проводять кібератаки на українські інформаційні ресурси. Наскільки це відповідає дійсності?

– В умовах російської військової агресії підвищення рівня кіберзагроз та проведення кібератак на українські інформаційні ресурси є реальністю.

Більшість кібератак мають транскордонний характер. Зловмисники (хакери) застосовують підміну фактичного джерела атаки, використовують територіально віддалені ресурси для реалізації кібератак.

Виявлення, встановлення замовників кібератак та хакерів, збирання відповідної доказової бази для притягнення їх до відповідальності – результат кропіткої консолідованої роботи фахівців, експертів з кібербезпеки.

ки та правоохоронних органів, один з показників ефективності взаємодії з уповноваженими органами інших країн щодо протидії міжнародній кіберзлочинності. Розслідування та невідворотність відповідальності за злочини у кіберпросторі є базовим принципом європейських і світових стратегій кібербезпеки.

Безпосереднє встановлення осіб, що здійснюють злочини й правопорушення у сфері інформаційних технологій – це компетенція правоохоронних органів і спеціальних служб України, які уповноважені повідомляти результати проведених розслідувань у цій галузі.

– Які дії проводить Держспецзв'язку спільно з іншими організаціями для підвищення кібербезпеки держорганів? Чи можете розбити план на етапи: що треба зробити в першу чергу, в другу тощо?

– Держспецзв'язку діє відповідно до повноважень, завдань і обов'язків, визначених Законом України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» та постановою Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 №411 «Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України». Слід зазначити, що значна частина завдань Держспецзв'язку співвідноситься із завданнями кіберзахисту і спрямована на підвищення кібербезпеки державних органів.

Наприкінці минулого року розпорядженням Уряду №1135-р затверджено План заходів щодо захисту державних інформаційних ресурсів. На сьогодні формуються пропозиції щодо актуалізації Плану, зокрема в частині розширення заходів щодо кіберзахисту державних органів.

Стосовно етапів підвищення кібербезпеки держорганів вважаємо, що

Відкриття Центру реагування на кіберзагрози.
2 лютого 2018 року.

дії і заходи мають бути синхронізовані і здійснюватися за єдиним стратегічним вектором розвитку національної системи кібербезпеки. Тому до першочергових завдань відносимо прийняття Стратегії кібербезпеки України, гармонізацію нормативних документів галузі захисту

інформації, стандартів інформаційної безпеки відповідно до європейських та кращих світових практик. Прийняття базового закону у сфері кібербезпеки дозволить побудувати цілісну національну систему кіберзахисту. Також необхідно якісно змінити процес професійної підготовки фахівців у галузі кібербезпеки та кіберзахисту.

Завданнями другого ряду за порядком, але не за важливістю, вважаємо:

- налагодження ефективного інформаційного обміну та взаємодії з питань виявлення та ліквідації кіберзагроз державних органів, провайдерів, операторів телекомунікацій;

- створення системи реагування на кризові ситуації в кіберпросторі, запобігання та протидії кібератакам, розробки сценаріїв реагування на кіберзагрози;

- впровадження системи моніторингу кіберзагроз у мережах державних органів, створення центру моніторингу мережових аномалій;

- підвищення обізнаності працівників державних органів у сфері інформаційної безпеки, проведення тренінгів, кібернавчань.

– *Наскільки активно Держспецзв'язку контактує із зарубіжними партнерами щодо посилення кібербезпеки країни? Хто ваші основні партнери за кордоном?*

– Держспецзв'язку прагне всебічно взаємодіяти з уповноваженими іноземними і міжнародними організаціями з питань кібербезпеки та кіберзахисту. Міжнародні контакти, активізовані останнім часом, налічують близько 250 урядових і неурядових профільних організацій, правоохоронні структури і спеціальні служби, міжнародні інституції, насамперед держав-членів НАТО та ЄС.

Міжнародна взаємодія охоплює широке коло питань нормотворчого, методологічного, практичного, наукового і навчального спрямування. Тематичні міжнародні семінари та конференції, методична та практична допомога іноземних партнерів, робочі контакти з провідними експертами галузі кібербезпеки мають позитивні результати вивчення та впровадження кращих практик кіберзахисту на вітчизняних теренах.

Одним з таких прикладів є створення в Держспецзв'язку Державного центру кіберзахисту та протидії кіберзагрозам. У складі центру функціонує команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA. CERT-UA є акредитованим членом FIRST та активно взаємодіє з аналогічними командами в усьому світі.

Але ми ще тільки на початку шляху і попереду багато роботи з упровадження в державі провідних європейських підходів до забезпечення кібербезпеки. Водночас ми маємо власний досвід розбудови безпеково-

го інформаційного простору, створення захищених мереж і систем спеціального зв'язку, розвинуто нормативно-правову базу захисту інформації. Це забезпечує стійкі позиції Держспецзв'язку щодо застосовування міжнародного досвіду та гармонізації з європейськими стандартами кібербезпеки з урахуванням національних

Голова Держспецзв'язку Л. Євдоченко та Генеральний секретар МСЄ Х.Чжао. Женева, 2017 рік.

інтересів, сприяє паритетному обміну із зарубіжними партнерами вітчизняними здобутками. Адже поділитися є чим, і рівень українського потенціалу має достойні оцінки міжнародної спільноти.

– У кінці квітня уряд України і Microsoft підписали Угоду про співробітництво з питань безпеки (Government Security Program або GSP). Як відбувається співпраця з Microsoft за цією угодою?

– У рамках програми співробітництва GSP Держспецзв'язку надано атрибути доступу до найкращих практик інформаційної безпеки компанії Microsoft. Проводяться активні консультації з фахівцями Microsoft щодо питань кібербезпеки, але про вагомні результати говорити ще зарано.

– В Україні сьогодні діє лише одна команда швидкого реагування CERT, але спеціалісти кажуть про необхідність створення ще декількох, можливо, на базі СБУ, МВС та приватних компаній. Чи погоджуєтесь Ви з цією точкою зору? Чи буде це реалізовано найближчим часом?

Держспецзв'язку не тільки підтримує необхідність створення нових команд реагування на комп'ютерні надзвичайні події, але й активно опрацьовує питання створення мережі CERT в Україні у рамках визначених пріоритетів Стратегії національної безпеки України, введеної в дію Указом Президента України від 26.05.2015 №287. Завдання розвитку вітчизняної мережі CERT відображені в проекті Стратегії кібербезпеки України та проекті організаційно-технічної моделі мережі кіберзахисту (CyberGRID), які на сьогодні доопрацьовуються за участю компетентних вітчизняних структур та міжнародних експертів.

*Демонстрація новітньої техніки зв'язку Президенту України П. Порошенку
21 липня 2016 року.*

Провідні країни світу у середньому налічують до п'яти CERT (або CSIRT). Водночас у США таких команд 73 (здебільшого – це команди при університетах), у Німеччині та Японії – по 23.

Вітчизняну команду CERT-UA створено насамперед для кіберзахисту державних інформаційних ресурсів. CERT-UA також співпрацює та допомагає правоохоронним, банківським, комерційним, іншим державним і приватним структурам. Але практика свідчить про необхідність створення в країні нових CERT для кіберзахисту її критичної інформаційної інфраструктури, зокрема енергетичних, транспортних, фінансових, інших ІТС та мереж.

Йдеться не тільки про нові державні CERT. Ми підтримуємо та готові сприяти ініціативам створення CERT у банківському, бізнесовому і навчальному секторах, асоціаціях та об'єднаннях підприємців, операторів і провайдерів телекомунікацій. Такі перспективи потребують консолідованих зусиль суб'єктів інформаційно-телекомунікаційного простору, активного приватно-державного партнерства, підвищення рівня обізнаності та відповідального ставлення до безпеки в кіберпросторі усього суспільства.

– *Минулого року відбулися декілька дуже потужних атак на ЦВК та інші органи. Вже пройшло більше року з того часу. Чим закінчилося розслідування інциденту? Які зроблено висновки? Чи знайдено винних?*

– Держспецзв'язку передала наявні та необхідні матеріали у справі за фактом атак на ЦВК до правоохоронних органів. За нашою інформацією,

розслідування ще не закінчено. Для отримання більш змістовної відповіді з цього питання рекомендуємо звернутися до СБУ та МВС.

– Як просувається процес побудови мережі захищеного спецзв'язку на базі створеної ще пару років тому мережі «Укртелекому»? Наскільки відомо, в цілому ця мережа відповідає поставленим вимогам, але потрібна деяка адаптація, крім того, повинен пройти процес передачі прав на цю мережу.

– Телекомунікаційна мережа спеціального призначення (ТМСП), про яку Ви запитуєте, на сьогодні проходить планове тестування та перевірку створеними з цією метою спільними регіональними комісіями.

Стосовно передачі прав власності на ТМСП: на виконання розпорядження КМУ від 17.09.2014 № 850-р Адміністрацією Держспецзв'язку у взаємодії з Фондом державного майна України, ТОВ «ЕСУ» та ПАТ «Укртелеком» проводяться заходи з передачі-приймання ТМСП у державну власність із віднесенням її до сфери управління Держспецзв'язку. У липні поточного року набув чинності Порядок передачі ТМСП у державну власність, яким передбачено завершити відповідний процес до кінця 2015 року.

– Нещодавно був анонсований проект побудови нової мобільної мережі спецзв'язку. Як відомо, фахівці Держспецзв'язку мають намір побудувати принципово нову багаторівневу захищену мережу комунікацій, яка стане елементом Національної системи конфіденційного зв'язку. На якому етапі зараз цей проект? За скільки часу його можна буде реалізувати?

– Заходи зі створення Національної мережі мобільного зв'язку державних органів здійснюються відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України № 523-р від 20 травня цього року. Проект побудови мережі передбачає реалізацію комплексних рішень національного масштабу із забезпечення державних органів захищеними голосовими комунікаціями, сервісами передачі даних, іншими сучасними

Євдоchenko Л.О. в Донецькій області, 2016 рік.

сервісами та послугами зв'язку. Національна мережа мобільного зв'язку державних органів – складний і об'ємний проект поетапного розгортання декількох підсистем в інтересах органів державного управління, охорони правопорядку, служб реагування на надзвичайні події та кризові ситуації, підрозділів екстреної допомоги та порятунку. Очікується, що реалізація проекту дозволить значно знизити сукупні витрати бюджетних коштів державними органами та установами за рахунок оптимізації відповідних капітальних витрат та економії від послуг зв'язку.

Щодо строків створення Національної мережі мобільного зв'язку державних органів, то це питання, на жаль, не має однозначної відповіді, враховуючи складну фінансову ситуацію в державі та необхідність залучення інвестицій. Розрахункові терміни реалізації проекту такі: «запуск» мережі з мінімально-достатніми (вихідними) спроможностями може бути реалізовано протягом року, наступне поетапне розгортання підсистем з розширенням спектра послуг та сервісів і збільшенням кількості абонентів передбачається провести протягом 3-4 років. Подальший розвиток і модернізація цієї Національної мережі будуть здійснюватися, виходячи з тенденцій і перспектив розвитку ІТ-технологій, систем і стандартів зв'язку.

Олег Пилипенко, www.imena.ua/blog, 25.12.2015

С. Граб

(заступник начальника, начальник 4-го відділу ГВРОС ДСТСЗІ СБ України з 2000 до 12.2006 р., начальник 4-го відділу, заступник директора Департаменту кадрового забезпечення Адміністрації Держспецзв'язку з 01.2007 до 12.2009 р., головний спеціаліст Департаменту кадрової роботи та управління персоналом Адміністрації Держспецзв'язку з 01.2010 р.)

Ветеранський рух

З перших років незалежності України питання про створення ветеранської організації в центральному органі системи урядового зв'язку постійно було на порядку денному, обговорювалося керівниками та окремими ветеранами. І тільки у серпні 2012 року ініціативною групою було організовано установчі збори, на яких створено Громадську організацію «Київська міська організація ветеранів урядового зв'язку», затверджено Статут, обрано членів Ради ветеранської організації (В.В. Цуканов, В.Р. Жигалов, В.М. Приступа, Ю.М. Стадніков,

Ветерани урядового зв'язку та керівництво ГУУЗ СБ України, 9 травня 1995 року.

П.П. Степанюк, Г.О. Тукалевський, В.Г. Цимбал). Головою Ради став В.В. Цуканов.

26 листопада 2012 року в Головному управлінні юстиції у місті Києві було зареєстровано Громадську організацію «Київська міська організація ветеранів урядового зв'язку». Завданнями ветеранської організації є консолідація і координація зусиль ветеранів, їх об'єднання у справі широкого та ефективного використання наявних можливостей із забезпечення захисту своїх законних політичних, економічних і соціальних прав, надання оздоровчої, медичної, психологічної, моральної та матеріальної допомоги.

Ветеранська організація ставить за мету позитивно впливати на службову діяльність Держспецзв'язку за напрямками: робота з особовим складом, зокрема з молоддю; виховання у неї високих етичних якостей, патріотизму, готовності до захисту Батьківщини; проведення культурно-масових заходів та урочистостей у Держспецзв'язку; створення та ведення Музею історії спеціального зв'язку України. Також ветеранською організацією надається практична допомога підрозділам Держспецзв'язку з питань ремонту та утримання капітальних фондів.

За недовгий період свого існування ветеранською організацією було проведено численні заходи із вшанування ветеранів з нагоди ювілеїв та пам'ятних дат, надання правової допомоги при відстоюванні ветеранами своїх законних прав, зустрічі з молодими співробітниками, курсантами Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», вихованцями Київського ліцею-інтернату №23 «Кадетський корпус» та Київського військового ліцею ім. Івана Богуна.

Окрім Громадської організації «Київська міська організація ветеранів урядового зв'язку», у Києві діє Голосіївська районна організація ветеранів військ урядового зв'язку. Також працюють потужні організації ветеранів урядового зв'язку в Харкові, Рівному, Дніпрі, Ужгороді, Одесі та Миргороді.

Разом зі створенням 12 жовтня 1992 року першої повноцінної структури спеціального зв'язку незалежної України – Головного управління урядового зв'язку Служби безпеки України – серед співробітників та ветеранів зародилася думка про створення власного музею в м. Києві, але низка обставин тривалий час цьому заважали. Ентузіастам залишалося накопичувати інформацію та експонати, вести листування та переговори по ВЧ з однодумцями, такими, як С. Валдаєв, В. Гребенников, А. Дера. До того часу музейні кімнати існували у військових частинах, а у 3-му територіальному вузлі урядового зв'язку (м. Миргород) – кімната Бойової Слави, яку було засновано ще у 1968 році. 20 жовтня 1997 року наказом Голови Служби безпеки України на базі кімнати Бойової Слави було створено музей історії в/ч А 2593 як штатний підрозділ частини та введено посаду службовця – завідувача музею.

У середині 2013 року Радою Організації ветеранів урядового зв'язку в м. Києві за підтримки керівництва Держспецзв'язку було прийняте рішення про створення музею, для якого на першому поверсі будинку Адміністрації Держспецзв'язку (вул. Солом'янська, 13) було виділено приміщення площею 54 кв. м. Розпочали з ремонту приміщення, плитки, штукатурки тощо. Матеріали купувались за рахунок ветеранської організації та добровільних внесків, роботи з ремонту приміщення та монтажу експозиції велись як спеціалістами Департаменту забезпечення Держспецзв'язку, так і ветеранами.

У процесі створення музею було проведено велику дослідницьку роботу, яка вимагала, крім серйозної загальноісторичної підготовки, також професійних знань багатьох галузей спеціального зв'язку.

Фактично музей створили три співробітники – полковники В.В. Цуканов, П.П. Степанюк та С.О. Граб, які все своє життя прослужили в системі урядового зв'язку на різних посадах як у військах, так і в територіальних підрозділах. Незважаючи на всі перепони у авторів експозиції через півтора року вистачило терпіння завершити свою працю.

20 серпня 2015 року Голова Держспецзв'язку Л.О. Євдоченко та Голова Ради ветеранської організації В.В. Цуканов у присутності керівників служби урочисто відкрили Музей історії спеціального зв'язку України. У той самий день пройшли перші екскурсії.

При створенні експозиції музею суттєву допомогу у зборі інформації та експонатів, методичну допомогу надавали колишній начальник Вось-

Виставка холодної зброї в Київському військовому ліцеї ім. І.Богуна. 15 жовтня 2017 року.

мої служби (захисту інформації та криптології) – заступник начальника Головного штабу Головного командування Сухопутних військ Збройних Сил України полковник В.І. Кривобок, завідувач науково-історичним відділом Державного музею авіації ім. О.К. Антонова підполковник

Д.В. Васягін та старший науковий співробітник цього музею А.М. Довбуш, співробітники Національного музею історії України у Другій світовій війні, музею Служби безпеки України, музею підрозділу «А» ЦСО Служби безпеки України та Національного музею «Чорнобиль».

Експозиція музею містить матеріали та експонати, починаючи з 1931 року, архівні документи та фотографії, як уже опубліковані, так і ті, що ніколи не публікувались, з яких тільки нещодавно було знято гриф «секретно», з галузевих державних архівів Держспецзв'язку та Служби безпеки України, з особистих архівів ветеранів спецзв'язку.

Звичайно, основу експозиції складають матеріали стосовно України. На стендах знайшли своє відображення документи та фотографії часів Другої світової війни, спогади начальників фронтових відділів урядового зв'язку полковника М.С. Карпова та підполковника В.П. Вакіша, матеріали щодо проведення Ялтинської конференції 1945 року, будівництва обласних ВЧ-станцій, створення Управління урядового зв'язку в Києві, історії частин урядового зв'язку, дислокованих в Україні. Ну, і звичайно матеріали з історії спецзв'язку після здобуття Україною незалежності.

Стенди та експонати розташовані у хронологічному порядку. До хронологічних стендів додано 2 тематичних – Чорнобиль і Антитерористична операція.

У центрі приміщення розташовано три вітрини: макет польового вузла урядового зв'язку Дон-14 на позиції в Донецькій області; зразки електронних елементів минулих років; нагороди та відзнаки Держспецзв'язку та її підрозділів. В експозиції широко представлено техніку спеціального зв'язку та вимірювальні прилади різних років. Зокрема, діючий шнуровий комутатор П-209, радіостанції Р-105М, Р-109, Р-123, «Трос-Н», «Атака»,

Щорічні збори ветеранів військ урядового зв'язку. Травень 2009 року.

спецапарати «Ельбрус», «Корал», «Дельфін» та «Весна», телеграфний апарат та шифрувальна машина М-125 «Фіалка». І звичайно численні зразки телефонних апаратів, починаючи з індукторного «Тесла» 1931 року, воєнних «лендлізовських» ЕЕ-108, ІАА-44, «Строуджер», і закінчуючи сучасними спецтелефонами українських

*Відкриття Музею історії спеціального зв'язку України
20 серпня 2015 року.*

виробників. Нещодавно експозиція поповнилась телефонним апаратом «Моторола» із вбудованим шифратором. Такі апарати було надано Сполученими Штатами Америки у якості допомоги молодій українській державі.

В окремій скляній шафі представлено генеральський мундир першого начальника Управління урядового зв'язку КДБ УРСР Т.С. Тарієлашвілі та його особисті речі, які було передано до музею його сином Георгієм.

Також в експозиції музею – три бойових прапори розформованих полків урядового зв'язку (6-й ОПУЗ, 7-й ОПУЗ, 56-й ОПУЗ), службові прапори Головного управління урядового зв'язку Служби безпеки України та Спеціального факультету Служби безпеки України. Крім проведення екскурсій для відвідувачів, у музеї співробітники Держспецзв'язку складають військову присягу. У заходах із складання військової присяги беруть участь голова Ради ветеранів В.В. Цуканов та заступник голови Ради ветеранів П.П. Степанюк.

Експонати музею – це дзеркало історичної епохи, своєрідне послання у майбутнє. Вони розкажуть нащадкам про нашу службу, про сьогоднішні труднощі та досягнення. Головна мета музею – ознайомлення співробітників Держспецзв'язку, молоді, пересічних громадян, усіх, кому небайдужа історія України, зі сторінками історії, доступ до яких у зв'язку із специфікою діяльності підрозділів спецзв'язку був значно обмеженим чи взагалі неможливим.

Створення музею історії спеціального зв'язку України – це вдала спроба систематизувати величезний обсяг історичного матеріалу з метою пропаганди досягнень вітчизняних зв'язківців, патріотичного виховання молодих спеціалістів.

Жовтень 2019 року

Основні дати становлення та розвитку урядового зв'язку

- 1918 рік – М. Шулейкін теоретично обґрунтував можливість організації високочастотного зв'язку;
- **05.05.1921 року** – спеціальною постановою уряду в системі ВЧК створено Спеціальний відділ (криптографічну службу). День шифрованого зв'язку СРСР;
- 1923 рік – П. Шмаков та В. Купріянов практично підтвердили можливість ВЧ-телефонування;
- 1928 рік – за розпорядженням Й. Сталіна у Народному комісаріаті внутрішніх справ (НКВС) створено групу секретного зв'язку;
- 1928 рік – в Об'єднаному державному політичному управлінні при Раді Народних Комісарів СРСР (ОДПУ) розпочато створення відомчої мережі високочастотного телефонного зв'язку із застосуванням заходів по захисту від перехоплення інформації («ВЧ-зв'язок»);
- 09.05.1929 року – у складі Оперативного відділу ОДПУ було утворено 4-е відділення (технічне), яке обслуговувало 20 абонентів та 4 напрямки зв'язку;
- 1930 рік – споруджено лінію ВЧ-зв'язку Москва–Харків. Відкрито Харківську станцію ВЧ-зв'язку;
- **01.06.1931 року** – наказом заступника Голови ОДПУ № 308/183 від 10.06.1931 року в Оперативному відділі ОДПУ сформовано 5-е (технічне) відділення – перший підрозділ урядового зв'язку. День створення урядового зв'язку СРСР;
- 1934 рік – відкрито станцію ВЧ-зв'язку в Києві на вул. Липській, 16;
- 1934 рік – на ленінградському заводі «Червона Зоря» розроблено та впроваджено в експлуатацію апаратуру ущільнення СМТ-34;
- 1935 рік – Т. Єгоровим та Г. Старициним створено перший вітчизняний шифратор – інвертор типу ЕС;
- 1936 рік – відкрито станції ВЧ-зв'язку в Севастополі, Полтаві та трансляційні пункти у Запоріжжі та Конотопі;
- 1937 рік – розроблено і впроваджено у виробництво перші міжміські автоматичні телефонні станції для ВЧ-зв'язку МА-5 та МА-3, шифратори для радіотелефонних каналів зв'язку ЕІС-3;
- 1937 рік – на Київській та Харківській станціях ВЧ-зв'язку на найбільш важливих телефонних каналах урядового зв'язку вперше в Україні встановлено апаратуру засекречування;
- грудень 1937 року – затверджено першу Інструкцію по обслуговуванню урядового ВЧ-зв'язку;
- 05.01.1938 року – прийнято постанову РНК СРСР № 53/ко «Про розвиток урядового ВЧ-зв'язку»;
- 09.04.1938 року – прийнято постанову РНК СРСР № 454-97сс «Про розвиток урядового високочастотного зв'язку»;

- 17.11.1938 року – прийнято постанову РНК СРСР № 1240-300сс «Про розвиток урядового високочастотного зв'язку»;
- 1938 рік – відкрито станції ВЧ-зв'язку у Вінниці, Сімферополі, Дніпропетровську (Дніпрі), Сталіно (Донецьку), Луганську (Ворошиловграді), Одесі, Чернігові, Кам'янці-Подільському;
- 1938 рік – розроблено та впроваджено в експлуатацію апаратуру автоматичного шифрування телеграфних передач С-308;
- 1939 рік – відкрито нову станцію ВЧ-зв'язку в Києві на вул. Інститутській, у флігелі Жовтневого палацу;
- вересень 1939 року – організовано забезпечення ВЧ-зв'язком оперативних груп НКВС та командування військових частин Українського фронту при захопленні Червоною армією території Західної України;
- 1939 рік – відкрито станції ВЧ-зв'язку у Львові, Тернополі, Луцьку, Білій Церкві, Рівному, Дрогобичі та Кропивницькому (Кіровограді);
- 1940 рік – відкрито станції ВЧ-зв'язку в Івано-Франківську (Станіславі), Чернівцях, Ізмаїлі, Житомирі, Запоріжжі, Миколаєві та Білій Церкві;
- 16.01.1940 року – на мережі ВЧ-зв'язку введено пароль «Блискавка» для забезпечення зв'язком вищих посадових осіб держави;
- 1941 рік – відкрито станцію ВЧ-зв'язку в Сумах;
- 06.05.1941 року – розпорядженням РНК СРСР № 5-рс затверджено Положення про порядок експлуатації урядового ВЧ-зв'язку. Засекречений ВЧ-зв'язок віднесено до категорії урядового зв'язку;
- серпень-вересень 1941 року – організовано урядовий ВЧ-зв'язок в інтересах командувача Південно-Західним фронтом генерала М. Кирпоноса у Броварах;
- серпень 1941 року – створено рухомі групи урядового ВЧ-зв'язку;
- 02.10.1941 року – наказом НКВС СРСР № 001430 на базі відділення ВЧ-зв'язку 2-го Спецвідділу НКВС створено новий самостійний підрозділ – Відділ урядового зв'язку НКВС СРСР;
- листопад 1941 року – прийнято рішення про створення відділів урядового зв'язку фронтів та ВЧ-станцій при штабах оперативних об'єднань;
- 11.01.1942 року – Державний Комітет Оборони прийняв постанову № ГКО-1129сс, якою за НКВС закріплювалися експлуатація та охорона магістральних ліній зв'язку в ланці «Ставка ВГК–фронт»;
- 30.01.1943 року – Державний комітет оборони прийняв постанову № ГКО-2804сс «Про незадовільне забезпечення ГУЗЧА НКО якісними проводами для урядового ВЧ-зв'язку Ставки ВГК зі штабами фронтів та армій»;
- 31.01.1943 року – наказом НКВС СРСР № 00204 розпочато формування перших п'яти окремих полків та 12 окремих батальйонів урядового зв'язку;
- 06.02.1943 року – у м. Красноярську сформовано 63-й окремий батальйон зв'язку 34-го Гвардійського стрілецького корпусу (з 1956 року – 23-й ОПУЗ, з 1998 року – 10-й ТВУЗ);

- **15.02.1943 року** – день військ урядового зв'язку (наказ НКВС СРСР від 02.01.1944 № 3);
- 15.02.1943 року – у с. Роголік Міллеровського району Ростовської області сформовано 4-й окремий полк урядового зв'язку (з 1991 року – 10-та ОБрУЗ, з 1997 року – 3-й ТВУЗ);
- 15.02.1943 року – у м. Мінеральні Води сформовано 17-й окремий батальйон урядового зв'язку (з 1944 року – 311-й ОПУЗ, з 1958 року 30-й ОПУЗ, з 1998 року – 7-й ТВУЗ);
- 24.02.1943 року – у Москві сформовано 361-й окремий батальйон зв'язку 24-го стрілецького корпусу (з 1958 року – 31-й ОПУЗ, з 1997 року – 4-й ТВУЗ);
- 10.06.1943 року – наказом НКВС СРСР від 26.05.1943 року № 00895 створено Управління військ урядового зв'язку НКВС СРСР;
- жовтень-листопад 1943 року – під час битви за Дніпро зв'язківцями 3-го ОПУЗ забезпечено урядовим зв'язком командування 1-го Українського фронту на правому березі ще до переходу на нього пунктів управління;
- листопад-грудень 1943 року – відновлено функціонування київської станції урядового зв'язку у будинку по вул. Богомольця, 8;
- 09.04.1944 року – наказом Верховного Головнокомандувача № 099 4-му Окремому полку урядового зв'язку присвоєно почесне найменування «Одеський»;
- 1944 рік – впроваджено у виробництво апаратуру засекречування складної схеми «Сова», «Нева» та «Волга-С»;
- 1944 рік – відкрито станції ВЧ-зв'язку в Херсоні, Ужгороді та Мукачеві;
- грудень 1944 – лютий 1945 року – організовано урядовий зв'язок у Криму в рамках операції «Долина» для забезпечення проведення Ялтинської конференції голів урядів трьох союзних держав;
- 07.03.1945 року – наказом Наркому внутрішніх справ № 00177 дев'ять окремих полків урядового зв'язку переформовано в окремі бригади урядового зв'язку;
- жовтень 1945 року – згідно постанови РНК СРСР від 21.09.1945 № 2417-643 наказом НКВС СРСР від 10.10.1945 № 001185 розформовано низку окремих частин та підрозділів урядового ВЧ-зв'язку, окремі бригади переформовано в полки, окремі батальйони – в роти;
- 1946 рік – Г. Шапіро та І. Захарченко запропонували ідею створення мобільного зв'язку;
- 1947 рік – для потреб Головного управління охорони введено в експлуатацію систему дуплексного радіорухомого зв'язку «Інтеграл-Гradient» (на автомобілях);
- 26.08.1947 року – спільним наказом МВС та МДБ № 00877/00458 Відділ урядового ВЧ-зв'язку МВС СРСР та Управління військ урядового ВЧ-зв'язку МВС СРСР передані до МДБ СРСР;
- 21.01.1948 року – постановою РМ СРСР у складі Відділу оперативної техніки МДБ СРСР створено Марфінську лабораторію для роз-

робки апаратури засекречування телефонних каналів гарантованої стійкості;

- 1949 рік – розпочалося промислове виробництво 3-канальної апаратури ВЧ-телефонування В-3 для ущільнення повітряних ліній зв'язку з кольорових металів;
- листопад 1949 року – на лінії зв'язку Москва-Київ вперше розпочато дослідну експлуатацію зразків апаратури засекречування телефонних каналів гарантованої стійкості;
- грудень 1949 року – А. Петерсоном винайдено напіввокодер;
- 11.01.1950 року – наказом Міністра МДБ СРСР № 0035 створено шифрувальний відділ МДБ СРСР;
- 29.07.1950 року – на основі висновків Державної комісії постановою РМ СРСР апаратуру засекречування телефонних каналів гарантованої стійкості М-803-5 прийнято на озброєння;
- 1950 рік – створено Головне управління спеціальної служби при ЦК ВКП(б) – ГУСС;
- 1951 рік – створено апаратуру засекречування телефонних каналів тимчасової стійкості М-503;
- 18.10.1951 року – наказом МДБ СРСР № 00764 частини військ урядового зв'язку на території СРСР реорганізовано в частини урядового ВЧ-зв'язку внутрішньої охорони МДБ СРСР. Окремі полки, батальйони та роти урядового зв'язку переформовано в окремі загони, дивізіони та команди урядового ВЧ-зв'язку внутрішньої охорони МДБ СРСР;
- 14.03.1952 року – наказом МДБ СРСР № 00182 Управління військ урядового ВЧ-зв'язку МДБ СРСР реорганізовано в Управління частин урядового ВЧ-зв'язку Головного управління внутрішньої охорони МДБ СРСР. У складі УВУЗ МДБ СРСР на території країни перебували 4 окремих загони, 7 окремих дивізіонів та 11 окремих команд урядового ВЧ-зв'язку внутрішньої охорони МДБ, за кордоном – 4 окремих полки та 18 окремих рот урядового зв'язку МДБ;
- березень 1953 року – у складі об'єднаного Міністерства внутрішніх справ СРСР створено Відділ «С» МВС СРСР (колишній Відділ урядового ВЧ-зв'язку) та Відділ частин ВЧ-зв'язку Головного управління охорони МВС;
- березень 1954 року – при створенні КДБ при РМ СРСР Відділ «С» передано до його складу, а Відділ частин ВЧ-зв'язку залишився у складі Головного управління внутрішньої та конвойної охорони МВС;
- 25.09.1954 року – розпорядженням Ради Міністрів СРСР № 10709-рс частини ВЧ-зв'язку внутрішніх військ та внутрішньої охорони МВС передано у підпорядкування КДБ при РМ СРСР. Відділ військ урядового ВЧ-зв'язку передано у підпорядкування КДБ при РМ СРСР з присвоєнням умовного найменування в/ч 9737;
- 26.10.1954 року – наказом КДБ при РМ СРСР № 00708 окремі полки урядового ВЧ-зв'язку внутрішніх військ МВС та окремі дивізіони урядового

ВЧ-зв'язку внутрішньої охорони МВС перейменовано в окремі полки та окремі батальйони військ урядового ВЧ-зв'язку;

- 1954 рік – введено в експлуатацію 4-канальну систему радіорухомого зв'язку «Ай-Петрі-Памір» із закриттям інформації;
- 1954 рік – на мережі урядового зв'язку розпочато експлуатацію серійних зразків апаратури засекречування гарантованої стійкості М-803, тимчасової стійкості М-503 та розпочато розробку польового варіанту М-503 «Алмаз»;
- 1954 рік – відкрито станцію ВЧ-зв'язку в Черкасах;
- 14.02.1955 року – телеграфну службу Відділу «С» (шифрований документальний зв'язок) передано до 8-го відділу 8-го Головного управління КДБ при РМ СРСР;
- 1957 рік – прийнято на озброєння апаратуру ущільнення симетричних кабельних ліній К-60;
- 1957 рік – на мережі урядового зв'язку розпочато експлуатацію серійних зразків апаратури засекречування тимчасової стійкості «Алмаз»;
- 23.07.1957 року – наказом КДБ при РМ СРСР в м. Кодимі Одеської області сформовано 21-й окремий батальйон військ урядового зв'язку (з 1960 року – 35-й ОПУЗ, з 1999 року – 8-й ТВУЗ);
- 1958 рік – у Воронежському науково-дослідному інституті розпочато розробку мобільної радіостанції «Алтай»;
- 1958 рік – в Україні розпочато автоматизацію станцій ВЧ-зв'язку;
- 1958 рік – наказом КДБ при РМ СРСР на мережі ВЧ-зв'язку введено інститут головних станцій та затверджено їх перелік (21 станція);
- 23.06.1959 року – наказом Голови КДБ при РМ СРСР Відділ «С» та Відділ військ урядового ВЧ-зв'язку об'єднано у Відділ урядового зв'язку КДБ при РМ СРСР;
- 09.07.1959 року – створено Штаб військ урядового зв'язку;
- 17.08.1959 року – наказом начальника військ урядового зв'язку № 0137 окремі полки, батальйони та роти військ урядового ВЧ-зв'язку перейменовано на окремі полки, батальйони та роти військ урядового зв'язку КДБ СРСР;
- 1959 рік – відкрито станцію ВЧ-зв'язку в Краматорську;
- 16.03.1960 року – наказом КДБ СРСР № 00109 встановлено кількість окремих полків урядового зв'язку – 15;
- 31.05.1960 року – у Херсоні змонтовано та прийнято в експлуатацію нову станцію урядового зв'язку;
- липень-серпень 1960 року – частини військ урядового зв'язку за кордоном об'єднані з відповідними відділами урядового зв'язку під спільним керівництвом. Створено відділи урядового зв'язку при групах радянських військ;
- 1960 рік – до Відділу урядового зв'язку КДБ при РМ СРСР приєднано відділ зв'язку Господарчого управління КДБ СРСР;

- 02.01.1961 року – у Києві прийнято в експлуатацію об'єкт 340/1;
- 16.05.1961 року – на виконання розпорядження РМ СРСР розроблено та наказом КДБ при РМ СРСР від 29 липня 1959 року затверджено Інструкцію про порядок організації та експлуатації урядового зв'язку;
- 1961 рік – радіостанційний батальйон 4-го ОПУЗ передислоковано з Миргорода до Києва (в/ч 28684-2);
- 1962 рік – розпочато експлуатацію апаратури засекречування телефонних каналів тимчасової стійкості «Корал» та гарантованої стійкості «Лагуна»;
- 1962 рік – споруджено систему об'єктів урядового зв'язку «мале київське кільце»;
- 1962 рік – на заводі «Київприлад» розпочато виробництво автоматичного контрольно-розподільчого пристрою, розрахованого на підключення чотирьох кабелів;
- 05.02.1962 року – згідно постанови Ради Міністрів СРСР № 130-61 «Про створення системи польового урядового зв'язку» розпочато додаткове розгортання комплектів частин урядового зв'язку для військових округів та напрямків на ТВД;
- 23.07.1962 року – наказом КДБ при РМ СРСР № 0178 у м. Сарни Рівненської області сформовано 100-й окремий вузол військ урядового зв'язку (з 1986 року – 56-й ОПУЗ);
- 13.09.1962 року – у Києві всі кабелі урядового зв'язку поставлено під надлишковий тиск та сигналізацію;
- 22.10.1962 року – у м. Дніпропетровську (Дніпрі) після реконструкції прийнята в експлуатацію станція урядового зв'язку;
- 09.11.1962 року – наказом КДБ при РМ СРСР у м. Кодима Одеської області сформовано 116-й окремий вузол військ урядового зв'язку (з 1983 року – 6-й ОПУЗ, з 1998 року 6-й ТВУЗ);
- 23.04.1965 року – запущено перший супутник зв'язку «Молния-1»;
- 1965 рік – введено в експлуатацію мережу станцій радіорухомої системи зв'язку «Алтай»;
- 1965 рік – у Києві введено в експлуатацію координатну АТС «Чайка»;
- 1966 рік – розпочато дослідну експлуатацію апаратури абонентського засекречування «Стріла»;
- 1966 рік – на заводі «Радіоприлад» у Запоріжжі (завод 920) розпочато серійне виробництво командно-штабних машин Р-125МТ;
- 29.03.1967 року – згідно постанові ЦК КПРС та РМ СРСР розпочато будівництво мережі станцій радіорухомої системи УКХ-зв'язку «Роса»;
- 1967 рік – на заводі «Радіоприлад» у Запоріжжі розпочато серійне виробництво апаратури абонентського засекречування «Стріла»;
- 1967 рік – відкрито станцію ВЧ-зв'язку у Кривому Розі;
- 1968 рік – прийнято постанову про подальший розвиток та вдосконалення мережі урядового зв'язку;

- 1968 рік – на заводі «Радіоприлад» у Запоріжжі розпочато серійне виробництво апаратури засекречування гарантованої стійкості «Булава»;
- 1968 рік – у Київському вищому військовому інженерному училищі зв'язку (КВВІУЗ) на базі кафедри «Автоматичне засекречування зв'язку» розпочато підготовку інженерних кадрів для Управління та військ урядового зв'язку КДБ при РМ СРСР;
- 25.11.1968 року – розпочато створення системи урядового зв'язку зі спеціальними залізничними вагонами та літаками «Татри» з використанням засобів радіозв'язку та засекречування;
- 13.03.1969 року – наказом КДБ при РМ СРСР № 0019 на базі Відділу урядового зв'язку створено Управління урядового зв'язку КДБ при РМ СРСР;
- 1970 рік – до військ урядового зв'язку почали надходити станції КХ-зв'язку Р-135, Р-136, Р-140Д та станції тропосферного зв'язку Р-410М1 «Альбатрос»;
- 01.01.1971 року – на стаціонарних мережах урядового зв'язку повністю припинено використання маскуючої апаратури «Терек» і «Байкал»;
- березень 1971 року – для захисту системи радіорухомого УКХ-зв'язку «Роса» розпочато використання апаратури засекречування «Корал-П»;
- 20.10.1971 року – згідно наказу Голови КДБ СРСР розпочалось будівництво мережі урядового КХ-зв'язку;
- березень 1972 року – у Києві введено в експлуатацію станцію оперативного зв'язку КДБ при РМ УРСР, на мережі оперативного зв'язку встановлено апаратуру засекречування телефонних каналів тимчасової стійкості Т-217 «Ельбрус»;
- 29.05.1972 року – під час візиту до Києва президента Сполучених Штатів Америки Р. Ніксона фахівцями Управління урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР було організовано спеціальний зв'язок в інтересах радянської та американської делегацій та вперше в Україні розгорнуто локальну мережу радіорухомого УКХ-зв'язку «Роса» за тимчасовою схемою;
- 26.06.1972 року – у Києві в будинку КДБ при РМ УРСР по вул. Володимирській 33, у кабінеті № 50-а змонтовано станцію оперативного зв'язку типу СОС 30/60;
- 1972 рік – в аеропорту «Бориспіль» змонтовано та введено в експлуатацію пункт засекреченого зв'язку «Каштан»;
- 1972 рік – відбувся перший випуск офіцерів-інженерів з експлуатації та ремонту засобів криптографічного захисту урядового зв'язку у Київському вищому військовому інженерному училищі зв'язку (КВВІУЗ);
- 1973 рік – проведено державні випробування апаратури засекречування телефонних каналів гарантованої стійкості «Дельфін»;
- 1973 рік – у Києві введено в експлуатацію систему радіорухомого УКХ-зв'язку «Роса» (центрова радіостанція «Етна-2», пульт дистанційного керування «Кіпарис»);

- 1973 рік – з метою забезпечення урядовим зв'язком абонентів під час руху потягів карпатськими тунелями введено в дію систему тунельного урядового зв'язку «Бескид», за функціонування якої відповідав Мукачівський підрозділ урядового зв'язку;
- 30.10.1973 року – Відділ урядового зв'язку в Києві реорганізовано в Управління урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР складі чотирьох відділів та двох відділень;
- 31.10.1973 року – у Києві введено в експлуатацію АТСК 100/2000 ємністю 300 номерів у будинку Управління КДБ при РМ УРСР по Київській області;
- 1974 рік – знято з виробництва апаратуру засекречування «Лагуна»;
- 1974 рік – у Києві в системі радіорухомого зв'язку «Роса» введено в експлуатацію центрову радіостанцію «Везувій» та пульт управління «В'яз»;
- 10.1973-02.1974 роки – організовано урядовий зв'язок з літерними літаками при перельотах через Атлантичний океан під час візиту Л. Брежнєва до США;
- 08.02.1974 року – наказом КДБ СРСР № 090 затверджено Інструкцію по проектуванню та будівництву споруд урядового зв'язку;
- червень 1974 року – під час візиту до Ялти президента Сполучених Штатів Америки Р. Ніксона фахівцями Управління урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР та відділу урядового зв'язку Управління КДБ при РМ УРСР по Кримській області було організовано спеціальний зв'язок в інтересах радянської та американської делегацій;
- 1975 рік – на геостационарну орбіту запущено перший супутник зв'язку серії «Грань»;
- 1975 рік – введено в експлуатацію систему урядового космічного зв'язку з літаками «Сургут» з використанням супутників зв'язку «Молния-1»;
- 1975 рік – на стаціонарних мережах урядового зв'язку повністю припинено використання апаратури засекречування «Алмаз», яку було замінено на апаратуру засекречування «Корал»;
- 27.08.1975 року – наказом Голови КДБ СРСР № 0458 введено в експлуатацію Рухомий радіотелефонний центр (РРТЦ) на базі автомобіля ГАЗ-66, створений співробітниками Управління урядового зв'язку КДБ при РМ УРСР;
- 1975-1977 роки – у Києві спроектовано та споруджено комплекс технічних будівель (корпуси А та Б) для Управління урядового зв'язку КДБ УРСР по вул. Паторжинського, 5/7;
- 1976 рік – у військах урядового зв'язку розпочалася заміна застарілого парку станційної техніки комплексом «Дон» (фронтний вузол зв'язку «Дон-15» та армійський вузол зв'язку «Дон-14»);
- 1976 рік – на озброєння підрозділів урядового зв'язку прийнято засіб «Виймка» для знищення ключових документів та засіб «Всплеск» для екстреного знищення апаратури засекречування;

- 1976 рік – у Києві на мережі урядового міжміського зв'язку введено в експлуатацію АМТСК-Б «Прибій»;
- 1976 рік – у Києві на мережі урядового міського зв'язку введено в експлуатацію АТС БМ-100 «Куст»;
- 1976 рік – у Києві розпочалося обладнання системи радіорухомого урядового зв'язку «Роса» апаратурою засекречування тимчасової стійкості «Корал-П»;
- 1976-1977 роки – на верхівці київської телевежі змонтовано антени системи радіорухомого зв'язку «Роса»;
- 09.02.1977 року – наказом КДБ СРСР № 0015 затверджено Інструкцію з організації експлуатації системи урядового зв'язку;
- серпень 1977 року – у Києві підрозділи Управління урядового зв'язку КДБ УРСР передислоковано до комплексу будівель по вул. Паторжинського, 5/7;
- 11.10.1977 року – розпочалося створення підсистеми радіорухомого УКХ-зв'язку з літаками «Карпати» для керівництва Міністерства Оборони СРСР;
- 1978 рік – введено в експлуатацію виділену мережу урядового міжміського зв'язку «Заря-С» для обміну цілком таємною інформацією;
- 15.09.1978 року – на озброєння підрозділів урядового зв'язку прийнято апаратуру передачі дискретних сигналів по радіоканалах «Залив-К» та «Залив-4500»;
- 27.06.1979 року – на озброєння підрозділів та військ урядового зв'язку надійшов аеромобільний вузол «Дон-13»;
- 13.06.1979 року – постановою ЦК КПРС та РМ СРСР № 558-183 затверджено нове Положення про урядовий зв'язок;
- 17.10.1979 року – розпочалося створення підсистеми радіорухомого УКХ-зв'язку з літаками «Саяни» для Головнокомандуючого військами на Далекому Сході;
- 1979 рік – у ході навчань «Зима-79» вперше на реальному зв'язку було застосовано станції тропосферного зв'язку Р-412;
- 08.04.1980 року – підписано постанову ЦК КПУ та РМ УРСР № 226-10 «Про міський урядовий зв'язок (АТС-100) в м. Києві»;
- 16.05.1980 року – підписано постанову ЦК КПУ та РМ УРСР № 337-13 «Про міський автоматичний спеціальний телефонний зв'язок в обласних центрах республіки»;
- 27.10.1980 року – на озброєння підрозділів урядового зв'язку прийнято апаратуру засекречування телефонних каналів гарантованої стійкості «Рубін-У»;
- 1980р. – у Києві введено в експлуатацію новий комплекс оперативного зв'язку КДБ СРСР;
- 29.05.1981 року – на озброєння підрозділів урядового зв'язку прийнято комплекс засобів радіорухомого зв'язку «Роса-Д» з центральною радіостанцією «Вулкан» та абонентськими радіостанціями «Роша»;

- 05.06.1981 року – 311-й окремий лінійно-станційний батальйон урядового зв'язку (м. Кабул) нагороджено орденом Червоної Зірки;
- 1981 рік – у Києві в системі радіорухомого зв'язку «Роса» розпочато експлуатацію автомобільних радіостанцій «Роща» та центральної радіостанції «Вулкан»;
- 1981 рік – у Києві систему радіорухомого урядового зв'язку «Роса» обладнано апаратурою засекречування гарантованої стійкості «Дельфін»;
- 1982 рік – прийнято на озброєння комплекс польових засобів тропосферного зв'язку «Ешелон»;
- 26.04.1983 року – у м. Ялта 4-й кабельно-експлуатаційний батальйон 35-го ОПУЗ реорганізовано у 5-й окремий експлуатаційно-технічний вузол військ урядового зв'язку (з 1992 року – 5-й ОБУЗ, з 2003 року – 5-й ТВУЗ);
- 05.02.1983 року – наказом КДБ СРСР № 0036 затверджено Інструкцію з організації управління системою та військами урядового зв'язку в операціях Збройних Сил СРСР;
- 30.12.1984 року – наказом Управління та військ урядового зв'язку КДБ СРСР затверджено Збірник учбово-бойових нормативів для військ урядового зв'язку КДБ СРСР;
- березень 1984 року – завершено державні випробування та розпочато дослідну експлуатацію дослідного району, поетапне створення мережі урядового зв'язку «Кавказ-1»;
- 1985 рік – створені Управління військ урядового зв'язку на театрах військових дій (міста Легніца, Кишинів, Баку та Улан-Уде);
- 12.06.1985 року – прийнято на озброєння телефонний апарат «Абонент-5» з електродинамічним мікрофоном;
- 27.11.1985 року – введено в експлуатацію комплекс космічного зв'язку «Горизонт» (орбітальне угруповання із 7 геостационарних супутників) та наземні засоби супутникового зв'язку «Астероїд-С», «Астероїд-В» та «Епіграма»;
- 1986 рік – у мережах урядового зв'язку на абонентських лініях розпочато заміну спецапаратури «Стріла» більш сучасною апаратурою засекречування гарантованої стійкості «Історик-3»;
- 26.04.1986 року, 9:00 – під час ліквідації аварії на ЧАЕС екіпажем Рухомого радіотелефонного центру (РРТЦ) організовано закритий телефонний зв'язок з м. Прип'яті на Київ та Москву в інтересах Державної комісії;
- 27.04.1986 року – у м. Чорнобиль силами РСБ 4-го ОПУЗ розгорнуто польовий вузол урядового зв'язку «Ураган»;
- 30.04.1986 року – у м. Чорнобиль розгорнуто лінійну станцію системи радіорухомого зв'язку «Роса»;
- 04.05.1986 року – у м. Чорнобиль розгорнуто лінійну станцію системи радіорухомого зв'язку «Кавказ-4»;
- 07.05.1986 року – у м. Іванків розгорнуто шифрорган в інтересах Державної комісії та оперативних підрозділів КДБ;

- 13.05.1986 року – у м. Чорнобиль розгорнуто шифрорган в інтересах Державної комісії та оперативних підрозділів КДБ;
- 01.06.1986 року – прийнято на озброєння засіб «Вандал-А1» для екстреного знищення апаратури «Дельфін»;
- 19.09.1986 року – прийнято на озброєння апаратуру засекречування «Валдай»;
- 1987 рік – в м. Прип'ять відкрито стаціонарну станцію ВЧ-зв'язку для забезпечення урядовим зв'язком Чорнобильської АЕС та об'єкту «Укриття»;
- липень 1988 року – введено в експлуатацію вузол зв'язку в державній резиденції «Зоря» (мис Форос, Крим);
- 1989 рік – завершено введення в експлуатацію системи радіорухомого зв'язку «Роса» на території України;
- лютий 1989 року – з Афганістану виведено 311-й окремий лінійно-станційний батальйон урядового зв'язку;
- 1990 рік – завершено переведення мережі урядового зв'язку України на спецапаратуру гарантованої стійкості;
- 29.06.1990 року – прийнято на озброєння апаратуру засекречування абонентських ліній зв'язку «Циркон»;
- 18-24.08.1991 року – спроба державного перевороту в СРСР. Президента СРСР заблоковано в державній резиденції «Зоря» (мис Форос) та відключено всі види зв'язку;
- 25.08.1991 року – підписано розпорядження Голови Верховної Ради України «Про прийняття під юрисдикцію України урядового і шифрованого зв'язку»;
- вересень 1991 року – Верховній Раді України (до обрання Президента України) підпорядковано підрозділи Комітету державної безпеки України по забезпеченню державних органів влади і управління урядовим та шифрованим зв'язком;
- 02.09.1991 року – прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 181-03 «Про урядовий та шифрований зв'язок республіки»;
- 07.10.1991 року – Указом Президії Верховної Ради України № 1608-XII підрозділи військ урядового зв'язку КДБ СРСР, дислоковані на території України, підпорядковано Службі урядового зв'язку;
- 01.12.1991 року – референдум за незалежність України та вибори Президента України. Переважна більшість співробітників підрозділів урядового зв'язку та членів сімей висловились за незалежність України;
- січень-лютий 1992 року – військовослужбовці підрозділів урядового зв'язку склали військову присягу на вірність українському народові;
- 17.02.1992 року – наказом Голови СНБУ № 030 створено тимчасовий підрозділ президентського зв'язку у складі УУЗ СНБ України;
- лютий 1992 року – організовано закриту лінію зв'язку з посольством України у США;

- 25.03.1992 року – Верховною Радою України прийнято Закон України «Про Службу безпеки України», яким вперше законодавчо визначено порядок забезпечення засекреченим та шифрованим документальним зв'язком державних органів України та відповідальних посадових осіб. День Служби безпеки України;
- квітень 1992 року – надано дозвіл на будівництво окремої мережі спеціального комутатора (СК) та системи радіорухомого зв'язку «Кавказ-4» у Києві;
- липень 1992 року – силами радіостанційного батальйону 10-ї ОБрУЗ (Київ) розгорнуто польові вузли та вперше надано урядовий зв'язок Міністру оборони України та його заступникам;
- 02.10.1992 року – Верховною Радою України прийнято Закон України № 2657-XII «Про інформацію»;
- **12.10.1992 року** – наказом Голови СБУ № 0160 затверджено штат ГУУЗ СБ України. День урядового зв'язку України;
- 12.10.1992 року – на базі 8-го відділу КДБ УРСР розпочато формування Служби шифрованого документального зв'язку ГУУЗ СБ України;
- 21.10.1992 року – наказом Голови СБУ № 012 створено Управління військ урядового зв'язку ГУУЗ СБ України та розформовано Відділ військ урядового зв'язку у Прикарпатському військовому окрузі;
- 01.12.1992 року – Указом Президента України № 593/92 створено Державну службу з питань технічного захисту інформації України;
- 1993 рік – прийнято на озброєння радіостанцію «Гай» та маскіратор «Маска-Т»;
- 16-17.04.1993 року – проведено перший спецзахід із забезпечення зв'язком Президента України за участю виїзної групи СПЗ у м. Мінськ (Білорусь) на самміті голів держав СНД;
- грудень 1993 року – введено в експлуатацію вузол зв'язку на літаку Президента України ТУ-134;
- грудень 1993 року – Україна приєдналась до Європейської організації супутникового зв'язку (EUTELSAT), підписала Конвенцію EUTELSAT та Експлуатаційну угоду EUTELSAT;
- 18.12.1993 року – відбулось перше з'єднання Президента України на спеціальному комутаторі;
- 20-26 грудня 1993 року – проведено перший спецзахід із забезпечення зв'язком Президента України з вивозом вузла зв'язку СПЗ у м. Ашгабад (Туркменістан) на самміті голів держав СНД;
- 1993-1994 роки – розпочато виробництво національних шифрів;
- 1994 рік – прийнято рішення про виділення окремої статті в державному бюджеті України на фінансування урядового зв'язку;
- 13.01.1994 року – перший літерний політ ТУ-134 з головним абонентом на борту до м. Москва на тристоронню зустріч президентів України, США та РФ;

- 3-5.03.1994 року – фахівці Служби президентського зв'язку ГУУЗ СБ України під час другого візиту Президента України Л. Кравчука до Сполучених Штатів Америки забезпечили українську делегацію спеціальним зв'язком з використанням апаратури криптографічного захисту інформації;
- 05.07.1994 року – Верховною Радою України прийнято Закон України № 80/94 ВР «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»;
- 1995 рік – розроблено типовий проект організації зв'язку з представництвами України за кордоном;
- 1995 рік – Україна стала членом Європейської конференції адміністрацій зв'язку (CEPT);
- жовтень 1995 року – введено в експлуатацію вузол зв'язку на літаку Президента України ІЛ-62М та лінійну станцію системи радіорухомого зв'язку «Кавказ-4» у м. Козелець Чернігівської області;
- 1997 рік – прийнято на озброєння спеціальні екрановані приміщення «Доробка»;
- 1997 рік – організовано лінію зв'язку «Кабінет Президента України – борт космічного корабля «Колумбія», по якій Президент України мав розмову з першим українським космонавтом-дослідником Л. Каденюком;
- 1997 рік – військові частини урядового зв'язку реформовано у територіальні вузли урядового зв'язку Головного управління урядового зв'язку Служби безпеки України;
- жовтень 1997 року – введено в експлуатацію вузол зв'язку на другому літаку Президента України ІЛ-62М;
- 20.10.1997 року – наказом Голови СБ України № 077 у Харкові на базі лінійно-відновлювального батальйону зв'язку МО України (в/ч 05914) сформовано 2-й окремий вузол урядового зв'язку Управління військ Головного управління урядового зв'язку СБ України (з 2000 року – 2-й ТВУЗ);
- 20.10.1997 року – наказом Голови СБ України № 077 на базі радіостанційного батальйону 10-ї ОБрУЗ сформовано 1-й центральний вузол урядового зв'язку Управління військ Головного управління урядового зв'язку СБ України з місцем дислокації у Києві (розпочав функціонувати з 1 грудня 1997 року, з 1999 року – 1-й ТВУЗ);
- 1998 рік – впроваджено систему ліцензування як засіб контролю підприємницької діяльності у сфері криптографічного та технічного захисту інформації в Україні;
- 1998 рік – прийнято на озброєння спеціальний телефонний апарат «Славутич», автоматичний коректор «Фагот», спеціальні екрановані приміщення «Заслон» вітчизняного виробництва;
- 1998 рік – проведено реконструкцію вузла зв'язку в державній резиденції «Зоря» (мис Форос);

- січень 1998 року – введено в експлуатацію лінійну станцію системи радіоухомого зв'язку «Кавказ-4» у м. Біла Церква Київської області;
- лютий 1998 року – Указом Президента України № 110/98 «Про заходи щодо вдосконалення криптографічного захисту інформації в телекомунікаційних системах» на Головне управління урядового зв'язку СБ України покладено вирішення комплексу завдань, пов'язаних зі створенням системи криптографічного захисту інформації в Україні;
- 22.05.1998 року – Указом Президента України № 505/98 затверджено Положення про криптографічний захист інформації;
- 12.06.1998 року – Указом Президента України № 629/98 визначено нову структуру СБУ, у якій передбачено Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБ України;
- 18.06.1998 року – наказом Голови СБУ № 080 на базі ГУУЗ СБУ, Головного управління технічного захисту інформації та Інспекції з питань технічного захисту інформації Державного комітету України з питань охорони державних секретів та технічного захисту інформації створено Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБ України;
- липень 1998 року – введено в експлуатацію лінійну станцію системи радіоухомого зв'язку «Кавказ-4» у м. Переяслав-Хмельницький Київської області;
- **07.08.1998 року** – Наказом Голови СБУ № 0141 затверджено штат ДСТСЗІ СБУ;
- 1999 рік – прийнято на озброєння центрову радіостанцію «Титан»;
- 27.09.1999 року – Указом Президента України № 1229/99 затверджено Положення про технічний захист інформації в Україні;
- жовтень 1999 року – організовано закриту лінію зв'язку зі спеціальним комутатором у м. Москві, РФ;
- 2000 рік – введено в дію національні криптоалгоритми;
- 2000 рік – розроблено «Модель технічних розвідок ТР-2015» та надано чинності «Положенню про протидію технічним розвідкам» (визначає єдиний порядок організації протидії технічним розвідкам в Україні);
- січень 2000 року – введено в експлуатацію лінійну станцію системи радіоухомого зв'язку «Кавказ-4» у м. Березань Київської області;
- 10.04.2000 року – Указом Президента України № 582/2000 ДСТСЗІ СБ України визначено як орган державного управління;
- жовтень 2000 року – організовано закриту лінію зв'язку зі спеціальним комутатором у м. Ташкенті, Узбекистан;
- 06.10.2000 року – Указом Президента України № 1120/2000 затверджено Положення про Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України;
- 2001 рік – введено в експлуатацію мережу захищеної електронної пошти. За роботу зі створення системи захищеної електронної пошти Пре-

- зидентом України присуджено державні премії в галузі науки і техніки 10 співробітникам ДСТСЗІ;
- січень 2001 року – введено в експлуатацію вузол зв'язку в державній резиденції «Залісся»;
  - 22.03.2001 року – постановою Кабінету Міністрів України № 269 у складі Військового інституту телекомунікацій та інформатизації НТУУ «КПІ» створено Спеціальний факультет Служби безпеки України з підпорядкуванням його ДСТСЗІ СБ України;
  - жовтень 2001 року – введено в експлуатацію вузол зв'язку в державній резиденції «Синьогора»;
  - 2002 рік – проведено комплексне польове навчання «Обрій-2002», у ході якого практично відпрацьовано питання переведення системи урядового зв'язку на режим роботи воєнного часу та вперше проведено відмобілізування окремої частини урядового зв'язку.
  - 2002 рік – введено в дію Державний стандарт електронного цифрового підпису (ДСТУ 4145-2002);
  - 06.10.2002 року – у Києві на мережі урядового міжміського зв'язку (АТС-100) введено в експлуатацію вітчизняну захищену комутаційну систему на базі АТС «Фарлеп-1500»;
  - 09.01.2003 року – Указом Президента України № 10/2003 «Про заходи щодо створення виділеної мережі автоматичного міського урядового зв'язку – АТС-200» у складі державної системи урядового зв'язку України створено виділену мережу автоматичного міського урядового зв'язку (АТС-200), призначену для забезпечення обміну секретною інформацією між вищими посадовими особами України та обмеженим колом інших посадових осіб;
  - 15.01.2003 року – згідно розпорядження Президента України № 7/2003 розпочато роботу зі створення Національної системи конфіденційного зв'язку;
  - вересень-жовтень 2003 року – польові вузли урядового зв'язку 5-го ТВУЗ забезпечили урядовим зв'язком штаби Збройних Сил України та Державної прикордонної служби України під час конфлікту з Росією навколо острова Тузла;
  - 2003 рік – створено виділену мережу автоматичного міського урядового зв'язку АТС-200;
  - 28.10.2004 року – постановою Кабінету Міністрів України № 1453 затверджено Типовий порядок здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади;
  - 18.04.2005 року – Указом Президента України № 663 «Про забезпечення урядовим зв'язком посадових осіб» затверджено Положення про державну систему урядового зв'язку України, Порядок забезпечення урядовим зв'язком посадових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та граничну кількість абонентських установок;

- 23.02.2006 року – Верховною Радою України прийнято Закон України № 3475-IV «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України». Держспецзв'язку створено на базі та за рахунок чисельності ДСТСЗІ СБУ;
- 25.05.2006 року – постановою Кабінету Міністрів України № 734 на базі Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України утворено Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- 24.06.2006 року – постановою Кабінету Міністрів України № 868 затверджено Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- 08.11.2006 року – розпорядженням Кабінету Міністрів України № 544-р утворено Державний науково-дослідний інститут спеціального зв'язку та захисту інформації;
- 07.12.2006 року – у Департаменті спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України відбулось виїзне засідання Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони щодо питань становлення Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- 27.12.2006 року – прийнята постанова Кабінету Міністрів України № 1828 «Питання проходження служби в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації особами рядового і начальницького складу»;
- 27.12.2006 року – розпорядженням Кабінету Міністрів України № 658-р на базі Спеціального факультету СБ України у складі ВІТІ НТУУ «КПІ» утворено Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»;
- **01.01.2007 року** – Закон України № 3475-IV «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» набув чинності у повному обсязі;
- 2007 рік – до сфери управління Держспецзв'язку увійшли державні підприємства, діяльність яких пов'язана із забезпеченням виконання покладених на Держспецзв'язку завдань;
- 2007 рік – розпочато створення цифрової міжміської транспортної мережі урядового зв'язку з використанням ліній цифрового доступу станцій урядового зв'язку до цифрової первинної мережі ВАТ «Укртелеком»;
- червень 2007 року – у складі підсистеми шифрованого документального зв'язку введено в дію захищену мережу передачі даних в органах державної влади України;
- 17.07.2007 року – забезпечення силами та засобами 7-го ТВУЗ (вузол зв'язку Дон-13, КШМ Р-142Н та дві РРС Р-409) урядовим зв'язком посадових осіб спеціальної Урядової комісії з ліквідації надзвичайної ситуації у с. Ожидів Львівської області, під час якої відбулося зараження місцевості сильнодіючою отруйною речовиною – жовтим фосфором;

- 10.09.2007 року – наказом Адміністрації Держспецзв'язку № 016 введено в дію першу чергу цифрової міжміської транспортної мережі урядового зв'язку, яка охоплювала міста Київ, Вінницю, Житомир, Луцьк, Львів, Рівне та Хмельницький;
- 2008 рік – введено в дію другу, третю та четверту черги цифрової міжміської транспортної мережі у складі станцій урядового зв'язку Сімферополь, Севастополь, Миколаїв, Одеса, Херсон, Івано-Франківськ, Ужгород, Тернопіль, Чернівці, Чернігів, Суми, Харків та Дніпропетровськ (Дніпро);
- 2008 рік – введено в дію абонентські пункти захищеної мережі передачі даних у містах Києві, Вінниці, Житомирі, Луцьку, Львові, Рівному, Хмельницькому, Івано-Франківську, Ужгороді, Тернополі, Чернівцях, Сімферополі, Севастополі, Миколаєві, Одесі, Херсоні, Чернігові, Сумах, Харкові, Дніпропетровську (Дніпрі) та на об'єкті «Синьогора»;
- другий квартал 2008 року – завершено заходи із заміни комутаційного обладнання на мережі «Істок» і введено в дію сучасні концентратори телеграфних повідомлень у містах Вінниці, Дніпропетровську (Дніпрі) та Одесі з підключенням до цифрової міжміської транспортної мережі урядового зв'язку;
- 11.01.2008 року – Указом Президента України № 10/2008 затверджено символіку Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- 2009 рік – створено команду Computer Emergency Response Team of Ukraine (команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України – CERT-UA) та акредитовано у Forum for Incident Response and Security Teams (Форум команд реагування на інциденти інформаційної безпеки – FIRST);
- 2009 рік – із введенням в експлуатацію абонентських пунктів захищеної мережі передачі даних у містах Донецьку, Запоріжжі, Кіровограді (Кропивницькому), Луганську, Полтаві та Черкасах завершено розгортання у регіональних органах Держспецзв'язку абонентських пунктів сучасної високошвидкісної захищеної мережі передачі даних підсистеми шифрованого документального зв'язку;
- 20.02. 2009 року – наказом Адміністрації Держспецзв'язку від 11.02.2009 № 14/ДСК введено в дію цифрову міжміську транспортну мережу урядового зв'язку, яка стала фундаментом для подальшої розбудови та модернізації усіх підсистем урядового зв'язку;
- 2010 рік – Державним авіаційним підприємством «Україна» прийнято в експлуатацію новий магістральний літерний літак А-319СJ, літак Президента України, на борту якого розгорнуто вузол спеціального зв'язку;
- 2010 рік – розроблено носимий комплекс спеціального зв'язку «Спас-Т», який є засобом абонентського засекречування;
- березень 2010 року – розгорнуто та введено в експлуатацію вузол спеціального зв'язку Посольства України в Республіці Польща;

- 2011 рік – модернізовано систему прямих зв'язків Президента України, на якій встановлено пульти прямого спеціального зв'язку «Пульт-К (КД)» вітчизняного виробництва;
- 2011 рік – завершено розробку та налагоджено виготовлення терміналів стільникового зв'язку з функціями криптографічного захисту конфіденційної та службової інформації;
- 2011 рік – у складі НСКЗ створено програмно-апаратний комплекс Єдиної точки доступу органів державної влади до мережі Інтернет;
- 2011 рік – на станціях урядового зв'язку завершено заходи з повної заміни застарілого обладнання утримання кабелів під надлишковим повітряним тиском на сучасне обладнання – кабельні дегідратори ДК6 різної потужності;
- серпень 2011 року – розгорнуто та введено в експлуатацію вузли спеціального зв'язку Посольств України в Республіці Молдова, Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії;
- 2012 рік – команду CERT-UA акредитовано у International Multilateral Partnership Against Cyber Threats (Міжнародне багатостороннє партнерство проти кібернетичних загроз – ІМПАСТ), що є спеціалізованою безпековою агенцією Міжнародного союзу електрозв'язку. Станом на 2015 рік ITU-ІМПАСТ об'єднувала 153 держави;
- 2012 рік – ГУУЗ та управліннями Держспецзв'язку в Донецькій, Львівській та Харківській областях організовано урядовий зв'язок під час проведення в Україні чемпіонату з футболу Євро-2012;
- 15.09.2012 року – введено в дію першу чергу нової загальнодержавної захищеної мережі передачі даних з використанням засобів КЗІ та каналів передачі даних НСКЗ;
- вересень-жовтень 2012 року – у Києві здійснено передислокацію підрозділів Адміністрації Держспецзв'язку на вул. Солом'янська, 13;
- 26.11.2012 року – зареєстровано Громадську організацію «Київська міська організація ветеранів урядового зв'язку»;
- 01.06.2013 року – закінчено впровадження цифрового комутаційного обладнання та введено в експлуатацію нову мережу урядового міжміського зв'язку на базі ЦАТС «Бастіон» та «IPFone», виведено з експлуатації застарілі аналогові АМТСК-Б «Прибой» і АМТСК-Д «Клевер» на мережі урядового міжміського зв'язку та квазіелектронні АТС на мережі міського урядового зв'язку;
- 26.03.2013 року – наказом Адміністрації Держспецзв'язку № 43/ДСК введено в експлуатацію мережу урядового (телефонного та шифрованого документального) зв'язку із закордонними дипломатичними установами України з використанням сучасних засобів криптографічного захисту інформації вітчизняного виробництва, яка охоплювала 9 вузлів спеціального зв'язку в посольствах України за кордоном;
- 26.05.2013 року – на всій території України без перерви діючого зв'язку здійснено переведення мереж урядового зв'язку на цифрові технології;

- 14.06.2013 року – введено в експлуатацію комплекс технічних засобів Спеціального комутатора на базі програмно-апаратного комплексу АСКО «Рисса»;
- 23.10.2013 року – у Держспецзв'язку відбулося виїзне засідання Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони за участю Голови Комітету В. Литвина;
- лютий 2014 року – опубліковано Звернення колегії Держспецзв'язку до особового складу підрозділів Держспецзв'язку на території АР Крим у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України;
- квітень 2014 року – польові вузли урядового зв'язку розпочали виконання бойових завдань із забезпечення урядовим зв'язком пунктів управління сил антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях;
- 09.04.2014 року – Законом України № 1194-VII внесено зміни до Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України». До складу Держспецзв'язку включено підрозділи урядового фельд'єгерського зв'язку;
- 17.04.2014 року – групою військовослужбовців Управління Держспецзв'язку в Донецькій області з ризиком для життя здійснено евакуацію засобів криптографічного захисту інформації та обладнання спецзв'язку з будинку Донецької обласної державної адміністрації, захопленої озброєними бойовиками;
- 06.08.2014 року – у зв'язку з російською окупацією розпорядженням Кабінету Міністрів України № 700-р тимчасово припинено функціонування станцій урядового зв'язку в містах Сімферополі, Севастополі, Ялті, Керчі та Феодосії АР Крим. Здійснено перереєстрацію вищевказаних станцій за новими юридичними адресами;
- 11.03.2015 року – у зв'язку з російською окупацією розпорядженням Кабінету Міністрів України № 206-р тимчасово припинено функціонування станцій урядового зв'язку у містах Донецьку та Луганську. Здійснено перереєстрацію вищевказаних станцій за новими юридичними адресами;
- 17.03.2015 року – наказом Адміністрації Держспецзв'язку № 22/ДСК введено в дію комплекси спеціального зв'язку з використанням сучасного цифрового обладнання, розміщені у станціях Д-90;
- 30.03.2015 року – підписано Указ Президента України № 184/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 березня 2015 року «Про стан подолання негативних наслідків, спричинених втраченою матеріальних носіїв секретної інформації на тимчасово окупованій території України, в районі проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях»;
- 20.08.2015 року – у будинку Адміністрації Держспецзв'язку відкрито Музей історії спеціального зв'язку України;

- 07.12.2015 року – введено в експлуатацію комплекси технічних засобів мережі захищеного відеоконференцзв'язку підсистеми Спеціального комутатора у складі адміністративних вузлів у Києві та абонентських вузлів в обласних центрах;
- 15.03.2016 року – Указом Президента України № 96/2016 затверджено рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27.01.2016 року «Про стратегію кібербезпеки України»;
- 21.07.2016 року – Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України відвідали Президент України П. Порошенко та Секретар РНБО України О. Турчинов;
- 23.08.2016 року – постановою Кабінету Міністрів України № 563 затверджено «Порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави»;
- 01.09.2016 року – Держспецзв'язку надав Атестат відповідності на комплексну систему захисту інформації інформаційно-телекомунікаційної системи «Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (Є-декларування);
- 05.12.2016 року – Президент України П. Порошенко відкрив відновлену за участю Держспецзв'язку та Концерну РРТ телерадіовежу на горі Карачун поблизу м. Краматорська. З введенням у дію телерадіовежі розпочато трансляцію десяти загальнонаціональних, чотирьох місцевих телевізійних каналів та шести радіостанцій. Радіус покриття перевищив 60 км;
- 13.02.2017 року – підписано Указ Президента України № 32/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації»;
- 05.10.2017 року – Верховною Радою України прийнято Закон України № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», яким законодавчо визначено завдання державних інституцій – основних суб'єктів забезпечення кібербезпеки та механізми їх координації в галузі кібербезпеки, взаємодії для виявлення кіберзагроз, запобігання й протидії їм;
- 05.10.2017 року – Верховною Радою України прийнято Закон України № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги»;
- 2018 рік – для забезпечення національного мовлення у Донецькій та Луганській областях на лінії розмежування встановлено 30 аналогових телевізійних і 32 радіо FM-передавачів, запроваджено цифрове телевізійне мовлення з РТС м. Волновахи;
- 02.02.2018 року – Секретар РНБО України О. Турчинов відкрив Центр реагування на кіберзагрози Держспецзв'язку (Cyber Threat Response Centre, CRC);
- 19.04.2018 року – на нараді з питань інформаційної безпеки держави та протидії російській пропаганді Президент України П. Порошенко від-

- дав команду Голові Держспецзв'язку ввести в дію систему протидії анти-українському мовленню в зоні проведення Антитерористичної операції. Лише в перший день роботи системи було заблоковано понад 40 російських та сепаратистських телеканалів;
- травень 2018 року – набув чинності Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»;
  - 15.08.2018 року – відбувся перехід України з регіональної групи для країн СНД до Європейської регіональної групи Сектору розвитку електрозв'язку Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ);
  - 30.09.2018 року – у м. Гірнику Донецької області введено в експлуатацію нову телевізійну вежу висотою 190 метрів, призначену для трансляції українських телепрограм на тимчасово окуповану територію Донецької області, найвищу серед телевеж такого типу в Україні;
  - 11.11.2018 року – набув чинності Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги», що оновив законодавство у сфері електронної ідентифікації (електронного цифрового підпису) у відповідності з Регламентом eIDAS 910/2014;
  - грудень 2018 року – розпочато розгортання Національного центру оперативно-технічного управління телекомунікаційними мережами України (НЦУ) з метою забезпечення взаємодії між спеціальними споживачами та операторами зв'язку України, оперативного задоволення потреб системи управління державою телекомунікаційним ресурсом;
  - 19.06.2019 року – постановою Кабінету Міністрів України № 518 затверджено Загальні вимоги до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури;
  - 02.08.2019 року – підписано меморандум про взаємодію та співробітництво між Урядовою командою реагування на комп'ютерні надзвичайні події України (CERT-UA) та Центром кіберзахисту Національного банку України (CSIRT-NBU);
  - 30.10.2019 року – між Адміністрацією Держспецзв'язку та одним з провідних національних виробників підписано контракт з оборонного замовлення на поставку польових комплексних апаратних зв'язку;
  - 19.03.2020 року – п'ять територіальних органів Держспецзв'язку отримали сучасні цифрові мобільні комплекси спеціального зв'язку РВ-01;
  - 03.04.2020 – на період встановлення в державі карантинних заходів, пов'язаних з пандемією COVID-19, фахівцями Держспецзв'язку організовано відкритий відеоконференцзв'язок між керівництвом Міністерства охорони здоров'я та департаментами і управліннями охорони здоров'я регіонального рівня;
  - 29.04.2021 – Указом Президента України № 181 встановлено професійне свято – День Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, яке відзначається 25 травня.

Історичне видання

ПРОФЕСІОНАЛИ

Спогади ветеранів підрозділів
і військ урядового зв'язку

Автор-упорядник
С.О. ГРАБ

Редактор-коректор І. В. Моторна
Комп'ютерна верстка Е.Є. Мільченко

Підписано до друку 22.06.2021.

Формат 70х100/16

Папір крейдований.

Гарнітура Arial.

Видавництво «Радіоаматор»,
Україна, м Київ, вул. Краківська, 13А.

Віддруковано з комп'ютерного набору
в друкарні видавництва «Аврора-Принт»
м. Київ, вул. Причальна, 5. Тел. (044) 550-92-44